

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

GELİŞİM, DAĞILIŞ VE KARŞILAŞTIRMA BAĞLAMINDA
CUMHURİYET DÖNEMİ (1927-2017) ŞANLIURFA İL
NÜFUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatma ALTUĞ

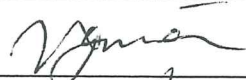

Danışman
Prof. Dr. Veysi GÜNAL

ŞANLIURFA – 2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Coğrafya Anabilim Dalı 165225013 numaralı **Fatma ALTUĞ**'un hazırladığı “**Gelişim, Dağılım ve Karşılaştırma Bağlamında Cumhuriyet Dönemi (1927-2017) Şanlıurfa İl Nüfusunun Değerlendirilmesi**” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması, 21/10/ 2019 tarihinde, saat 10.00’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

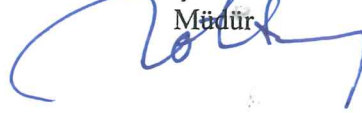
21/10/ 2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Prof. Dr. Veysi GÜNAL	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ragıp KALELİOĞLU	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKBIYIK	Kabul	

Bu tezin Coğrafya Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

03.12/2019

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı: Fatma ALTUĞ

Öğrenci Numarası: 165225013

Enstitü Anabilim Dalı: Coğrafya

Programı: Yüksek Lisans

Başlık(Türkçe): Gelişim, Dağılım ve Karşılaştırma Bağlamında Cumhuriyet Dönemi (1927-2017)
Şanlıurfa İl Nüfusunun Değerlendirilmesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 250 sayfalık kısmına ilişkin, 17/10/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığımı ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarının bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17/10/2019
Fatma Altuğ

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım 17/10/2019
Prof. Dr. Veysi Günel

ÖZET

GELİŞİM, DAĞILIŞ VE KARŞILAŞTIRMA BAĞLAMINDA CUMHURİYET DÖNEMİ (1927-2017) ŞANLIURFA İL NÜFUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

ALTUĞ, Fatma

Yüksek Lisans Tezi

Coğrafya Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Veysi GÜNAL

Haziran, 2018, 229 sayfa

Bu çalışmada Şanlıurfa ilinin 1927-2017 yılları arasındaki nüfusunun tarihsel gelişimi, dağılışı, nüfus hareketleri ve niteliklerinin sebep ve sonuçları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Türkiye daha sonra ildeki ilçeler ile karşılaştırılması yapılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Nüfusun geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm üzerinde etkili olan fiziki ve beşeri coğrafi faktörlerin etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Şanlıurfa ili hızla gelişmiş ve 2017 yılındaki 1.985.753 kişilik nüfusu ile ülkemizin en büyük nüfuslu illeri arasındaki yerini almıştır. İl nüfusunun Türkiye nüfusuna göre çok hızlı bir şekilde büyümeye devam etmesi üzerinde doğurganlık oranının çok yüksek olmasının önemli bir payı vardır. İlçeler bazında da doğurganlık oranı yüksektir. Bu oranının çok yüksek olması ilde genç ve dinamik bir nüfusun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Böylece aşırı nüfus artışı Şanlıurfa ilinde kırsaldan kentlere doğru göçü de artırmıştır. Kentlerde biriken aşırı nüfus nedeniyle çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca İlde Türk, Arap, Kürt vb. birçok kökeni farklı insan grubu yaşamakla birlikte son yıllarda Suriye'den gelen etnik kökeni farklı insanların bir arada olması da hem kalabalık olan nüfusu artırmış hem de kültürel uyumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Nüfusun sürekli değişmesinde bir yandan doğumlar etkili olurken diğer taraftan ölümler ve göç olayları etkili olmaktadır. Nüfusun sürekli hareket halinde olması da bazen nüfus miktarının artmasına bazen de eksilmesine neden olmaktadır.

Hızlı nüfus artış beraberinde birçok sorunu da getirirken hızla artan bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeni ve sürekli güncellenen planlamalara

ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. İşte bu çalışmayla nüfusun gelişimi, dağılışı, hareketleri ile çeşitli sosyal ve demografik nitelikleri hakkındaki bilgiler önce istatistiksel veriler haline getirilmiş, daha sonra bu verilerle ilgili çeşitli tablolar, grafikler ve CBS yardımıyla haritalar yapılarak konuların daha iyi anlaşılabilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Nüfusun ihtiyaçlarına yönelik ilgili alanlarda ileriye dönük planlamalara yardımcı olması açısından bu çalışma önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, Nüfus Gelişimi, Göç, Nüfus Hareketleri, Nüfus Nitelikleri.

ABSTRACT

THE EVALUATION OF ŞANLIURFA POPULATION DURING REPUBLIC PERIOD (1927-2017) IN TERMS OF DEVELOPMENT, DISTRUBITION AND COMPARISON

ALTUĞ, Fatma

Master's Thesis

Department of Geography

Advisor: Prof. Dr. Veysi GÜNAL

June, 2018, 229 pages

In this study, the causes and effects of Şanlıurfa population between 1927 and 2017 have been investigated in terms of historical development, distribution, population movement and qualification. Then, the population has been analyzed in comparison with firstly Turkey and its own cities. The effects of physical and human geographic factors that have an impact on the change and transformation of the population have been tried to be demonstrated. The province of Şanlıurfa has been rapidly developed and taken its place among the largest populated provinces of our country with a population of 1,985,753 in 2017. The fertility rate has a substantial share in the rapid continuous population growth of Şanlıurfa when compared to Turkey. Fertility rate is also high in cities. This high rate has created a young and dynamic population in the province.

Thus, overpopulation has increased the migration from rural to urban areas in Şanlıurfa. Several problems have arisen due to the overpopulation accumulated in the cities. In addition to many various ethnic groups living in the province like Turkish, Arab, Kurdish, and so on, people with different ethnic backgrounds emigrated from Syria in recent years, have not only increased the crowded population but also brought a cultural mismatch. Births are effective on continuous change of population; deaths and migration also contribute to migration movements. The fact that the population is constantly on the move sometimes gives rise to the population to increase and sometimes to decrease.

As the rapid population growth rate has brought many problems, it has been observed that new and continuously updated plans are needed in order to meet the needs of this rapidly growing population, accordingly. With the help of this study, information about the development, distribution, movements, and various social and demographic characteristics of the population have been first made into statistical data; then, various tables, graphs and maps have been made with the help of GBS to offer a better understanding regarding the mentioned issues. This study is of importance with regard to helping both current and future planning in the relevant areas for needs of the population.

Key words: Şanlıurfa, Population Development, Migration, Population Movements, Population Qualifications

**GELİŞİM, DAĞILIŞ VE KARŞILAŞTIRMA BAĞLAMINDA CUMHURİYET
DÖNEMİ (1927-2017) ŞANLIURFA İL NÜFUSUNUN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XII
TABLolar LİSTESİ	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XVII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TEMEL KAVRAMLAR	5
1.1.1. Nüfus	5
1.1.2. Nüfus Sayımı	5
1.1.3. Nüfus Artış Hızı	5
1.1.4. Aritmetik Nüfus Yoğunluğu	6
1.1.5. Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu	6
1.1.6. Tarımsal Nüfus Yoğunluğu	6
1.1.7. Kentsel - Kırsal Alan ve Nüfus	6
1.1.8. Doğurganlık	8
1.1.9. Kaba Ölüm Hızı	9
1.1.10. Kaba Evlilik Hızı	9
1.1.11. Genel Cinsiyet Oranı	9
1.1.12. Göç	10

1.2. NÜFUS ARTIŞ HIZI İLE İLGİLİ TEORİLER	11
1.2.1. Robert Thomas Malthus'un Teorisi	11
1.2.2. Ester Boserup'un Teorisi	12
1.2.3. Karl Marx'ın Teorisi	13
1.2.4. Büyümenin Sınırları Modeli Teorisi	13
1.3. GÖÇ İLE İLGİLİ TEORİLER	14
1.3.1. E. G. Ravenstein'in Göç Yasaları	15
1.3.2. E.Lee'nin İtme-Çekme Kuramı	17
1.3.3. Kesişen Fırsatlar Kuramı	18
1.3.4. Ağ Teorisi	18
1.4. LİTERATÜR DEĞERLENDİRİLMESİ	20
1.4.1. Bireysel çalışmalar	20
1.4.2. Diğer Çalışmalar	22

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA İLİNDE NÜFUSUN GELİŞİMİ VE DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1.FİZİKİ FAKTÖRLER	24
2.1.1. Yeryüzü Şekilleri	24
2.1.2. İklim Özellikleri	26
2.1.3. Hidrografya	32
2.1.4. Bitki Örtüsü	33
2.2. BEŞERİ FAKTÖRLER	35
2.2.1. Tarımsal Faaliyetler	35
2.2.2 Sanayi Faaliyetleri	36
2.2.3. Ulaşım Faaliyetleri	37
2.2.4. Kültürel Etmenler	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞANLIURFA İLİNİN NÜFUS GELİŞİMİ VE DAĞILIŞI

3.1. İLİN NÜFUS MİKTARINDAKİ DEĞİŞİM (1927-2017)	39
3.2. NÜFUSUN YILLIK ARTIŞ HIZINDAKİ DEĞİŞİM (1927-2017)	43
3.2.1. İl Nüfusunun Yıllık Artış Hızı	44
3.2.2. İlçelerin Yıllık Artış Hızı	55
3.3. KENTSEL VE KIRSAL NÜFUS	60
3.3.1.İlin Kırsal ve Kentsel Nüfus Değişimi	60
3.3.2.İlçelerin Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimi	68
3.4. ŞANLIURFA İLİNDE NÜFUSUN DAĞILIŞI	78
3.5. ŞANLIURFA İLİNDE NÜFUS YOĞUNLUĞU	96
3.5.1.Aritmetik Nüfus Yoğunluğu	96
3.5.2.Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu	101
3.5.3. Tarımsal Nüfus Yoğunluğu	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS HAREKETLERİ

4.1.DOĞUMLAR VE ÖLÜMLER	103
4.2. GÖÇLER	119
4.2.1. İç Göçler	120
4.2.1.1.Şanlıurfa İlinin Aldığı Göç, Verdiği Göç İle Net Göç ve Net Göç Hızı	126
4.2.1.2.Şanlıurfa İl Nüfusunun Doğum Yerlerine Göre Dağılımı	130
4.2.1.3. Şanlıurfa İlinde Doğup Başka İllerde İkamet Eden Nüfusun Dağılımı	134
4.2.1.4.Diğer İllerin Nüfusuna Kayıtlı Olup Şanlıurfa İlinde İkamet Eden Nüfus	136
4.2.1.5.Şanlıurfa Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka İllerde İkamet Eden Nüfus	139
4.2.1.6.Şanlıurfa İlinin İllere Göre Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç Miktarı	142

4.2.1.7.Göç Etme Nedenine Göre Şanlıurfa İlinin Aldığı ve Verdiği Göçler	165
4.2.2. Dış Göçler	167

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA İLİNİN NÜFUS NİTELİKLERİ

5.1.ŞANLIURFA İL NÜFUSUNUN SOSYAL ÖZELLİKLERİ	170
5.1.1.Cinsiyet Durumu	170
5.1.2.Yaş Durumu	182
5.1.3. Hanehalkı Büyüklüğü	192
5.1.4. Eğitim Durumu	196
5.2.ŞANLIURFA İL NÜFUSUNUN EKONOMİK ÖZELLİKLERİ	205
5.2.1. Şanlıurfa İlinde İş Gücü ve İşsiz Nüfus Durumu	205
5.2.2. Çalışma Çağı ve Nüfusun Sektörel Dağılımı	207
SONUÇ	209
KAYNAKÇA	219

KISALTMALAR

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
ÇKO	Çocuk Kadın Oranı
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GNO	Genel Cinsiyet Oranı
MERNİS	Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDH	Toplam Doğurganlık Hızı
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Şanlıurfa İlinin Aylık En Düşük ve En Yüksek Sıcaklıkları (1979-1993)	28
Tablo 2: Şanlıurfa ilinin aylık ortalama sıcaklıkları (1979-1993)	28
Tablo 3: Şanlıurfa İlinde Ortalama Sıcaklık ve Yağış (1979-1993)	30
Tablo 4: Şanlıurfa İli Nüfusunun Gelişimi (1927-2017)	41
Tablo 5: Şanlıurfa İlinde Nüfusun Yıllık Artış Hızındaki Gelişim (1927-2017)	46
Tablo 6: İlçelere Göre Şanlıurfa İli Nüfus Artış Hızı Oranları ‰ (1927-2017)	59
Tablo 7: Şanlıurfa İlinde Kentsel ve Kırsal Nüfusun Yıllara Göre Değişimi (% 1927-2017)	62
Tablo 8: Şanlıurfa İli İlçelerinin Kırsal ve Kentsel Nüfus Oranının (%) Yıllara Göre Değişimi (1927-1955)	69
Tablo 9: Şanlıurfa İli İlçelerinin Kırsal ve Kentsel Nüfus Oranının (%) Yıllara Göre Değişimi (1960-1990)	72
Tablo 10: Şanlıurfa İli İlçelerinin Kırsal ve Kentsel Nüfus Oranının (%) Yıllara Göre Değişimi (2000-2012)	76
Tablo 11: İlçelere Göre Şanlıurfa İli Nüfus Gelişimi (1927-2017)	81
Tablo 12: Şanlıurfa İl Alanının Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı (2017)	89
Tablo 13: Yükselti Basamaklarına Göre Alan, Nüfus ve Yerleşme İlişkisi (2017)	90
Tablo 14: Yükselti Seviyesine Göre Nüfus Kuşaklarının Yerleşme ve Nüfus Özellikleri	92
Tablo 15: Şanlıurfa İlindeki İlçeler ve Nüfusları (2017)	95
Tablo 16: Şanlıurfa İli Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²) (1927-2017)	97
Tablo 17: Şanlıurfa İlindeki İlçelerin Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)1927- 2017)	99
Tablo 18: Şanlıurfa İli Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (2000-2015)	101
Tablo 19: Şanlıurfa İli Tarımsal Nüfus Yoğunluğu (1990-2000)	102

Tablo 20: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Kaba Doğum, Kaba Ölüm Doğal Nüfus Artış Hızı ve Toplam Doğurganlık Hızlarının Değişimi (2009-2017)	107
Tablo 21: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Kaba Evlenme ve Kaba Boşanma Hızı (%o, 2001-2017)	112
Tablo 22: Şanlıurfa İlinin ve Türkiye'nin Ortalama İlk Evlenme Yaşındaki Değişimleri (2001-2017)	114
Tablo 23: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Bebek Ölüm Hızı ve Beş Yaş Altı Ölüm Hızındaki Değişimleri (%o, 2009-2017)	117
Tablo 24: Şanlıurfa İlinin Yerleşim Yerine Göre Aldığı ve Verdiği Göç (2000)	121
Tablo 25: Şanlıurfa İlinin Aldığı-Verdiği Göçler İle Net Göç ve Net Göç Hızı (1975-2017)	128
Tablo 26: Şanlıurfa İl Nüfusunun Doğum Yerlerine Göre Dağılımı (1975-2017)	130
Tablo 27: Şanlıurfa İline 1975-2017 Yılları Arasında Toplam 10000 Üzerinde Göç Veren İller	131
Tablo 28: Şanlıurfa İlinde Doğup Başka İllerde İkamet Eden Nüfusta İlk 10 İl	134
Tablo 29: Diğer İllerin Nüfusuna Kayıtlı Olup Şanlıurfa İlinde İkamet Eden Nüfusta ilk 10 il	137
Tablo 30: Şanlıurfa Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka İllerde İkamet Eden Nüfus İlk 10 İl	140
Tablo 31: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Aldığı İlk 10 İl (1975-2000)	143
Tablo 32: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Verdiği ilk 10 İl (1975-2000)	146
Tablo 33: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Aldığı ilk 10 İl (2007-2010)	150
Tablo 34: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Verdiği İlk 10 İl (2007-2010)	152
Tablo 35: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Aldığı 10 İl (2010-2013)	154
Tablo 36: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Verdiği 10 İl (2010-2013)	156
Tablo 37: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Aldığı 10 İl (2013-2017)	160
Tablo 38: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Verdiği İlk 10 İl (2013-2017)	163

Tablo 39: Göç Etme Nedenine Göre Şanlıurfa İlinin Aldığı ve Verdiği Göçler (2000)	165
Tablo 40: Şanlıurfa İlinin Yurtdışından Aldığı ve Verdiği Göç Miktarı	168
Tablo 41: Şanlıurfa İlinin Erkek-Kadın Nüfusu ve Genel Cinsiyet Oranı (1927-2017)	176
Tablo 42: Şanlıurfa İlinde Yaş Gruplarına Göre Genel Cinsiyet Oranı	178
Tablo 43: Şanlıurfa'da Yaş Gruplarına Göre Kadın ve Erkek Nüfus Oranları (1935-2017)	180
Tablo 44: Şanlıurfa İli İlçelerinin Genel Cinsiyet Oranı (1927-2017)	181
Tablo 45: Şanlıurfa İlinin Geniş Aralıklı Cinsiyet ve Yaş Durumu (1935-2017)	183
Tablo 46: Şanlıurfa İlinin Cinsiyete Göre Bağımlı ve Aktif Nüfusu (1935-2017)	184
Tablo 47: Şanlıurfa da Yaş Gruplarına Göre Kadın ve Erkek Nüfus Oranları (%)	186
Tablo 48: Türkiye ve Şanlıurfa İlinde Hanehalkı Büyüklükleri (1985-2016)	193
Tablo 49: Türkiye ve Şanlıurfa İlinde Hanehalkı Büyüklüklerinin Bölünüşü (1985-2000)	194
Tablo 50: Kişi Sayısına Göre Şanlıurfa İlinin İllere Göre Hanehalkı Büyüklüğü Sıralaması (2000)	194
Tablo 51: Cinsiyete Göre Şanlıurfa İli Okuryazarlık Eğitim Durumu (1935-2017)	197
Tablo 52: Cinsiyete Göre Şanlıurfa İli ve Türkiye'de Bitirilen Son Öğrenim Kurumu ve Eğitim Durumu (1965)	199
Tablo 53: Cinsiyete Göre Şanlıurfa İlinde Bitirilen Son Öğrenim Kurumu ve Eğitim Durumu (1970-2017)	200
Tablo 54: Şanlıurfa İlinde Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Okuma Yazma Durumu (2017)	203
Tablo 55: Şanlıurfa İlinin Cinsiyete Göre İşgücü Durumu (1985-2000)	206
Tablo 56: Şanlıurfa İlinde Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam Edilen Nüfus (1985-2000)	208

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Şanlıurfa İli Lokasyon Haritası	2
Şekil 2: Şanlıurfa İli ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası	26
Şekil 3: Şanlıurfa İlinde Ortalama Sıcaklıklar (1979-1993)	29
Şekil 4: Şanlıurfa İlinde Ortalama Sıcaklık-Yağış (1979-1993)	30
Şekil 5: Şanlıurfa İlinde Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1979-1993)	31
Şekil 6: Şanlıurfa İl Nüfusunun Gelişim Grafiği (1927-2017)	42
Şekil 7: Şanlıurfa İli ve Türkiye Nüfusunun Artış Hızı Oranları (% , 1927-2017)	54
Şekil 8: Şanlıurfa İlinde Kırsal-Kentsel Nüfusun Yıllara Göre Değişimi (1927-2017)	63
Şekil 9: Şanlıurfa İlinin Kentsel ve Kırsal Nüfus Oranları	66
Şekil 10: Şanlıurfa İlinde Kırsal-Kentsel Nüfus oranının (%) Yıllara Göre Değişimi	67
Şekil 11: Şanlıurfa İli İlçelerinin Kentsel-Kırsal Nüfus Oranları (% , 1927)	68
Şekil 12: Şanlıurfa İli İlçelerinin Kentsel-Kırsal Nüfus Oranları (% , 1985)	70
Şekil 13: Şanlıurfa İlinin Kırsal ve Kentsel Nüfusu (% , 1990)	71
Şekil 14: Şanlıurfa İli ilçelerinin Kentsel-Kırsal Nüfus Oranları (% , 2012)	73
Şekil 15: Şanlıurfa İlinin Kırsal ve Kentsel Nüfusu (% , 2007)	74
Şekil 16: Şanlıurfa İlinin Kırsal ve Kentsel Nüfusu (% , 2012)	75
Şekil 17: Şanlıurfa İli Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (1990)	84
Şekil 18: Şanlıurfa İli Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (2000)	85
Şekil 19: Şanlıurfa İli Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (2007)	86
Şekil 20: Şanlıurfa İli Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (2017)	87
Şekil 21: Yükselti Basamaklarının Alansal Dağılışı (%)	89
Şekil 22: Yükselti Basamaklarına Göre Yerleşmelerin Dağılışı (2017)	91
Şekil 23: Yükselti Kuşaklarına Göre Nüfus ile Yerleşme Arasındaki İlişki (%)	91

Şekil 24: Yükselti Seviyesine Göre Nüfus Kuşaklarında Yaşayan Nüfus Oranı (%)	93
Şekil 25: Yükselti Basamaklarına Göre Nüfusun Dağılışı (2017)	94
Şekil 26: Mahalle Yerleşmelerinin Nüfus Yoğunluğu (2017)	94
Şekil 27: Şanlıurfa İli Nüfus Yoğunluğu Haritası	100
Şekil 28: Şanlıurfa İlinin Kaba Doğum, Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artış Hızlarının Değişimi (%o,2009-2017)	108
Şekil 29: Türkiye'nin Kaba Doğum, Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artış Hızlarının Değişimi (%o 2009-2017)	108
Şekil 30: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Toplam Doğurganlık Hızlarının Değişimi (2009-2017)	111
Şekil 31: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Kaba Evlilik Hızındaki Değişimleri (%o, 2001-2017)	113
Şekil 32: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Kaba Boşanma Hızındaki Değişimleri (%o, 2001-2017)	113
Şekil 33: Şanlıurfa İlinin Ortalama İlk Evlenme Yaşındaki Değişimleri (2001-2017)	115
Şekil 34: Şanlıurfa ili ve Türkiye'nin Bebek Ölüm Hızındaki Değişimleri (%o, 2009-2017)	118
Şekil 35: Şanlıurfa ili ve Türkiye'nin Beş Yaş Altı Ölüm Hızındaki Değişimleri (%o, 2009-2017)	118
Şekil 36: Dönemler İtibariyle Şanlıurfa İlinin Aldığı ve Verdiği Göç (1975-2017)	128
Şekil 37: Şanlıurfa İl Nüfusunun Doğum Yerlerine Göre Dağılımı (1975)	132
Şekil 38: Şanlıurfa İl Nüfusunun Doğum Yerlerine Göre Dağılımı (1985, 2000, 2017)	133
Şekil 39: Şanlıurfa İlinde Doğup Başka İllerde İkamet Eden Nüfusun Dağılımı (2014, 2017)	135
Şekil 40: Diğer İllerin Nüfusuna Kayıtlı Olup Şanlıurfa İlinde İkamet Eden Nüfus (2007, 2017)	138

Şekil 41: Şanlıurfa Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka İllerde İkamet Eden Nüfus (2007, 2017)	141
Şekil 42: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (1975-1980)	143
Şekil 43: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (1980-2000)	144
Şekil 44: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (1975-1980)	147
Şekil 45: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (1980-2000)	149
Şekil 46: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (2007-2010)	151
Şekil 47: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (2007-2010)	153
Şekil 48: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (2010-2013)	155
Şekil 49: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (2010-2013)	157
Şekil 50: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (2013-2014)	161
Şekil 51: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (2014-2017)	162
Şekil 52: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (2013-2014)	163
Şekil 53: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (2014-2017)	164
Şekil 54: Göç Etme Nedenine Göre Şanlıurfa İlinin Verdiği Göç (2000)	166
Şekil 55: Şanlıurfa İlinin Kadın ve Erkek Nüfusu (1927-2017)	172
Şekil 56: Şanlıurfa İlinde Kadın ve Erkek Nüfus Oranı (1990)	172
Şekil 57: Şanlıurfa İlinde Kadın ve Erkek Nüfus Oranı (2007)	173
Şekil 58: Şanlıurfa İlinde Kadın ve Erkek Nüfus Oranı (2017)	173
Şekil 59: Şanlıurfa İlinde Genel Cinsiyet Oranı (1927-2017)	175
Şekil 60: Şanlıurfa İlinde Yaş Gruplarına Göre Genel Cinsiyet Oranı	179
Şekil 61: Yıllara Göre Şanlıurfa İlinde Bağımlı-Aktif Nüfus Oranları	185
Şekil 62: Yıllara Göre Şanlıurfa İlinin Nüfus Piramitleri	188
Şekil 63: Yıllara Göre Şanlıurfa İlinin Nüfus Piramitleri	189
Şekil 64: Yıllara Göre Şanlıurfa İlinin Nüfus Piramitleri	190

Şekil 65: Şanlıurfa İl Nüfusunun Eğitim Düzeyinin Cinsiyete Göre Durumu (6 yaş ve üzeri için, 2017)

204

GİRİŞ

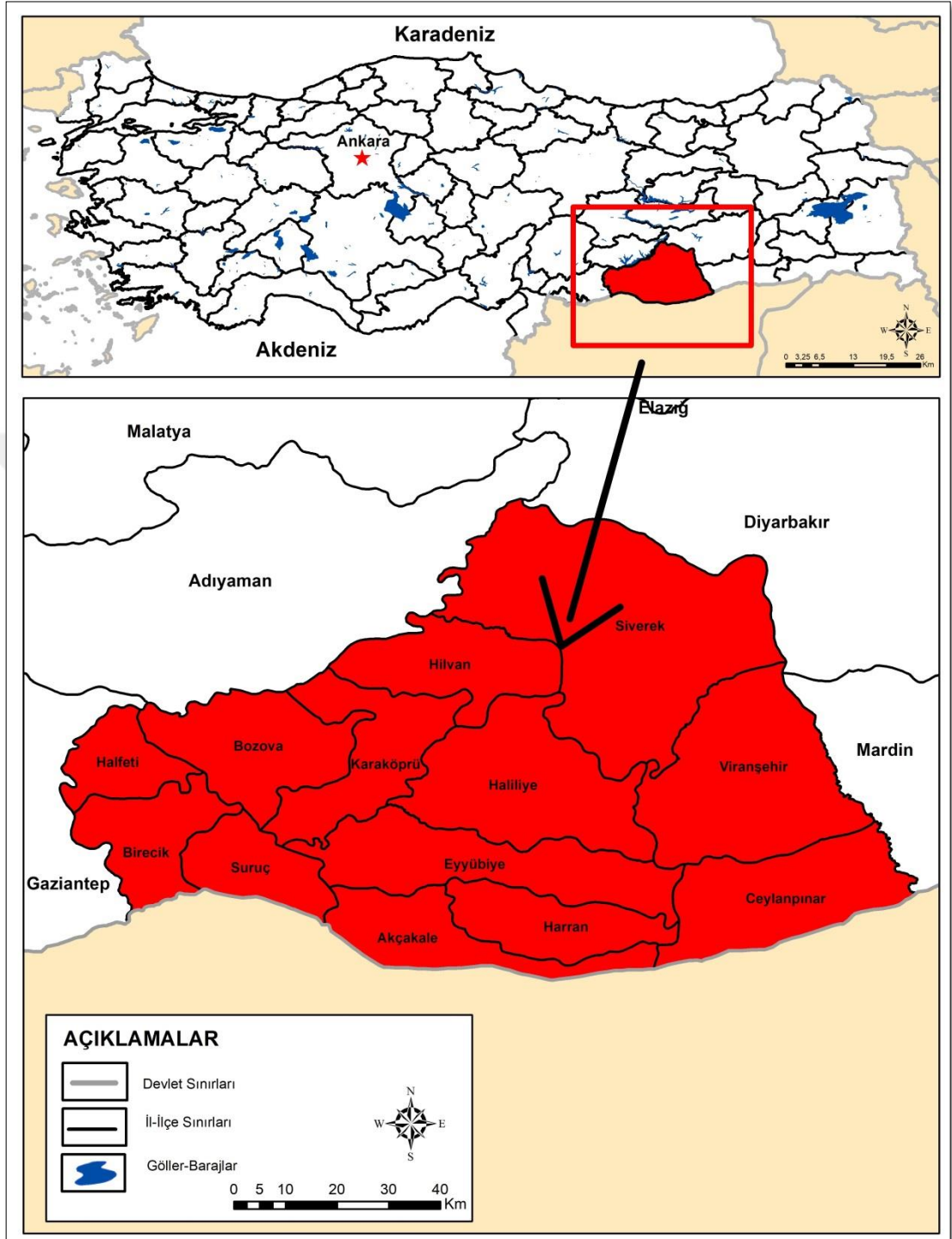
Araştırma Alanının Yeri Ve Sınırları

“1941 yılında I. Coğrafya Kongresi’nde yapılan çalışmalar sonrasında özellikleri belirtilen sit ve sitüasyonu tarif edilen 7 coğrafi bölge tespit edilmiştir. Bu bölgeler kendi içerisinde lokal karakterler gösteren bölümlere ayrılmıştır. Ayrıma tabi olan unsurlar genelde dağlık kütleler, nehir yatakları, su bölümü çizgileri ve farklı morfolojik birimlerden oluşmaktadır. Belirlenen bölge ve bölümlerin isimlendirilmesi sırasında en uygun isimler verilmiştir” (Akdemir, 2004, s.2).

Bu kriterlerle yapılan sınıflandırmaya göre inceleme alanımız olan Şanlıurfa ili Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Orta Fırat Bölümünde 36°40’ ve 38°02’ kuzey enlemleri ile 37°50’ ve 40°12’ doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Şanlıurfa ili kuzeybatısında Adıyaman kuzey ve kuzeydoğusunda Diyarbakır doğusunda Mardin batısında Gaziantep illeri ve güneyinde ise Türkiye-Suriye devlet sınırı ile çevrili bulunmaktadır (Şekil 1). “Şanlıurfa ilinin idari sınırlarına baktığımızda ili doğuda Karacadağ’dan kaynaklanan Cırcıp suyu, kuzeyde Şanlıurfa Diyarbakır arasındaki Karacadağ su bölümü çizgisi, batıda ise Fırat nehri ile doğal olarak sınırlandırılmıştır. İfade edilmeye çalışılan kuzey, doğu ve batıdaki sınırlar doğal faktörlere bağlı olarak oluşturulmasına karşılık, güneydeki sınır, coğrafi sınırdan öte siyasi bir sınır olup Haydarpaşa-Bağdat demiryoluna bağlı olarak oluşturulmuştur” (Güzel, 2012, s.3).

Şanlıurfa ili yüzölçümü bakımından Türkiye’nin 7. büyük ilidir ve 19.451 km² olan yüzölçümü ile Türkiye’nin % 3’nü oluşturur. Şanlıurfa ili topraklarının % 61,7’si platolar, % 22’si dağlar ve % 16,3’ü ise ovalarla kaplıdır.

Şekil 1: Şanlıurfa İli Lokasyon Haritası

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Nüfus miktarı ve bu nüfusun sahip olduğu nitelikler ülkelerin devamlılıklarını sürdürebilmeleri için gereklidir. Bütün dünyada farklı zaman dilimlerinde ve çeşitli yöntemlerle nüfus sayımları yapılarak, nüfusla ilgili veriler derlenmektedir. Çünkü nüfusun sahip olduğu potansiyel bilinmeden yapılacak olan planlamaların başarıya ulaşması mümkün değildir. Bundan dolayı nüfusun nitelikleri olan cinsiyet, yaş grupları ve eğitim seviyesi vb. özelliklerinin bilinmesi planlamaların yapılabilmesine ve bu planlamaların başarıya ulaşabilmesine neden olur. Nüfusla ilgili elde edilen güvenilir bilgiler ile istatistiklerin yapılması, bu ülkelerin sosyal ve ekonomik alandaki özelliklerini ve bu alanlarda meydana gelen değişimlerinin en ince ayrıntısına kadar analizinin yapılmasına olanak verir. Böylece elde edilen bulgular sayesinde nüfusun nasıl bir gelişim ve değişim geçirdiği, ülkede hangi alanlarda ne tür sorunlarının ve ihtiyaçlarının olduğu hakkında bilgiler vererek sorun yaşanan alanlarda sorunların çözümüne ve ihtiyaçlarının olduğu alanlarda planlama yapılabilmesine yardımcı olur.

Şanlıurfa ili hızla gelişmiş ve 2017 yılındaki 1.985.753 kişilik nüfusu ile ülkemizin en büyük nüfuslu illeri arasında yerini almıştır. Birçok farklı ögeyi bünyesinde bulunduran Şanlıurfa ili sosyo-kültürel yapısıyla da ülkenin diğer bölgelerinden her zaman farklı olmuştur. Nüfus artış hızı, doğurganlık, yaş yapısı ve diğer demografik özellikleri bakımından Türkiye’de bulunan diğer illerden çok farklıdır.

Bu çalışma ile büyük bir il olan Şanlıurfa’nın kırsal ve kentsel nüfus potansiyeli tespit edilip, geçmişten günümüze doğru yaşamış olduğu, hızlı gelişim, değişim ve bu değişim ile dönüşümün Türkiye’deki diğer illerden hangi yönleriyle ayrıldığına ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca şu anki durumunda etkili olan fonksiyonların incelenmesi ve bundan sonraki süreçte nasıl bir yapıya bürüneceği hakkında fikir edinilebilmesi için ilin nüfus miktarı, gelişimi ve dağılışı nüfusun yoğunluğu, hareketleri, nüfusun kültürel, sosyal ve ekonomik nitelikleri incelenip coğrafyanın ilkeleri doğrultusunda ortaya konulması çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır. İleriki zamanlarda yapılacak olan planlama ve ekonomik yatırımlarda, devletin vatandaşa hizmet götürmesine yönelik çalışmalarda, ortaya

çıkacak sorunların önlenmesi amacıyla nüfus konusunda bir kaynak olabilmesi açısından örnek oluşturmaktadır.

Araştırmada Araç ve Yöntemler

Öncelikle çalışma alanı ile ilgili literatür çalışması yapılmış olup, nüfus ile ilgili verilerin temini, bunların birlikte değerlendirilebilecek hale getirilmesi ve hatalardan arındırılması özellikle bu aşamada yürütülen başlıca çalışmaları oluşturmaktadır. Tezde kullanılan sayısal verilerin büyük bir kısmı Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilmiştir. Elde edilen veriler değerlendirmenin yapılabilmesi için öncelikle elektronik ortama aktarılmış, Microsoft Excel programı yardımıyla işlenmiş, oluşturulan tablolar, diyagram, grafik vb malzeme ile görsel hale getirilmiştir. İkinci aşamada söz konusu veriler kullanılarak nüfusun mekânsal dağılışının zaman içindeki değişimi ortaya konulmuştur. Bunun için ArcGIS 10.4 programından faydalanılarak yerleşmeler ile nüfusları aynı veri tabanında birleştirilerek sayım yıllarına göre çeşitli nüfus haritaları yapılmıştır.

Bu işlemler tamamlandıktan sonra, coğrafya biliminin ilke ve yöntemlerine göre verilerin amaca uygun olarak değerlendirilmesine geçilmiştir. Çalışmada ilk önce kavramsal ve kuramsal çerçeve hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde araştırma alanında nüfus hareketlerine etki eden çeşitli doğal ve beşeri faktörlere değinilmiştir. Nüfusla ilgili bu değerlendirmelerden sonra sahanın sahip olduğu nüfusun yıllara göre miktarları verilir, nüfus artış hızı ortaya konmuş ve saha üzerindeki dağılışı tespit edilip, bunun üzerinde etkili olan faktörler anlatılmıştır. Dördüncü aşamada ise nüfus hareketleri konusu işlenerek doğumlar, ölümler ve göç konusu ele alınmıştır. Son bölümde de araştırma sahasının sahip olduğu nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri ortaya konularak nüfusun daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi sağlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

1.1.1. Nüfus

Nüfus konusunda sadece coğrafyacılara değil tarihçiler, iktisatçılar, sosyologlar da kendi disiplinlerinin gerektirdiği ilgi alanlarına, çalışma yöntemlerine ve prensiplerine göre birçok tanım yapmıştır. Bunlar içerisinde özellikle coğrafyacılara yaptıkları tanımlar biraz daha farklılık gösterir. Coğrafyacılara nüfusun tanımlanmasında mekâna önem verirler. Mekânın özellikleriyle nüfusun değişimi arasında ilişki kurarlar. En çok kullanılan tanıma göre “Nüfus dünya, kıta, ülke, bölge, idari ünite (il, ilçe, bucak gibi) veya bir yerleşme (köy, kasaba, şehir) gibi sınırları kesin olarak belirlenmiş bir alanda, belli bir zaman diliminde yaşayan insanların sayısına denilmektedir” (Özgür, 2011, s.5).

1.1.2. Nüfus Sayımı

Belirli bir zamanda ve yerdeki tüm kişilere ilişkin demografik, ekonomik ve toplumsal verileri toplama, değerlendirme, analiz etme ve yayınlama işlerinin bütününe denilmektedir (Özgür, 2011). Türkiye’de nüfus sayımlarında kullanılan yöntemlere bakıldığında bunlardan De facto sayım günü itibarıyla kişiler nerede bulunuyorlarsa, oranın nüfusuna ilave edilen sayım yöntemidir. De jure ise daimi ikametgâhlara göre yapılan nüfus sayım yöntemidir. Yani kişiler, sayım gününde nerede bulunurlarsa bulunsunlar, ikametgâhlarının bulunduğu yerde sayılmış olurlar. 2007 yılından itibaren uygulanmaya başlanılan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) ise kişilerin yerleşim yerlerine göre nüfus bilgilerinin güncel olarak tutulduğu, nüfus hareketlerinin her an izlenebildiği, Merkezi Nüfus İdare Sistemi (MERNİS) kayıtlarındaki T.C. Kimlik Numarasına göre kişiler ile ikamet adreslerinin eşleştirildiği bir kayıt sistemidir (Karabağ ve Şahin, 2015, s.3-4).

1.1.3. Nüfus Artış Hızı

Bir toplumda, bir yıl içinde meydana gelen canlı doğumların sayısından ölüm sayısının çıkarılmasıyla elde edilen sayının, o toplumun yıl ortası nüfusuna oranının bin ile çarpılmasıyla elde edilir (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.228). Nüfus artış hızı

üç şekilde belirlenmektedir. Birincisi doğal artış yani belirli bir süre içinde doğumlardan ölümlerin çıkartılması ile oluşan artıştır. İkincisi salt artış, doğum ve iç göçler toplamından ölüm ve dış göçler toplamının çıkartılması ile hesaplanır. Artış yüzdesi ise artışın ya da azalışın % ya da ‰ ile belirtilmesidir. Doğumlar, ölümler ve göçler ise nüfus artış hızını etkileyen etmenlerdir.

“Doğal nüfus artış hızı sadece doğumlar ve ölümler arasındaki farktan, yani doğal süreçlerden kaynaklanan nüfus artışıdır. Doğal nüfus artış hızı, kaba doğum hızı ile kaba ölüm hızının farkı alınarak hesaplanır” (Koç, Eryurt, Adalı ve Seçkiner, 2008, s.8).

1.1.4. Aritmetik Nüfus Yoğunluğu

Bu yoğunluk yöntemi sınırları belli bir alanda yaşayan toplam nüfusun, o alanın yüzölçümüne bölünmesiyle elde edilir.

1.1.5. Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu

“Belirli bir alanda yaşayan insan sayısı ile ekili dikili alanlar arasındaki ilişki dikkate alınarak fizyolojik nüfus yoğunluğu hesaplanır. Fizyolojik nüfus yoğunluğu tarım arazileri üzerindeki nüfus baskısını belirlememizi sağlar. Bu açıdan aritmetik nüfus yoğunluğuna göre biraz daha ayrıntılı yorumlama ve değerlendirme yapılmasına imkân verir” (Karabağ ve Şahin, 2015, s.41).

1.1.6. Tarımsal Nüfus Yoğunluğu

Tarımsal nüfus yoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçinen çiftçi nüfusun ekili-dikili alanların yüzölçümüne bölünmesiyle elde edilir.

1.1.7. Kentsel - Kırsal Alan ve Nüfus

Kırsal ve kentsel nüfus ayrımının doğru yapılabilmesi ve gelişmelerin net bir şekilde değerlendirebilmesi için öncelikle kır ve kent ayrımı mevzusunun incelenmesi lazımdır. Nüfus, fonksiyonlar, yönetim ve plânlama, şehir ve kır ayrımında kullanılan ölçütlerdir. Bazı bilim adamlarına göre nüfus ölçütü esas alınarak tanımlanan şehir ve kır ayrımı, bazılarına göre ise sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklere göre tanımlanmaktadır. Bu ölçütlerden kolay olması yönünden en çok kullanılanı yerleşmenin nüfus miktarıdır (Koca, 2005, akt; Gök ve Kayserili, 2010, s.5). Kent “insan ilişkileri açısından belirli bir nüfusa sahip toplumlarda

karşılanması mümkün olan fizyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçların belirli düzeyde karşılandığı; her ülkenin kendi özelliklerine göre kriterlerini belirlediği fiziki yerleşme alanıdır” (İsbir, 1991, İsbir ve Açma, 2002, akt; Topal, 2004, s.286). Kent ile ilgili diğer bir kavramsallaştırma Özçağlar tarafından yapılmıştır. “ Bünyesinde barındırdığı insanların hemen hemen bütün ihtiyaçlarını başka yerleşmelere muhtaç olmadan yerinde karşılayabilecek fonksiyonlara haiz olan, alt ve üst yapı bakımından fazlaca eksikliği olmayan, 2000’in üzerinde (veya 2000’in biraz altında) nüfusu bulunan belediye örgütlü yerleşmelerdir” (Özçağlar, 1997, s.9).

Özgür’e göre “Kırsal alan ise kimi zaman bu terimle kırsal ortasındaki kentsel olmayan basit bir yer ifade edilirken, bazen geçim için tarıma bağlı insanların bir yerleşmesi düşünülebilir. Ancak kırsal yerleşmede yaşayanlar artık tarım dışında; madencilik, avcılık, ormancılık, bazen imalât ve belli bir düzeyde turizm faaliyetlerini de yürütmektedir ve tarıma bağlı insanlar nitelemesi, kırsal kimliği günümüzde tam olarak ifade etmemektedir. Bu gün özellikle gelişmiş ülkelerde kırsal bir yerleşme, doğası gereği tarımsal olan, fakat toprakla ilişkisi olmayan insan olgusuna da yer veren bir nitelik taşımaktadır. Kırsal yerleşmelerin sakinlerinden bir bölümü yakındaki kasaba veya şehirdeki sanayi ve ticaret sektörlerinde çalışmakta, hatta bu insanların bir kısmını emekliler oluşturmaktadır” (Özgür, 2010, s.41).

Tümertekin ve Özgüç ise kırsal alanı şehirsal alana göre daha fazla arazi kullanım alanını kaplayıp en küçük alan olarak çiftliklerden başlayıp, köye kadar uzanan yerleşmelerdeki sadece binaları kastetmeyip ayrıca bunların çevrelerini, tarla, bahçe ve tarla dışında da kullanılan alanlarını da ifade etmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.361).

Türkiye’de kent ve kır ayrımında çok çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. Cumhuriyet döneminde köylere ilk defa 1924 tarihindeki 442 numaralı köy kanununun 1. maddesine göre “Nüfusu iki binden aşağı yurtlara (köy) ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara (kasaba) ve yirmi binden çok nüfusu olanlara (şehir) denir.” ifadesiyle tüzel kişilik verildi. Ayrıca Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) da bir alanın kent sayılabilmesi için önce 10 bin, daha sonrada 20 bin nüfus kriterini ölçüt olarak almıştır. TÜİK’in ise eskiden beri esas aldığı idari sınırlar ölçütüne

dayanan ayırmda bunlardan biridir. Buna göre TÜİK nüfusa bakmaksızın nüfusu ne kadar fazla olursa olsun bucak merkezlerini ve köyleri kır, il ve ilçe merkezlerini ise kent, alanı olarak görmektedir. Örneğin 2000 veya üzeri nüfusa sahip bir yerin belde olmasına rağmen bu yerin kır nüfusu içinde, 2000 nüfusun altında bulunan bir yerin ise ilçesi şehir nüfusu içinde değerlendirilmektedir. Bugün bazı beldeler şehir fonksiyonları yönüyle küçük ilçe merkezlerinden çok farklı değildir. Bu beldelerde farklı hizmet fonksiyonlarının bulunduğu kurum ve kuruluşlar mevcuttur. Aşağı yukarı aynı özellikte veya bazen köy, sayılan yerleşim alanının daha büyük olmasına rağmen, bu iki yerleşim alanından birinin köy diğerinin kent kabul edilmesi çelişkili ve tartışmalı bir durumu ortaya koyar. Ancak bu sorunlara rağmen verilerin alınabileceği başka bir kurum olmadığı ve diğer araştırmacıların da TÜİK verilerini kullandıkları için bu çalışmada da TÜİK'in veri kaynakları kullanılacaktır.

1.1.8. Doğurganlık

“Doğurganlık, belirli bir nüfus (ülke, dünya, bölge) içinde vuku bulan canlı doğum sayısını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Dünyanın birçok yerinde doğum miktar ve oranı ölümler ve göçlerinkini geçmekte ve bu yüzden doğumlar nüfus artışının önemli bir etkeni durumunda bulunmaktadır. Doğurganlık, kısa dönemli iniş-çıkışlara daha çok konu olduğundan, yorumlama ve değerlendirilmesi nüfus artışını etkileyen öteki unsurlara (ölümler ve göçler) göre daha güçtür. Ölümlerin tersine doğumlar kontrol edilebilir bir dizi toplumsal, ekonomik ve siyasal etkenler kadar, fizyolojik ve psikolojik faktörler tarafından da belirlenmektedir. Doğurganlık için çeşitli ölçütler kullanılır.” (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.231).

“Doğurganlığı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen söz konusu etmenler, bir olgular yumağı oluşturur. Örneğin, göçlerin beslediği şehirleşme, eğitim düzeyinde artışa, kadının tarım dışı sektörlerdeki istihdama katılımına ve daha geç evlenmesine yol açmaktadır. Ailenin, özellikle kadının ekonomik ve sosyal statüsündeki iyileşme, çocuğa bakış ve aile plânlamasında farklı yaklaşımlar geliştirmesini beraberinde getirmektedir. Çünkü şehirde yaşayan, daha iyi eğitim fırsatları yakalayabilen ve şehirselleşen faaliyetlerde çalışma hayatına katılan kadınların yeni konumları, daha az çocuğa sahip olmalarını zorunlu kılmakta, dolayısıyla doğum kontrol yöntemlerine ve ana/çocuk sağlığı hizmetlerine daha etkin şekilde

yönelmelerini gerektirmektedir. Sonuçta bu ve benzeri bileşenler sayesinde, doğurganlıkta düşme yaşanmaktadır” (Özgür, 2004, s.7). Doğurganlıkla ilgili bazı temel kavramlar bulunmaktadır. Bunlar; Ham Doğum (Kaba Doğum) Oranı bir sene içerisindeki doğum sayısının, aynı yıl içerisindeki toplam nüfusa bölünüp ve sonra bin ile çarpılmasıyla bulunulan sayı ham doğum oranını (kaba doğum oranı) verir (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.231). Genel Doğurganlık (Toplam Doğurganlık) Oranı nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı hesaba katılarak üretken dönemdeki yani 15-45 ya da 15-49 yaş aralığındaki kadın nüfusunun 5 yaşın altındaki toplam nüfusa bölünüp 1000 ile çarpılmasıyla da genel doğurganlık oranı (toplam doğurganlık oranı) bulunmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.231). Kaba Doğum Hızı bir yıl içindeki canlı doğum sayısının (B) yıl ortası nüfusa (P) bölünmesiyle bulunur. Genellikle 1000 nüfusa düşen doğum sayısı olarak gösterilir” (Koç vd., 2008, s.8). Doğurganlık Yenilenme Düzeyi “toplam doğurganlık hızının 2,1 olduğu doğurganlık düzeyidir. Erken dönem ölümlerini ve doğumdaki dengesiz cinsiyet oranlarını telafi etmek için 2’ye fazladan 0,1 eklenerek elde edilen 2.1 seviyesi doğurganlık yenilenme düzeyi olarak kabul edilir. Bu doğurganlık düzeyinde ebeveynler kendileri yerine net olarak 1’i kız olmak üzere 2 çocuk bırakırlar ve böylece nüfus ancak kendisini yenileyebilir. Doğurganlığın yenilenme seviyesine düştüğü toplumlarda, nüfus momentumunun etkisi ile 25-30 yıl daha artmaya devam eder. Daha sonra ise önce durağanlaşır ve sonra da azalmaya başlar” (Koç vd., 2008, s.31).

1.1.9. Kaba Ölüm Hızı

“Bir yıl içinde meydana gelen ölüm sayısının (D) yıl ortası nüfusa (P) bölünmesiyle bulunur. Genellikle 1000 nüfusa düşen ölüm sayısı olarak gösterilir” (Koç vd., 2008, s.8).

1.1.10. Kaba Evlilik Hızı

“Bir yıl içindeki evlilik sayısının yıl ortası nüfusa bölünmesiyle bulunur. Genellikle 1000 nüfus için evlilik sayısı olarak gösterilir” (Koç vd., 2008, s.31).

1.1.11. Genel Cinsiyet Oranı

“Cinsiyet oranı bir yerdeki 100 ya da 1000 kadına düşen erkek sayısıdır. 100’den (ya da binden) büyük sayılar yüksek bir cinsiyet oranını gösterir; yani erkeklerin kadınlardan daha fazla olduğunu, 100’den (ya da binden) daha düşük

olanlar da kadınların istatistiksel olarak egemen durumda olduklarını gösterir. Bu oran doğumlarda oldukça yüksektir, yaklaşık 105 erkeğe karşılık 100 kız çocuk doğmaktadır. Kadın oranı ise hayatta kalma bakımından yüksektir ve cinsiyet oranı 4 yaş civarında dengelenir. Yaşlılar arasında ise düşüktür, çünkü kadınlar erkeklerden daha uzun yaşarlar. Tüm yaş grupları göz önüne alındığında, dünya ortalamasının hemen hemen dengede olduğu görülür”(Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.272).

1.1.12. Göç

Göç sürekli ikametgâhını uzun veya devamlı bir süre için değiştirmeyi anlatan nüfus hareketleridir. Göç olayının esasında tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin coğrafi şartlar bakımından elverişli olduğu sahalara yerleşmek, deprem, sel, yangın, kuraklık vb. afetlerden uzaklaşmak ve savaşlar gibi siyasi ve dini etkilerden korunmak yatmaktadır (Atalay, 2011, s.27).

1.2. NÜFUS ARTIŞ HIZI İLE İLGİLİ TEORİLER

Teoriler, mevcut verileri açıklamaya ve öngöründe bulunmaya yardım edip yol gösterir. “Tarihsel süreçte klasik ve modern iktisatçılar, iktisadi yapı ve nüfus arasındaki ilişkiye; toplumsal yapı, teknolojik gelişme, coğrafi yapı ve dini inançlara bağlı olarak farklı teoriler geliştirmiş, yönetimler de günün şartlarına göre politikalar uygulamıştır. Klasik iktisatçılar nüfus konusunu; sermaye-toprak/nüfus, ulusal savunma, sınırları koruma gibi kaygılarla ele almışlar. Modern iktisatçılar; sanayi devriminden sonra teknolojik gelişmeler ve insan hakları söyleminin güçlenmesiyle birlikte farklı şekilde ele almışlar... Genel anlamda “optimum nüfus” oranı yakalamak kaygısının öne çıktığı nüfus teorileri geliştirilmektedirler. Günümüz iktisatçıları ; her biri siyasi ve hukuki sonuçlar da doğuran; Beşeri Sermaye Oluşumu, Gelir ve Bölüşümü, Çalışma Koşulları, İstihdam, İşsizlik, Kadın ve Çocuk İşgücü, Eğitim ve Gelişim, Ekonomik Gelişme, Gelir Dağılımı, Yoksulluk, İnsani Gelişme, Kadın, Yaşam Kalitesi.. gibi nüfusu ilgilendiren kavramlar üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapmaktadırlar” (Güneş, 2009, s.136).

Nüfus değişimlerinin nedenlerini ve sonuçlarını iyi anlamak ve demografik olguların ilerideki gidişatı tahmin etmek isteniyorsa; tanımlamalardan ziyade, hareketi esas almak gerekir. Yani demografik ve demografik olmayan değişkenlerin zaman ve mekâna göre değişebilen etkileşimlerini kavramak gerekir. “Model ve teoriler, demografik değişimi, diğer demografik ve nüfus dinamiklerini etkileyen sosyo-ekonomik değişkenlerle ilişkilendirme yeteneğimizi arttırır” ayrıca model ve teoriler nüfus miktarı ile ulusal gelir arasındaki ilişkileri izah ederler Özgür (2019).

1.2.1. Robert Thomas Malthus’un Teorisi

Malthus’un teorisine göre nüfus geometrik dizi (1, 2, 4, 8, 16, 32...) şeklinde büyürken, besin maddeleri (1, 2, 3, 4, 5, 6 ...) olarak aritmetik bir biçimde artmaktadır. Ona göre nüfus serbest bırakıldığı zaman, her yirmi beş yılda bir kat artacaktır. Teorisini “Azalan verim kanunu” düşüncesine dayandıran Malthus’un yasasına göre toprak ne kadar verimli olursa olsun ve yeni üretim yöntemleri ile kullanılan sermaye belirli bir seviyeye kadar artabilir. Ancak, nüfus artış hızının, insanların beslenmesi için lazım olan besinlerdeki artıştan çok daha yüksek olacağını, bunun da kaçınılmaz bir yoksulluk yaratacağını söyler. Nüfus ile ücretlerin miktarı

arasında bulunan ilişki, nüfus artışıyla emek talebini artıracığı için ücretlerin azalmasına yol açacaktır. Ücret miktarının düşmesiyle de fakirlik, yoksulluk ve hastalık artacak, böylelikle emek talebi azalacak, ücretler ise yeniden artacaktır. Ona göre bunlar doğa kanunlarından çıkan kontrollerdir. Bunlarla baş etmenin yolunun ise yani az kaynaklarla, sürekli artan nüfusun ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağını düşünmüş ve bunun yolunun ise geçim kaynaklarına göre çoğalmayı ayarlamak ile doğumu teşvik edici bütün önlemlerden kaçınmak gerektiğini savunmuştur. (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.223-224; Utku, 2006; Wallace, 1998 akt; Güneş, 2009, s. 134).

“Gıda ve nüfus artış oranları arasındaki bu dengesizlik eğilimi; fakirlerin evlenmemeleri (veya zenginlerin evlenmeleri) ve evliliklerin geciktirilmesi gibi önlemlere başvurulması yoluyla giderilecek ya da uzun vadede savaşların, kıtlığın ortaya çıkması sonucunda, bu iki oran arasında bir uyum sağlanacaktır. Bu yüzden, nüfus artışının kontrol edilmemesi durumunda yaşam standartları asgari düzeye gerileyecektir” Özgür (2019).

1.2.2. Ester Boserup’un Teorisi

Ester Boserup’a göre nüfus artışı tarımsal teknolojilerin ilerleyişini teşvik edecek, dolayısıyla daha çok gıda maddesi üretilecektir. Ona göre “nüfus artışı tarımsal değişimin nedenidir, sonucu değil; ve başlıca değişim de arazi kullanımının yoğunlaşmasıdır”. Böylece, nüfus artışı, tarımsal kalkınmayı mümkün kılmaktadır. Arazi kullanım sistemleri ile tarımsal teknikler arasında yakın ilişkinin bulunduğu inanan Boserup nüfus artışıyla hem tarımsal kalkınmanın hem de besin maddeleri talebinin artacağını öne sürmüştür (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.225,226). “Boserup tarımda entansifleştirmeyi, yani belirli bir alanda hiç olmadığı kadar yoğunlukta ürün yetiştirmenin mümkün olduğu arazi kullanım paternlerine doğru kademeli bir değişimi önererek, daha fazla çalışmak ve daha yoğun tarım yapmak suretiyle insanların artan bir nüfusla baş edebileceğini savunmuştur. Nüfus artışının bazı koşullar altında teknolojik değişimi teşvik ettiğini vurguladığı daha sonraki bir çalışmada ise tezlerini biraz daha geliştirmiş, yüksek nüfus artış hızlarının sistemlere aşırı yük bindirdiğini kabul etmiştir” Özgür (2019).

1.2.3. Karl Marx'ın Teorisi

Yoksulluğun nüfus çokluğundan değil, işçinin hak ettiği ücreti almasını önleyen kapitalist rejimden doğduğunu öne süren sosyalistler, Malthus'a karşı çıkmışlardır. “Marx, gıda ve kaynak üretiminin, geçim faaliyetlerinin, nüfus artışını geride bırakabileceğine; ancak yoksul insanların kapitalist sistemde, gıda ve kaynaklara erişiminin engellediğine inanmaktadır.” Ona göre nüfus artışının mal ve hizmet üretimini çok artırması ancak yoksulların, geçim araçlarına sahip olmaları hâlinde mümkündür. Zenginler ve özel mülk sahipleri tarafından işletilen üretim araçları ise bu çözümü önlemektedir. “Marx, özünde nüfus artışının bir sorun olmadığı; asıl sorunun, kaynakların kötü dağılımı olduğu iddiasındadır” Özgür (2019).

1.2.4. Büyümenin Sınırları Modeli Teorisi

Modele göre; dünyada ekonomik büyümeyi belirleyen ve sınırlayan nüfus, tarımsal üretim, doğal kaynakların boşalması, endüstriyel üretim, çevresel bozulma ve kirlenme şeklinde birbiriyle karşılıklı etkileşim halinde olan beş temel öge vardır. Bu ögeler gittikçe artmakta ve üstsel bir büyüme gerçekleşmektedir. Yani dünya nüfusunda beş bu temel ögede de ki artış değişmeden devam ederse gelecek yüzyılda büyümenin sınırlarına gelinecek ve bu da nüfus ve sanayi kapasitesinde ani ve kontrol edilemeyen düşüşe neden olacaktır. Ayrıca modele göre dünyadaki denge durumunu sağlamak, her insanın temel maddi ihtiyaçlarının karşılanması ve kendi potansiyellerini gerçekleştirmede iki kişiye eşit olanakların sağlanması, bu artış eğilimini düşürmeye ve uzun bir dönemde de sürdürülebilecek ekolojik ve ekonomik istikrar durumu kurmaya neden olacaktır. Daha sonra model özellikle ele alınan beş temel ögede mekânsal dağılımı ihmal ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Modelin kurucuları olarak adlandırılan Roma kulübünün ikinci yayınlanan raporunda ise birinci rapordaki büyüme ya da büyümeme yaklaşımı yerine organik büyüme ya da farklılaşmaya dayanan büyüme benimsenmiştir. Böylece bölgesel farklılık ve eşitsizlikleri dikkate alan bu rapor, dünyadaki sorunların devamlı olduğunu ancak küresel sistemin dikkate alınmasıyla çözüm getirilebileceğini ve geniş bir bütünleşme anlayışı üzerinde durmuşlardır. Dünya bir bütündür fikri önem taşımıştır (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.227-228).

1.3. GÖÇ İLE İLGİLİ TEORİLER

Göç süreçlerini anlamak ve ardında yatan sebepleri tespit edebilmek için birçok araştırmalar yapılmıştır. Bu hareketlerin meydana gelmesinde etkili olan itici ve çekici nedenleri, göçün gelişim aşamalarını ve olumlu ya da olumsuz sonuçlarına paralel olarak geliştirilen göç kuramları yer değiştirme hareketlerini anlamamızı sağlamaya yardımcı olur. Göçle ilgili bu kuramların başında “Ravenstein’in “Göç Kanunları” (1885), E.Lee’nin “İtme-Çekme Teorisi” (1966), “Kesişen Fırsatlar Teorisi” (1970), “Merkez-Çevre Teorisi”, ile “Ağ Teorisi”(1992) ve Parekh’in “Göç Teorisi” sınıflaması (1994), vb. gelmektedir.

Yine göç kuramları ile ilgili başka bir sınıflandırma da Douglas S. Massey ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. “Uluslararası Göç Teorileri” isimli çalışmalarında, göç teorilerini, özet olarak iki alt sınıf olarak ele almışlardır. Göçün geçiciliği ve göçün kalıcılığı/sürekliliği dikkate alınarak geliştirilen teorilerdir (Douglas S. Massey, J., Arango (vd), (1993), s. 431-466; akt; Aydemir ve Şahin, 2017, s.362).

Bunlar;

“Göçün Geçiciliği

Neo Klasik Makro Göç Teorisi
Bir Sistem Olarak Göç Teorisi
Çifte İşgücü Piyasası Teorisi
Dünya Sistemleri Teorisi
Hareketlilik Geçiş Teorisi
Lee’nin İtme-Çekme Faktörleri Teorisi
Neo Klasik mikro göç teorisi
Davranışsal Modeller Teorisi
Sosyal Sistemler Teorisi

Göçün Sürekliliği

Bir Sistem olarak Göç Teorisi
Dünya Sistemleri Teorisi
Sosyal Sermaye Teorisi
Klasik Teoriler
Ağ (şebeke) Teorisi
Birikimli Sebep Teorisi

“Göç teorilerinin daha çok bireylerin göç kararlarını etkileyen fırsat ve sınırlılıklara dayanarak oluşturulduğu, ancak göç olgusunun temelinde pek çok farklı ekonomik, sosyal, kültürel, ailevi ve siyasi sebep bulunabileceğinden günümüzde genel geçerliliğe sahip bir göç teorisinin var olmadığını ve bu konuyla ilgili genel, evrensel bir kavrayışın mümkün olmadığı dile getirilmiştir. Bundan dolayı farklı disiplinlerinde göç olgusuna ilişkin kavramsallaştırmaların teorik altyapısı birbirinden farklıdır. Göç teorilerinde çoğunlukla; göç edilen mekâna uzaklık, orada kalınan süre, göç edilen yerin ekonomik koşulları, idari durumu, oradaki akrabalık ilişkileri ve sosyal ağlar etkili olmaktadır. Yine göç edenlerin kişisel özellikleri, etnik kimlikleri, cinsiyetleri vb. gibi unsurlardan yola çıkarak hipotezler oluşturdukları, makro, orta ya da mikro bir yaklaşım benimsedikleri görülmektedir” (Gezgin, 1991; Tekeli ve Erder, 1978, s.22; akt; Ela Özcan, 2017, s.187).

1.3.1. E. G. Ravenstein’in Göç Yasaları

Tarihte göç hakkında bilinen ilk bilimsel çalışma Ravenstein’in “Göç Kanunları”(The Laws of Migration) adlı makalesi olarak bilinir. Makalesinde iki tür yerleşim yeri olduğundan söz etmiştir. İlkinin “soğuran/yutan beldeler”, ikincisinin ise “dağıtan/saçan beldeler” olduğunu, soğuran/yutan beldelerin üretim ve ticaret merkezleri olduğunu ve nüfuslarında çok hızlı bir artış gözlemlendiğini, dağıtan/saçan beldeler ise tür tarımsal niteliğin ön plana çıktığını ve nüfuslarının çok yavaş arttığını da söylemiştir (Kapu, 2012, s.13).

Ravenstein, göç kanunlarından önemli olan ve günümüzde de geçerliliğini koruyan bazı genellemeleri şunlardır; Ona göre

1)-Göçlerin büyük bir kısmı kısa mesafelerde gerçekleşirken, bu göçler de ayrıca yeni göçleri tetiklemekte ve sanayi ile ticaretin geliştiği kentler daha çok göç almaktadır.

2)-Göç hareketleri, kademeli bir şekilde devam eder. Sanayi ve ticaretin gelişmesiyle, kentte meydana gelen hızlı ekonomik büyüme sayesinde, büyük kent merkezlerine kentin yakın çevresindeki yerlerden göçmenler gelecektir. Böylece kentin çevresindeki kırsal alanda ise seyrelmeler oluşacaktır. Seyrelmelerin olduğu bu boşluk ise uzak bölgelerden gelen göçmenlerce doldurulacaktır. Uzak bölgelerden

gelenlerin kendi yaşadıkları bölgede oluşan boşlukta o bölgelere daha yakın yerlerden gelen göçmenlerle doldurulunca, dengelenme sağlanacaktır. Her bir kademedeki kente daha yakınlaştıkça ve kentin üstünlükleri diğer göçmenler tarafından öğrenildikçe, göç tüm ülkeye yayılacaktır.

3)-Göçün temel nedeni, ekonomik sebeplerdir. Göç eden bireyler kentte gelişen ekonomi ve ticaret fırsatlarından yararlanmak isterler. Göçle beraber, kentte gelişen ekonomik alanlardaki iş gücü ihtiyacı karşılanacak, bireyler de göç sonucunda bu işlere yerleşebileceklerdir. Yani yayılma ve emme süreci birbirleriyle ilişkili, birbirini destekleyen süreçlerdir. Böylece göçle her iki sürecin ihtiyaçları karşılanacaktır ve amaç bakımından birliktelik içerisinde olunacaktır.

4)-Her göç akışı, tetikleyici etki göstererek karşı bir akışı doğuracaktır. Göç alan yerleşim alanları aynı zamanda göç de verecektir.

5)-Uzun mesafeye göç eden kişiler, kademeli bir şekilde değil de doğrudan büyük endüstri ve ticaret merkezlerinin geliştiği yerleri tercih etmekte ve buralara yerleşmektedirler.

6)-Şehirlerin yerlileri, kırsal kesimdeki insanlara göre daha az göç etme eğilimindedir. Kırsal yerlerden göçmenler kente yönelirken kentin yerlileri çok fazla yerinden oynamamaktadır. Çünkü göç alan kentin işgücüne daha fazla ihtiyacı vardır. Dolayısıyla kentten göçmelerin gerçekleşmesi savunulamaz.

7)- Cinsiyete bağlı göçlerde ise kadınlar erkeklere oranla daha fazla göç etme eğilimindedirler ve erkeklere göre daha fazla göç ederler. Ayrıca Kadınlar, doğdukları bölge yani kısa mesafeli göçlerde erkeklere oranla daha fazla göç etme eğiliminde iken erkekler ise doğdukları bölge dışındaki uzun mesafeli ve yurtdışı göçlere, daha fazla katılma ve göç etme eğilimindedirler.

8)-Yetişkinler, ailelerine göre daha çok göç hareketine katılırlar.

9)-Büyük kentler, doğal artıştan çok göçler yoluyla kalabalıklaşır (Aydemir ve Şahin, 2017, s.362-363; Çağlayan, 2006, s.68-70; Ela Özcan, 2017, s.189; Özgür, 2019).

1.3.2. E.Lee'nin İtme-Çekme Kuramı

Everet Lee kuramında, göçmenden daha çok göçe odaklanmış, yalnız göçmenin de göz ardı edilmemesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bu çerçevede Lee ilk olarak göçlerin karakteristik temel ortak özelliklerini ortaya koymaya çalışmış ve bunun için de göçe ait itici ve çekici faktörleri saptamış, analizine temel oluşturacak dört temel faktör belirlemiştir.

Bunlar,

1)-Göçmenin yaşadığı kaynak bölge ile ilgili etmenler,

2)-Göçmenin gitmeyi düşündüğü hedef bölge ile ilgili etmenler,

3)-Araya karışan mesafe, göçün maliyeti vb. engeller,

4)-Yaş, medeni durum, sağlık, çocuk sayısı vb. bireysel etmenler (Çağlayan, 2006, s.72; Özgür, 2019).

“İtmeye neden olan olumsuz faktörler ve çekmeye neden olan olumlu faktörler, hayli çok ve birbirinden farklıdır. Çünkü kuramın temel yapısı itibariyle, itme ve çekme faktörleri kişisel ve görelidir. Dolayısıyla kişisel düzlemde göç için avantajları ve dezavantajları belirleyen yaş, cinsiyet, eğitim, ırk vb. gibi demografik faktörlerin değerlendirilmesi, itme çekme kuramı için çok önemlidir. İtme ve çekme teorisi, genel bir bakışla, sadece itici çekici faktörlerin etkisiyle işliyor gibi görünmektedir. Fakat bu işleyişin ardında yatan ve tüm süreçleriyle birlikte göç olgusunun belirleyicileri, bu kadar net ve kolay anlaşılır değildir. Çünkü Lee'ye göre göç, anlaşılması zor ve karmaşık bir olgudur. Bunun için de, sadece itme çekme faktörlerini incelenmek yetersiz kalmakta, itme çekme faktörlerinin yanında göçü engelleyebilecek olan makro ve mikro faktörlerin de incelenmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle Lee'ye göre göç, artılarla eksilerin matematiksel hesabından çıkan bir sonuç değildir; fakat artılar ve eksilerle yapılan bu matematiksel hesap da, göçün temelini ilk basamağını oluşturmaktadır” (Çağlayan, 2006, s.73-74). Özgür'e göre bu itici faktörleri işsizlik, yoksulluk, kuraklık, taşkın, hizmet veya tesis yetersizliği, zayıf güvenlik ve koruma, savaş, ürün yetersizliği ve yüksek suç oranları oluştururken çekici faktörleri ise istihdam olanakları, daha iyi hizmet, iyi gıda

sağlayıcıları, verimli arazi, daha az doğal afet riski, refah ve bolluk, politik güvenlik, daha iyi iklim şartları ve daha iyi yaşam koşulları oluşturmaktadır Özgür (2019).

1.3.3. Kesişen Fırsatlar Kuramı

1940 yılında Stouffer tarafından ilk kez ileri sürülen kuramda “belirli bir kentsel alana göç eden insanların yoğunluğu o yerde karşılaşılan fırsatların bolluğu ile yakından alakalıdır. Ülkemizde büyük kentlere yaşanan göçlerin analiz edilmesinde bu teorinin önemli bir açıklayıcı rolünün olduğu söylenebilir. Gidilen bir yerde iş imkanlarının bol ve cazip olması orijinal yerleşim yerinden çok sayıda insanında göç sürecine dâhil edecektir. Belirli bir zaman sonra kente göç eden insanların bireysel veya grup olarak meydana getirdikleri girişimler (iş yeri açmak gibi) ayrıca yeni göç edenler için bir cazibe unsuru haline de gelebilmektedir” (Kapu, 2012, s.15). Ayrıca “herhangi iki merkeze yönelecek olan göçte, çekme faktörlerinin önemli olduğunu, fakat bu faktörlerin önemini belirleyen temel noktanın da mesafe olduğunu dile getirmektedir. Buna göre, belli bir mesafeye göç edecek kişilerin sayısı bu mesafedeki iş imkânlarının çokluğuyla doğru orantılıdır. Ayrıca göç edilecek hedef yerle yerleşik bulunulan yer arasındaki mesafenin kısa olması da, göçe yönelecek olan kişiyi göç için cesaretlendirmekte ve göçü olumlu anlamda etkilemektedir. Yani göç edilecek yerdeki iş imkânlarının çokluğu ve göç mesafesinin kısalığı, o çekim merkezine göç eden kişilerin sayısını artıran faktörlerdir” (Jansen, 1970, s.11; akt; Çağlayan, 2006, s.77).

1.3.4. Ağ Teorisi

“Göçmen ağları, akrabalık, arkadaşlık ve ortak kökenli topluluk bağları aracılığıyla, kaynak ve hedef alanlardaki; yeni ve eski göçmenler ile göçmen olmayanları bağlayan kişiler arası bir topluluktur. Ağlar hareketin maliyetini ve risklerini azaltır ve net getiri beklentisini arttırmak suretiyle muhtemelen göçü arttırır” Özgür (2019).

İlişkiler ağı kuramı göç etmiş ve göç etmeyi düşünen kişiler arasında gerçekleşen iletişime odaklanan bir kuramdır. Daha önce göç eden kişiler akraba, arkadaş ve tanıdıkları ile konuşarak göç etmeyi düşünen kişileri etkileyebilir. Bu şekilde gerçekleşen iletişim yolu ile birçok göçün gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

“İlişkiler ağı kuramının dayandığı temel prensipler şöyle sıralanabilir:

1)-Göçmen ilişkiler ağı, göç hareketini özendirmek yoluyla göç etme isteğini sürekli olarak canlı tutmakta ve yaygınlaştırmaktadır.

2)-Ücret farklılığı önemini kaybetmektedir, çünkü göçmen ilişkiler ağı göçün yol açtığı masrafları ve içerdiği riskleri azaltmaktadır. Göçmen ağı, göçmenleri, göçün verdiği rahatsızlıktan ve masraflardan önemli ölçüde rahatlatırlar Göçmenlerin gittikleri yerlerde uyumları için kolaylık sağlarlar.

3)-Kendi anayurtlarındaki potansiyel göçmenler ve ağa yeni katılanlar için yabancı toplumdaki fırsatlar ve resmi yapılanmalar hakkında haber kanalları gibi hizmet verirler.

4)-Göçmenler arasında ilişkiler ağı bir kez kurulduğunda, hükümetlerin bunu denetlemesi ve kontrol etmesi oldukça zordur. Göç alan ülkenin benimsediği göç politikaları ne olursa olsun, göçmen ilişkileri ve örüntüleri oluşmaya devam etmektedir.

5)-Göçmen ilişkiler ağı, gönderen ülke topluluğunu daha fazla temsil eder hale gelebilmektedir. Göçmen ilişkiler ağı pekiştikçe, göçün sosyo-ekonomik nedenleri belirsizleşmeye başlamaktadır.

6)- Göçmenlerin aile birleşmeleri yoluyla bir araya gelmesini hedefleyen politikalar göçmen ilişki ağı gittikçe daha da güçlendirmektedir. Çünkü belli bir ilişkiler ağına ya da göçmen ailesine mensup olan bireylere özel giriş hakkı tanınmaktadır.

7)-Ağlar, göçmenleri, yeni gittikleri toplumdan yalıtırlar ve onların kendi yurtlarıyla ilişkilerinin devamını sağlarlar.

8)-Ağlar, göçün başlangıcını ve hedef yerini etkileyerek önemli ölçüde kimlerin göçeceğini belirlerler. Bu anlamda göçün hızını ve büyüklüğünü önemli oranda belirlemektedir” (Güllüınar, 2012, s. 76).

Günümüzde göçler hakkında birçok kuram ve teori bulunmaktadır. Meydana gelen göç olayının araştırılmasında bu kuramlar sayesinde göçün yapısı ve içeriği hakkında fikir edinilir. Bu yüzden kuram ve modellerden hiçbirisinin diğerlerine göre önemli ya da önemsiz olduğu söz konusu değildir. Değindiğimiz göç kuram ve

modelleri ise Şanlıurfa ilinde meydana gelen göç hareketlerini daha iyi anlamak açısından diğerleri arasından seçilmiştir.

1.4. LİTERATÜR DEĞERLENDİRİLMESİ

Şanlıurfa nüfusu ile ilgili çalışmalara başlarken öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılmış olup, daha önceki çalışmalar incelenmiştir ve bu konu ile ilgili doğrudan bir çalışmanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Ancak farklı kaynaklarda bu konuyla ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Şanlıurfa nüfusu ili ilgili bilgilerin bulunduğu bu kaynaklardan konumuzla ilgili bilgiler toplanmıştır.

Çalışma alanımızla ilgili bilgilerin bulunduğu ve çalışmamıza yön vermiş olan bu kaynaklardan bazıları şunlardır;

1.4.1. Bireysel çalışmalar

Kitap, doktora tezi, yüksek lisans tezi ve makale düzeyindeki çalışmaları kapsamaktadır.

Benek, S. (2005). “Coğrafi Planlama Yönünden Şanlıurfa İlinin Tarımsal Yapısı” adlı doktora tezinde Şanlıurfa ili arazi kullanımı içindeki tarım alanlarının coğrafi dağılışını ve bu tarımsal alanların yapısal özellikleri ile ekonomik açıdan kullanımını incelerken çalışmada nüfus konusunu da ele almıştır.

Güzel, A. (2005) “Şanlıurfa İli Yerleşmeleri” adlı doktora tez çalışmasında; şehir, kasaba ve kır yerleşmelerini ele alarak doğal ortamda insanın yerleşme seçiminde hangi özelliklere dikkat ettiği konusunu işlemiş ve günümüzde de bu yerleşmeler üzerinde değişimin neden ve ne şekilde meydana geldiği konusunu da işlemiştir. Çalışmasında ayrıca Şanlıurfa şehri ve ilçelerinin nüfus gelişimi ve artışı hakkında da konuya değinmiştir.

Özgür, E. M. (1998). “Türkiye nüfus coğrafyası” adlı çalışmasında Türkiye’deki nüfusun gelişimi, hareketleri ile sosyal ve ekonomik özellikleri hakkında bilgiler vermiştir.

Tandoğan, A. (1998). tarafından hazırlanan “Demografik temel kavramlar ve Türkiye nüfusu” çalışmada da nüfusun gelişimi, hareketleri ile sosyal ve ekonomik

özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. **Şahinalp, M.S. (2005)**. “Şanlıurfa Şehri’nin Kuruluş ve Gelişmesi” adlı doktora tez çalışmasında Şanlıurfa şehrinin kurulduğu alanın yer seçiminde etkili olan faktörleri, şehrin gelişim evreleri ile gelişim evrelerinde etkili olan nedenleri ve gelişme sürecinde ortaya çıkan sorunları ele alarak bu sorunlarla ilgili önerilerde bulunmuştur. Şahinalp, Şanlıurfa’nın gelişim evreleri bölümünde her döneme ait nüfus ve etnik yapı konusu hakkında bilgiler vermiştir.

Gök, A. (1990). tarafından “Siverek’te Nüfus ve Yerleşme” konusu adı altında yapılan yüksek lisans çalışmasıdır. Coğrafi konumu itibariyle, çevresindeki alanlara geniş bir ekonomik etki alanıyla merkezi yer olan Siverek şehrinin merkezi yer olma rolünün bu kadar kuvvetli olmasına rağmen, iktisadi ve sosyal sorunlarının çok, sanayiye yönelik yatırımlarının az ve kalkınma seyrinin düşük olmasından ilin nüfus ve yerleşme konusu incelenmiştir. Türkiye’de Siverek gibi önemli fonksiyonların üstlenildiği, çevrelerindeki etki sahalarına hizmet sundukları birçok merkez bulunmaktadır. Bu çalışmayla hem diğer Siverek ilçesinin daha önce bu konuda bir çalışmasının olmaması hem de bu diğer merkezi alanlarda yapılacak olan çalışmalarda örnek olması açısından nüfus ve yerleşme konusu işlenmiştir.

Dayıbaş, H. (2004). “Birecik İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü” adlı yüksek lisans çalışmasında doğal ve beşeri kaynaklar açısından zengin olan fakat bu kaynakların yeterince kullanılmaması nedeniyle bu kaynakların ortaya konulması, alanın ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm önerileri oluşturmak açısından araştırılan çalışmada ilçenin nüfusu hakkında da bilgiler verilmiştir.

Yakar, M. (2012). daha önceki nüfus coğrafyası araştırmalarında nüfusun miktar ve dağılışı hakkında yapılan araştırmaların bir devamı niteliğinde olan “21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye Nüfusunda Ne Değişti?” adlı bu makaledeki bilgilerle, 2000-2010 yılları arasında Türkiye nüfusundaki değişiklikler ve değişikliklerin istatistik bölgelere göre mekânsal olarak dağılımının belirlenmesi amaçlanıp, kırsal ve kentsel nüfusun gelişimi ve dağılımı hakkında bilgiler verilmiştir.

Doğan, M. (2011). “Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış” adlı makale çalışmasıyla 1927 yılında Türkiye’de ilk resmi nüfus sayımının

yapıldığı günden itibaren uygulanan nüfus politikaları hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Aydemir, S. (2017). tarafından “Tek Tanrılı Dinlerde Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Göç Teorileri Açısından Bir Analiz”, **Çağlayan, S. (2006)** tarafından “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, **Güllüpmar, F. (2012).** tarafından yazılan “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme” isimli makaleler ile **Özgür, E.M. (2019)**’un ders notlarında göç kuramları hakkında detaylı bilgiler sunulmaktadır.

Yüceşahin, M. M. (2009). “Türkiye’nin Demografik Geçiş Sürecine Coğrafi Bir Yaklaşım” isimli çalışmasında Birleşmiş Milletler ve TÜİK’in yayınladığı verilerden yola çıkarak demografik geçiş teorisi ışığında, doğurganlık ve ölümlülükteki il düzeyindeki düşüşleri ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu çalışma Türkiye’deki bütün illeri kapsadığı için bu konuda çalışılmış en önemli araştırmalardan biridir.

Özgür, E. M. (2004). tarafından “Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızının Mekânsal Dağılışı” adlı hazırlanan çalışma, doğurganlık hızı ve bölgelere göre farklılaşması ve nedenleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Yüceşahin, M. M. ve Yavuz, S. (2012). Tarafından “Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar” isimli makale çalışması Nüfus Etütleri Enstitüsü (TNSA) 2008’in verileri kullanılarak Türkiye’de hane halkı kompozisyonlarında zaman içinde meydana gelen değişimleri ve günümüzdeki kırsal-kentsel yerleşim yerleri ve İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması düzeyine göre olan mekânsal farklılıkları incelenmiştir. Hane halkı kompozisyonlarına ilişkin güncel durumlar hakkında bilgiler sunmaktadır.

1.4.2. Diğer Çalışmalar

Çeşitli kurumlar tarafından yaptırılmış olan çalışmaları, raporları ve kalkınma planlarını içermektedir.

(TNSA-2003). Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 8. Ulusal araştırma olan “Doğurganlık” raporu Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA-2003) Araştırma sonuçları ulusal düzeyde olup, kentsel ve kırsal alanlar ile 5 coğrafi bölge düzeyinde

sunulmuştur. “Doğurganlık düzeyi ve değişimi, bebek ve çocuk ölümlülüğü, aile planlaması ve anne ve çocuk sağlığı konularında bilgi sağlamak üzere tasarlanmış ulusal düzeyde bir örneklem araştırılmasıdır.”

(TNSA-2008). “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü” raporunda Türkiye’de 1968’den bu yana her beş yılda bir yapılan nüfus araştırmaları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir ve ilk üçü 1993, 1998 ve 2003 yıllarında yapılmış olan Nüfus ve Sağlık Araştırmalarının (Demographic and Health Surveys-DHS) dördüncüsüdür. TNSA-2008, 10,525 hane halkı ve 15-49 yaşları arası 7,405 evlenmiş kadın görüşmesini kapsayan ulusal düzeyde temsiliyete sahip bir araştırmadır. Ayrıca başka veri kaynaklarından sürekli, doğru ve ayrıntılı bir biçimde elde edilemeyen doğurganlık, aile planlaması ve ana ve çocuk sağlığı konularında bilgi sağlamak üzere tasarlanmış ve uygulanmıştır.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 2000). TÜİK kütüphanesinden DİE’nin sayım dönemlerine ait e-kitap yıllıklarında yer alan verilerden faydalanılarak tablolar, grafikler, haritalar hazırlanmıştır.

AFAD, (2017). “Türkiye’deki Suriyelilerin demografik görünümü, yaşam koşulları ve gelecek beklentilerine yönelik saha araştırması” ve **AFAD, (2013).** “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları” raporu isteğe bağlı olmayan, zorunlu dış göçler kapsamında değerlendirilen Şanlıurfa ilinde bulunan Suriyeliler hakkında bilgiler sunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA İLİNDE NÜFUSUN GELİŞİMİ VE DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1.FİZİKİ FAKTÖRLER

2.1.1. Yeryüzü Şekilleri

İnsanların yeryüzünde hayatlarını devam ettirebilmeleri ve çeşitli faaliyetlerde bulunabilmeleri öncelikle doğal faktörlerin etkisi altında şekillenmekte, buna göre bazı alanlarda çok insan yaşarken bazı alanlarda çok az insan yaşamaktadır. “Yeryüzünde her yer insanların yerleşmesi için uygun değildir. Ancak doğal koşulların insan yaşamını kolaylaştırdığı yerler daha fazla nüfus çekmektedir” (Koday ve Erhan, 2010, s.226).

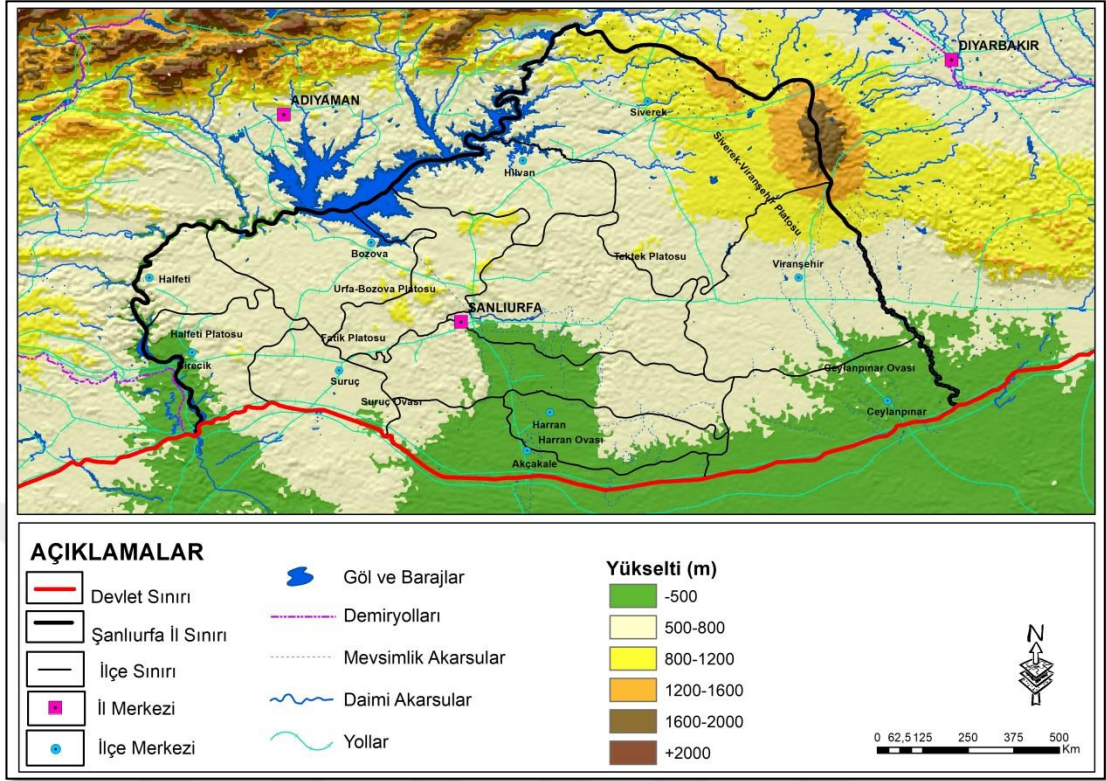
Yükselti, eğim, yeryüzü şekillerinin uzanış biçimi insanların bir yerde dağılışında etkili olmaktadır. Yeryüzü şekilleri açısından engebeli ve yükseltisi fazla olan alanlar, deniz seviyesinden yükseldikçe sıcaklığın azalmasına bağlı olarak insanların yaşamlarını ve çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmasını zorlaştırmaktadır. Yeryüzü şekilleri açısından engebeli ve yükseltisi fazla olan alanlar genellikle seyrek nüfuslu alanları oluştururken, yerleşme açısından yükseltisi az olan ve engebeli olmayan alanlar ise daha sık nüfuslu alanları oluşturmaktadır. Dolayısıyla nüfus ile doğal faktörler arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Özellikle yeryüzü şekilleri ve yükselti ile nüfus dağılışı arasında bir paralellik vardır (Doğanay, 1994, s.210). Bunun yanında şehirler fiziki çevre faktörlerinden biri olan yükselti basamaklarından faydalanılarak kurulmuştur. Etrafının yüksek alanlarla çevrili olduğu düzlük alanlarda kurularak, şehrin güvenliğinin sağlanmasında doğal bir set görevi görme durumlarından yararlanılmaktadır.

Şanlıurfa ilinin topoğrafyasına bakıldığında batı, kuzey ve kuzeydoğusunun platolarla, güney, güneydoğu ve doğusunun ise geniş düzlüklerle çevrili olduğu anlaşılır. Şanlıurfa şehrinin ilk kurulduğu alana bakıldığında 1993 yılında başlayan Dergâh Güzelleştirme Projesi kapsamında yapılan inşaat kazı çalışmaları sonucunda Neolitik malzemelerin elde edilmesine kadar, şehrin kurulu bulunduğu alandaki en eski yerleşmenin Kale Tepe’de olduğu sanılmaktaydı. Yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda M.Ö. 9000’li yıllara ait neolitik bir yerleşme alanı olan

bugün Halilürrahman ve Ayn Zeliha Göllerinin kuzeyinde yer alan Tıfındır Tepesinin güney eteklerinde rastlanmıştır. Neolitik yerleşmenin kurulmuş olduğu Tıfındır Tepesi konumu itibariyle korunaklı bir alan oluşturmaktadır. Gerek yakın ve uzak çevresinde bulunan tepelerin daha yüksek oluşları ve gerekse Karakoyun Deresi'nin o zamanki haliyle bu tepeyi kavis içine alarak akması, doğal bir set oluşturmuştur. Ayrıca Tıfındır Tepesi'nin batı yamaçlarının dike yakın bir eğime sahip olması güvenlik açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. Tepenin doğusunda eğimin azalarak Harran Ovası ile birleşmesi her ne kadar dezavantaj olarak görülebilirse de, bu yönden gelecek saldırıları önceden görebilmek ve önlem alabilmek açısından önemli bir görüş mesafesinin olması, bu tepenin diğer bir avantajını ortaya çıkarmaktadır (Şahinalp, 2006, s.116). Bu da bize gösteriyor ki Şanlıurfa ilinde yaşayan nüfusun alansal olarak dağılışı üzerinde fiziki çevre etmenlerinden biri olan yeryüzü şekillerinin büyük bir etkisi bulunmaktadır.

Genel olarak platoların bulunduğu Şanlıurfa ilinde kuzeyde bulunan alanlar güneyde bulunan alanlara göre daha yüksektirler. Kuzeyden güneye doğru gidildikçe yükselti alçalmaya başlar. Kuzeyinde ve orta kesimlerinde platolar yer alırken, güneyinde ovalar sıralanmaktadır. Bunlar Suruç, Ceylanpınar ve Harran ovalarıdır. Bu ovalar tarımsal alanların yoğun olarak yapıldığı yerlerdir. Çalışma alanımızdaki platolar ise Urfa- Bozova platosu, Birecik-Halfeti platosu, Siverek-Viranşehir platosu ve Fatik platosudur. Güneyinde bu plato alanlara doğru sokulmuş ovalar yer alır. Ovaların jeomorfolojik özelliklerinin yerleşme üzerinde sınırlandırıcı etkisinin olmaması, Şanlıurfa'da yerleşmelerin bu alanlara yayılmasını sağlamıştır (Şekil 2).

Şekil 2: Şanlıurfa İli ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası

2.1.2. İklim Özellikleri

“İklim coğrafi çevrenin şekillenmesini ve insan yaşamını çok yakından kontrol eden bir etmendir. İklimin etkisi uzun yıllar boyunca kendini gösterdiği gibi cansız çevrede ve özellikle bütün canlıların yaşamındaki yıllık değişimleri de iklim düzenler” (Erol, 2011, s.1). Oldukça geniş bir bölgede hüküm süren ve burada yaşayan insanların üzerinde büyük etkisi olan iklimin incelenmesi için, söz konusu yerde uzun süreden beri rasatlar yapan meteoroloji istasyonlarının olması gerekir.

Şanlıurfa ili ve çevresinin iklim şartlarına bakıldığında yarı kurak iklim şartlarının hâkim olduğunu görülür. “Şanlıurfa ili ve çevresi iklim koşulları açısından değerlendirildiğinde bulunduğu enlem, hâkim olan subtropikal hava kütleleri ve röliyefin etkisiyle ülkemizde en kurak şartların yaşandığı alandır. Şanlıurfa ili ve yakın çevresinde görülen bu şiddetli kuraklık kuzeyden güneye doğru gidildikçe yükseltinin azalmasına ve güneyden sokulan subtropikal hava kütlelerinin etkisine bağlı olarak artar”(Benek, 2005, s.9).

Şanlıurfa ili Meteoroloji İstasyonu verilerine göre çalışma sahasında yıllık ortalama sıcaklık 18,4 °C'dir. Maksimum sıcaklıkların ortalaması ise 24,4 °C'dir. Minimum sıcaklık ortalamalarına bakıldığında ise ortalamanın 12,9 °C olduğu görülür. Yazlar sıcak geçerken, kışlar ise fazla soğuk değildir. Nitekim temmuz ayı ortalama sıcaklığı 31,2 °C, ocak ayı ortalama sıcaklığı 5,7 °C'dir. 1970-2011 yılları arasında uzun dönem rasatları sonucunda elde edilen verilere göre Şanlıurfa'da en yüksek sıcaklıklar 2000 ve 2010 yılında temmuz ayında 46,8°C ile yaşanmıştır. Buna karşın en düşük sıcaklık değerleri ise 1985 yılında -9,3°C ile şubat ayında görülmüştür. Araştırma sahasında en yüksek ve en düşük sıcaklıkları ile ortalama sıcaklık değerleri tablo ve grafiklerde görülmektedir (Tablo 1, 2, Şekil 3).

Tablo 1: Şanlıurfa İlinin Aylık En Düşük ve En Yüksek Sıcaklıkları (1979-1993)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A
En Yük. Sıc. °C	21.6	22.7	29.5	36.4	40.0	44.0	46.8	44.8	42.0	36.4	29.2	26.0
En Düş. Sıc. °C	-6.8	-9.3	-7.3	-0.7	6.7	12.3	16.2	16.9	11.3	3.8	-2.7	-6.4

Kaynak: Şanlıurfa Meteoroloji Bölge Müdürlüğü

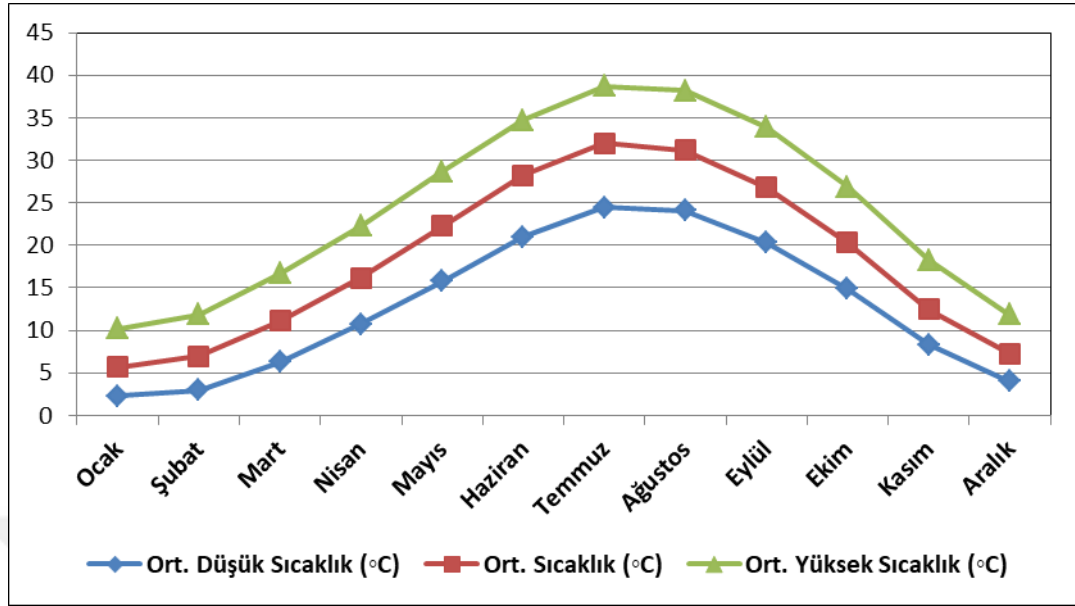
Tablo 2: Şanlıurfa ilinin aylık ortalama sıcaklıkları (1979-1993)

AYLAR	Ort. Sıcaklık (°C)	Ort. En Yüksek Sıcaklık (°C)	Ort. En Düşük Sıcaklık (°C)
Ocak	5.7	10.2	2.3
Şubat	7.0	11.9	3.0
Mart	11.1	16.7	6.3
Nisan	16.2	22.3	10.7
Mayıs	22.3	28.7	15.8
Haziran	28.2	34.7	21.0
Temmuz	32.0	38.7	24.5
Ağustos	31.2	38.2	24.1
Eylül	26.8	33.9	20.3
Ekim	20.3	26.9	14.9
Kasım	12.5	18.3	8.3
Aralık	7.3	11.9	4.0
Yıllık	18.4	24.4	12.9

Kaynak: Şanlıurfa Meteoroloji Bölge Müdürlüğü

Şekil 3: Şanlıurfa İlinde Ortalama Sıcaklıklar (1979-1993)

Kaynak: Şanlıurfa Meteoroloji Bölge Müdürlüğü verilerinden oluşturulmuştur.

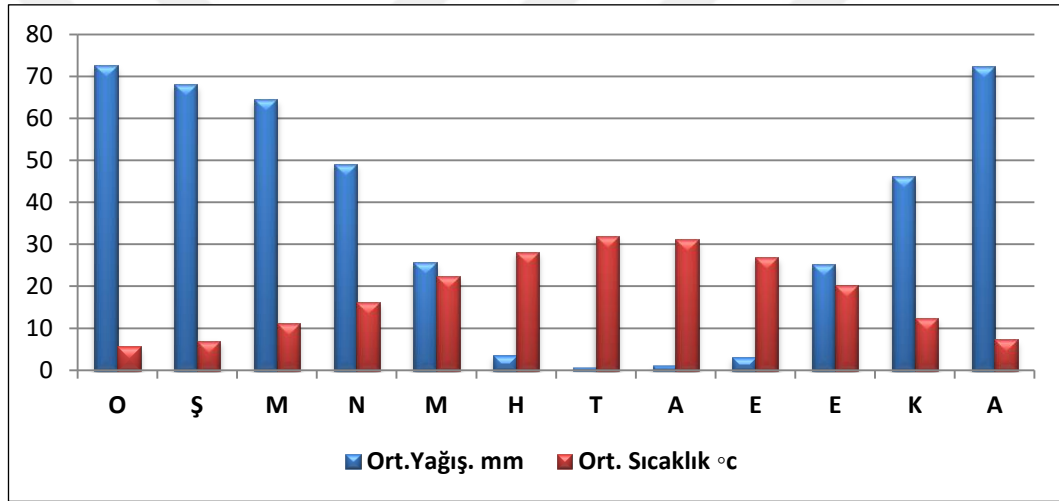
1970-2011 yılları arasında yapılan gözlemlere göre Şanlıurfa ilinde ortalama yağış miktarı 432,5 mm'dir. Araştırma sahasında yıl içerisinde en fazla yağışın görüldüğü ay 72,6 mm ile ocak ayıdır. Yağışın en az olduğu ay ise 0,7 mm ile temmuz ayıdır. Sıcaklık değerlerine bakıldığında ise en sıcak ay 32 °C ile temmuz ayı gelmektedir. Ocak ayında sıcaklıklar en düşük değerlere (6°C) düşmektedir. Yağışlar sıcaklıkların arttığı dönemde belirgin bir şekilde azalmaktadır. Özellikle sıcaklıkların en fazla olduğu temmuz ve ağustos ayları yağışların en az olduğu dönemler olarak görülür (Tablo 3). Aşağıda sıcaklık ve yağış değerlerinin birlikte gösterildiği grafikte yağışların aylara göre dağılışı, en yüksek ve en düşük yağış değerlerinin yaşandığı aylar, sıcaklık ve yağışın karşılıklı durumları gösterilmiştir (Şekil 4, Tablo 3).

Tablo 3: Şanlıurfa İlinde Ortalama Sıcaklık ve Yağış (1979-1993)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A
Ort. Sıcaklık	6	7	11	16	22	28	32	31	27	20	13	7
Ort. Yağış mm	72.6	68.1	64.5	49.1	25.7	3.6	0.7	1.1	3.2	25.3	46.3	72.3

Kaynak: Şanlıurfa Meteoroloji Bölge Müdürlüğü

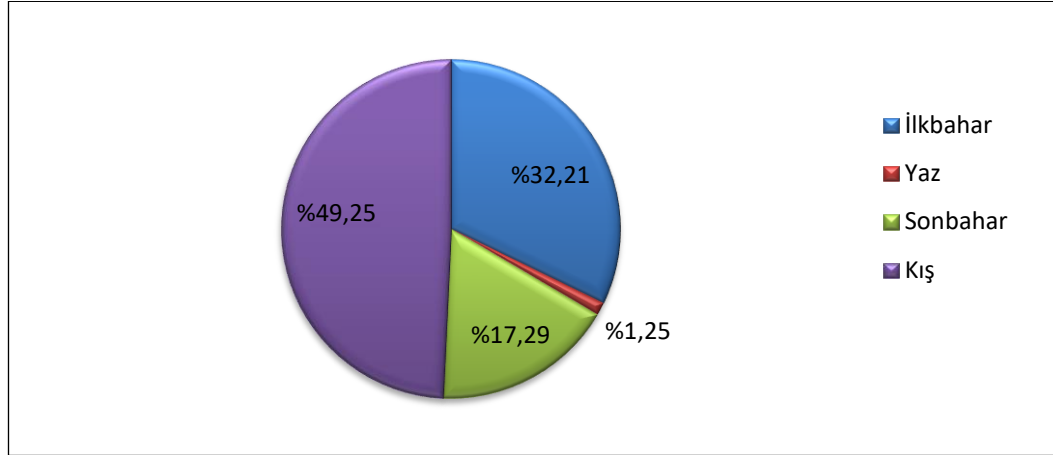
Şekil 4: Şanlıurfa İlinde Ortalama Sıcaklık-Yağış (1979-1993)

Kaynak: Şanlıurfa Meteoroloji Bölge Müdürlüğü verilerinden oluşturulmuştur.

Yağışların mevsimlere göre dağılışına bakıldığında kış ve ilkbahar aylarında yağışların yoğunlaştığı görülmektedir. Buna göre en yağışlı mevsim % 49,25 oranı ile kış mevsimi iken en az yağış alan mevsimde % 1,25 ile yaz mevsimidir (Şekil 5).

Şekil 5: Şanlıurfa İlinde Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1979-1993)

Kaynak: Şanlıurfa Meteoroloji Bölge Müdürlüğü verilerinden oluşturulmuştur.

Görülen yağış miktarı yerleşmelerin kuruluşu ve iktisadi faaliyetlerin çeşitlenmesinde de önemli rol oynamıştır. Araştırma sahana bakıldığında yağışın fazla olduğu alanlarda yapılan tarım faaliyetleri, üretilen ürünler ve hasat süreleri değişmektedir. Tarım ürünlerinde görülen farklılıklarla birlikte aynı ürünün hasat süresi ve üretim miktarları da değişmektedir. Vejetasyon süresi açısından incelediğinde yüksek sahalarda bitkilerin güneşlenme süresi, yağış ve bulutluluk gibi nedenlere bağlı olarak uzamakta ve alçak sahalara göre daha geç hasat edilmektedir. Yağış ile hayvancılık faaliyetleri arasında da ilişki vardır. Yağışların fazla olduğu alanlarda gelişen ot formasyonu hayvancılığı geliştirmektedir. Nitekim yükseltinin arttığı yağışların daha fazla görüldüğü alanlarda hayvancılık baskın iktisadi faaliyet kolu olarak ortaya çıkmaktadır.

İklim verilerinin yerleşmelerin dağılışı ve insanların faaliyetleri üzerine etkilerine bakıldığında ise doğrudan belirleyici bir etkiye sahip olmadığı görülür. Araştırma sahasında yerleşmeler sıcaklık ve yağış değerlerinin genellikle insan yaşamı için daha uygun olduğu alanlarda toplanmaktadır. “Şanlıurfa şehrinin kuruluş yerinin seçiminde de şüphesiz ki iklimin önemli etkilerinden söz edilebilir. Günümüzde hüküm süren iklim şartlarına bakılırsa, araştırma alanımızda yarı kurak iklim şartlarının hakim olduğu görülecektir. Yarı kurak iklime sahip alanlar, her ne kadar beraberinde bazı sorunları getirirse de, yine de tarım ve sanayi gibi ekonomik faaliyetlerin yapılmasına uygun özellikler göstermekte ve insan yaşamının devam

ettirilemeyeceği derece de olumsuz koşullar ortaya çıkarmamaktadır” (Şahinalp, 2006,s.118).

2.1.3. Hidrografya

İnsanların yaşamsal faaliyetini devam ettirmesi için su en temel ihtiyaçlarından biridir. Biyolojik bir ihtiyaç olan su bunun yanında çeşitli faaliyetleri devam ettirebilmek için de gereklidir. Bu nedenle tarih boyunca insanların yerleşim alanlarının seçimi üzerinde su kaynaklarına yakın olma isteği çok büyük rol oynamıştır. Dünyadaki yerleşmelerin yeryüzüne dağılışına bakıldığında bunun etkisi çok açık bir şekilde görülür. Bütün su kenarları dünyada en çok nüfuslu alanlardır.

“Her ne olursa olsun su, coğrafi yörenin çok önemli bir parçası ve vazgeçilmez bir unsurdur. Türlü büyüklükteki yerleşme yerleri (köy, kasaba, şehir) birinci derecede suyun bulunmasına bağlı olduğu gibi, tarım işleri de suyun varlığına dayanarak gelişir” (İzbırak, 1990, s.2). İçme suyu temini ve ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesinde, özellikle tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesinde su çok önemli bir yere sahiptir. İçme suyunun az olduğu yerlerde yerleşmeler daha sınırlı olmaktadır. İnsanların su kaynaklarına olan ihtiyaçları yerleşmeleri bu kaynaklara daha yakın olan alanlarda kurulmalarına neden olmuştur. Araştırma sahası olan Şanlıurfa ilindeki yerleşmelerin kuruluşunda hidrografyanın etkisi de açıkça görülmektedir.

Şanlıurfa ilinin hidrografik özelliklerine bakıldığında zengin bir potansiyele sahip olduğu görülür. Şehrin kurulduğu yer ve çevresinde bulunan hidrografik elemanları başlıca üç grup altında incelemek mümkündür. Bunlar: kaynaklar, akarsular ve göllerdir. Kent yerleşim alanı içinde yer altı kaynaklarıyla beslenen iki adet göl bulunmaktadır. Bunlar Şanlıurfa kentinin güneybatısında Gölbaşı semtinde ve Kale Tepesi ile Tıfındır Tepesi arasındaki çanaklarda bulunan Halilürrahman Gölü ile Ayn Zeliha gölleridir. Şanlıurfa İli sınırları içinde önemli sayılabilecek akarsular ise şunlardır: Karakoyun Deresi, Cavsak Suyu, Sırrın Deresidir. Şanlıurfa kenti sınırları içinde önemli kaynaklar ise Dergâh kaynakları, Cavsak kaynağı, Kehriz kaynağı, Bamyasuyu kaynağı ile bu kaynaklar dışında da bir takım pınar ve kaynaklar bulunmaktadır. Bunlarda Şehrin kuzeyinde bulunan Karaköprü kasabasının kuzeyinde Kemalın Pınarı; yine şehrin kuzeyinde ve bu kasabanın doğusunda Gebece, Kör ve Yeşiloğlu pınarları; şehrin kuzeydoğusunda yer alan

Germüş köyünde bulunan Germüş Pınarı; şehrin kuzeybatısında Devteyşti mahallesinde bulunan Devteyşti kaynağı ve şehrin güneyinde Eyyüp Peygamber Mahallesi'ndeki Eyyüp Peygamber Kuyusu olarak bilinen kaynak önemli diğer kaynaklar arasında yer alır (Şahinalp, 2005, s.27-38).

Şanlıurfa il sınırı boyunca, Fırat nehri ve üzerinde yapılan ve yapılmakta olan baraj göletleri de diğer su kaynaklarını oluşturmaktadır. Çalışma alanındaki bu sular önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu da Şanlıurfa ilinde insanların içme, kullanma ve tarımsal sulamada kullanabilmesi için su kaynakları bakımından elverişli şartlar içerdiğini böylece insanların gelip buraya yerleşmesini ve suyun, nüfusun burada çoğalmasına etki eden önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

2.1.4. Bitki Örtüsü

Doğal bitki örtüsü de nüfusun dağılışı üzerinde etki eden faktörlerden biridir. Özellikle sık ve gür ağaçlardan oluşan orman alanları insanların burada yerleşmelerini ve çeşitli faaliyetlerde bulunmalarını zorlaştırırken bitki örtüsünün cılız olduğu ya da büyük ölçüde tahrip edildiği kesimlerde eğer eğim de fazla ise toprak kolaylıkla aşınıp taşınmaktadır. İklim şartlarının elverişli olması bitki örtüsü üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

Çanak çömleksiz Neolitik Dönem'de Şanlıurfa ve çevresinin, bugünkü iklim şartlarına nazaran daha yumuşak ve yağışlı bir iklime sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde çevrede bulunan ve Harran Ovasına doğru akan akarsuların kenarlarında da maki türü ağaç formasyonu kendini göstermiştir "Yenimahalle yerleşmesinin kurulmuş olduğu post glasiyal dönem ve daha önceki glasiyal dönemin sonlarında hüküm süren iklim şartlarının, zengin bitki örtüsü ve hayvan topluluğunun oluşmasına uygun olduğu görülmektedir. Flora ve fauna şartlarındaki elverişliliğinin, yerleşme yerinin tespiti üzerinde olumlu etkiye sahip olmalarıdır" (Çelik, akt; Şahinalp, 2006, s.124-125). Güneydoğu Anadolu Coğrafi Bölgesi Orta Fırat bölümünde yer alan şehrin kış mevsimi sıcaklık ortalamasının 6,4 °C civarında olması, iklimin birçok bitkinin yetişmesine uygun olması bu alanı yerleşme yeri olarak cazip kılmış, Neolitik dönemden bu yana yerleşmeler açılmıştır" (Güzel, 2005, s.35). Bu da gösteriyor ki geçmiş zamanlarda bitki örtüsü

yerleşmelerin kuruluş yerlerini dolayısıyla da nüfusun buralarda artmasını etkilemiştir.

Günümüz itibariyle çalışma alanımıza hâkim olan kurak ve yarı kurak iklimin bir sonucu olarak bitki örtüsü steptir. Çalışma alanı bitki örtüsü bakımından oldukça fakirdir. Yağış miktarının yetersizliği, düşen yağışın mevsimlere göre dengeli dağılmaması ve buna bağlı olarak yaz mevsiminin oldukça kurak geçmesi bitki örtüsü bakımından fakir olması üzerinde etkili olmuştur.

2.2. BEŞERİ FAKTÖRLER

2.2.1. Tarımsal Faaliyetler

İnsanın yaşamını devam ettirebilmesi için toprağı ekip biçmesi ve çeşitli üretim faaliyetlerinde bulunması gerekir. Bu nedenle ziraat ve hayvancılık için elverişli olan alanlar yerleşme için tercih edilen alanların başında gelmektedir. İlk şehirler genellikle korunaklı alanlarda ve verimli tarım alanları üzerinde veya yakınında kurulmuşlardır. Şanlıurfa ilinin morfolojik yapısı ile tarımsal faaliyetler arasında ilişki bulunmaktadır. İl arazisinin topraklarının % 61,7'si platolar, % 22'si dağlar ve % 16,3'ü ise ovalarla kaplıdır.

Dolayısıyla düz ve düze yakın alanların fazla olması ve dağlık alanların çok yer kaplamaması tarımı olumlu etkilemiştir. Bununla birlikte Şanlıurfa ilinin tarımsal faaliyetlerini GAP öncesi ve GAP sonrası olarak iki ana döneme ayırabiliriz. GAP öncesinde gerek plato gerek ovaların bulunduğu tarımsal alanlarda kuru tarım tekniğı uygulanmakta ve sulu tarım çok az bir alanı kaplamaktaydı. GAP sonrasında ise kuru tarım ürünleriyle beraber sulu tarım ürünlerine geçildi ve ürün deseninde çeşitlenme arttı. Çalışma sahasında pamuk, arpa, mısır, çeltik, soya, kırmızı mercimek, gibi tarla bitkileri dışında antepfıstığı, üzüm, badem gibi meyveler ile domates, biber, taze fasulye, ıspanak gibi sebzeler de yetiştirilmektedir. Sulamayla birlikte sulu tarım deseninin artışında meydana gelen değişimle beraber miktarında da artış yaşandı.

Kuru tarım ise GAP'tan sonra daha çok sulama projesi dışında kalan dağlık araziler ile suyun ulaşmadığı alanlarda yapılmaktadır. İlin güneyinde yer alan Suruç, Harran, Viranşehir ovaları tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu alanlar iken kuzeyinde yer alan alanlarda ise daha çok hayvancılık ve kuru tarım yapılmaktadır.

GAP'tan önce Şanlıurfa ilinde göç fazla ile iken GAP'ın faaliyete geçmesiyle beraber sulu tarımdaki artış il dışına olan göçü tersine çevirerek il içine döndürmüştür. Ayrıca sulu tarımla beraber ilin güneyinde yer alan ovalık alanlarda nüfusun daha çok yoğunlaştığı da görülür. "Kırsal yerleşmelerin büyük bir kısmı tarımsal faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim kırsal yerleşmelerinin yaklaşık yarısının ovada kurulmuş olması, bu durumu doğrulamaktadır" (Benek, 2005, s.107). Tarımsal faaliyetlerde meydana gelen gelişmeler, GAP'ın olumlu etkileri kırsal yerleşmelerin sayılarının artmasına neden olmuştur. Köylerin

dolayısıyla nüfusun toplanma alanları tarımsal faaliyetlerin olduğu alanlarda yoğunlaştığı görülür. Ovalarda özellikle de Harran ovasında, Merkez ve Akçakale ilçelerinin kırsal alanları sulu tarımın yaygınlaşmasıyla birlikte nüfusun toplanma alanları olmuştur. Kalker yapıdaki Baziki platosunda karstik çökmeler ve erime sonucu oluşan verimli tarım alanları kenarında yerleşmeler yoğunlaşmıştır. Ana kayacın yüzeye çıktığı sahalarda yerleşme sayıları azaldığı gibi yerleşmelerin nüfusları da azalmaktadır (Güzel, 2005). Şanlıurfa ilinin ekonomik üretiminde büyük yer kaplayan tarımsal faaliyetler, sosyal yapının bu istikamette biçimlenmesine fırsat vermektedir. Tarıma dayalı ekonomik üretim, nüfus ve tarımsal işgücünün önemini artırmaktadır. Dolayısıyla bu da ilde nüfus artışının fazla olmasına yol açmaktadır. Ayrıca ilde tarım alanlarının geniş ve verimli olduğu alanlarda yerleşmeler, buna bağlı olarak da nüfus fazla iken, tarım alanlarının daraldığı sahalarda ise seyrekleşmektedir.

2.2.2 Sanayi Faaliyetleri

Şehirlerin genellikle nüfusunun çok önemli bir kısmı ekip biçme faaliyetleri dışındaki işlerle uğraşır. Şehirlerde yaşayanların geçimlerini temin ettikleri ekonomik faaliyetlerin başında en çok sanayi gelmektedir. Nüfusun şehirlerde toplanmasında sanayinin çok önemli bir etkisi vardır.

“Sanayi, GAP ile Şanlıurfa ili için son dönemlerde en fazla gelişme gösteren sektördür. Sanayi kuruluşlarının büyük bir kısmının merkez ilçede toplanmış olması nüfusun en çok burada toplanmasına neden olmuştur. Şanlıurfa şehri, GAP’ın sağladığı gelişmelere paralel olarak, çevresindeki kırsal alanlar için bir cazibe merkezi durumuna gelmiştir” (Benek, 2006, s.68). Şanlıurfa şehri ile çevresinin arazi kullanım özellikleri bir değişim göstermektedir. Nüfusun artması ve buna bağlı olarak birçok sanayi, ticaret ve konut yapıları kurulmaktadır.

Dönemler bazında Şanlıurfa şehrinin mekânsal gelişimi değerlendirildiğinde, 1988 yılında şehrin kapladığı alanın 1141 hm² olduğu görülmektedir. Ancak, 1988 yılı öncesi dönemde şehirde meydana gelen mekânsal büyümenin büyük ölçüde 1980 sonrasındaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıktığını vurgulamak gerekmektedir. Nitekim 1980 yılından sonra güven ve istikrar ortamının sağlanması ile birlikte, şehirde başta gıda sektöründe olmak üzere yeni sanayi tesislerinin kurulması,

özellikle kırsal alandaki nüfusu ve 1970-80 yılları arası dönemde şehirden başka illere göç eden nüfusun bir kısmını kendine çekmiştir. Yaşanan bu durum sonucunda, nüfusunun büyük bir hızla arttığı görülmüştür (Şahinalp, 2005, 235-236).

1988 sonrası dönem bir bütün olarak değerlendirildiğinde, şehrin gelişme sürecinde en önemli zaman dilimini kapsamaktadır. Tarihsel bir gelişme sürecinden geçen Şanlıurfa, gerek beşeri gerekse ekonomik özellikleri bakımından en ileri seviyeye bu dönemde ulaşmıştır. Yapılan ekonomik yatırımlar nedeniyle bir yandan yeni istihdam alanları açılırken, diğer taraftan buna bağlı olarak şehir nüfusu dikkate değer miktarda artmıştır (Şahinalp, 2005, s.243).

“GAP sürecinin bir sonucu olarak, yerleşim yerlerini terk eden halkın yakın çevreye göre çekim merkezi olan Şanlıurfa şehrine göç etmesi sonucunda şehirselleşme alan genişlemiştir. Öte yandan tarımsal üretimin varlığı sanayi kuruluşlarının da oluşmasına sebep olmuş ve bu durum şehrin mekânsal olarak büyümesinin yanı sıra nüfus artışında da etkili olmuştur” (Özcanlı ve Güzel, 2015, s.736).

2.2.3. Ulaşım Faaliyetleri

Şehirdeki yeryüzü şekillerinin etkisi ile ulaşım yollarının daha kolay ve yapım maliyetinin az olduğu doğu batı yönünde yapılmasından dolayı, genel olarak doğuya doğru büyüyen Şanlıurfa şehrinde ulaşım daha çok Diyarbakır ve Mardin yolu üzerinde gelişmeyi sağlamıştır.

2.2.4. Kültürel Etmenler

Tarihte birçok medeniyetin yaşamış olduğu Şanlıurfa ili kültür ve değerler bakımından zengin bir potansiyele sahiptir. Farklı dinlere ve kültürlere mensup birçok insan burada yaşamıştır. Böylece gelenekler ve din toplumsal hayatta en önemli olan etmenler arasında yer almaktadır. Ayrıca tarihte birçok peygamberin burada yaşadığı inancı toplumsal yapıda, “din” faktörünün baskın bir öge olmasını da sağlamıştır. Bu değişimler ilde aile yapısı ve evlilik algılayışında çeşitli farklılaşmalara sebep olmuştur. Yine ilde üretimin büyük oranda tarıma dayanması, ilde geleneksel hayat tarzında aşiretçilik ve ağalık sistemini de beraberinde getirmiştir. Bölgede insan sayısının ve mülkün fazlalığı sosyal saygınlık kaynağı

olarak görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde ekonomik güç ve statü (ağa, şeyh, aşiret reisi) toplumsal hayatı şekillendiren etmenler arasındadır. Doğum, ölüm, evlenme, çocuk yetiştirme gibi toplumsal hayatın her ögesinde geleneklerin etkisi hakim olan unsurdur (Kaya, 2004, s.49-51).

Bu yüzden din, gelenek ve coğrafya Şanlıurfa'nın sosyal yapısında evlenme adetleri ve çokeşli evliliği belirleyen üç temel unsurdur. İmam nikâhıyla birden fazla evliliklerin olması, erken yaşta yapılan evlilikler, tarım alanlarında çalışacak işçiye duyulan ihtiyaç, erkek çocuğun itibar ve güven kaynağı görülmesi nedeniyle daha çok çocuk sahibi olmak gibi nedenlerle ilde doğurganlık seviyesi çok yüksektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞANLIURFA İLİNİN NÜFUS GELİŞİMİ VE DAĞILIŞI

3.1. İLİN NÜFUS MİKTARINDAKİ DEĞİŞİM (1927-2017)

Nüfus doğum, ölüm ve göçler sonucunda sürekli hareket halinde olan ve her an değişen, miktarında meydana gelen artış ve azalışları ifade eden bir olaydır. Dünyada halen birçok ülkede iki sayım yöntemi uygulanmakta olup, bunlardan de jure nüfus sayım yönteminde kişi sayım günü nerede olursa olsun daimi ikametgah adresi esas alınarak sayılırken, de facto yönteminde ise sayım zamanında bulunduğu yer göre tespit edilmektedir. 1997 yılına kadar Türkiye’de de facto sayım yöntemi uygulanırken, bundan sonraki dönemlerde her iki yöntem birlikte kullanılmıştır. Türkiye’de modern anlamda ilk nüfus sayımı Cumhuriyetin ilanından dört yıl sonra 1927 yılında gerçekleşmiş olup, sekiz yıl (1935) sonra ise ikinci sayım yapılmıştır. Daha sonraki sayımlar için sonu sıfır ve beş ile biten yıllarda sayım yapılması kararına binaen beş yılda bir nüfus sayımı yapılmıştır. 1990 yılına kadar nüfus sayımı bu şekilde devam etmiş olup bu tarihten sonra 10 yılda bir nüfus sayımı yapılmasına karar verilmiştir. Ancak 1997 yılında ihtiyaç duyulması üzerine Genel Nüfus Tespiti yapılmıştır. Son olarak 22 Ekim 2000 genel nüfus sayımı yapılmıştır. 2007 yılından itibaren de Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) ile genel nüfus tespiti yapılmaktadır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), Kişilerin yerleşim yerlerine göre nüfus bilgilerinin güncel olarak tutulduğu, nüfus hareketlerinin her an izlenebildiği, Merkezi Nüfus İdare Sistemi (MERNİS) kayıtlarındaki T.C. Kimlik Numarasına göre kişiler ile ikamet adreslerinin eşleştirildiği bir kayıt sistemidir (Karabağ ve Şahin, 2015, s.3-4).

Türkiye’de Şanlıurfa il nüfusunun yıllara göre gelişimine bakıldığında sayım dönemleri itibariyle nüfusun sürekli arttığı anlaşılmaktadır. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre ilin toplam nüfusu 208.539’dur. Böylece 1927 yılında Türkiye’de bulunan 63 il arasında nüfus büyüklüğü bakımından 28. sırada yer almıştır. Bundan sonra nüfusu 1935’te 229.614, 1940’ta 245.398 olmuş ve nüfusun artışı sürekli devam ederek 1970’li yıllara kadar yarım milyonun altında seyrederken, 1970 yılında bu sayı yarım milyonun üstüne çıkmış ve toplamda 538.131 kişiye

ulaşmıştır. Yıllar itibariyle artış göstermeye devam eden nüfus 1990 yılında bir milyona aşarak 1.001.455 kişi olmuştur.

2007 yılından itibaren Türkiye nüfusu (ADNKS) ile belirlenmekte olup bu dönemdeki Şanlıurfa ili nüfusu 1.523.099 kişidir. En son 2017 yılındaki ADNKS verilerine göre il nüfusu artmaya devam ederek 1.985.753 kişi seviyesine ulaşmıştır. Şanlıurfa ili nüfusunun genel seyrine bakıldığında ileriki yıllarda da artmaya devam edeceği öngörülebilir. (Tablo 4, Şekil 6)'e bakıldığında ilde nüfus artışının en fazla olduğu dönemler 1980-2000 yılları arasındadır. Bundan önceki ve sonraki dönemlerde artış yavaş bir şekilde artmaya devam etmiştir.

Şanlıurfa ili nüfus varlığı açısından Türkiye'nin büyük illerinden biridir. Ülke genelinde nüfus büyüklüğü açısından yapılan sıralama da Şanlıurfa 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 ve en son 2017 yılları itibariyle Türkiye'nin 9. büyük ili durumundadır. 1927 yılında 208.539 olan Şanlıurfa ilinin nüfusu 1960 döneminde 401.919 ile yaklaşık iki katına ulaşmıştır. Daha sonra 1985 yılında nüfus 795.034 ile tekrar ikiye katlanmıştır denilebilir. En son 2017 yılında 1.985.753'e yükselmiştir. Yani geçen 90 yıl içerisinde yaklaşık 30 yılda bir nüfus ikiye katlanmıştır. Bu yıllar arasında 1927 yılında 13.648.270 olan Türkiye nüfusu ise 1960 yılında 2'ye katlanmıştır. Daha sonraki ikiye katlanma dönemi 1990 yılında gerçekleşmiştir. Ancak 2017 yılında ise 2'ye katlanmamıştır.

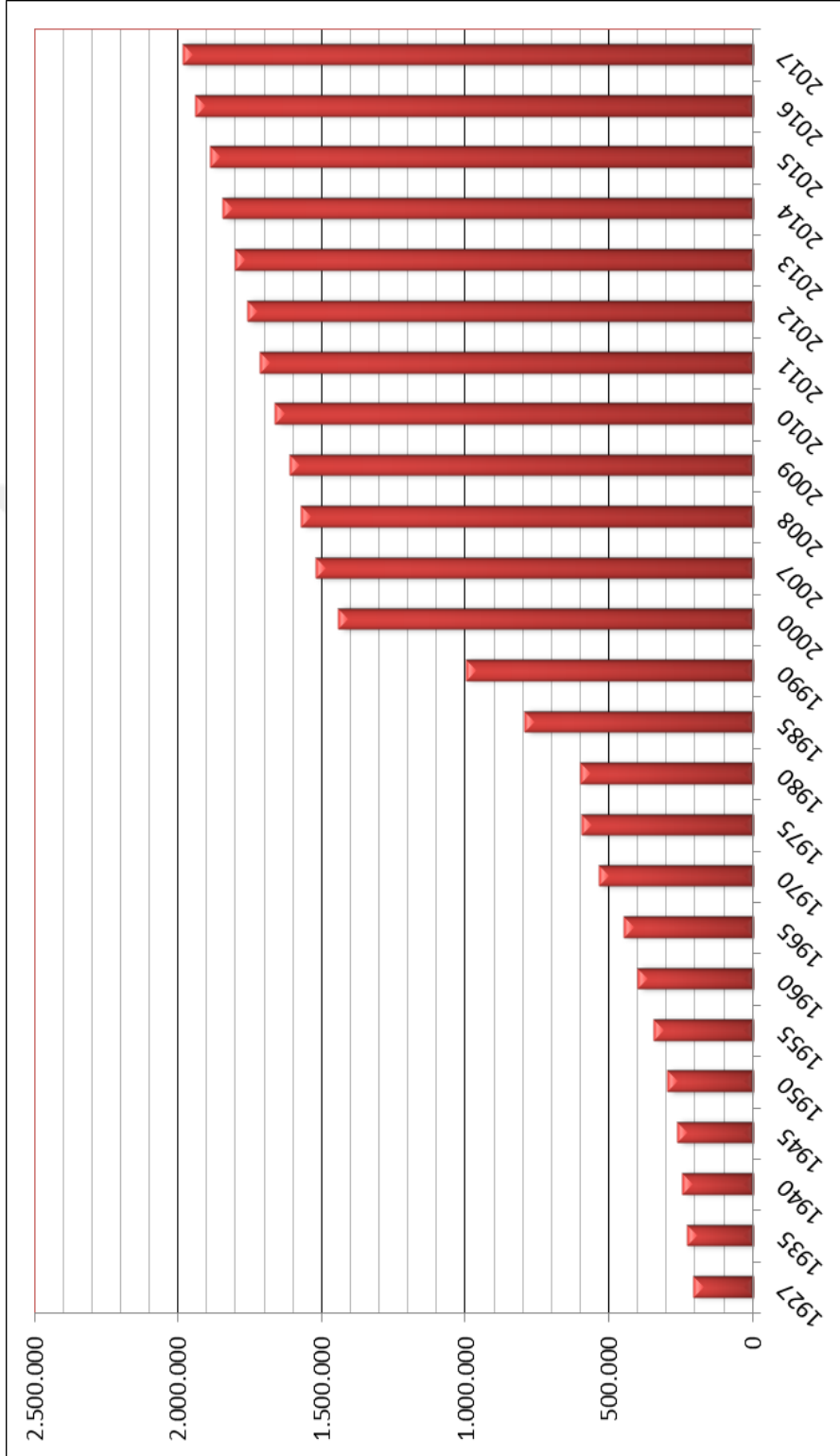
1927 ile 2017 sayım yılları arasında Şanlıurfa ilinin nüfusunun sürekli artmasında doğurganlık oranının yüksek olmasının önemli bir payı vardır.

Tablo 4: Şanlıurfa İli Nüfusunun Gelişimi (1927-2017)

Yıllar	Şanlıurfa		Türkiye	
	Nüfus	Sayımlar Arası Nüfus Artış Miktarı	Nüfus	Sayımlar Arası Nüfus Artış Miktarı
1927	208.539	-	13.648.270	-
1935	229.614	21.075	16.158.018	2.509.748
1940	245.398	15.784	17.820.950	1.662.932
1945	263.855	18.457	18.790.174	969.224
1950	298.394	34.539	20.947.188	2.157.014
1955	348.199	49.805	24.064.763	3.117.575
1960	401.919	53.720	27.754.820	3.690.057
1965	450.798	48.879	31.391.421	3.636.601
1970	538.131	87.333	35.605.176	4.213.755
1975	597.277	59.146	40.347.719	4.742.543
1980	602.736	5.459	44.738.957	4.391.238
1985	795.034	192.298	50.664.458	5.925.501
1990	1.001.455	206.421	56.473.035	5.808.577
2000	1.443.422	441.967	67.803.927	11.330.892
2007	1.523.099	79.677	70.586.256	2.782.329
2008	1.574.224	51.125	71.517.100	930.844
2009	1.613.737	39.513	72.561.312	1.044.212
2010	1.663.371	49.634	73.722.988	1.161.676
2011	1.716.254	52.883	74.724.269	1.001.281
2012	1.762.075	45.821	75.627.384	903.115
2013	1.801.980	39.905	76.667.864	1.040.480
2014	1.845.667	43.687	77.695.904	1.028.040
2015	1.892.320	46.653	78.741.053	1.045.149
2016	1.940.627	48.307	79.814.871	1.073.818
2017	1.985.753	45.126	80.810.525	995.654

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 12 Aralık 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

Şekil 6: Şanlıurfa İl Nüfusunun Gelişim Grafiği (1927-2017)

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 12 Aralık 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

3.2. NÜFUSUN YILLIK ARTIŞ HIZINDAKİ DEĞİŞİM (1927-2017)

Nüfus artış hızı bir toplumda, bir yıl içinde meydana gelen canlı doğumların sayısından ölüm sayısının çıkarılmasıyla elde edilen sayının, o toplumun yıl ortası nüfusuna oranının bin ile çarpılmasıyla elde edilir. Ülke veya bölge gibi belirlenmiş sınırlar dâhilinde olan bir alanda, belli bir zaman aralığında, doğumların sayısının ölümlerin sayısını geçmesiyle oluşan doğal nüfus artışı, nüfusta artışa neden olur. Kimi zaman da göçler yoluyla nüfusta artış ve azalmalar olmaktadır. Ancak dünya ülkelerinin, ülke toplam nüfusları üzerindeki en büyük etki, doğum ve ölüm oranları arasındaki farklar ile olmaktadır. Ülke içi toplam nüfusunda kısa süre içerisinde büyük farklara yol açan nüfus artışı ise göçler yoluyla olmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.228). Nüfus artış hızı çeşitli nedenlerden dolayı artmaktadır. Bunlar arasında sağlık ve beslenme koşullarının iyileşmesi, dışarıdan gelen göçler, ölüm oranlarının özellikle bebek ölümlerinin azalması, genç nüfus miktarının fazla oluşu, dini inanışlar, doğum oranlarının yüksek olması, gelenek ve görenek ve kültürel anlayış vb. örnekler verebiliriz. Nüfus artış hızını azaltan nedenlere ise örnek olarak bebek ölümlerinin fazla olması, eğitim seviyesinin yükselmesi, insanların daha da bilinçlenmesi, dışarıya verilen göçler, savaş, doğal afet, salgın hastalık ve kıtlık gibi olaylar, sanayileşme, kadının iş hayatına girmesi, aile planlaması verilebilir.

Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile artış hızı arasında ilişki bulunmaktadır. Gelişmemiş ülkelerde artış hızı yüksek iken, gelişmiş ülkelerde bu oran düşüktür. Artış hızı yüksek olan ülkelerde işsizlik, kişi başına düşen milli gelirin düşük olması, refah seviyesinin düşmesi, sağlık, eğitim ve altyapı hizmetlerinin aksaması, yaşam standartlarının düşmesi, kırdan kente göçler, çarpık kentleşme, çevre kirliliği, doğal kaynakların tüketiminin artması vb. sorunlar artar. Ülke nüfusunun genç ve dinamik olması, mal ve hizmetlere olan talebin artması, ucuz iş gücünün olması, askeri açıdan caydırıcı güce sahip olunması gibi olumlu etkilere de yol açmaktadır.

3.2.1. İl Nüfusunun Yıllık Artış Hızı

Şanlıurfa ilinin nüfus artış hızına bakıldığında yıllar arasında dalgalanmaların olduğu görülmektedir. Nüfus artışı her dönemde aynı olmamaktadır. Çünkü dönemler itibariyle ülkenin içinde bulunduğu koşullar doğrudan nüfus artış hızını etkilemiştir. Türkiye ile karşılaştırıldığında ise Şanlıurfa ilinin nüfus artış hızı bazı dönemler Türkiye'den az, bazı dönemler de fazla olmuştur. İlk zamanlarda Türkiye'den az olan bu artış hızı zamanla Türkiye'nin iki katı olmuştur.

Bu artış hızına bakıldığında aslında Malthus' un ortaya attığı teorilerinin kısmen gerçekleştiği görülür. Gerçekleşme durumu ilden verilen göçten anlaşılıyor. Nüfus artış hızı ilde çok yüksektir. Özellikle son dönemlerde nüfus artış hızı Türkiye ortalamasına göre iki kattır. Ancak ekonomik kaynaklar ve iş imkânları ise aynı oranda artmıyor. Malthus ekonomik kaynaklar ve nüfus artış oranları arasındaki bu dengesizliğin çözümünü ise fakirlerin evlenmemeleri ve evliliklerin geciktirilmesi gibi çarelere başvurarak aradaki dengesizlik durumunun ortadan kalkacağına inanıyordu. Burada ise tam tersine evliliklerin hem erken yaşta yapılması, hem de çokeşlilik geleneğinin hakim olması ilde artış hızının çok yüksek olmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla Malthus' un bulduğu çarelerin uygulanmasının ilde geçersiz olması, il nüfusunun başka bir çare olarak ekonomik kaynakların ve iş imkânlarının bol olduğu başka illere göç etmesine yol açmaktadır. İlin çok fazla göç vermesi de bize bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak ekonomik kaynakların ve iş imkânlarının fazla olmadığını, aynı oranda artmadığını göstermektedir. Dolayısıyla nüfusun göç verme miktarı da sürekli artmaktadır.

Karl Marx'a göre yoksulluğun kaynağı ise nüfus çokluğundan değil, işçinin hak ettiği ücreti alamamasından kaynaklanmaktadır. Nüfus artışının mal ve hizmet üretimini çok artırması yoksulların, geçim araçlarına sahip olmalarıyla mümkündür. Zenginler ve özel mülk sahipleri tarafından işletilen üretim araçları ise bunu önlemektedir. İlde ise tarım arazilerinin büyük çoğunluğu bölünmemiş ve zengin ailelerin elinde bulunmaktadır.

İlde ise nüfus yoğun bir şekilde göç etmektedir. Bu yoğun göç işçilerin, tarımsal arazilerden elde edilen destekleme gelirlerinden ve yoğun emeğe rağmen hak ettikleri ücreti alamadıklarının bir göstergesi olabilir.

Boserup ise nüfus artışının tarımdaki teknolojik gelişmeyi teşvik edeceğini böylece daha çok gıda maddesinin üretileceğini savunmaktadır. Ona göre “nüfus artışı tarımsal değişimin nedenidir, sonucu değil; ve başlıca değişim de arazi kullanımının yoğunlaşmasıdır”. (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.225-226). Böylece gelişen teknolojik ilerlemeyle yoğun tarım yapılacak, insanlar artan bir nüfusla baş edebilecektir. Dolayısıyla nüfus artışıyla, tarımda kalkınma gerçekleşecektir. Şanlıurfa ilinde ise GAP’ın devreye girmesiyle tarım alanlarından alınan verim artsa da yine de eskisi kadar da olmasa il nüfusu dışarıya göç vermeye devam etmektedir. Gerek Türkiye gerek il açısından olsun, ekonomik kalkınmada önemli bir araç olan GAP projesi bu negatif göç miktarını biraz azaltmış, ancak pozitif çevirememiştir. Yani Boserup’un teorisine göre Şanlıurfa ilinde nüfus artış hızı kalkınmayı zorunlu hale getirmiştir. Ancak kalkınmayı gerçekleştiren proje yeterli olmamıştır denilebilir.

Tablo 5: Şanlıurfa İlinde Nüfusun Yıllık Artış Hızındaki Gelişim (1927-2017)

Dönem	Şanlıurfa		Türkiye	
	Nüfus	Yıl. Artış Hızı (%)	Nüfus	Yıl. Artış Hızı (%)
-	208.539	-	13.648.270	-
1927-1935	229.614	12,03	16.158.018	21,10
1935-1940	245.398	13,29	17.820.950	19,60
1940-1945	263.855	14,50	18.790.174	10,60
1945-1950	298.394	24,60	20.947.188	21,17
1950-1955	348.199	30,87	24.064.763	27,80
1955-1960	401.919	28,69	27.754.820	28,50
1960-1965	450.798	22,95	31.391.421	24,60
1965-1970	538.131	35,41	35.605.176	25,20
1970-1975	597.277	20,85	40.347.719	25,00
1975-1980	602.736	1,81	44.738.957	20,70
1980-1985	795.034	55,38	50.664.458	24,90
1985-1990	1.001.455	46,16	56.473.035	21,70
1990-2000	1.443.422	36,55	67.803.927	18,20
2000-2007	1.523.099	7,67	70.586.256	5,74
2007-2008	1.574.224	33,15	71.517.100	13,10
2008-2009	1.613.737	24,79	72.561.312	14,49
2009-2010	1.663.371	30,29	73.722.988	15,88
2010-2011	1.716.254	31,29	75.627.384	13,49
2011-2012	1.762.075	26,34	75.627.384	12,01
2012-2013	1.801.980	22,39	76.667.864	13,66
2013-2014	1.845.667	23,95	77.695.904	13,31
2014-2015	1.892.320	24,96	78.741.053	13,36
2015-2016	1.940.627	25,21	79.814.871	13,55
2016-2017	1.985.753	22,99	80.810.525	12,40

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 12 Aralık 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

“Türkiye nüfus politikaları yönünden de iki dönemden söz etmek mümkündür. Yurdumuzda Cumhuriyetin ilk yıllarından 1965’e kadar olan birinci devrede pronatalist politika, başka bir deyişle çoğalma politikası (nüfusu artırıcı) izlenirken, bu tarihten sonraki ikinci devrede de antinatalist yani nüfus artışının azaltılması (nüfus artış hızını sınırlayıcı) yönünde politikalara geçilmiştir” (Doğan, 2011, s.297). Türkiye’deki nüfus artış hızının ortalamasına bakıldığında yaklaşık %20’ler seviyesine yakın olduğu görülür. Ancak II. Dünya Savaşı’nın olduğu 1940-1945 dönemi bunun dışındadır. Bu dönemde artış hızı %10,6 seviyesine kadar düşmüştür.

Şanlıurfa ilinin sayım dönemlerine ait nüfus verileri, artış hızının miktarına göre 1.devre: 1927–1965, 2.devre: 1965–1985 ve 3. devre: 1985–2017 olarak dönemlere ayrılabilir. 1.devre olan 1927-1965 devresi nüfus artış hızının sürekli arttığı ama artış hızı miktarının düşük olduğu devredir. 1965-1985 devresi artış hızında düşüş ve yükselişlerle dalgalanmanın en fazla olduğu ve 1985-2017 devresi ise artış hızında sürekli düşüşlerin yaşandığı devre olarak görülür.

Tablo 5’e bakıldığında Şanlıurfa ilinin 1927-1935 yılları arasındaki dönemde nüfus artış hızı %12,03 olduğu görülür. 1955 yılına kadar ilin nüfus artış hızı sürekli artmıştır. Bunun nedenleri Kurtuluş Savaşından yeni çıktığımız dönemlerde nüfus artışında halkın kendi istekleri ve devletin izlediği politikalarıdır. Çünkü hem topyekûn kalkınmanın başlatılabilmesi, hem de savaşta kaybedilen nüfusun yeniden kazanılması için nüfusun artması istenmiştir.

Ancak 1935 ila 1945 yılları arasındaki Şanlıurfa ili ile Türkiye karşılaştırıldığında ana baba olma çağındaki nüfus eksikliğinin ve bu yıllardaki savaşın olağanüstü halinin eklenmesiyle, Türkiye’nin nüfus artış hızının yarı yarıya azalarak %21,1’den %10,6’ya gerilemiş olduğu görülür. Şanlıurfa ilinde ise doğum oranlarının Türkiye geneline göre yüksek olması nedeniyle artış hızında bir düşüş olmamıştır. Ama söz konusu yıllar arasında da artış hızı %12,03’ten %14,5 oranında yükselerek önemi fark edilebilecek herhangi bir yükseliş de söz konusu olmamıştır. Yine bu dönemler arasındaki artış hızı grafiğine bakıldığında (Şekil 7) Şanlıurfa ili ile Türkiye zıt yönlerde bir durum sergilemektedir. Şanlıurfa da 1927’den 1945’e doğru grafikte artış gözlenirken Türkiye’de de azalış görülmektedir.

Şanlıurfa ilinin 1950-1955 yılları arasındaki dönemde %30,87 olan nüfus artış hızı bundan sonraki dönemlerde düşüş göstererek 1955-1960 arasında %28,69'a ve 1960-1965 arasında da %22,95'lere kadar gerilemiştir. Aynı şekilde 1955-1960 döneminde %28,5 olan Türkiye'nin nüfus artış hızı da 1960-1965 döneminde %24,6'ya gerilemiştir. "Türkiye'nin nüfus büyüklüğü, 1923 ve 1955 yılları arasında 13 milyondan 24 milyona yükselerek neredeyse ikiye katlanmıştır. Toplam doğurganlık hızı kadın başına 5.5 doğumdan 7.0 doğuma yükselmiş ve 1960'lı yıllara kadar 6-7 doğum seviyesinde kalmıştır. Pronatalist nüfus politikalarının sıkı bir şekilde uygulandığı bu dönemin sonlarına doğru özellikle anne ve çocuk sağlığını temel alan itirazların güçlenmesinin bir sonucu olarak, pronatalist politikalarda kısmi gevşemeler görülmüştür" (Eryurt vd., 2013, s.133-134). Türkiye'de 1950-1960 dönemi nüfus artış hızının en yüksek olarak kaydedilmiş olduğu dönemdir. Bunun nedeni İkinci Dünya Savaşı sonunda memlekette refahın yayılması neticesinde doğumların hızla çoğalması, ölümlerin azalması ve diğer taraftan bu dönemde yurt dışından (Bulgaristan başta olmak üzere) ülkemize gruplar halinde yapılan göçlerdir. Bunların hızlı nüfus artışına çok fazla etkisi olmuştur. Nüfus artış hızının 1960-1965 döneminde ise azalma eğilimine girdiği görülür. Azalmada en büyük etkenin ise 1963 yılından sonra başlayan yurt dışına olan işçi göçleridir. Nüfus sayımlarının "hazır nüfus" esasına göre yapılmış olması, yani sayımın yapıldığı gün ülkemizde bulunan vatandaşlar ile yabancıların sayıma dahil edilip yurt dışında bulunan vatandaşların ise sayıma eklenmemesidir. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı yıllarında dünyaya gelen kadınların 1960-1965 döneminde doğurgan yaşa gelmeleri ve sayılarının az olması yüzünden doğumların bu dönemde olumsuz yönde etkilenmiş olabileceğidir. Şehirleşme hareketlerinin de doğumların bir oranda azalmasına sebep olduğu ve aile planlaması uygulanmalarının şehirlerde yayılmaya başlanması ile doğumların bu yerleşim yerlerini de bir ölçüde etkilediği düşünülmektedir (Cillov, 1986, s.2-3). 1955-1960 döneminde kaba doğum hızı %46.8 iken 1960-1965 döneminde %41.3'tür (Tandoğan, 1998, s.26).

Bu dönemler arasında doğum oranlarının düşmesi, tarımda makinalaşmanın ilerlemesiyle gerçekleşen göç ve 1961-1963 arası yıllarda Avrupa'ya olan işçi göçlerinin etkisinin olduğundan söz edilebilir. "Göç ve şehirleşme de doğurganlık oranlarının aşağı seviyelere çekilmesinde etkili olmuştur. Tarım toplumlarından

hizmet ve endüstri toplumuna, köy hayatından şehir hayatına geçiş, göçe katılarak köyden şehire giden genç yetişkinlerde daha düşük üreme ve daha küçük aileler oluşturmayı beraberinde getirmiştir. Sağlıklı ve eğitilmiş nesiller yetiştirme arzusu, ailelerin geçim güçlükleri, şehirselleşmelerde kadının çalışma ortamına daha fazla girmesi, genel eğitim seviyesindeki göreceli ilerlemeler, insanları daha az çocuk sahibi olma yoluna itmiştir” (Özgür, 1998, s.13, 14).

Önceden kabul edilen nüfusu artırma politikası bugünün şartlarına müsait değildir. Bu yüzden bugünkü(1963-1967 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı) politikanın nüfus plânlamasını yasaklayan tarafında değişiklik yapmak gerekmektedir. Bu hem nüfus artış hızının biraz durgunlaşmasını hem de çocuk nüfus oranının azalmasını sağlayacaktır. Yeni nüfus politikasıyla alakalı önlemler şunlardır:

a. Gebelik önleyici bilgilerin yayılmasını ve gebelik önlemede kullanılan araç ve ilâçların ithal ve satışını yasaklayan kanun hükümleri kaldırılacaktır.

b. Sağlık hizmetlerinde çalışan personele (Doktor, hemşire, ebe, hemşire yardımcısı, sağlık memuru) nüfus planlamasıyla ilgili olarak gereken bilgiler verilecektir. Bu, hem İlgili okul ve kurslarda bu konuda yeni dersler konularak, hem de normal okul ve kurs safhasını geçirmiş personeli yeniden kurslara çağırarak yapılacaktır.

c. Bu kimseler gerekli bilgiyi ve parasız dağıtım söz konusu olduğu hallerde malzemeyi isteyenlere vermekle ödevli olacaktır.

d. Mevcut imkânlardan faydalanılarak nüfus plânlaması eğitimi yapılacaktır.

e. Gerekli araç ve ilâçların ucuza ithali, yurt içinde imali ve muhtaç olanlara parasız dağıtılması imkânları araştırılacaktır ” (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 1963, s.73).

Nüfus politikalarındaki bu önlemlerin amacı, gebeliği önleyici yöntem ve metotları insanlara öğretmek doğurganlığı düşürmek, sağlık hizmetlerinde de iyileştirmeler yapılarak insanların bilgilendirilmesini sağlamak ve gerekli malzemelere kolayca ulaşabilmelerini sağlayarak ölümlülük hızını düşürmektir.

1965-1970 yılındaki verilere bakıldığında ise nüfus artış hızının bu dönemde %35,41 ile tekrar yükselişe geçtiğini görülür. Bu dönemde Şanlıurfa’da uygulanan

anne ve çocuk sağlığı koruma programının doğum oranları üzerindeki olumlu etkisinden söz edilebilir. “Bunun yanında İkinci Dünya Savaşının sona ermesi ile silah altında tutulan erkek nüfusun terhis edilmesinden sonra evlenmelerin, dolayısıyla kaba doğum oranının artmış olmasının etkilerini bu dönemde fark ediyoruz” (Tandoğan, 1998, s.59).

1970-1975 arası dönemde ise nüfus artış hızı %20,85’e gerileyerek tekrar düşüşe geçmiş, 1975-1980 arası dönemde %1,81 seviyesine inerek tüm dönemler arasındaki en düşük artış hızına sahip olmuştur. Tabloya bakıldığında 1955 ile 1985 yılları arasında Şanlıurfa ili ile Türkiye’nin nüfus artış hızının artış ve azalışlarda birbirine paralel bir şekilde seyrettiği görülmektedir. 1950’li yıllardan itibaren gerek dünyada gerekse de Türkiye’de şehirleşme hareketlerinin hız kazandığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda kırsaldan şehirlere göçlerin yaşandığı bir dönemdir. Şehir hayatı göç edenlerin aile yapısında değişimlere neden olmuştur. Çok çocuk sahibi olmak anlayışının yerini az çocuk, sağlık ve eğitim imkânlarının sağlanabileceği sayıda çocuk anlayışına bırakmıştır. Böylelikle şehirleşme eğitim seviyesinin yükselmesinde etkili olmuştur. Doğum oranlarının düşmesindeki nedenlerden biri de kadınların çalışma hayatına katılmasıdır. Bunun bir sonucu olarak 1980 yılından itibaren doğum oranları düşmüş ve nüfus artışı yavaşlamıştır (Karabağ ve Şahin, 2015, s.12).

Ayrıca bu yıllarda nüfus artış hızının düşmesinde 1974’den itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine çalışmak için Türk firmaları tarafından gönderilen işçi göçlerinin etkisi söz konusudur. Bunun yanında 1980 darbesi diye adlandırdığımız siyasi olaylar da nüfusun azalmasında bir etken olmuştur. Bu dönemde çalışmak için gurbete gidenlerin, kendileriyle götürdükleri ailelerinin sayısında artış olduğu ve 1979 yılında Türkiye dışında çalışan kişilerle birlikte ailelerinin toplamının 2,5 milyona eriştiği öngörülmektedir. Diğer taraftan bu dönemde artan şehirleşme hareketleri ile sanayileşmedeki gelişmelerin ve artan idrak düzeyiyle alakalı olarak aile planlaması uygulamasının bir ölçüde yaygınlaşmasıyla doğumlarda azalmalara ve dolayısıyla nüfus artış hızının azalmasına neden olduğu bir diğer gerçektir. Ölüm oranlarındaki az da olsa bir iyileşme sağlanması da bir diğer etkidir. 1975-1980 döneminde, Türkiye’de sıkıntılı yılların yaşandığı ve terör olaylarıyla sık sık karşılaştığı bir dönemdir. Bu nedenle bu dönemde bazı kişilerin Türkiye’den kaçtığı

veya 1980 nüfus sayımında sayıma eklenmemek nedeniyle özellikle Doğu bölgesinde saklandığı tahmin edilmektedir. Bu nedenlerle 1980 yılında nüfusun bir miktar eksik sayılmış olması da bir ihtimaldir (Cillov, 1986).

1980-1985 dönemi ise %55,38 ile tüm dönemler arasındaki en fazla nüfus artış hızına sahiptir. Bunun nedenleri arasında Ortadoğu ülkelerine çalışmaya giden işçilerin geri dönüşleri, siyasi nedenlerden dolayı göç eden ailelerin tekrar ile geri dönüşleri, GAP'ın olumlu etkileri ve en önemlisi doğurganlığın yüksek oluşudur. 1980-85 döneminde çalışmak için yurt dışına gidenlerin sayısı geçen dönemden az olduğu gibi, bu dönemde dönüş yapanların sayısında da artış olduğu gözlemlenmiş bu bakımdan da 1980 yılında yurt dışında buldukları için sayılamayan birçok işçi ve beraberinde götürdükleri ailelerinin 1985 sayımında yeniden sayıma eklendikleri tahmin edilebilir. Yine bu dönemde doğum hızının artmış olmasında evlenip, çocuk getirme durumuna erişmiş olanların etkisinin söz konusu ihtimaldir. 1985 yılı sayım sonuçlarının, en çok nüfus artışının Güneydoğu bölgelerimizde kaydedilmiş olması 12 Eylül 1980 tarihinde yürütülen askeri harekâta büyük bir nüfus topluluğunun saklanmış oldukları, böylece 1980 nüfus sayımında sayılmadıkları ancak 1985 sayımında bu nedenle artmış olabileceği de öngörülmektedir. Tabi bunun bir diğer nedeninin de Güneydoğu Anadolu Bölgesinde doğumların yüksek oranda olmasından da meydana gelmiş olacağı varsayılmaktadır. Yine 1963 yılında başlatılan Aile Planlaması uygulamasının iktidarların siyasi yaklaşımlarına göre ara ara gevşetilmiş olması doğumların sayısında eksiltme girişimlerini engellemiş olma ihtimalini de kuvvetlendirmektedir. (Cillov,1986, s.5, 6).

Türköz'e göre 1980 sayımının oldukça düşük olması ve 1985 sayımının ise rekor seviyeye yaklaşan yıllık artış oranı, üzerinde durulması gereken bir konudur. 1980 - 1985 döneminde görülen yüksek nüfus artışı gerçeği yansıtıyor mu yoksa sayımlar doğru bir şekilde yapılmayarak nüfus, 1975- 1980 döneminde olduğundan daha az, 1980- 1985 döneminde ise olduğundan daha çok mu gösteriliyor. Birinci ihtimale göre 12 Eylül eyleminden çok kısa bir süre (bir ay) sonra yapılan 1980 sayımının, henüz anarşi ortamının tam bitmemiş olması ve bu yüzden de sayım görevlilerinin girilmesi zor bazı alanlarda gereken titizliği gösterememiş olabileceklidir. Basında, bazı yerleşim alanlarında, nüfusun olduğundan daha fazla

gösterildiğine ilişkin haberlerin yer alması ikinci ihtimalin olabileceğini de ortaya koymaktadır.

Yine Türköz, 1980 ve 1985 sayımlarının daha önceden yapılan sayımlar gibi aynı sağlık derecelerine sahip oldukları kabul edilirse o zamanda 1980-1985 dönemindeki nüfus artış oranındaki rekor büyümeyi izah etmek için bir kaç etken üzerinde durulabileceğini söylemiştir. Bunlardan ilki “Bu günkü şartlar altında yurt içine veya yurt dışına yapılan göçlerin nüfus artışlarında bu ölçüde büyük bir rol oynamadığı bilindiğine göre her şeyden önce bunların doğum ve ölüm oranları arasındaki farkın büyümesinden kaynaklandığı varsayımından hareket etmek gerekmektedir.

Bu farkın büyümesi ise:

- a) ölüm oranları sabit kalırken doğum oranlarının artmasından,
- b) Doğum oranları sabit kalırken ölüm oranlarının düşmesinden,
- c) Hem doğum hem ölüm oranları artarken doğum oranlarındaki artışın daha hızlı olmasından,
- d) Hem doğum hem ölüm oranları azalırken ölüm oranlarındaki azalışın daha hızlı olmasından, kaynaklanabilecektir.” Ona göre ülkemizde son iki maddedeki (c ve d) durumlardan birisinin geçerli olması olasılığı daha yüksektir. Bir diğer sebep ise “üretken yaştaki nüfusun genel nüfus içindeki oranının büyümesidir. Bu oran büyüdüğü zaman, ailedeki çocuk sayısında herhangi bir artış görülmediği, hatta bir azalma müşahade edildiği halde nüfus artış oranlarında bir yükselme olabilmektedir. Bu duruma doğumlardaki artıştan kaynaklanan nüfus artış oranlarının yüksek olduğu dönemlerde doğan çocukların evlenme yaşına eriştiği yıllarda rastlanmakta ve bu hal söz konusu gurubun üretkenlik çağının dışına çıkmalarına kadar devam etmektedir. Nüfus artış oranlarının binde 27,75 ve binde 28,53 olduğu 1950-1960 döneminde doğan çocukların 1980 - 1985 döneminde 20 - 35 yaşları arasında olacağı dikkate alındığı zaman, 1985 sayım sonuçlarının ortaya koyduğu yüksek nüfus artış oranının bu sebebe dayanabileceği sonucuna varmak da mümkün olabilecektir” (Türköz, 1988, s.261-263).

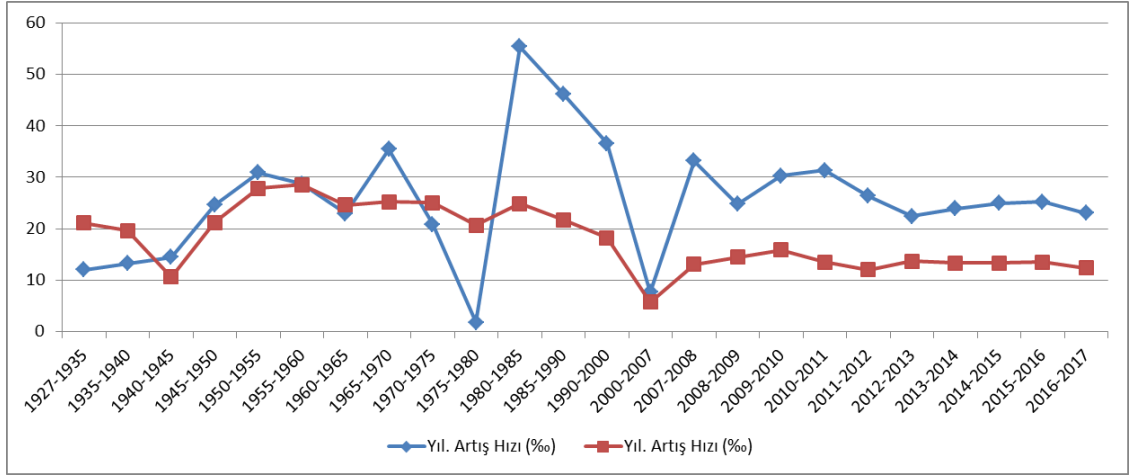

Bundan sonraki dönemlerde artış hızı tekrar düşüş göstererek 1985-1990 döneminde %46,16'ya 1990-2000 döneminde %36,55'e ve 2000-2007 döneminde ise %7,67 seviyesine kadar düşmüştür. Aynı şekilde Türkiye'nin nüfus artış hızı da 1985-1990 döneminde % 21,7'ye 1990-2000 döneminde %18,2'ye ve 2000-2007 döneminde ise %5,74 seviyesine düşmüştür (Tablo 5). Yine bu dönemler arasındaki Türkiye ile Şanlıurfa ilinin artış hızının birbirine paralel bir şekilde düşmüş olduğu görülür. Ancak bu dönemlerde Şanlıurfa ili ile Türkiye'nin artış hızı birbirine paralel olarak düşse de farklı olan durum Şanlıurfa'nın artış hızı miktarının Türkiye'nin artış hızı miktarından neredeyse iki kat fazla oluşudur. Bu da Şanlıurfa'daki doğum oranlarının Türkiye'ye oranla fazla oluşundan kaynaklanmaktadır.

2000-2007 döneminde artış hızının bu kadar çok düşmesi üzerinde ise Türkiye'nin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine geçişinin etkisi görülür. "İl ve ilçe nüfus müdürlüklerinde oluşturulan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Bürosu aracılığı ile vatandaşın kendi sorumluluğunda adres değişikliğini beyan etme zorunluluğu getiren bu sistemle yer değiştirmeler de tespit edilmektedir. Bu sistemle özellikle nüfusun dinamik bir bileşeni olan göçlerle ilgili adres bazında sağlıklı, güncel ve daha doğru veriler elde edilebilmektedir. Dahası, önceleri nüfus kütükleri adı verilen özel defterlere kaydedilen doğum ve ölüm bilgilerinin de bu sistemle eşleştirilmesiyle güncel ve sağlıklı nüfus verisine ulaşılabilir hale gelmiştir" (Yakar, 2012, s.386).

2007-2008 döneminde %33,15 olan nüfus artış hızı 2008-2009 döneminde %24,79'a düşmüş, 2009-2010 döneminde %30,29'a ve 2010-2011 döneminde ise %31,29'a kadar yükselmiştir. Türkiye'nin ise 2007-2008 döneminde %13,1 2008-2009 döneminde %14,49, 2009-2010 döneminde % 15,88 ve 2010-2011 döneminde ise % 13,49 olan nüfus artış hızına sahip olduğu görülür. 2011-2012 dönemini takip eden süreçte ilin nüfus artış hızında tekrar gözle görülür bir düşüş gerçekleşmiştir. 2011-2012 yılında tekrar düşüşe geçen artış hızı %26,34'e, 2012-2013 yılında da %22,39'a kadar gerilemiş, 2013-2014 dönemi %23,95, 2014-2015 döneminde %24,96 ve 2015-2016 döneminde %25,21 ile tekrar yükselişe geçmiştir. Ancak 2016-2017 döneminde tekrar %22,99 artış hızı ile düşüşe geçmiştir (Tablo 5, Şekil 5). Böylece dalgalanmalar yıllar arasında sürmeye devam etmiştir. Türkiye'de ise bu dönemler arasında nüfus artış hızı neredeyse aynı seviyede devam etmiştir.

Şekil 7: Şanlıurfa İli ve Türkiye Nüfusunun Artış Hızı Oranları (%o, 1927-2017)

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 12 Aralık 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

3.2.2. İlçelerin Yıllık Artış Hızı

İlçeler bazındaki nüfus artış hızının gelişimine bakıldığında bazı dönemlerde artışların yükseldiği bazı dönemlerde artış hızlarının düştüğü görülür. Bu artış ve düşüşler bazı yıllar bütün ilçelerde aynı seyri izlerken, bazı yıllarda da birbirinden farklılıklar göstermiştir. Bunda bazen bütün ilçelerde aynı sebeplerin etkili olması bazen o ilçenin kendine has özellikleri etkili olmuştur.

Tablo 6'ya bakıldığında 1927-1935 arasındaki dönemde artış hızında ilçeler arasında birbirine yakın oranlar yer alırken (Merkez ilçe: %16,07, Birecik: %15,15, Bozova: %15,78, Hilvan: %13,25, Suruç: %19,38) Viranşehir ilçesi %26,65 ile diğer ilçelere göre belirgin bir fark ile en fazla artış hızına sahip olan ilçe olmuştur. Harran ilçesi ise %7,26 ile artış hızında düşüş yaşayan tek ilçe olmuştur. Onu %1,99 ile artış hızı diğer ilçelere göre düşük olan Siverek ilçesi izlemiştir.

1935-1940 dönemi arasındaki artış hızı verilerine bakıldığında ise bir önceki dönemde en yüksek artış hızına sahip olan Viranşehir (%26,65) ilçesinin artış hızı düşerek (%13,38), artış hızının en çok düştüğü ilçe olduğu görülür. Onu %13,25'ten, %10,71'e kadar artış hızı düşen Hilvan ilçesi izlemektedir. Siverek ilçesi ise %2,84 ile bir önceki dönemde olan artış hızını, arada çok az bir fark olmakla beraber, aynı oranlarda korumaktadır. Bu ilçelerin yanı sıra bir önceki döneme göre en yüksek artış hızına sahip olan ilçe ise %7,26'dan %23,47'ye çıkan Harran ilçesi olmuştur. Ardından %31,73 ile Suruç ilçesi en yüksek artış hızına sahip ikinci ilçe olarak onu izlemiştir. Bunun dışında Merkez İlçe, Bozova, Birecik ilçelerinin artış hızında ise bir önceki döneme göre çok az bir farkla artış gözlenmiştir.

1940-1945 döneminde Merkez İlçe, Birecik ve Suruç ilçelerinin artış hızı bir önceki döneme göre düşmüştür. Siverek ilçesinde ise yine çok az bir fark ile artış hızı yükselmiştir. Bir önceki döneme göre artış hızı yükselen ilçeler ise Bozova, Harran ve Hilvan ilçeleri olmuştur. Bu dönemde ilçelerdeki artış hızındaki zayıflamanın 2. Dünya savaşında askere çağrılmalar, ana baba çağında olan nüfusun eksikliği, çocuk ölümlerindeki artışlar ve nüfusun doğal artışındaki sayının birbirini dengelememesinden kaynaklandığı söylenebilir.

1945-1950 döneminde %60,3 ile Viranşehir ilçesinin artış hızı tekrar büyük bir farkla yükselmiş, onu artış hızı artan ilçeler olarak Birecik, Merkez ilçe, Hilvan, Siverek ve Suruç ilçesi izlemiştir. Bozova ve Harran ilçesinin ise bu dönemde artış hızı tekrar düşüşe geçmiştir.

1950-1955 döneminde Viranşehir ilçesi hızlı bir şekilde artış hızını devam ettirirken Merkez ilçe, Hilvan, Siverek ve Suruç ilçesi de normal bir şekilde artış hızını yükseltmiş, ancak bir önceki dönemde de artış hızı düşmeye başlayan Bozova ilçesi bu dönemde de düşüşe devam etmiştir. Bu dönemde Harran ilçesinin idari statüsündeki değişikliği nedeniyle artış hızı verilerine rastlanmamaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği de bir önceki döneme göre Birecik ilçesinin çok yüksek bir düşüş yaşamasıdır. Önceki dönemde %19,98 olan artış hızı bu dönemde %83,46'ya düşmüştür. 1954 yılına kadar kendisine bağlı bir nahiye durumunda olan Halfeti'nin ayrılarak ilçe haline gelmesiyle nüfus artış hızında düşüş yaşanmıştır.

1955-1960 döneminde tüm ilçelerde artış hızları normal bir seyirde artmaya devam ederken, bu dönemin göze çarpan değişikliği Harran ilçesinin idari statü değişikliği nedeniyle Akçakale ilçesine bağlanmasıdır. Akçakale ilçesinin artış hızı %17,48'dir. Ayrıca önceki dönemde %80,83 olan Viranşehir ilçesinin artış hızı bu dönemde %41,25'e gerilemiştir.

1960-1965 döneminde Merkez ilçe, Bozova, Hilvan, Siverek ve Suruç ilçelerinin artış hızı düşmüştür. 1965'ten sonra Siverek'te nüfus artış oranı aniden düşmüştür. Nedeni ise yurt içi ve yurt dışına yapılan göçlerdir. Her geçen sene artan nüfusa karşılık iş imkânlarının azalması, ayrıca makineleşmenin artması ile ilçede bulunan küçük atölyelerde yaşayan insanların farklı iş alternatiflerini aramaya yönelmesidir (Akpirinç, S.43). Genel olarak bu düşüş üzerinde 1963'te başlayan ve Avrupa'ya doğru olan göçlerin etkisi olmuştur. 1965-1970 döneminde artış hızı tekrar kendini yenileyerek normal seyrine devam ederken, 1970-1975 döneminde tüm ilçelerin bir önceki döneme göre artış hızı düşmüştür. 1963'te Avrupa'ya göç edenlerin ailelerini de yanlarına alması ve bu dönemde Ortadoğu ülkelerine göçlerin başlaması bunda etkili olmuştur denilebilir.

1975-1980 dönemine bakıldığında bu dönemde de siyasi nedenlerin etkisinden dolayı ülkenin içinde bulunduğu durumdan önceki dönemden itibaren

ilçelerde düşen artış hızı daha belirgin bir şekilde düşmeye devam etmiştir denilebilir. Öyle ki Halfeti, Hilvan, Siverek ve Suruç ilçelerinin artış hızları eksilere düşmüştür. Temel neden aynı dönemde Türkiye'nin her tarafında boy gösteren kargaşa ortamı ile Siverek ve çevresinde yoğun olarak görülen terör faaliyetleridir. Dolayısıyla yurtdışına ve yurt içinde de özellikle batı illerine doğru yoğun bir göç gerçekleşmiştir (Akpırcı, 2012, s.44). 1965-1970 döneminde Birecik ilçesinin artış hızı% 32,07 iken bundan sonraki 1970-1975 döneminde %1,33 ve 1975-1980 döneminde %1,82'ye kadar düşmüştür. Dayıbaş'a göre Birecik ilçe nüfusunun bu dönemde bu kadar düşmesinde Birecik ilçe kırsalından kente doğru göçlerin olması, ancak ilçe merkezinin de bu ekonomik durumu kaldıramamasından dolayı Birecik dışına göçlerin yapılmasıdır. Bu dönemlerde Almanya, Danimarka ve İsviçre gibi ülkeler ile Gaziantep, Mersin ve Adana illerine göçler gerçekleştirilmiştir. Almanya, Danimarka ve İsviçre'ye yapılan göçler akraba evlilikleriyle daha da artmıştır. 1960-2000 yılları arasında Almanya'ya 820, İsviçre'ye 435 ve Danimarka'ya 149 aile göç etmiştir. Böylece dışarıya buradan yoğun göçler verilmiştir (Dayıbaş, 2004, s.44, 48).

1980-1985 döneminde artış hızı tekrar normalleşmeye dönmüşken önceki dönemde %39,4 artış hızı olan Viranşehir ilçesi bu dönemde %38,91'e düşerek artış hızı düşen tek ilçe olmuştur. Bunun sebebi Viranşehir ilçesine bağlı bir bucak olan bağlanan Ceylanpınar'ın 1982 yılında ayrılarak ilin ayrı bir ilçesi olmasıyla Viranşehir ilçesinin nüfusunun azalmış olmasıdır. 1985-1990 döneminde Merkez ilçe ve Viranşehir ilçesi hariç diğer ilçelerin artış hızı tekrar azalmaya başlamıştır. Yine bu dönemde bir önceki dönem artış hızı %82,26 olan Akçakale ilçesinin artış hızının %35,67'ye düştüğü görülür. 1987 yılında Harran ilçesinin tekrar Akçakale ilçesinden ayrılarak ilin ayrı bir ilçesi olması sebebiyle bu artış hızı eksilere düşmüştür.

2000-2007 yılları arasındaki verilere bakıldığında ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sebepler 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sebebiyle hem ilçeler arasında hem de başka illere yapılan göçler ve 2007 yılında ADNKS kayıt sisteminin devreye girmesiyle ilçelerin artış hızı bazen azalmış, bazen yükselmiştir. 2007 yılında ADNKS sisteminin etkisi en çok Merkez ilçe, Akçakale, Bozova, Siverek ve Viranşehir ilçesi üzerinde görülür. Bu ilçelerde artış hızı eksi değerler göstermiştir. Akpırcı Siverek ilçesinde 2000 yılında artış oranının çok yüksek olmasında yerel

seçimlerin etkili olabileceğini ne sürmektedir. Çünkü Akpirinç, yerel yönetimlerin, merkezi yönetimden daha fazla maddi kaynak alabilmek amacıyla sahip olduğu nüfusu daha fazla göstermiş olabileceğini tahmin etmektedir. Bunu resmi veriler olmasa sahada yaptığı gözlemlerden yapılan görüşmelerle ne sürmektedir. Ayrıca hem genel hem de yerel seçimlerde aşiretlerin nde gelenlerinin sürekli aday olduklarını ve daha fazla oy alabilmek için aynı aşiretlere mensup fakat Siverek dışında ikamet eden kişilerin ikametgah kayıtlarını ilçe merkezine taşımış olabileceğini de ne sürmüştür. Bir aşiretin bu şekilde davranmasıyla ona rakip olan diğer aşiretlerin de bu şekilde davranmasıyla nüfus artış hızında büyük bir değişimin olmasının muhtemel olduğu söylenmiştir. 2007 yılındaki nüfus artış hızının düşmesinde ise saha dışına yapılan gleri göstermiştir (Akpirinç, 2012, s. 45,46).

2007-2017 yılı arasındaki dönemlerde ilçelerin nüfus artış hızlarına bakıldığında ise, genel bir gözlem itibariyle artış hızlarında yavaşlamanın meydana geldiği görülmektedir. Bu dönemde kentleşme oranının artması, kadınların iş hayatına katılma oranlarının yükselmesi, ekonomik sebepler ve eğitim gibi birçok faktörün etkisi altında artış hızı düşmeye başlamıştır. Ayrıca 2007 yılından sonra ADNKS ile beraber daha doğru verilerin elde edilmesiyle bu karmaşıklıkların önüne geçilmiştir. Bu dönemler arasında Bozova, Halfeti ve Suruç ilçelerinin artış hızlarındaki dş eksi değerler ile diğer ilçelere göre daha belirgin olmuştur. Merkez ilçe, Akçakale, Harran ve Viranşehir ilçelerinde ise artış hızları bazı yıllar dş gösterse de normal bir seyir izlemiştir. Merkez ilçenin ilin en gelişmiş ilçesi olması sebebiyle göçlerin daha çok bu ilçeye doğru olması, Akçakale ve Harran ilçesinde ise GAP'la birlikte sulamaya açılan arazi oranının artması bunda etkili olmuştur denilebilir.

Tablo 6: İlçelere Göre Şanlıurfa İli Nüfus Artış Hızı Oranları ‰ (1927-2017)

Dönem	Merkez	Akçakale	Birecik	Bozova	Ceylanpınar	Halfe	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	Viranşehir	Toplam
1927	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1927-1935	16,07	-	15,15	15,78	-	-	-7,26	13,25	2,56	12,78	26,65	12,03
1935-1940	18,07	-	17,96	19,15	-	-	23,47	-10,71	2,84	31,73	-13,40	13,29
1940-1945	14,46	-	2,10	29,73	-	-	47,34	17,66	7,92	13,71	5,66	14,5
1945-1950	18,21	-	19,98	25,23	-	-	34,03	26,48	24,4	20,89	60,30	24,6
1950-1955	29,70	-	-83,46	10,53	-	-	-	27,89	29,71	30,76	80,83	30,87
1955-1960	31,41	17,48	12,95	17,43	-	14,78	-	35,08	41,70	19,79	41,25	28,69
1960-1965	26,85	31,68	24,40	6,00	-	27,83	-	8,82	8,57	17,56	54,22	22,95
1965-1970	36,51	36,75	32,07	22,22	-	21,25	-	21,73	26,90	46,14	58,90	35,41
1970-1975	33,93	-18,42	1,33	0,43	-	5,79	-	9,35	15,05	18,17	49,37	20,85
1975-1980	14,88	25,58	1,82	-9,16	-	-20,25	-	-43,25	-33,67	-27,78	39,40	1,81
1980-1985	55,47	82,26	53,22	57,06	-	34,37	-	59,06	62,56	63,00	-38,90	55,38
1985-1990	62,24	-35,67	19,01	32,02	49,15	32,17	-	41,01	35,35	28,86	39,17	46,16
1990-2000	36,27	46,45	23,71	14,75	31,37	-4,70	64,24	7,69	51,55	2,51	62,60	36,55
2000-2007	-19,74	-0,85	15,65	-17,74	3,64	24,36	6,15	8,23	-14,99	31,68	-29,70	7,67
2007-2008	55,45	37,41	30,75	7,28	24,15	-1,29	46,34	2,11	14,12	-5,44	12,73	33,15
2008-2009	35,49	29,23	25,06	-13,50	20,51	-6,96	23,59	-17,14	27,76	-12,59	31,40	24,79
2009-2010	47,27	27,78	15,01	7,60	7,61	-15,66	42,09	14,98	26,21	-7,45	22,54	30,29
2010-2011	40,60	39,34	12,35	-8,27	-24,62	1,45	41,66	5,22	26,89	8,25	35,76	31,29
2011-2012	33,33	43,87	11,61	-6,07	24,62	-7,14	62,90	3,97	22,91	4,34	20,53	26,34
2012-2013	28,40	42,45	5,66	-6,69	10,62	-22,26	37,70	8,39	22,96	0,14	26,67	22,39
2013-2014	30,92	32,76	2,49	-24,60	23,72	-10,17	38,06	5,94	28,38	7,84	22,27	23,95
2014-2015	33,57	34,31	5,36	-15,50	30,15	-10,88	39,73	-0,31	26,45	-1,95	19,31	24,96
2015-2016	33,09	26,82	8,75	-2,45	18,46	9,55	14,58	67,72	19,03	3,84	24,45	25,21
2016-2017	29,81	43,95	6,48	0,88	15,23	7,75	26,69	24,12	16,11	-1,16	19,85	22,99

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK(2000-2017) verilerinden hesaplanmıştır.

3.3. KENTSEL VE KIRSAL NÜFUS

3.3.1. İlin Kırsal ve Kentsel Nüfus Değişimi

Dünyada sanayinin gelişmesi ile kentleşme oranı, bilhassa gelişmiş ülkelerde artmıştır. Kentleşme hareketleri çok eskilere dayanmakla birlikte, son 150 yıldaki hızlı kentleşme, daha ziyade sanayileşmenin ürünüdür. Sanayisi gelişen ülkelerde kentsel nüfus artmaya başlarken kırsal nüfus hemen azalmaya geçmiştir. Sanayileşme bütün ülkelerde aynı anda ortaya çıkmamıştır. Batı Avrupa'da hızla gelişen sanayileşme ile 1850'lerde kırdan kente artan göçler ile hızlı kentleşme başlamıştır. Kırsal nüfusun yoğun olduğu ülkeler ise geri kalmış ülkelerdir. Dünya genelinde 1900'lerden itibaren kentsel nüfusta artma, kırsal nüfusta ise düşme eğilimi belirgin olmaya başlamıştır (Yılmaz, 2015, s.164).

Türkiye'de de dünyadaki diğer ülkelerde yaşanan şehirleşme hareketleri hızla yaşanmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonraki senelerde kırlarda nüfusumuzun $\frac{3}{4}$ 'ü yaşarken şehirlerde yalnızca $\frac{1}{4}$ 'ü yaşıyordu. Daha sonraki senelerde ise kırsalda yaşayanların oranı hızla azalmaya başlayıp kentlerde yaşayanların oranları artmaya başlamıştır (Karabağ ve Şahin, 2015, s.72). 1950'ye kadar kendi iç dinamikleriyle yavaş bir şekilde artan nüfusumuz, yapısal değişimden etkilenen çözülmenin etkisiyle kentlere doğru hızla artan göçlere sebep olmuştur. 1950'ye kadar çok yavaş artan ülkenin kent nüfusu 1950'den sonra hızla artmaya başlamış ve günümüzde de bu artış hızını devam ettirmektedir. Böylece ülkemizde kentsel nüfusun değişim ve artış hızına bakarak 1950 öncesi ve sonrası iki farklı dönem olarak ifade etmek muhtemeldir (Işık, 2005, s.58).

Bu bölümde 1927-2017 arasındaki 80 yıllık sürede kır ve kent nüfusunun ne kadar arttığı veya azaldığı, ilin kır-kent nüfusunun Türkiye'nin kır-kent nüfusu ile karşılaştırılarak ortalamalarının altında mı yoksa üstünde mi olduğu ile ilgili açıklamalarda bulunarak Şanlıurfa ili kır-kent nüfusundaki gelişmeler ve değişimler hakkında değerlendirmede bulunulacaktır.

1927 yılında Şanlıurfa'nın 60.085'i şehir nüfusu, 147.602'si ise kır nüfusundan oluşmaktadır. Cumhuriyet döneminde 1927 yılında ilk resmi sayım yapılmıştır. Ancak bu sayımın çok sağlam ve detaylı bir sayım olduğu söylenemez. Savaştan yeni çıkmış, topraklarının çok büyük bir kısmını kaybetmiş ve yeni bir

Cumhuriyet rejimi kurmuş olan devletin nüfusu ile alakalı bilgi edinilmesi bakımından hayati bir önem taşır. Sayım, nüfusun sosyal ve ekonomik hususları ile alakalı sınırlı bazı bilgiler içermekle birlikte, ilçe ve köyler ile ilgili detaylı rakamlar mevcut değildir (Gök ve Kayserili, 2010, s.6). Şanlıurfa nüfusunun çok büyük kısmının kır nüfusundan oluştuğu görülür. Şanlıurfa ilinin kır ve kent nüfus oranlarına bakılacak olursa, 1950 öncesinin başlıca özelliği ülke tamamında olduğu gibi, Şanlıurfa ilinde de güçlü bir kentleşme hareketinin olmadığıdır. 1927 yılında %29,0 olan kentleşme oranı 1935 yılında %28,2'ye gerilemiş, 1940 yılında tekrar artarak %29,5'e yükselmiştir. Ancak 1945 yılında II. Dünya Savaşının etkisiyle %28,3'e, 1950'de ise %27,4'e kadar gerilemiştir (Tablo 7). 1950 öncesinde Şanlıurfa ilinde görülen bu kentleşme hareketlerinin bir başka önemli yanı da Türkiye'de olduğu gibi bu düşük artışın kırsal alanlardan kaynaklanan göçlerle değil, büyük ölçüde kentin kendi iç dinamiklerine bağlı olarak gerçekleşmesidir. 1950 yılından önce Şanlıurfa'ya yönelik bazı göçler olsa da bu göçlerin ilin tamamına ait verilere yansımaları çok sınırlı olmuştur.

1927-1950 dönemi Şanlıurfa ili ile Türkiye'nin kentleşme oranı karşılaştırıldığında ise bir paralellik söz konusudur. Bu dönemde gerçekleşen kentleşme oranındaki artış göçle değil kendi iç dinamiğiyle olmuştur. 1935'te % 23,5 olan Türkiye'nin kentsel nüfus oranı 1940'ta %24,4'e, 1945'te % 24,9'a ve 1950'de ancak % 25,0'a ulaşabilmiştir (Tablo 7). Kentsel nüfusta görülen bu son derece önemsiz artış, Şanlıurfa ili ile Türkiye'deki kentleşme oranı arasındaki paralelliği açıkça göstermektedir.

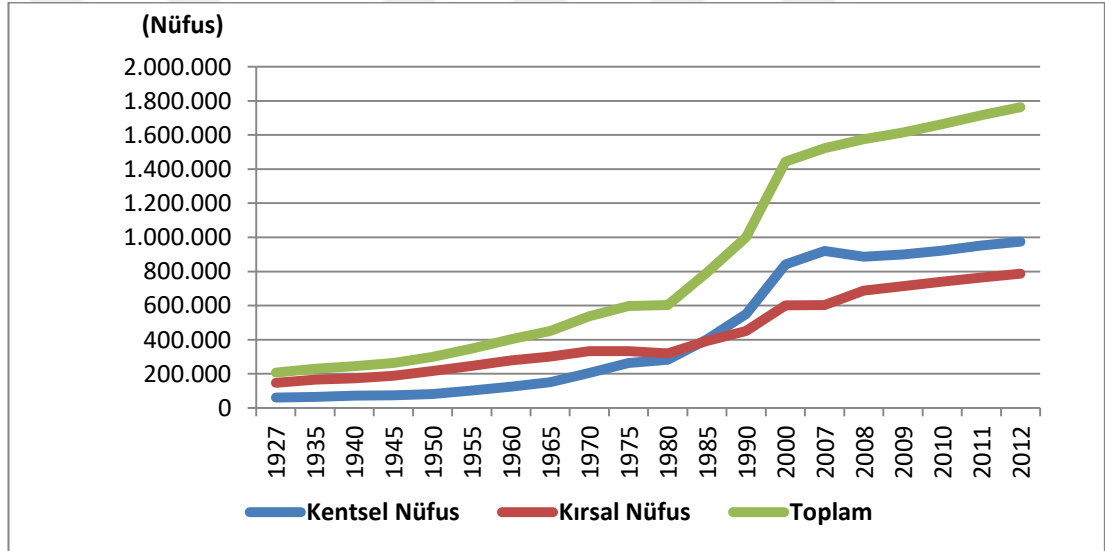
Tablo 7: Şanlıurfa İlinde Kentsel ve Kırsal Nüfusun Yıllara Göre Değişimi (% , 1927-2017)

Yıllar	Şanlıurfa					Türkiye				
	Kentsel Nüfus		Kırsal Nüfus		Toplam	Kentsel Nüfus		Kırsal Nüfus		Toplam
	Miktar	Oran %	Miktar	Oran %	Miktar	Miktar	Oran %	Miktar	Oran %	Miktar
1927	60.085	29	147.602	71	207.687	3.305.879	24,2	10.342.391	75,8	13.648.270
1935	64.721	28,2	164.993	71,9	229.614	3.802.642	23,5	12.355.376	76,5	16.158.018
1940	72.352	29,5	173.046	70,5	245.398	4.346.249	24,4	13.474.701	75,6	17.820.950
1945	74.673	28,3	189.182	71,7	263.855	4.687.102	24,9	14.103.072	75,1	18.790.174
1950	81.856	27,4	216.538	72,6	298.394	5.244.337	25,0	15.702.851	75,0	20.947.188
1955	102.450	29,4	245.749	70,6	348.199	6.927.343	28,8	17.137.420	71,2	24.064.763
1960	123.916	30,8	278.003	69,2	401.919	8.859.731	31,9	18.895.089	68,1	27.754.820
1965	150.383	33,4	300.415	66,6	450.798	10.805.817	34,4	20.585.604	65,6	31.391.421
1970	205.524	38,2	332.607	61,8	538.131	13.691.101	38,5	21.914.075	61,5	35.605.176
1975	264.119	44,2	333.158	55,8	597.277	16.869.068	41,8	23.478.651	58,2	40.347.719
1980	282.419	46,9	320.317	53,1	602.736	19.645.007	43,9	25.091.950	56,1	44.738.957
1985	401.450	50,5	393.584	49,5	795.034	26.865.757	53,0	23.798.701	47,0	50.664.458
1990	551.124	55,0	450.331	45,0	1.001.455	33.326.351	59,1	23.146.684	40,9	56.473.035
2000	842.129	58,3	601.293	41,7	1.443.422	44.006.274	64,9	23.797.653	35,1	67.803.927
2007	919.832	60,4	603.267	39,6	1.523.099	49.747.859	70,5	20.838.397	29,5	70.586.256
2008	885.929	56,3	688.295	43,7	1.574.224	53.611.723	75,0	17.905.377	25,0	71.517.100
2009	899.774	55,8	713.963	44,2	1.613.737	54.807.219	75,5	17.754.093	24,5	72.561.312
2010	922.539	55,5	740.832	44,5	1.663.371	56.222.356	76,3	17.500.632	23,7	73.722.988
2011	951.925	55,5	764.329	44,5	1.716.254	57.385.706	76,8	17.338.563	23,2	74.724.269
2012	975.455	55,4	786.620	44,6	1.762.075	58.448.431	77,3	17.178.953	22,7	75.627.384
2013	1.801.980	100	-	-	1.801.980	70.034.413	91,3	6.633.451	8,7	76.667.864
2014	1.845.667	100	-	-	1.845.667	71.286.182	91,7	6.409.722	8,3	77.695.904
2015	1.892.320	100	-	-	1.892.320	72.523.134	92,1	6.217.919	7,9	78.741.053
2016	1.940.627	100	-	-	1.940.627	73.671.748	92,3	6.143.123	7,7	79.814.871
2017	1.985.753	100	-	-	1.985.753	74.761.132	92,5	6.049.393	7,5	80.810.525

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 19 Ocak 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

1950'den sonraki yıllar Türkiye'de kentleşme oranının çok hızlandığı bir dönemdir. Bu dönemde, bir yandan var olan kentlerin nüfusu hızla çoğalırken, diğer yandan da, çok sayıda yerleşim yeri nüfuslanarak kent statüsü kazanmıştır. 1950 yılında kentlerde yaşayan nüfus oranı % 25,0'dan, 1980'de % 43,9'a yükselmiştir. 1927'den 1950'ye kadar olan dönemde % 24'ten ancak % 25'e çıkan kentsel nüfus oranının, 1955 yılında %29, 1960'ta ise %32'ler seviyesine çıkması, 1950 sonrasında kentleşme oranının hız kazandığını göstermektedir (Tablo 7, Şekil 8). Türkiye'de 1950'den sonra kırsal nüfus oranı sürekli olarak azalmaya başlamıştır. 1950'den 1980'e kadar olan dönemde kırsal nüfus oranı sürekli azalırken, aynı dönemde kentsel nüfus oranı sürekli artmıştır.

Şekil 8: Şanlıurfa İlinde Kırsal-Kentsel Nüfusun Yıllara Göre Değişimi (1927-2017)

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 19 Ocak 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

1950-1980 arasındaki dönemde Şanlıurfa ilinin kentleşme oranına bakıldığında bu dönemde de kentleşme oranının Türkiye ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Ancak Türkiye'deki kentleşme oranı 1950 yılından itibaren artmaya başlarken, Şanlıurfa ilinde bu artış 1955 yılından itibaren olmuştur. 1955 yılında %29,4 olan kentleşme oranı, 1960'ta %30,8'e, 1965'te %33,4'e, 1970 'te %38,2'ye, 1975'te 44,2'ye ve 1980 yılında da 46,9'a kadar yükselmiştir (Tablo 7). Sosyal ve ekonomik yapıda ortaya çıkan gelişmeler 1950'den sonra Türkiye'nin kentleşme

sürecinin hızlı bir şekilde gelişmesine ve geçmiş döneme göre daha geniş bir alana yayılmasına etki ederken aynı nedenler Şanlıurfa ilinin de kentleşme sürecinde belirleyici olmuştur. Tarım sektöründe meydana gelen dönüşümler yer değişikliği yapmada çok etkili olmuş, yüksek doğum ve ölüm hızları sebebiyle düşük oranda meydana gelen nüfus artışı yerine, tıptaki gelişmeler sonucu halk sağlığının korunması uygulamaları neticesinde ölüm hızı gerilemiştir.

1985 yılı sayımı Türkiye’de kentsel nüfusun kırsal nüfusu geçtiği ilk sayımdır. Ülkemizde 1980 ile 1985 yılları arasında kırsal nüfus ile kentsel nüfus eşitlenmiş ve 1985 yılı sayımında kentsel nüfus toplam nüfusun yarıdan fazlasının oluşturmuştur.

1985 yılından sonraki dönemde ise başta kırdan kente yönelik göçler olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı kırsal nüfus oranı hızla düşmeye, kentsel nüfus oranı ise hızla artmaya devam etmiştir. Ancak idari taksimatta meydana gelen değişimleri de görmezden gelmemek gerekir. Özellikle büyük şehirlerde (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Konya, Bursa, Mersin, Erzurum, Adana ve Kocaeli) yeni ilçelerin kurulması ve birçok köyün, merkez ilçelerin idari taksimat alanının içerisine alınması, kırsal nüfus miktarının düşmesine sebep olmuştur. Çünkü daha önceleri bu köy ve beldelerin nüfusları kırsal nüfus içerisinde yer alıyordu. Böylece birçok beldenin ilçe olması ve birçok köyün de büyükşehir belediyelerinin hudutları içine girmesiyle kırsal nüfus azalmış, kentsel nüfusun ise artmasına sebep olmuştur (Yılmaz, 2015, s.169).

Dahası eskiden nüfus artışının daha yüksek olmasının nedenlerinden biride ülkemizdeki kırsal nüfusun daha çok genç kişilerden oluşması idi. Bu da artışı etkiliyordu. Ancak günümüzde ortanca yaş bütün coğrafi bölgelerimizdeki kırsal yerleşmelerde eskiye nazaran epeyce yüksektir. Ortanca yaş Doğu Anadolu ve Güneydoğu Doğu Anadolu bölgelerinde diğer bölgelere göre daha düşüktür. Ancak ortanca yaş bu iki bölgede de gittikçe yükselmektedir. Dolayısıyla ülkemizdeki kırsal nüfusun ileri dönemde azalma eğilimine gireceği aşikârdır. (Yılmaz, 2015, s.185).

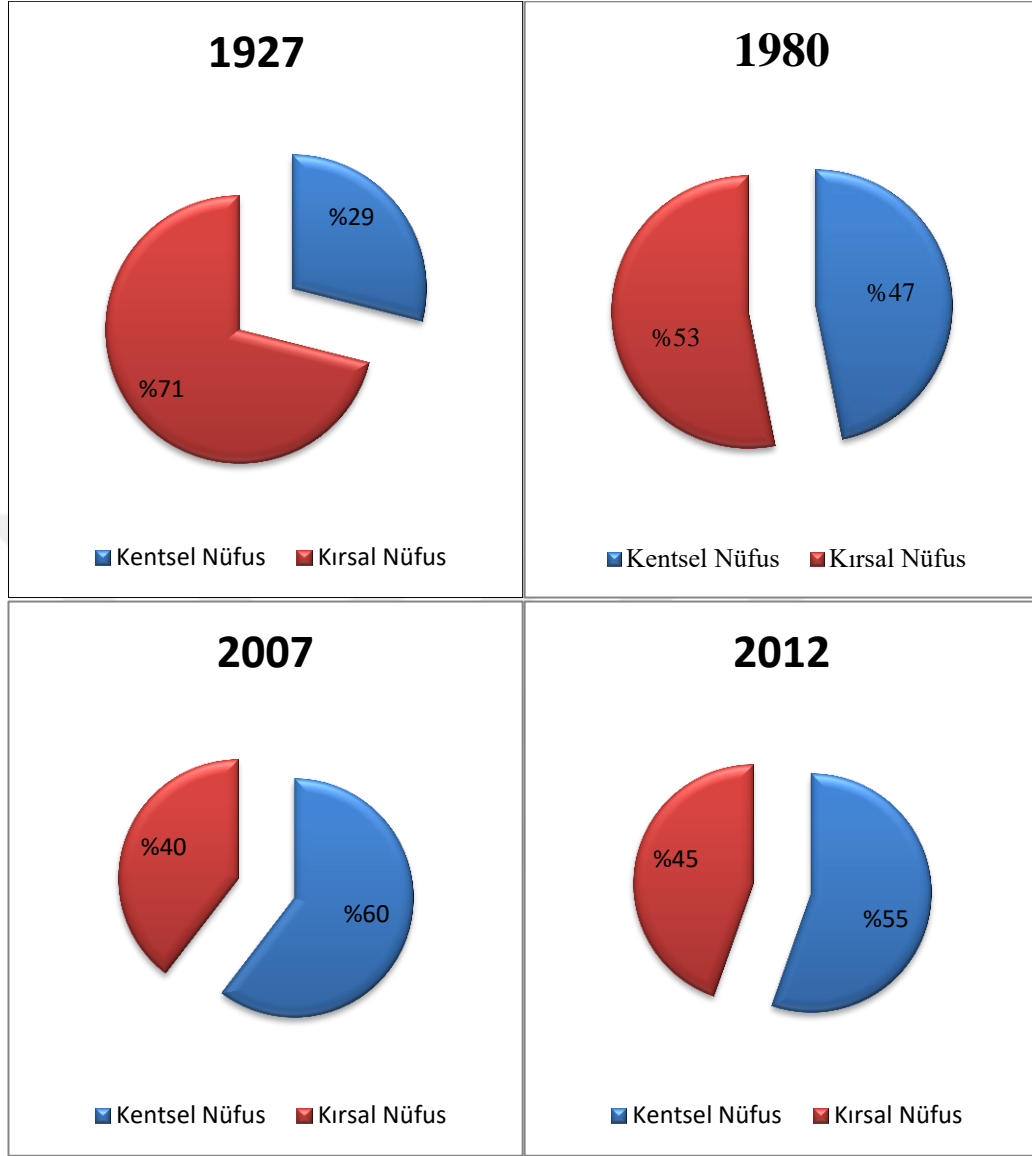
Bu bilgiler ışığında 1985’ten günümüze kadar olan yıllar arasındaki Şanlıurfa ilinin kırsal ve kentsel nüfus oranlarına bakıldığında Türkiye’de olduğu gibi Şanlıurfa ilinde de 1985 yılında kentsel nüfus oranının kırsal nüfus oranını geçtiği

görülür. Bundan sonraki sayım dönemlerinde de Şanlıurfa'nın kentsel nüfus oranı artmaya devam ederek 1990 yılında %55,0'a, 2000 de %58,3'e ve 2007 yılında %60,4'e kadar yükselmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi şehirlerinde 1985'ten sonra nüfusta yüksek artış meydana gelmesinde, en önemli etken 1990 yılından sonra ortaya çıkan ve ara ara şiddeti yükselen terör olaylarıdır. Başta kırsal yerleşimlerdeki güvenliğin sağlanamaması ve başlıca ekonomik faaliyetlerin yapılamamasına neden olan terör olayları kırsalda yaşamı daha da güçleştirmiştir. Başlıca ekonomik faaliyetlerin yapılamaması ve can güvenliğinin olmaması kır nüfusunun, böylece bölgede güvenliğin daha iyi olduğunu düşündükleri kentlere göç etmelerine neden olmuştur. 1997 Kasım ayı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin verilerine göre 2523 mezra ve 905 köy boşaltılınca 450.000 dolayında nüfusun göç etmek durumunda kaldığı belirtilmektedir (CHP,1999, akt; Işık, 2005, s.66).

“Bölgedeki kırsal yaşamda derin izler bırakan bu olaylarla birlikte ortaya çıkan göçler, ağırlıklı olarak bölgedeki il merkezlerine yönelirken; bazı ilçeler de bu olumsuz gelişmenin dışında kalamamışlardır. Hakkâri, Şırnak, Batman, Adıyaman, Van, Şanlıurfa, Bingöl nüfusu en hızlı artan il merkezlerini meydana getirirken, Viranşehir, Yüksekova ve Siverek ve Bismil nüfusu hızla artan ilçe merkezleri olarak dikkat çekmektedirler” (Işık, 2005, s.66). Güvenlik kuvvetlerinin artırılması, GAP projesiyle meydana gelen ekonomik gelişmeler ve yeni inşa edilen barajlardan dolayı göç eden yerleşmelerdeki nüfus Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da 1985'ten sonra kentsel nüfusun artmasına etki etmiştir (Özgür, 2003, akt; Işık, 2005, s.66).

2008 yılına kadar ilde kentsel nüfus oranı artarken, 2008 yılından sonra kentsel nüfus oranı azalmaya kırsal nüfus oranı artmaya başlamıştır. 2008 de kentsel nüfus oranı %56,3'e, 2009 da %55,8'e, 2010 ve 2011 yılında aynı oranda kalarak %55,5'e ve 2012 yılında da %55,4'e kadar gerilemiştir (Tablo 7, Şekil 9).

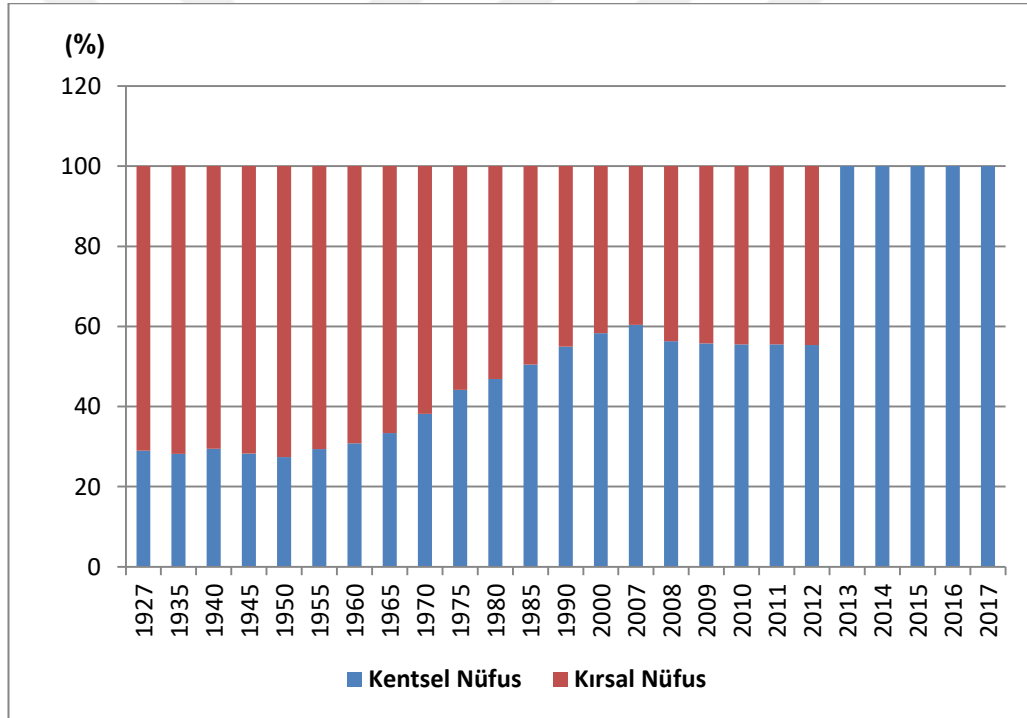
Şekil 9: Şanlıurfa İlinin Kentsel ve Kırsal Nüfus Oranları

Kaynak: DİE (1927, 1980), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2007, 2012), erişim: 19 Ocak 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

Şanlıurfa'nın idari yönetiminde meydana gelen değişim yani Büyükşehir Statüsüne kavuşması sebebiyle 2013 yılından günümüze kadar geçen süre içinde kentsel nüfus oranının %100 olduğu görülür (Tablo 7, Şekil 10). Bu yıldan itibaren kırsal nüfusun tamamı kentsel nüfus olarak kayıtlara geçmiştir. Kentteki idari yapı tümüyle değişip il özel idaresi ve 30 bucak kaldırılmakta, 15 belde belediyesinin ve 1.153 adet köyün tüzel kişiliğine de son verilmektedir. Dolayısıyla ilin tamamı şehirsal alan olarak ele alınmaktadır. Kentteki diğer taşra teşkilatları ve ilçe belediyeleri varlığını sürdürmekle beraber büyükşehir belediyesi kentin tek hizmet birimi haline gelmektedir.

Şekil 10: Şanlıurfa İlinde Kırsal-Kentsel Nüfus oranının (%) Yıllara Göre Değişimi

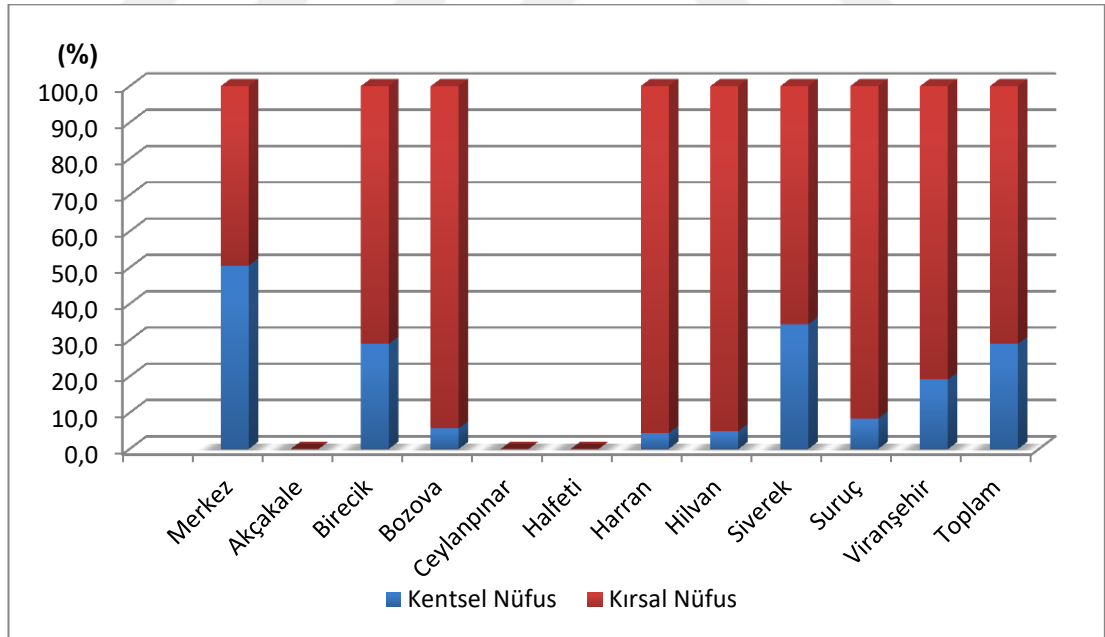

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 19 Ocak 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

3.3.2. İlçelerin Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimi

Şanlıurfa ilindeki ilçelerin kırsal ve kentsel nüfus oranlarına bakıldığında ilçeler arasında farklılıklar olduğu görülür. 1927 yılında kentsel nüfus oranı en fazla olan ve hatta kentsel nüfus oranını kırsal nüfus oranını geçtiği ilçe, Merkez ilçe (%50,6) olup, bu dönemde kentsel nüfus oranının en düşük olduğu ilçe ise Harran ilçesidir (%4,4). Merkez ilçeden sonra kentsel nüfus oranı bakımından ikinci sırada olan ilçe ise Siverek ilçesidir. Bu sayım döneminin özelliği Merkez ilçe hariç diğer bütün ilçelerde kırsal nüfus oranının çok yüksek olmasıdır. 1927 yılında kent nüfus oranının kırsal nüfus oranını geçtiği Merkez ilçe bundan sonraki sayım dönemlerinde kentleşme oranı %50'nin altına düşerek, 1935 yılında %47,1'e, 1940 yılında %47,8'e, 1945 yılında %45,9'a, 1950 yılında %44,6'ya, 1955'te %48,0'e kadar gerilemiştir. (Tablo 8, Şekil 11). Bu dönemde devletin uyguladığı nüfus artış politikalarının kırsal kesimde daha etkili olduğu söylenebilir.

Şekil 11: Şanlıurfa İli İlçelerinin Kentsel-Kırsal Nüfus Oranları (% , 1927)

Kaynak: DİE (1927) Genel Nüfus Sayımları verilerinden oluşturulmuştur.

1927-1955 yılları arasında ilçelerin kentsel-kırsal nüfus oranı değişimindeki fark çok azdır. Kentleşme çok yavaş bir şekilde ilerlemiş, ülkenin içinde bulunduğu durum nedeniyle kentleşme oranı hatta bazı yıllar gerilemiştir. 1955 yılında kentleşme oranına bakıldığında dikkat çeken husus daha önceki dönemlerde %27'ler civarında değişen Birecik ilçesinin kentsel nüfus oranının bu dönemde %42,9 seviyesine çıkarak büyük oranda değişim göstermesidir (Tablo 8).

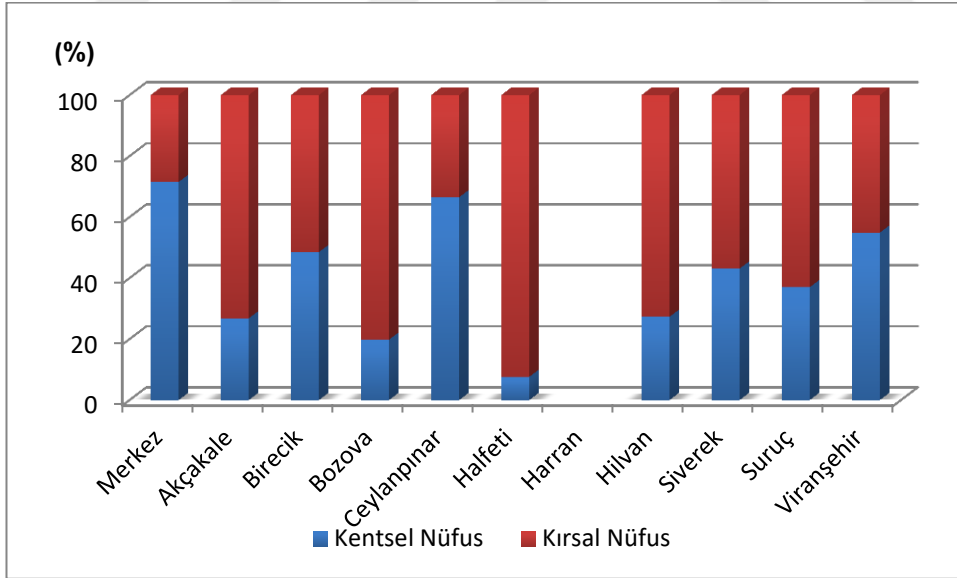
Tablo 8: Şanlıurfa İli İlçelerinin Kırsal ve Kentsel Nüfus Oranının (%) Yıllara Göre Değişimi (1927-1955)

İLÇELER		1927	1935	1940	1945	1950	1955
Merkez	Kır	49,4	52,9	52,2	54,1	55,4	52,0
	Şehir	50,6	47,1	47,8	45,9	44,6	48,0
Akçakale	Kır	-	-	-	-	-	88,0
	Şehir	-	-	-	-	-	12,0
Birecik	Kır	71,0	72,8	73,1	72,5	74,5	57,1
	Şehir	29,0	27,2	26,9	27,5	25,5	42,9
Bozova	Kır	94,3	93,9	94,1	93,7	91,3	91,6
	Şehir	5,7	6,1	5,9	6,3	8,7	8,4
Ceylanpınar	Kır	-	-	-	-	-	-
	Şehir	-	-	-	-	-	-
Halfeti	Kır	-	-	-	-	-	89,6
	Şehir	-	-	-	-	-	10,4
Harran	Kır	95,6	94,6	95,3	95,8	89,1	-
	Şehir	4,4	5,4	4,7	4,2	10,9	-
Hilvan	Kır	95,1	92,0	89,5	90,6	90,1	88,1
	Şehir	4,9	8,0	10,5	9,4	9,9	11,9
Siverek	Kır	65,6	65,8	62,8	63,0	66,0	65,5
	Şehir	34,4	34,2	37,2	37,0	34,0	34,5
Suruç	Kır	91,6	88,7	87,5	86,6	86,0	82,9
	Şehir	8,4	11,3	12,5	13,4	14,0	17,1
Viranşehir	Kır	80,9	81,6	75,5	79,8	81,9	82,8
	Şehir	19,1	18,4	24,5	20,2	18,1	17,2

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 19 Ocak 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

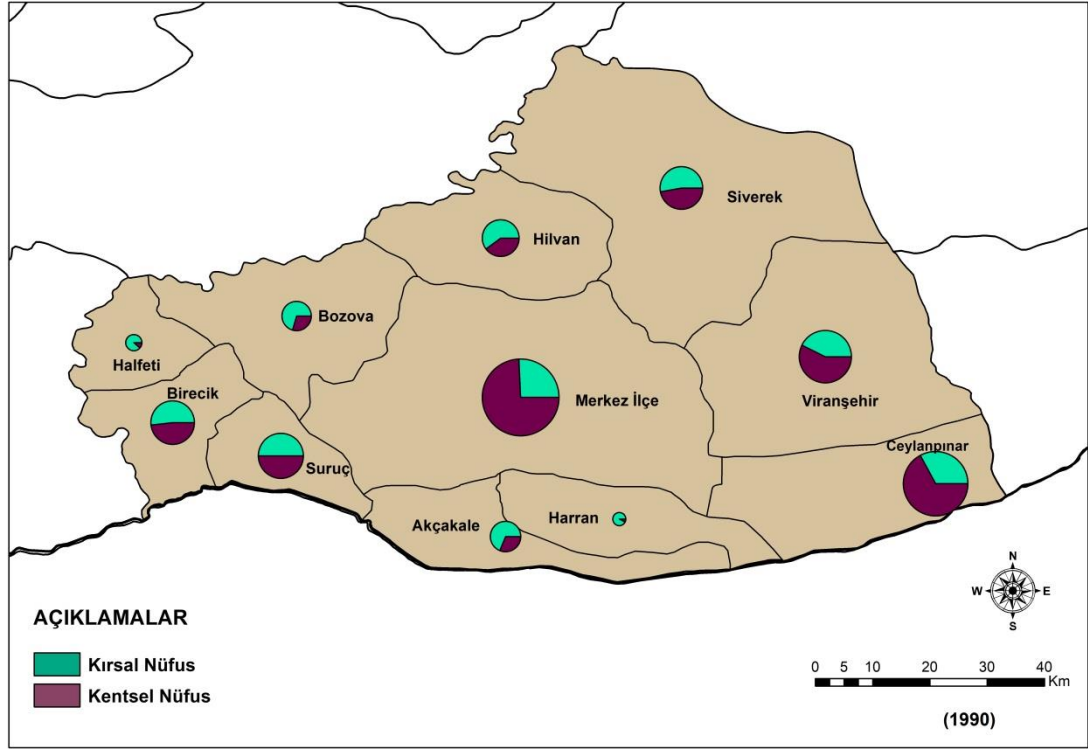
1960 sayım yılındaki verilerde göze çarpan husus, 1927’de kentsel nüfus oranı %50’nin üzerinde olan, ancak daha sonra %50’nin altına düşen Merkez ilçenin tekrar kentsel oranının %50,6’ya ulaşmış olmasıdır. Bundan sonraki sayım yıllarında Merkez ilçenin kentleşme oranı hızla artarak 1965 yılında %54,5’ya 1970 yılında %62,2’ye, 1975 yılında %69,3’e, 1980 yılında %71,4’e, 1985 yılında %71,5’e ve 1990 yılında %74,3’e ulaşarak sürekli artan bir değişim geçirmiştir (Tablo 9). Yine bu yıllar arasındaki ilde bulunan diğer ilçelerin kentleşme oranına bakıldığında Merkez ilçe kadar büyük bir değişim olmasa da 1960’tan itibaren daha hızlı bir şekilde artış görülmesi ve bazı ilçelerde belirli sayım dönemi hariç kentleşme oranının hep pozitif yönde ilerlemesidir. Kentleşme oranı düşen ilçeler ise 1980 yılında Siverek, 1980 yılından 2000 yılına kadar Birecik, 1980 yılından 2007 yılına kadar Halfeti ve 1985 yılında da Akçakale ilçesidir. Yine bu yıllar arasındaki diğer önemli olan gelişme Merkez ilçe dışında 1985 yılında Viranşehir (%54,9) ve Ceylanpınar (66,7) ilçesinin kentleşme oranının kırsal nüfus oranını geçmesidir (Tablo 9, Şekil 12, 13).

Şekil 12: Şanlıurfa İli İlçelerinin Kentsel-Kırsal Nüfus Oranları (% , 1985)

Kaynak: DİE (1985) verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 13: Şanlıurfa İlinin Kırsal ve Kentsel Nüfusu (% , 1990)

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde özellikle 1990 yılından sonra şehirlerde ortaya çıkan bu kentleşme oranının artması üzerinde en çok etkili olan nedenin “terör” olduğu söylenebilir. Bölgede, yeterli miktarda asayişin sağlanamaması kırsal kesimlerden kentlere doğru büyük göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Böylelikle noktası, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’nun il ve ilçe merkezleri göçlerin ilk durak noktaları olmuştur. Batman, Adıyaman, Hakkâri ve Van il merkezlerinin bir de Bismil, Siverek, Viranşehir ve Yüksekova son 15 senede nüfusları en çok artan ilçeler olmuştur (Işık, 2005, s.66).

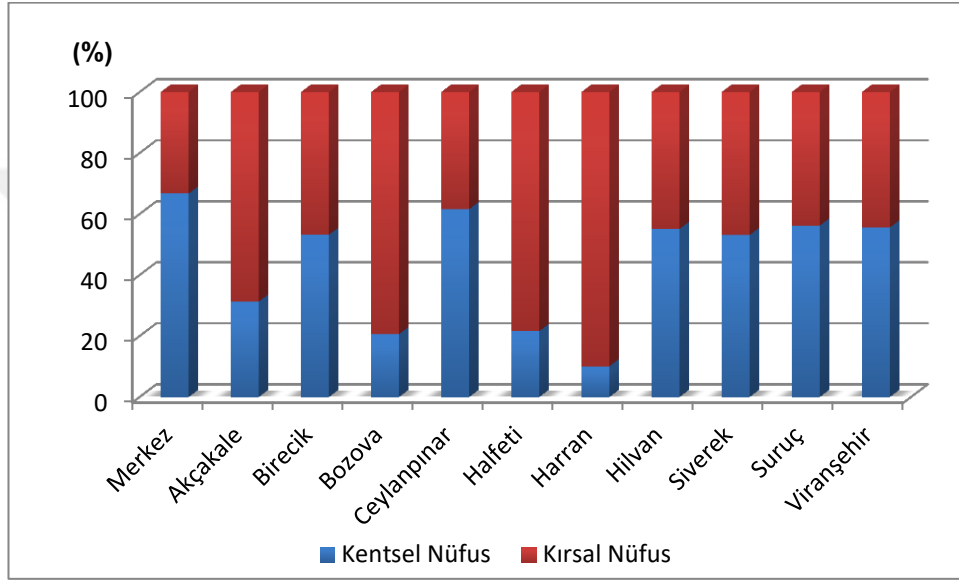
Tablo 9: Şanlıurfa İli İlçelerinin Kırsal ve Kentsel Nüfus Oranının (%) Yıllara Göre Değişimi (1960-1990)

İLÇELER		1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Merkez	Kır	49,2	45,5	37,8	30,7	28,6	28,5	25,7
	Şehir	50,8	54,5	62,2	69,3	71,4	71,5	74,3
Akçakale	Kır	85,9	85,3	83,6	76,9	70,9	73,2	68,7
	Şehir	14,1	14,7	16,4	23,1	29,1	26,8	31,3
Birecik	Kır	57,0	55,5	54,5	50,6	51,1	51,5	51,7
	Şehir	43,0	44,5	45,5	49,4	48,9	48,5	48,3
Bozova	Kır	91,8	89,9	87,2	85,7	84,6	80,2	70,5
	Şehir	8,2	10,1	12,8	14,3	15,4	19,8	29,5
Ceylanpınar	Kır	-	-	-	-	-	33,5	32,9
	Şehir	-	-	-	-	-	66,5	67,1
Halfeti	Kır	89,9	89,5	88,1	87,1	87,4	92,4	88,6
	Şehir	10,1	10,5	11,9	12,9	12,6	7,6	11,4
Harran	Kır	-	-	-	-	-	-	92,3
	Şehir	-	-	-	-	-	-	7,7
Hilvan	Kır	89,3	85,2	79,7	75,8	73,9	72,7	60,2
	Şehir	10,7	14,8	20,3	24,2	26,1	27,3	39,8
Siverek	Kır	65,3	65,0	62,1	57,8	64,1	56,9	52,9
	Şehir	34,7	35,0	37,9	42,2	35,9	43,1	47,1
Suruç	Kır	82,4	78,6	71,7	65,0	62,7	63,0	50,2
	Şehir	17,6	21,4	28,3	35,0	37,3	37,0	49,8
Viranşehir	Kır	80,8	76,9	72,2	68,1	59,3	45,1	42,7
	Şehir	19,2	23,1	27,8	31,9	40,7	54,9	57,3

Kaynak: DİE (1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), verilerinden hesaplanmıştır.

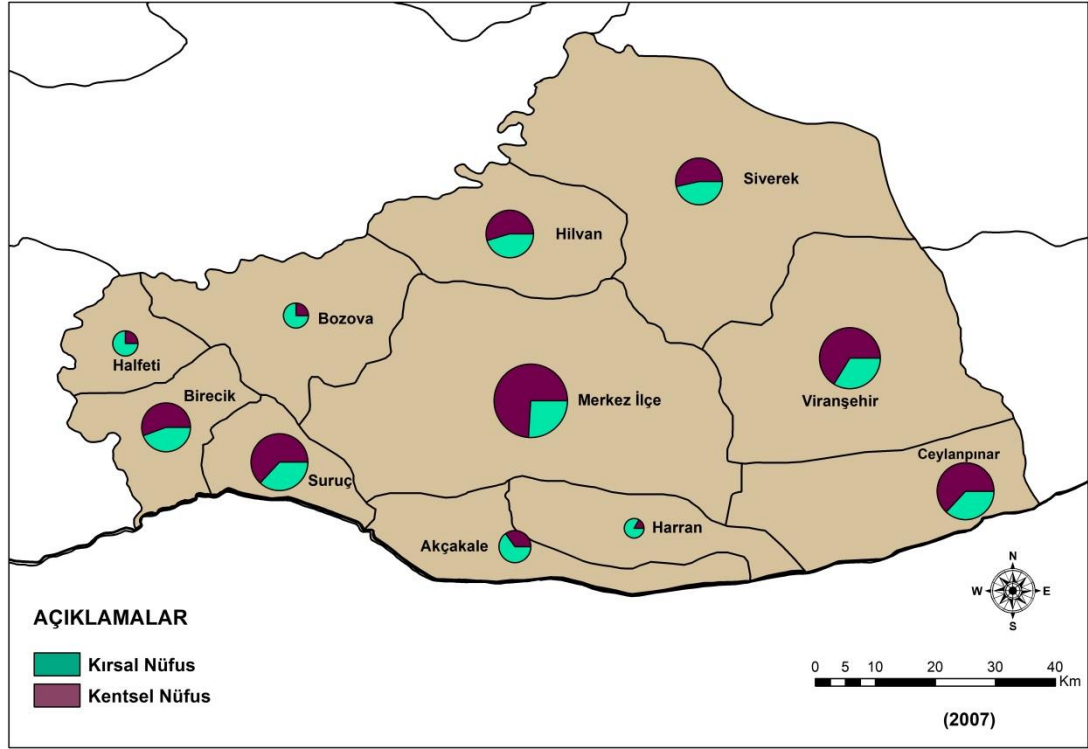
1985 yılından itibaren tüm ilçelerde genel olarak artış gösteren kentleşme oranında GAP projesi ve terör olayları etkili olmuştur denilebilir. 2000-2008 yılları arasındaki dönemlerde de kentleşme oranı genel olarak tüm ilçelerde artmış, kırsal nüfus oranı gittikçe azalmıştır. 1985'te kent nüfus oranı kırsal nüfus oranını geçen Merkez ilçe, Ceylanpınar ve Viranşehir ilçelerine 2000 yılında Birecik, Siverek ve Suruç ilçesi, 2007 yılında da Hilvan ilçesi eklenmiştir.

Şekil 14: Şanlıurfa İli ilçelerinin Kentsel-Kırsal Nüfus Oranları (% , 2012)

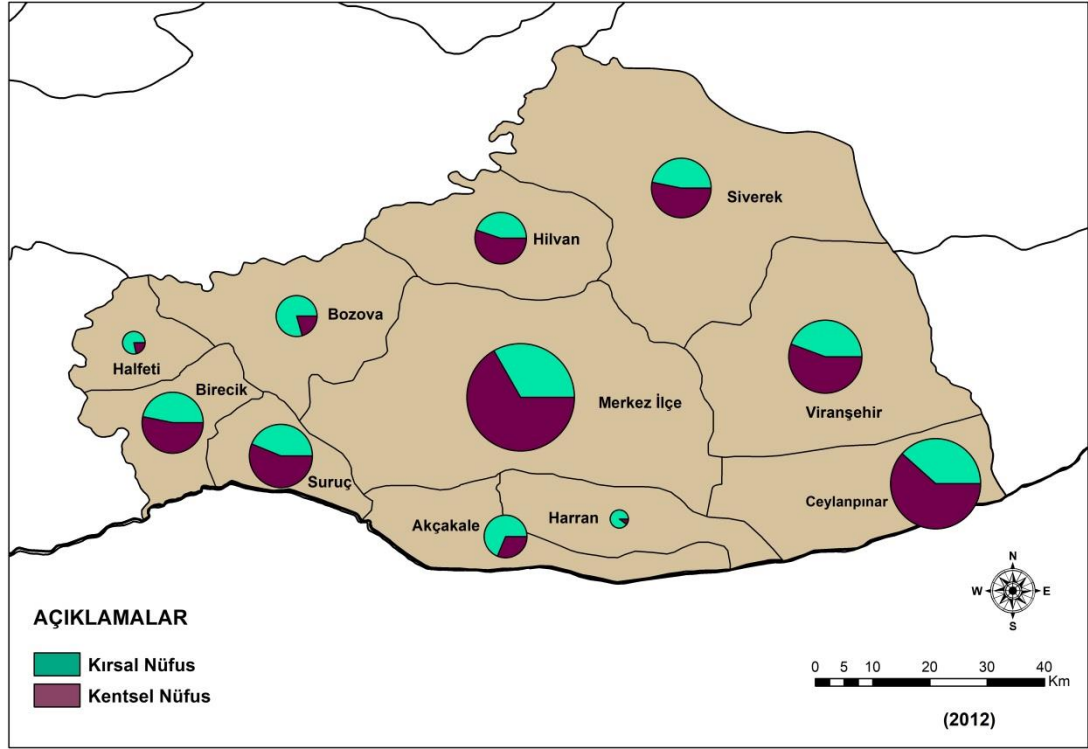
Kaynak: TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2012), erişim: 19 Ocak 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 15: Şanlıurfa İlinin Kırsal ve Kentsel Nüfusu (% , 2007)

2007 yılında ki oranlara bakıldığında, bu dönemde bazı ilçelerde kentleşme oranı artarken bazı ilçelerde azaldığı görülmektedir. 2007 yılında Akçakale, Bozova, Ceylanpınar ve Siverek ilçesi kentleşme oranı bir önceki sayım dönemine göre düşen ilçeler olmuştur. Ancak genel itibariyle 2007 yılı birçok ilçede kentleşme oranının en yüksek olduğu yıldır. 2008 yılından 2013 yılına kadar olan sayım yıllarında ise kentleşme oranı tüm ilçelerde hep negatif yönde bir seyir göstermiştir. 2013 yılından itibaren Şanlıurfa'nın büyükşehir belediyesi olmasıyla bütün ilçelerdeki nüfus kentsel nüfus olarak kabul edilmiştir (Tablo 10, Şekil 14, 15, 16).

Şekil 16: Şanlıurfa İlinin Kırsal ve Kentsel Nüfusu (% , 2012)

Tablo 10: Şanlıurfa İli İlçelerinin Kırsal ve Kentsel Nüfus Oranının (%) Yıllara Göre Değişimi (2000-2012)

İLÇELER		2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Merkez	Kır	27,9	26	30,5	31	32	32,5	33,3
	Şehir	72,1	74	69,5	69	68	67,5	66,7
Akçakale	Kır	58,4	65	67,9	69,7	69,4	68,7	68,7
	Şehir	41,6	35	32,1	30,3	30,6	31,3	31,3
Birecik	Kır	46,4	44,4	46,4	46,6	46,6	46,9	46,8
	Şehir	53,6	55,6	53,6	53,4	53,4	53,1	53,2
Bozova	Kır	69,9	75,2	78,4	79,7	79,5	80	79,4
	Şehir	30,1	24,8	21,6	20,3	20,5	20	20,6
Ceylanpınar	Kır	34,7	36,9	38,7	38,7	39	38,6	38,4
	Şehir	65,3	63,1	61,3	61,3	61	61,4	61,6
Halfeti	Kır	92	74,9	76,4	77,8	78,8	78,6	78,4
	Şehir	8	25,1	23,6	22,2	21,2	21,4	21,6
Harran	Kır	84,4	83,2	88	90,5	90,5	90,6	89,9
	Şehir	15,6	16,8	12	9,5	9,5	9,4	10,1
Hilvan	Kır	58,1	45,5	48,5	48	22,5	46,5	44,9
	Şehir	41,9	54,5	51,5	52	52,9	53,5	55,1
Siverek	Kır	43,4	46,4	48,5	48,8	48,3	47,8	46,9
	Şehir	56,6	53,6	51,5	51,2	51,7	52,2	53,1
Suruç	Kır	46	36,9	43,3	44,7	44,4	44,4	43,8
	Şehir	54	63,1	56,7	55,3	55,6	55,6	56,2
Viranşehir	Kır	35,3	33,8	43,3	43,6	44,3	44,3	44,4
	Şehir	64,7	66,2	56,7	56,4	55,7	55,7	55,6

Kaynak: TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2012), erişim: 19 Ocak 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

Aşırı nüfus artışı Şanlıurfa ilinde kırsaldan kentlere doğru göçü artırmıştır. Kentlerde biriken aşırı nüfus nedeniyle çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. İldeki işsizlik başlı başına bir sorundur. Oda beraberinde başka sorunları getirmektedir. Toplumsal yozlaşma, ahlaki değerlerin bozulması, kentte suç oranlarının artması bunlardan bazılarıdır. Kentte bir diğer sorun konut ve barınma sorunudur. Hem kentin kendi iç dinamikleriyle meydana getirdiği aşırı nüfus, hem de kente göç eden nüfusun hızlı bir şekilde yasal olmayan yollardan yeni yerleşim yerleri oluşturmaları gecekondulaşma sorununu ortaya çıkartmaktadır. Özellikle ildeki bazı mahallelerde belediye hizmetlerinin bu alanlarda yetersiz olması yaşamı çok zorlaştırmaktadır.

Ayrıca aşırı nüfus artışı nedeniyle çok fazla konuta talep olması şehirde, özellikle güney kesiminde verimli tarım arazilerinin imara girmesine ve buralarda inşaatların yükselmesine neden olmaktadır. Barınma ile ilgili bir diğer sorun da aşırı talep nedeniyle konutların hem satış hem de kira fiyatlarının çok yüksek olmasıdır. Özellikle memur atamasıyla gelenlerin yüksek kiralar nedeniyle ilde kalmama düşüncelerinin olması hizmet alanında sürekli değişim nedeniyle verimin yeterince alınamamasına yol açmaktadır. Buna örnek olarak diğer faktörlerle beraber konut ve kira fiyatlarındaki yüksek miktarlar öğretmen atamasıyla gelenlerin ilde durmak istememesine sebep olmaktadır. Böylece bu sorun da eğitim alanında da sorunlar ortaya çıkarmakta, eğitimin kalitesini düşürmektedir.

İlde Türk, Arap, Kürt vb. birçok kökeni farklı insan grubu yaşamakla birlikte, son yıllarda Suriye'den gelen etnik kökeni farklı insanların bir arada olması, kültürel uyumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Kentsel yaşama uyum sorunları, kent içerisinde çatışmalara neden olmaktadır. Gazete ve diğer medya araçlarında bu durumla ilgili yaşanan olayların örnekleri azımsanmayacak derecede çoktur.

3.4. ŞANLIURFA İLİNDE NÜFUSUN DAĞILIŞI

Nüfusun bir alanda az veya çok olmasında çeşitli faktörler rol oynarken, insan yaşamını kolaylaştıran etmenlerin olduğu alanlarda nüfus fazla, zorlaştıran alanlarda ise seyrek. Nüfusun bir alanda dağılışında rol oynayan etmenleri de kendi içerisinde ikiye ayırmak gerekirse bunlardan doğal faktörler içerisinde yer alan iklim, yeryüzü şekilleri, bitki örtüsü, su kaynakları, maden kaynakları ve toprak yapısı o yerin yerleşmeye uygunluğu ile ilgilidir. Sanayi, tarım, turizm, ulaşım, teknolojik durum ile sosyal ve kültürel etkenlerden olan beşeri faktörler ise sanayi devrimiyle gerçekleşen ekonomik alanlardaki ilerlemeleri ve teknolojik gelişmeleri beraberinde getirerek nüfusun dağılışında değişimlere yol açmıştır. Böylece yoğun bir şekilde nüfusun toplandığı yeni dağılış alanları ortaya çıkmıştır. Yani söz konusu bir alanda nüfusun dağılışını incelemek gerekirse eğer fiziksel şartların yanında ekonomik, siyasal ve toplumsal özelliklerin de beraber değerlendirilmesi gerekir. Doğal ve beşeri faktörlerden kaynaklanan herhangi bir olayın dünyada buldukları alanların dağılışını incelerken “Bir sahadaki nüfusun dağılışını yatayda, dikeyde ve zamanda olmak üzere üç şekilde incelemek gerekmektedir” (Özçağlar, 2011, s.102).

2017 yılı itibariyle Şanlıurfa iline bağlı Merkez ilçeler ile birlikte toplamda 13 ilçe bulunmaktadır. Bunlar Merkez ilçeler (Eyyübiye, Haliliye, Karaköprü), Akçakale, Birecik, Bozova, Ceylanpınar, Halfeti, Harran, Hilvan, Siverek, Suruç ve Viranşehir ilçeleridir. Şanlıurfa ilinde ilçelerin nüfusunun yıllara göre değişim miktarına bakıldığında zaman bazı dönemlerde meydana gelen dalgalanmalar dışında genel itibariyle aynı artışlar gözlenmiştir.

İl nüfusunun gelişimi ilçeler düzeyinde incelediğinde il genelinde hakim olan yapı ilçelerde de benzer durumdadır. Nüfus artışlarının en fazla olduğu ilçe Merkez ilçedir. 1927 yılında 59.232 olan Merkez ilçenin nüfusu 1935 yılında 67.362 ve 1950 yılına gelindiğinde 86.820 kişiye yükselmiştir. Merkez ilçenin nüfusu günümüze kadar yapılan bütün nüfus sayımları dönemleri boyunca hiç azalmayıp aksine sürekli artarak diğer ilçelerden farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentler sosyolojik ve ekonomik olarak gelişim göstermiş ve birçok alanda uzmanlaşmanın sağlandığı, sağlık, eğitim ve kültürel hizmetlerin gelişmiş olduğu, sanayileşme ve teknolojik gelişmelerin yakından takip edildiği mekânlardır. Bu nedenle sosyo-ekonomik

bakımdan kısıtlı imkânlarla sahip olan kır insanı için çekim merkezi olmuşlardır (Sertkaya Doğan, 2009, s.3). Gerek ildeki ilçeler gerekse GAP'ın etkisiyle diğer çevre illerinin önemli çekim merkezi olan Şanlıurfa ili Merkez ilçede nüfus hızlı bir şekilde artış göstermiştir. 1980 yılında 206.508 kişiye ulaşan Merkez ilçenin nüfusu, 2000 yılında ise 534.706 kişiye ulaşarak yarım milyonun üzerine çıkmıştır. 2010 yılında 732.722 kişiye ve en son 2017 de yapılan sayımla 921.978 kişiye ulaşmıştır (Tablo 11).

İlin ikinci büyük ilçesi olan Siverek ilçesinde 1927 yılında 43.344 kişi olan nüfus sayım dönemleri itibariyle sürekli artarak 1975 yılında 97.065 kişiye ulaşmıştır. Ancak 1980 yılında miktarı azalarak 82.022 kişiye düşmüştür. Böylece bu sayım döneminde ilin ikinci büyük ilçesi olmaktan çıkmış yerine Viranşehir ilçesi ilin ikinci büyük ilçesi olmuştur. “12 Eylül 1980 öncesinde tüm ülkede görülen sosyal ve siyasal huzursuzluklar, yaygın anarşik olaylar Siverek'te etkisini kuvvetle hissettirmiş, şehir halkının önemli bir kısmı başka yerlere göç etmiştir. Eksik değer gösteren bu istisnai devre ardından 12 Eylül 1980'den sonra gelen bir ikinci istisnai devre yaşanır ve şehir nüfusu sağlanan güvenlik ortamının da etkisiyle evvelce şehri terk edenlerin dönmesi sonucu %50 oranında bir artış kaydeder” (Gök, 1990, s.39). 1981 yılında ise Viranşehir ilçesine bağlı olan Ceylanpınar bucağı ondan ayrılarak ilçe olmuştur. Bu da 1985 sayımında ilçenin nüfusunun azalmasına ve Siverek ilçesinin yine ilin ikinci büyük ilçesi olma özelliğini geri kazanmasına yol açmıştır. Bundan sonraki yıllarda Siverek ilçesinin nüfusunda artış devam etmiştir. 1990 yılında 133.832 kişiye, 2000 yılında 224.102 kişiye ulaşmıştır. Ancak 2007 yılında uygulanan ADNKS nüfus kayıt sistemiyle nüfusu tekrar azalma göstererek 201.768 kişiye düşmüştür. Bu düşüşün sebebi daha önce uygulanan sayım yöntemlerinde nüfusun çift sayılma, olduğundan fazla gösterilmesidir. 2007 yılında ise uygulanan ADNKS nüfus sayım sistemiyle bu durumların ortadan kalkması ve gerçeğe daha yakın tespit yapılmış olmasıdır. Bundan sonraki sayım yıllarında da ilçenin nüfusu sürekli artış göstermiş, 2010 yılında 215.988 kişiye, 2017 yılında da 254.162 kişiye ulaşarak günümüzde ilin ikinci büyük ilçesi olma durumunu korumuştur (Tablo 11).

Yine sayım dönemleri itibariyle ile bağlı ilçelerin nüfus gelişimine bakıldığında 1927 yılında ilçeler arasında nüfus miktarı en fazla olan ilçe 59.180 ile Merkez ilçe olmuş onu 43.544 kişi ile ikinci olarak Siverek ilçesi izlemiştir. 12.178

kişi ile Hilvan ilçesi de en az nüfusa sahip olan ilçe olarak izlemiştir. Tabloya bakıldığında yine bu dönemde Akçakale, Ceylanpınar ve Halfeti ilçesinin nüfus verilerinin olmadığı görülür. Akçakale İlçesi'nin o dönemlerde diğer adı Harran ilçesi idi. 1960'lı yıllara kadar Harran İlçesi adı ön plana çıktı. Daha sonra Harran ismi 1980'li yıllara kadar da ortadan kalkarak Akçakale ismi ön plana çıkmıştır. 1980'li yıllarda ilçe olma beklentileri içerisinde Urfa İl'inde Altınbaşak adında bir ilçenin kurulması da öneriler içindeydi. TBMM'de Altınbaşak'ın ilçe olması konuşulurken Urfa milletvekilleri tarafından isminin Harran olarak değiştirilmesi teklif edilmiş ve verilen önerge ile bu teklif kabul edilmiştir. Kabul edilen önerge ile 19 Haziran 1987 yılında eski Harran yani Akçakale ilçesi yanında Harran ilçesi oluşturulmuştur. 1932 yılında Viranşehir ilçesine bağlı olarak kurulmuş olan Ceylanpınar ilçesi ise bir bucak olup o dönemdeki ismi Resulayn'dır. 1946 yılında adı Ceylanpınar olarak değiştirilmiş ve daha sonra 1981 yılında ilçe olmuştur. Yine Birecik ilçesine bağlı bulunan Halfeti nahiyesi 1954 yılında ayrılarak ilçe olmuştur (Şaşmaz, 2014, s.309-332). Bu nedenle de bu ilçelerin o dönemde nüfus verileri yoktur.

Tablo 11: İlçelere Göre Şanlıurfa İli Nüfus Gelişimi (1927-2017)

Yıllar	Merkez	Akçakale	Birecik	Bozova	Ceylanpınar	Halfeti	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	Viranşehir	Toplam
1927	59.232	-	31.425	17.463	-	-	13.124	12.178	43.344	19.452	12.321	208.539
1935	67.362	-	35.476	19.813	-	-	12.383	13.540	44.244	21.547	15.249	229.614
1940	73.733	-	38.810	21.804	-	-	13.925	12.834	44.878	25.252	14.262	245.398
1945	79.264	-	39.221	25.299	-	-	17.644	14.019	46.692	27.044	14.672	263.855
1950	86.820	-	43.343	28.701	-	-	20.917	16.004	52.752	30.022	19.835	298.394
1955	100.721	24.149	28.554	30.253	-	20.193	-	18.399	61.202	35.014	29.714	348.199
1960	117.851	26.355	30.465	33.009	-	21.742	-	21.927	75.392	38.657	36.521	401.919
1965	134.785	30.879	34.418	34.015	-	24.989	-	22.916	78.694	42.206	47.896	450.798
1970	161.780	37.108	40.406	38.013	-	27.791	-	25.547	90.027	53.158	64.301	538.131
1975	191.700	33.842	40.676	38.096	-	28.608	-	26.770	97.065	58.214	82.306	597.277
1980	206.508	38.460	41.048	36.390	-	25.852	-	21.564	82.022	50.664	100.228	602.736
1985	272.527	58.030	53.564	48.406	38.757	30.700	-	28.972	112.145	69.425	82.508	795.034
1990	372.020	48.550	58.907	56.812	49.555	36.058	29.592	35.566	133.832	80.202	100.361	1.001.455
2000	534.706	77.261	74.671	65.842	67.817	34.402	56.258	38.411	224.102	82.247	187.705	1.443.422
2007	638.131	76.800	83.319	58.150	69.571	40.800	58.734	40.690	201.768	102.667	152.469	1.523.099
2008	674.515	79.728	85.921	58.575	71.272	40.747	61.520	40.776	204.638	102.109	154.423	1.574.224
2009	698.887	82.093	88.102	57.789	72.749	40.464	62.989	40.083	210.400	100.831	159.350	1.613.737
2010	732.722	84.406	89.435	58.230	73.305	39.835	65.697	40.688	215.988	100.082	162.983	1.663.371
2011	763.090	87.793	90.547	57.750	76.084	39.893	68.492	40.901	221.875	100.912	168.917	1.716.254
2012	788.956	91.731	91.605	57.400	77.981	39.609	72.939	41.064	227.017	101.351	172.422	1.762.075
2013	811.686	95.709	92.125	57.017	78.814	38.737	75.742	41.410	232.290	101.366	177.084	1.801.980
2014	837.180	98.897	92.355	55.631	80.706	38.345	78.681	41.657	238.979	102.164	181.072	1.845.667
2015	865.769	102.350	92.852	54.775	83.177	37.930	81.870	41.644	245.385	101.964	184.604	1.892.320
2016	894.901	105.132	93.668	54.641	84.727	38.294	83.072	44.562	250.100	102.356	189.174	1.940.627
2017	921.978	109.856	94.277	54.689	86.027	38.592	85.319	45.650	254.162	102.237	192.966	1.985.753

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 12 Aralık 2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

Tablo 11'deki nüfus değişim miktarlarına bakıldığında bazı dönemlerde bazı ilçelerde azalmaların yanında genel olarak sürekli bir artış eğiliminin olduğu görülür. 1927 yılında nüfusu 13.124 olan Harran ilçesinin nüfusu 741 kişi azalarak 1935 yılında 12.383 kişiye düşmüştür. Yine 1935 yılında nüfusu 13.540 kişi olan Hilvan ilçesinin nüfusu 706 kişi azalarak 1940 yılında 12.834 kişiye ve 1935 yılında nüfusu 15.249 kişi olan Viranşehir ilçesinin nüfusu 987 kişi azalarak 1940 yılında 14.262 kişiye düşmüştür. Bu yıllar arasında nüfus sayısının azalmasında çocuk ölümlerindeki artışlar, nüfusun doğal artışındaki sayının birbirini dengelememesi ve II. Dünya Savaşında askere çağrılmalardan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

1955 yılı verilerine bakıldığında bu döneme kadar ilçe olmayan ve bundan dolayı tabloda nüfus verileri olmayan Halfeti ve Akçakale ilçesinin verilerine rastlarken bunun yanında 1955 yılından itibaren bu sefer Harran ilçesinin nüfus verilerine rastlamayız. 1954 yılına kadar Birecik'e bağlı bir nahiye olan Halfeti ilçesi 1954 yılında Şanlıurfa iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir. Akçakale ise o dönemlerde Harran ilçesine bağlı bir bucak durumundaydı. 1946 yılında ilçe merkezi şimdiki bulunduğu Akçakale'ye taşınmış bu yıllardan itibaren bu sefer Harran ilçesi Akçakale'ye bağlı bir bucak durumuna gelmiştir. Bundan dolayı Tablo 5'e bakıldığında 1955 yılından itibaren Akçakale ilçesinin verilerine rastlanırken, Harran ilçesinin verileri yoktur. 1987 yılında da Harran bucağının Akçakale'den ayrılarak müstakil bir ilçe haline gelmesiyle 1990 yılında her iki ilçeye de ait nüfus verilerine rastlanır.

1955 yılında ilçelerin tümünde bir önceki döneme göre nüfus miktarlarında artış gözlenirken, nüfusu azalan tek ilçe Birecik ilçesi olmuştur. 1950 yılında 43.343 kişi olan Birecik ilçesinin nüfusu 14.789 kişi azalarak 1955 yılında 28.554 kişiye düşmüştür. Bunun nedeni idari statüde meydana gelen değişimdir. 1954 yılına kadar kendisine bağlı bir nahiye durumunda olan Halfeti'nin ayrılarak ilçe haline gelmesiyle nüfus miktarında azalma meydana gelmiştir.

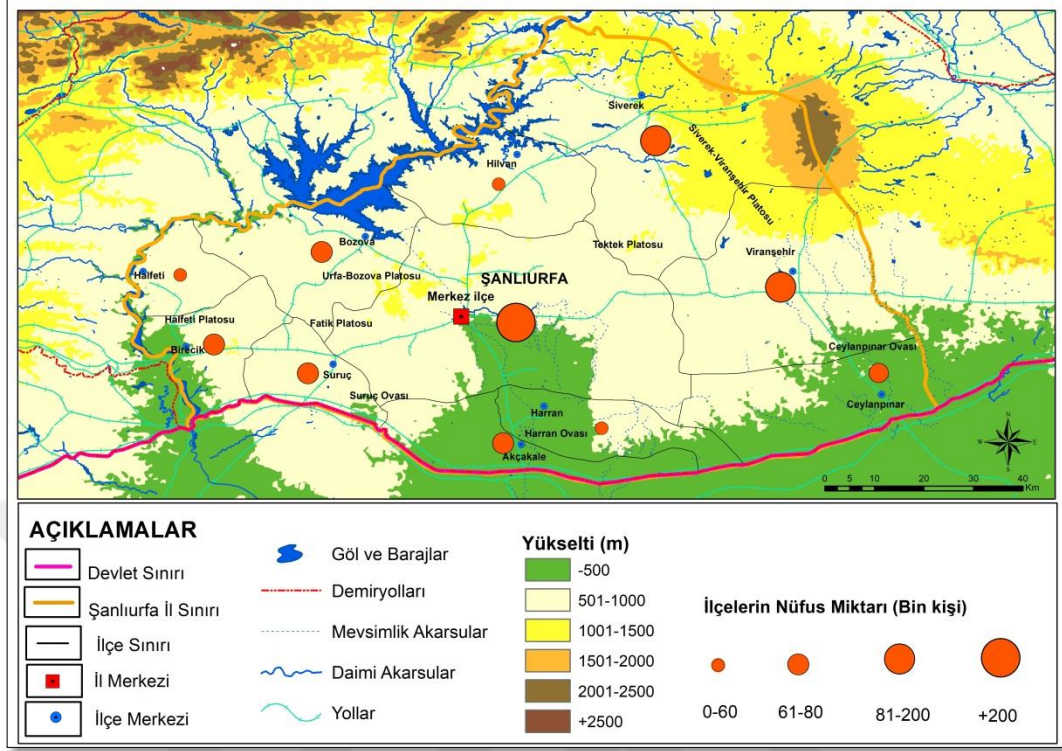
Bundan sonraki 1960, 1965, 1970 ve 1975 yılında ise Akçakale ilçesi hariç diğer bütün ilçelerde nüfus sayım dönemleri boyunca devamlı artış gözlenmiştir. Sadece 1970 yılında nüfus miktarı 37.108 kişi olan Akçakale ilçesinin bir sonraki sayım dönemi olan 1975 yılında nüfusu (3.266 kişi) azalarak 33.842 kişiye düşmüştür.

1980 yılı nüfus verilerine bakıldığında Merkez ilçe, Akçakale, Birecik ve Viranşehir ilçesinin nüfus miktarında bir önceki sayım dönemine göre artış görülür. Bu dönemde Bozova (1.706), Halfeti (2.756), Hilvan (5.206), Siverek (15.043) ve Suruç (7.550) ilçesinin nüfus miktarında azalma meydana gelmiştir.

Bu dönemde nüfusu artan ilçelerden olan Merkez ilçenin nüfusu 1975 yılında 191.700 kişiden 1980 yılında 206.508 kişiye, 33.842 kişi olan Akçakale ilçesinin nüfusu 38.460 kişiye, 40.676 kişi olan Birecik ilçesinin nüfusu ise 41.048 kişiye ulaşmıştır. Ancak miktardaki bu artışlar diğer dönemlerdeki kadar yüksek olmamıştır. Bununla birlikte bu dönemde nüfusu artan ilçelerden biri olan Viranşehir ilçesinin nüfusu 1975 yılında 82.306 kişiden 100.228 kişiye ulaşarak bu dönem içinde nüfusu en fazla artan ilçe olmuştur.

1985 yılında tüm ilçelerin nüfus miktarlarında bir önceki sayım dönemine göre artış gözlenmiş, sadece Viranşehir ilçesinin nüfus miktarında eksilme görülmüştür. Yine 1985 yılı verilerine bakıldığında bu dönemde daha önceki sayım dönemlerinde henüz ilçe statüsü kazanmadığı için verileri olmayan Ceylanpınar ilçesinin 1982 yılında ilçe olmasının Viranşehir ilçesinin nüfusun neden azaldığını gösterir. 1982 yılında Ceylanpınar, 14.01.1982 tarihinde çıkartılan 2585 Sayılı Kanun'la bağlı bulunduğu Viranşehir'den ayrılarak ilçe haline gelmiştir. Böylece bu dönemde Viranşehir ilçesinde ki nüfus miktarının azalış nedeni ortaya çıkmıştır. 1990 yılına bakıldığında ise ilçelerin nüfus miktarlarındaki artışın devam ettiği görülmektedir. Ancak bu dönemde nüfusu bir önceki döneme göre azalan tek ilçe Akçakale ilçesi olmuştur. Bunun nedeni ise 1946 yılında Akçakale ilçesine bağlı bir bucak haline getirilen ve o dönemden itibaren verileri olmayan Harran ilçesinin 1987 yılında tekrar Akçakale ilçesinden ayrılarak ayrı bir ilçe haline getirilmesidir (Tablo 11, Şekil 17).

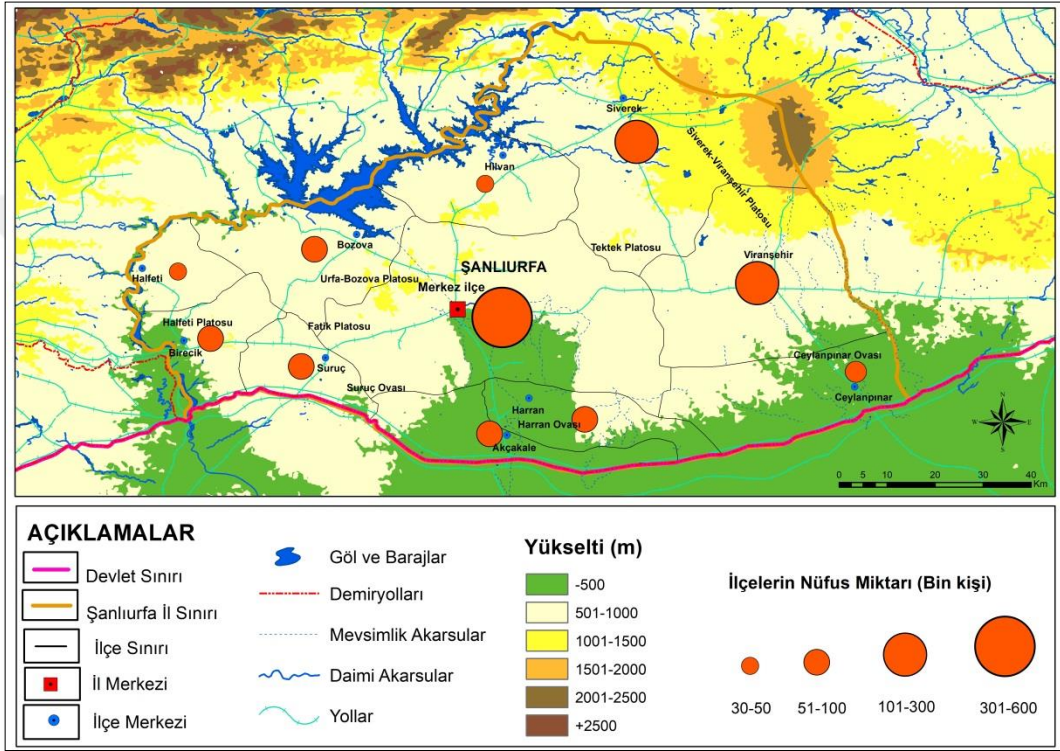
Şekil 17: Şanlıurfa İli Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (1990)

2000 yılında yapılan nüfus sayımında ise 1990 yılında 372.020 kişi olan Merkez ilçenin nüfusu.425 kişi artarak 534.706 kişiye ulaşmış ve nüfusu böylece yarım milyonun üzerine çıkmıştır. Bu dönemde Halfeti ilçesi hariç bütün ilçelerin nüfusunda bir önceki döneme göre artış gözlenmektedir (Tablo 11, Şekil 18).

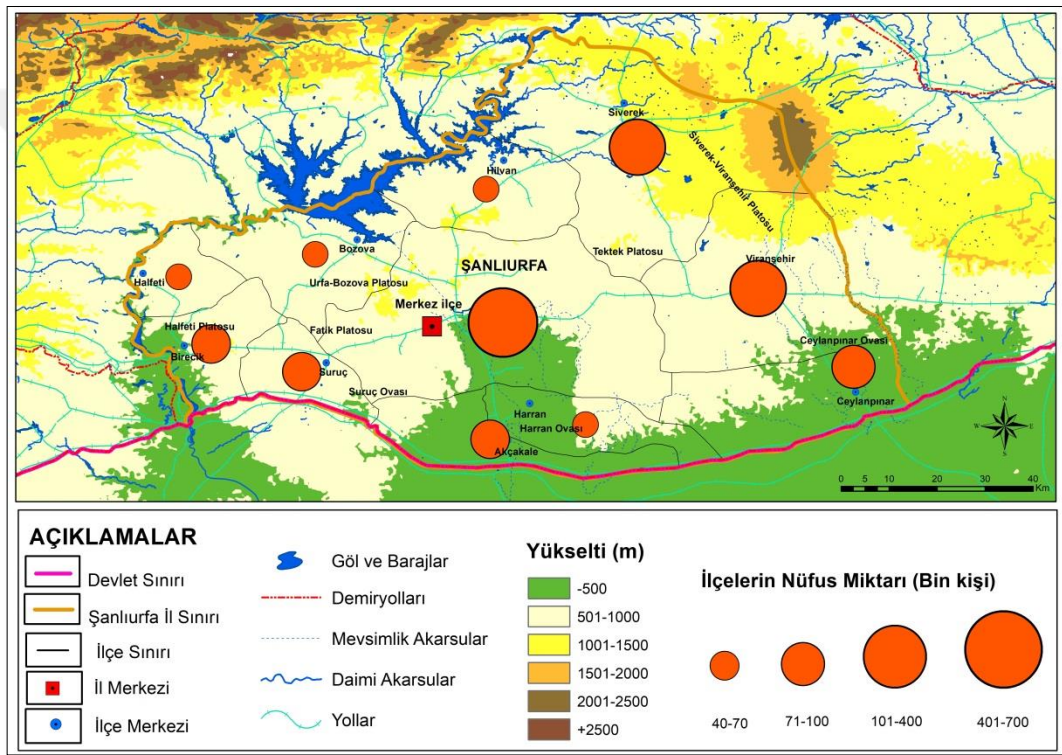
Şekil 18: Şanlıurfa İli Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (2000)

2007'deki ADNKS'ye göre bazı ilçelerin nüfus miktarı artarken, bazı ilçelerin nüfus miktarında azalmalar görülmektedir. Merkez ilçe, Birecik, Ceylanpınar, Halfeti, Harran, Hilvan ve Suruç ilçelerinin nüfus miktarı bir önceki döneme göre artarken, Akçakale, Bozova, Siverek ve Viranşehir ilçelerinde ise azalma meydana gelmiştir. 2007 yılında bazı ilçelerde artma ve azalmaların meydana gelmesinde ADNKS'ye geçişinin etkisi görülür. Daha önceki sistemde köylerin belde, ilçe olması ve ilçelerin il olabilmesi için yeterli sayıda nüfusa sahip olması gerekiyordu. Ayrıca nüfusun çokluğuna göre İller Bankası'ndan o bölgeye daha çok para aktarılırdı. Bu nedenle hayali kişiler sayıma eklenirdi. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminde T.C. Kimlik numarası ile sayım yapılırken gerçek nüfus miktarı ortaya çıktı ve bazı yerlerde ciddi azalmalar görüldü. Bunun yanında bazen başka

yerlere çalışmak için göç eden insanlar gittiği yerde oranın nüfusuna kayıtlı olmasalar bile orada sayılabiliyordu. ADNKS ile birlikte bu kişiler nüfusa kayıtlı olduğu yerlerde sayılmaya başlandı. Bu da yine bazı yerlerde azalmaların, bazı yerlerde artmaların meydana gelmesine sebep oldu. İşte bu nedenlerden dolayı 2007 sayımında bazı ilçelerde artma meydana gelirken, bazı ilçelerin nüfusunda azalmalar görüldü (Tablo 11, Şekil 19).

Şekil 19: Şanlıurfa İli Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (2007)

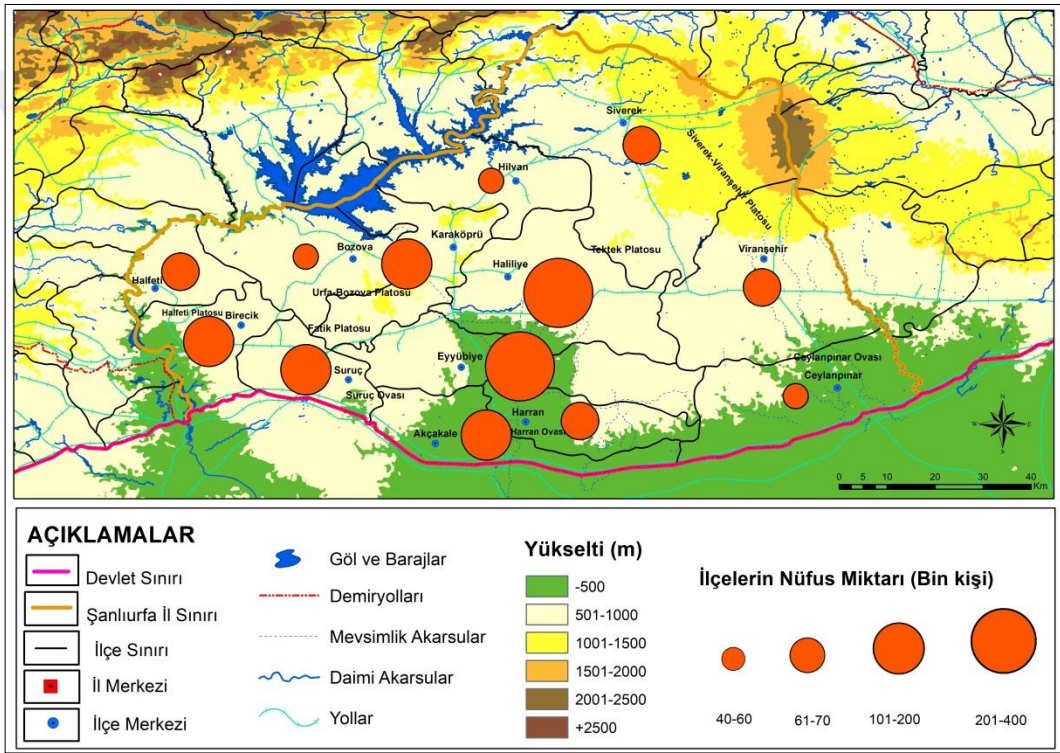
2008 ile 2010 yılı arasındaki nüfus verilerine bakıldığında ilin genelinde bir durağanlık görülür. Bozova, Halfeti, Hilvan ve Suruç ilçelerinin nüfus miktarlarında yıllar arasında bazen artış, bazen azalış meydana gelirken, diğer ilçelerde azalmalar olmasa bile önceki dönemler gibi fazla bir artış söz konusu değildir.

2011 ile 2015 yılları arasındaki nüfus sayımlarında ise ilin genelindeki durağanlık durumu devam ederken, Bozova ve Halfeti ilçesinde nüfus miktarı sürekli olarak azalmıştır. Hilvan ve Suruç ilçesinde ise 2015 sayım döneminde azalma

olmuştur. Geriye kalan diğer ilçelerde ise çok fazla olmamakla birlikte artışlar devam etmiştir.

2017 sayım sonuçlarına göre Şanlıurfa'nın en kalabalık alanlar Merkez ilçeler olup, en az nüfusa sahip ilçe ise 38.592 kişi ile Halfeti ilçesidir. Şanlıurfa Merkez ilçelerinin (Haliliye, Eyyübiye, Karaköprü) toplam nüfusu ise 921.978'dir (Tablo 11, Şekil 20).

Şekil 20: Şanlıurfa İli Nüfusunun İlçelere Göre Dağılışı (2017)

Nüfusun dikeydeki dağılışı ile de yükselti basamaklarına göre dağılım özellikleri belirlenir (Toroğlu, 2007). Nüfusun büyük miktarı yeryüzündeki ovalık alanlarda ikamet ederken, yükseldikçe sıcaklığın düşmesi ve tarıma elverişli alanların az olması nedeniyle dağlık bölgeler yerleşmeye uygun değildir ve böylece yükselti nüfusun dağılışına etki eden doğal faktörlerin başında gelir (Karabağ ve Şahin, 2015; Özgüç ve Tümertekin, 2014; Günal, 1993).

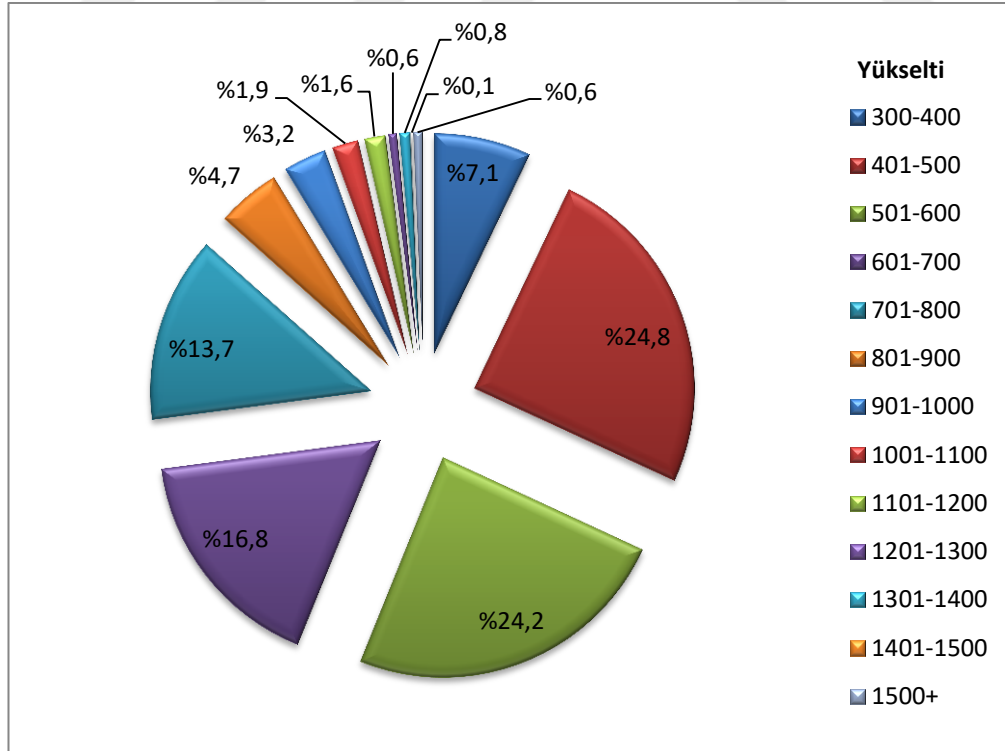
Şanlıurfa ilinde arazinin yükselti basamaklarına göre dağılımı incelendiğinde yükselti değeri arttıkça, yükselti basamaklarının alanlarında bir daralmanın olduğu görölmektedir. Yükselti basamaklarına göre arazide en çok alanı 401-500 m arasındaki alan oluşturmaktadır. 300-400 m yükselti basamağında bulunan alan, toplam yüzölçümün %7,06'sına, 401-500 m yükselti basamağında %24,82'sine, 501-600 m yükselti basamağında %24,24'üne, 601-700 m yükselti basamağında % 16,80'ine, 701-800 m yükselti basamağında % 13,67'sine, 801-900 yükselti basamağında % 4,69'una ve 1500 m üzerinde bulunan yükselti basamağındaki alan % 0,61'ine denk gelmektedir. 401-500 m arasındaki yükselti basamağından itibaren daha yüksek alanlara doğru gidildikçe yükselti basamaklarının toplam alandaki oranı gittikçe azalmaktadır. Bu durum 1500 m'ye kadar olan yükselti basamaklarının tümünde net bir şekilde görülürken, 1500 m'den daha yüksek olan alanlar tek bir kuşak içinde alındığından, toplam alan içindeki oranı % 0,61'e çıkmıştır. Yani yükselti kuşaklarının yüzölçümleri yükseltinin artışına bağlı olarak aşamalı bir şekilde azalmaktadır (Tablo 12, Şekil 21).

Tablo 12: Şanlıurfa İl Alanının Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı (2017)

Yükselti Basamakları (m)	Alan	
	km ²	(%)
300-400	1357,104595	7,06
401-500	4767,798242	24,82
501-600	4657,392398	24,24
601-700	3228,383891	16,80
701-800	2627,101609	13,67
801-900	900,865076	4,69
901-1000	613,845271	3,19
1001-1100	371,451297	1,93
1101-1200	297,153166	1,55
1201-1300	114,765978	0,60
1301-1400	150,344159	0,78
1401-1500	9,228433	0,05
1500+	117,799032	0,61
Toplam	19213,23315	100,00

Kaynak: https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf

Şekil 21: Yükselti Basamaklarının Alansal Dağılışı (%)

Kaynak: https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf verilerinden oluşturulmuştur.

Şanlıurfa ilinde bulunan tüm yerleşmeler çeşitli yükseltilerde yer almaktadır ve yükseltinin artmasına zıt bir şekilde yerleşme sayısı azalmaktadır. Nüfus miktarının büyük kısmı iklim, yeryüzü şekilleri ve bitki örtüsü gibi coğrafi faktörlerin etkisiyle yerleşmeler için en uygun ortamları oluşturduğundan ovalık alanlarda ve platoların alçak yamaçlarında yoğunluk kazanmıştır. Nüfus böylece yerleşmelere göre değişiklik göstermekle beraber, dağılışı 300 ile 1500 m arasında değişiklik göstermektedir. 300-600 m yükselti basamağındaki alanlar hem yerleşmelerin yoğun olduğu hem de nüfusun fazla olduğu kuşağı oluşturmaktadır. Nüfusun %76,6'sı ile yerleşmelerin % 67,8'i bu kuşakta bulunmaktadır.

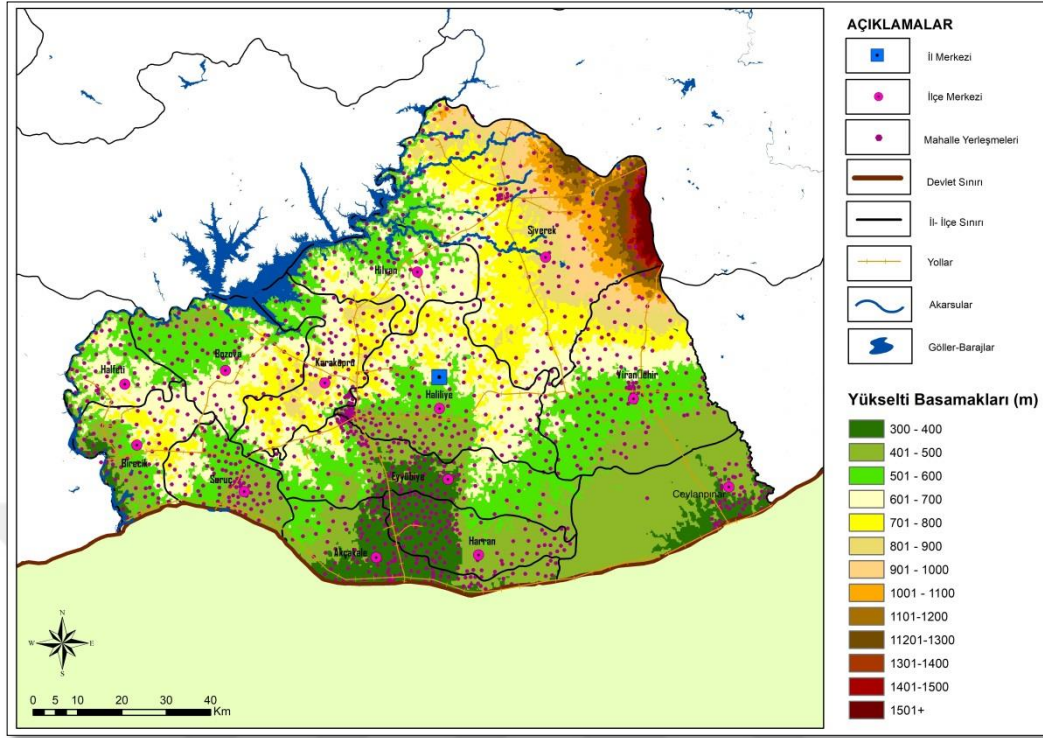
300 ile 400 m arasındaki yükselti basamağında 254 adet, 501-800 m arasında 693, 801-1200 m arasında 110-1200 ile 1600 m arasındaki yükselti basamağında da 18 adet mahalle yerleşmesi bulunmaktadır (Tablo 13, Şekil 22, 23).

Tablo 13: Yükselti Basamaklarına Göre Alan, Nüfus ve Yerleşme İlişkisi (2017)

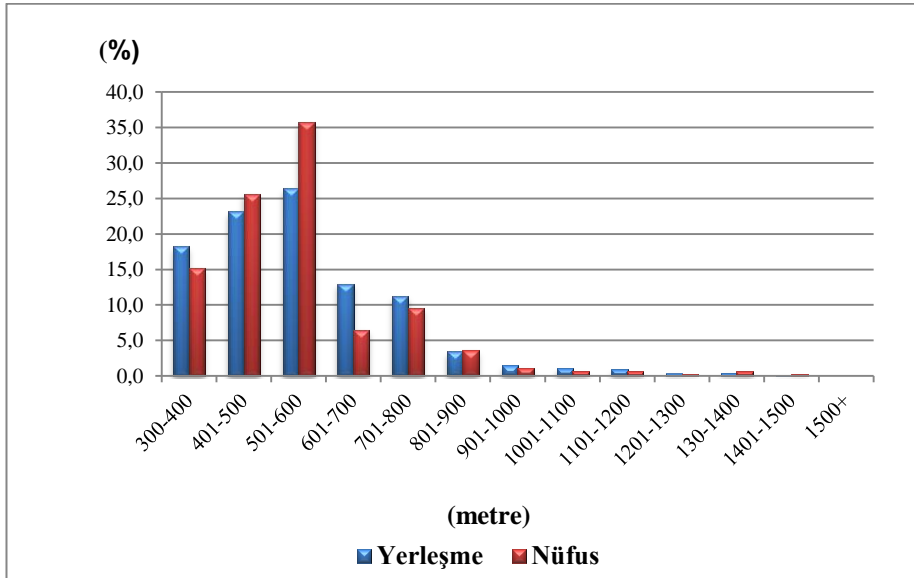
Yükselti Basamakları (m)	Alan		Yerleşme Sayısı	Nüfus Miktarı	(%)	Yerleşme Başına Düşen Nüfus	Aritmetik Nüfus Yoğunluğu
	km	(%)					
300-400	1357,105	7,06	254	302607	15,2	1191	223
401-500	4767,798	24,82	323	509685	25,7	1578	107
501-600	4657,392	24,24	367	709684	35,7	1934	152
601-700	3228,384	16,80	181	128769	6,5	711	40
701-800	2627,102	13,67	157	190876	9,6	1216	73
801-900	900,8651	4,69	48	71813	3,6	1496	80
901-1000	613,8453	3,19	21	22902	1,2	1091	37
1001-1100	371,4513	1,93	15	12764	0,6	851	34
1101-1200	297,1532	1,55	13	12938	0,7	995	44
1201-1300	114,766	0,60	5	5689	0,3	1138	50
1301-1400	150,3442	0,78	6	12762	0,6	2127	85
1401-1500	9,228433	0,05	2	5264	0,3	2632	570
1500+	117,799	0,61	0	0	0,0	0	0
Toplam	19213,23	100,00	1392	1985753	100,0	1427	103

Kaynak: TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2017), erişim: 22 Mart 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_iyce_alanlari.pdf.

Şekil 22: Yükselti Basamaklarına Göre Yerleşmelerin Dağılışı (2017)

Şekil 23: Yükselti Kuşaklarına Göre Nüfus ile Yerleşme Arasındaki İlişki (%)

Kaynak: https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf, verilerinden oluşturulmuştur.

Şanlıurfa’da yükseltinin artmasına bağlı olarak yerleşme sayısı ve nüfus oranı da azalmaktadır. Nüfus yoğunluğu da 300-600 m arasındaki alanlarda çok yüksek iken istisnai bir durum ile 1400-1500 m arasındaki yükselti basamağında da nüfus çok fazladır. Yükseltiye bağlı olarak yerleşme sayıları incelediğinde ise 300-400 m arasındaki yükselti basamağında 254 adet, 401-500 m arasında 323 adet, 501-600 m arasında 367 adet ve en yüksekteki basamak olan 1401-1500 m arasında 2 adet mahalle yerleşmesi bulunmaktadır (Tablo 13). 1400-1500 m yükseltide kurulan Siverek ilçesine bağlı Kavaklıdere ve Güney Kara bahçe köy yerleşmesi ilde nüfusun bulunduğu en yüksek seviyedeki alandır. Bu yükseltiden itibaren nüfusun bulunduğu başka bir idari yerleşim alanı bulunmamaktadır.

Şanlıurfa ilinde nüfus, yükselti basamaklarına göre üç belli kuşak biçiminde gruplandırılırsa eğer bu kuşaklar; nüfusun çok yoğun olduğu (300-600 m), orta yoğunluğun olduğu (601-800 m) ve az yoğunluğun olduğu (801-1500 m) nüfuslanma alanlarıdır (Tablo 14, Şekil 24, 25).

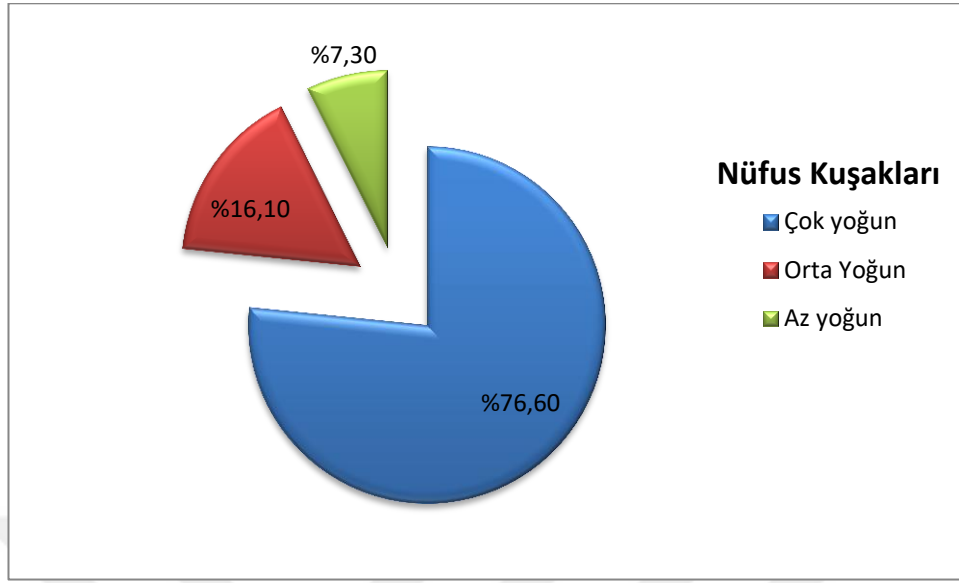
Tablo 14: Yükselti Seviyesine Göre Nüfus Kuşaklarının Yerleşme ve Nüfus Özellikleri

Nüfus Kuşakları	Yükselti Basamakları (m)	Yerleşme		Nüfus	
		Adet	%	Kişi	%
Çok yoğun nüfuslanma alanı	300-600	944	67,8	1521976	76,60
Orta yoğun nüfuslanma alanı	601-800	338	24,3	319645	16,10
Az yoğun nüfuslanma alanı	801-1500	110	7,9	144132	7,30
Toplam		1382	100	1985753	100

Kaynak: TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2017), erişim: 22 Mart 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf.

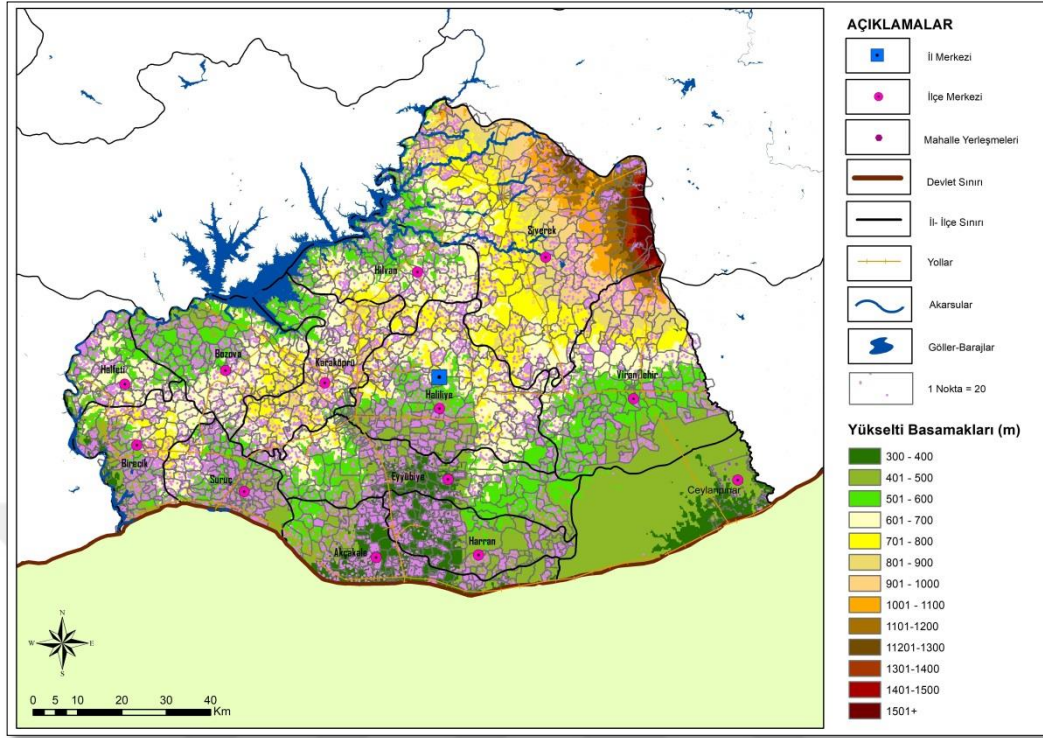
Şekil 24: Yükselti Seviyesine Göre Nüfus Kuşaklarında Yaşayan Nüfus Oranı (%)

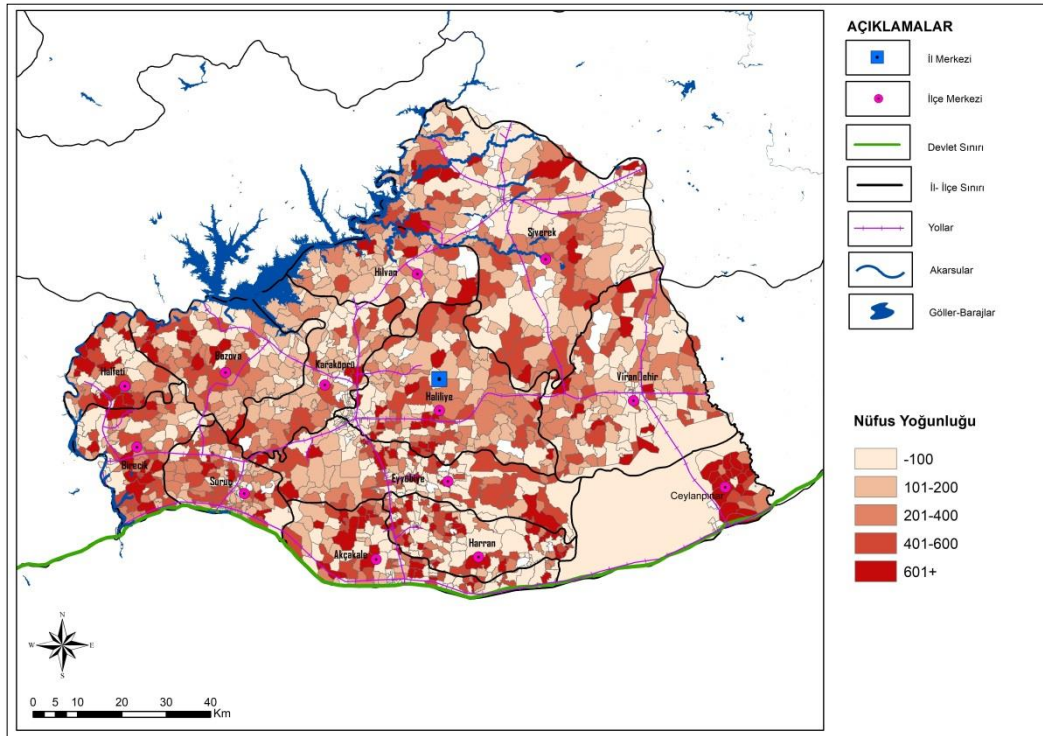
Kaynak: TÜİK (2017), https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf verilerinden oluşturulmuştur

Şanlıurfa ilinde 300-600 m yükselteleri arasındaki alanlarda nüfus yoğunluğunun çok fazla olmasının başlıca nedeni yerleşmelerin tarıma elverişli düz alanların fazla olduğu yükselteler arasındaki düzlüklerde kurulup gelişmesidir. Bu açıdan nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu kesim Harran ve Suruç ovalarının da bulunduğu ilin güney kesimleridir. 601-800 m yükselti seviyeleri arasındaki alanlar ise ikinci kuşak olan orta yoğun nüfuslanma alanıdır. Bu yükselti basamağında 319645 kişi ve toplam nüfusun % 16,1'i yaşamaktadır (Tablo 14, Şekil 24, 25, 26). Urfa-Bozova Platosu, Halfeti platosu ve Siverek-Viranşehir platosunun çevresi Şanlıurfa ilindeki orta yoğunluktaki nüfuslanma alanını oluşturmaktadır. İlde yükseltiye göre üçüncü nüfus kuşağı ise nüfusun az yoğun olduğu alanlar oluşturmaktadır. Bu kuşağı 801 m'nin üstündeki yükselti basamağındaki alanlar içermektedir. Toplamda 144132 kişi ve nüfusun % 7,3'ü burada yaşamaktadır.

Şekil 25: Yükselti Basamaklarına Göre Nüfusun Dağılışı (2017)

Şekil 26: Mahalle Yerleşmelerinin Nüfus Yoğunluğu (2017)

İlçelerin nüfusuna bakıldığında en fazla nüfusun merkez ilçelerde yoğunlaştığı görülür. Bu da merkezi yerlerin her türlü fırsat açısından yakın çevresine göre daha cazip olması nedeniyle nüfusun daha çok buralarda yaşama isteğinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 15: Şanlıurfa İlindeki İlçeler ve Nüfusları (2017)

Kentler	Toplam Nüfus	İl Nüfusuna Oranı (%)
Akçakale	109.856	5,5
Birecik	94.277	4,7
Bozova	54.689	2,8
Ceylanpınar	86.027	4,3
Halfeti	38.592	1,9
Hilvan	45.650	2,3
Siverek	254.162	12,8
Suruç	102.237	5,1
Viranşehir	192.966	9,7
Harran	85.319	4,3
Eyyübiye	375.967	18,9
Haliliye	375.112	18,9
Karaköprü	170.899	8,6
Toplam	1.985.753	100,0

Kaynak: Kaynak: TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2017), erişim: 22 Mart 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

3.5. ŞANLIURFA İLİNDE NÜFUS YOĞUNLUĞU

Nüfusun hangi alanda seyrek hangi alanlarda sık toplandığını açıklamak için nüfus yoğunlukları hesaplanır. Herhangi bir yerde yaşayan nüfus ile oranın yüzölçümü arasındaki oran nüfus yoğunluğu olarak ifade edilir. Nüfus yoğunluğu Aritmetik nüfus yoğunluğu, Fizyolojik nüfus yoğunluğu ve Tarımsal nüfus yoğunluğu olmak üzere çeşitli biçimlerde hesaplanır. Hangi nüfus yoğunluk yöntemiyle hesaplanırsa hesaplanırsa sonuç sadece genel anlamda bilgi verir.

3.5.1. Aritmetik Nüfus Yoğunluğu

Aritmetik nüfus yoğunluğu hesaplaması, nüfus yoğunluğu ile alakalı olarak genel anlamda bir fikir verdiğinden dolayı en çok kullanılan metottur. Bu yoğunluk yöntemi sınırları belli bir alanda yaşayan toplam nüfusun, o alanın yüzölçümüne bölünmesiyle elde edilir.

Şanlıurfa ilinin aritmetik nüfus yoğunluğu 1927 yılında km²'ye 13 kişi düşerken, bu sayı 1955 yılında 16'ya, 1985 yılında 43'e, 2000 yılında 78'e, 2012 yılında 92'ye ve en son 2017 yılında da 103 kişiye yükselmiştir (Tablo 16). Sayım yıllarına göre Şanlıurfa ilinin nüfus yoğunluğunun, 1945 yılı hariç, sürekli artması, yüzölçümünde küçük değişikliklerin meydana gelmesine karşın nüfusunun sürekli artış göstermesine bağlıdır. Araştırma sahası ile Türkiye'nin nüfus yoğunlukları karşılaştırıldıklarında ise, tüm sayım dönmeleri boyunca yoğunluk Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.

Tablo 16: Şanlıurfa İli Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km²) (1927-2017)

Yıllar	Şanlıurfa		Türkiye	
	Nüfus	Nüfus Yoğ. (kişi/ km ²)	Nüfus	Nüfus Yoğ. (kişi/ km ²)
1927	208.539	13	13.648.270	18
1935	229.614	13	16.158.018	21
1940	245.398	14	17.820.950	23
1945	263.855	13	18.790.174	24
1950	298.394	14	20.947.188	27
1955	348.199	16	24.064.763	31
1960	401.919	22	27.754.820	36
1965	450.798	24	31.391.421	41
1970	538.131	28	35.605.176	46
1975	597.277	32	40.347.719	52
1980	602.736	32	44.738.957	58
1985	795.034	43	50.664.458	65
1990	1.001.455	54	56.473.035	73
2000	1.443.422	78	67.803.927	88
2007	1.523.099	79	70.586.256	92
2008	1.574.224	82	71.517.100	93
2009	1.613.737	84	72.561.312	94
2010	1.663.371	86	73.722.988	96
2011	1.716.254	89	75.627.384	98
2012	1.762.075	92	75.627.384	98
2013	1.801.980	94	76.667.864	100
2014	1.845.667	96	77.695.904	101
2015	1.892.320	98	78.741.053	102
2016	1.940.627	101	79.814.871	104
2017	1.985.753	103	80.810.525	105

Kaynak: Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 22 Mart 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

Şanlıurfa ili aritmetik nüfus yoğunluğunun ilçelere göre dağılımı incelendiğinde Merkez ilçe 18, Birecik 46, Bozova 11, Harran 6, Hilvan 11, Siverek 13, Suruç 15 ve Viranşehir ilçesi 5 kişidir. Tüm ilçelerde aritmetik nüfus yoğunluğu yıllara göre artış gösterirken belirli sayım yıllarında azalmalar meydana gelmiştir. Sayım dönemlerine göre ilçelerde ilk azalma 1945 yılında Türkiye deki savaş durumu nedeniyle askere çağrılmalarından kaynaklı meydana gelmiştir. Diğer bir azalma ise 1980 yılında meydana gelmiştir. Bu sayım döneminde yoğunluğu bir

önceki dönme göre azalan ilçeler Bozova, Halfeti, Hilvan, Siverek ve Suruç ilçeleridir. 2007 yılına gelindiğinde ise Merkez ilçe ile Halfeti ilçesinde bir önceki sayım dönemine göre aritmetik nüfus yoğunluğunun azaldığı görülür. Hiç kuşkusuz 2007 yılında yapılan ADNKS kayıt sisteminin etkisiyle yoğunluk miktarında bir düşüş yaşanmıştır (Tablo 17).

Yine tüm sayım yılları içerisinde nüfus yoğunluğu bir önceki döneme göre azalan tek ilçe Halfeti ilçesi olmuştur. 1955'te 43 kişiden, 1960'ta 33 kişiye düşmüştür. Bunun nedeni ise 1960 yılında yüzölçümünde meydana gelen değişimdir. 2012 yılında Halfeti ilçesinin yoğunluk miktarında düşüş gözlenirken, buna diğer bazı ilçeler de (Birecik ve Hilvan) nüfus yoğunluğunun aynı kalmış olması da eşlik eder. Ayrıca Hilvan ilçesi 2007 ile 2015 yılları arasında 37 kişi ile olan aynı yoğunluk miktarını devam ettirmiştir. 2017 yılında Şanlıurfa ilinde nüfus yoğunluğuna bakıldığında ise km²'ye 193 kişi ile en yoğun yerin merkez ilçeler(Haliliye, Eyyübiye, Karaköprü) olduğu, km²'ye 41 kişi ile de yoğunluğun en az olduğu yerin Hilvan ve Bozova ilçesinin olduğu görülür. Tablo 17'ye bakıldığında Akçakale, Birecik ve Suruç ilçelerinde de yoğunluğun fazla olduğu göze çarpar (Şekil 27).

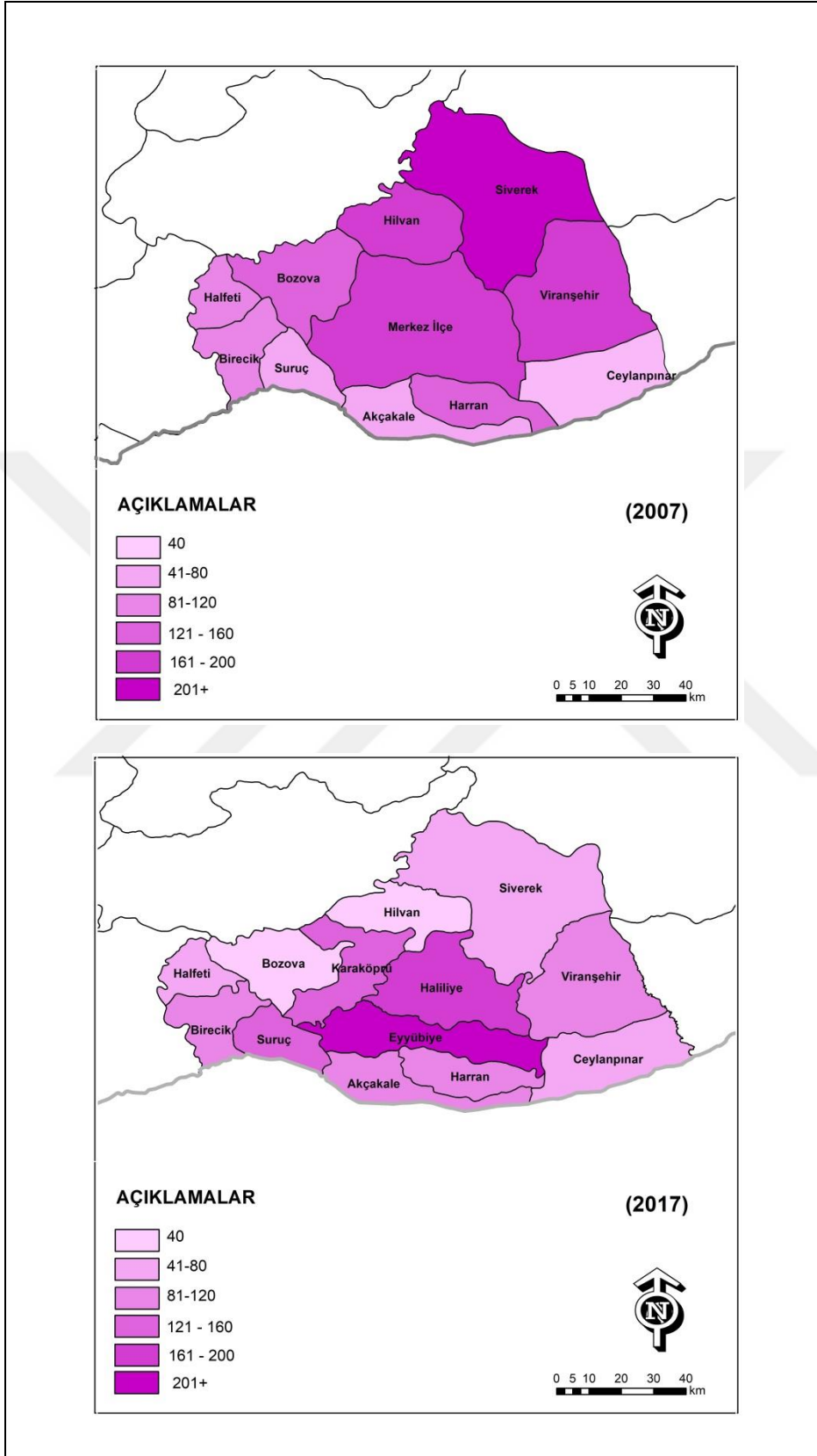
“Aslında aritmetik nüfus yoğunluğu arazi-nüfus ilişkisini ortaya koymada pek güvenli değildir. Çünkü nüfusun araziye eşit olarak dağıldığı farz edilmiş ve yüksek dağlık sahalara, ürün elde edilemeyen alanlar veya ormanlar da nüfuslanmış olarak hesaba katılmıştır. Bu tür sakıncalarına rağmen aritmetik yoğunluk değerleri pedagojik yönden ve karşılaştırma yapmaya imkân vermesi bakımından önemlidir”(Gümüş, 1998, s.66).

Tablo 17: Şanlıurfa İlindeki İlçelerin Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km²)1927-2017)

	Merkez	Akçakale	Birecik	Bozova	Ceylanpınar	Halfeti	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	Viranşehir	Toplam
1927	18	-	46	11	-	-	6	11	13	15	5	13
1935	20	-	52	12	-	-	5	13	13	18	4	13
1940	22	-	57	18	-	-	6	12	18	20	4	14
1945	21	-	25	17	-	-	9	11	10	40	3	13
1950	28	-	28	19	-	-	11	12	12	44	4	14
1955	28	12	27	19	-	43	-	14	14	43	6	16
1960	31	13	35	21	-	33	-	17	17	48	10	22
1965	36	16	40	22	-	39	-	18	18	52	14	24
1970	42	19	47	24	-	43	-	19	20	66	18	28
1975	51	18	48	25	-	44	-	21	23	73	24	32
1980	54	20	48	23	-	40	-	17	19	63	29	32
1985	72	30	63	31	-	48	-	23	26	87	24	43
1990	98	26	69	37	-	56	-	28	31	100	29	54
2000	141	41	88	42	-	53	-	30	52	103	54	78
2007	134	74	91	44	44	67	65	37	51	138	66	79
2008	141	77	94	44	45	67	68	37	52	137	67	82
2009	146	79	97	43	46	66	70	36	53	136	69	84
2010	154	81	98	44	46	65	73	37	55	135	71	86
2011	160	85	99	43	48	66	76	37	56	136	74	89
2012	165	88	100	43	49	65	81	37	58	136	75	92
2013	170	92	101	43	50	64	84	37	59	136	77	94
2014	175	95	101	42	51	63	87	37	61	137	79	96
2015	181	99	102	41	52	62	91	37	62	137	80	98
2016	188	101	103	41	53	63	92	40	64	138	82	101
2017	193	106	103	41	54	63	94	41	65	137	84	103

Kaynak: DİE (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 22 Mart 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

Şekil 27: Şanlıurfa İli Nüfus Yoğunluğu Haritası

3.5.2.Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu

Aritmetik nüfus yoğunluğu, genel hatlarıyla yüz ölçüm ile nüfus arasındaki ilişkiyi gösterir ve ayrıntılı yorumlama yapmaya imkân vermez. Bu nedenle özellikle daha küçük birimlere göre ve insan-toprak ilişkisini biraz daha detaylı açıklayabilmek için fizyolojik ve tarımsal nüfus yoğunlukları hesaplanır (Karabağ ve Şahin, 2015, s.36) .

“Belirli bir alanda yaşayan insan sayısı ile ekili dikili alanlar arasındaki ilişki dikkate alınarak fizyolojik nüfus yoğunluğu hesaplanır. Fizyolojik nüfus yoğunluğu tarım arazileri üzerindeki nüfus baskısını belirlememizi sağlar. Bu açıdan aritmetik nüfus yoğunluğuna göre biraz daha ayrıntılı yorumlama ve değerlendirme yapılmasına imkân verir”(Karabağ ve Şahin, 2015, 41).

Fizyolojik nüfus herhangi bir yerleşme biriminde yaşayan toplam nüfusun (tarım+tarım dışı) o birimde bulunan ekili dikili alana oranıdır. Şanlıurfa ilinin fizyolojik nüfus yoğunluğuna bakıldığında nüfus miktarı arttıkça yoğunluk değerleri de artmaktadır (Tablo 18).

Tablo 18: Şanlıurfa İli Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (2000-2015)

Yıllar	2000	2007	2010	2012	2017
Nüfus	1.443.422	1.523.099	1.663.371	1.762.075	1.985.753
Tarım alanları	38.757	39.504	39.011	38.399	38.566
Fizyolojik Nüfus	37	39	43	46	51

Kaynak: TÜİK, Şanlıurfa İli Nüfusu (2000-2017), erişim: 22 Mart 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

3.5.3. Tarımsal Nüfus Yoğunluğu

Daha önce bahsettiğimiz sakıncalı durumu bir ölçüde giderebilen diğer nüfus yoğunluğu kavramı “Tarımsal nüfus yoğunluğu” dur. Tarımsal nüfus yoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçinen çiftçi nüfusun ekili-dikili alanların yüzölçümüne bölünmesiyle elde edilir. Tarımsal yoğunluk bir birim alandan geçimini sağlayan çiftçi nüfus sayısını belirlediğinden, bu yoğunluk ne kadar az olursa, o ülke veya bölgedeki çiftçinin yaşam düzeyi teorik olarak yükselebilecektir. Kentlerde oturan insanları bünyesine almadığından bu yöntem, kırsal alanlar üzerindeki nüfus baskısını belirlemede daha anlamlı sonuçlar vermektedir. Şanlıurfa ilinin 1990-2000 yılları arasındaki tarımsal nüfus yoğunluğunda artış gözlenmektedir. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni olarak GAP Projesinin olumlu etkisi gösterilebilir (Tablo 19).

Tablo 19: Şanlıurfa İli Tarımsal Nüfus Yoğunluğu (1990-2000)

Yıllar	1990	2000
Tarımla Uğraşan Nüfus	249226	312613
Tarım alanları	42.033	38.757
Tarımsal Nüfus Yoğunluğu	5,92	8,06

Kaynak: TÜİK, (1990-2000), erişim: 22 Mart 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

Tarımsal nüfus yoğunluğu hesaplamalarında il ve ilçe merkezleri dışında oturanlar kırsal nüfus olarak kabul edilmekte ve buna göre hesaplama yapılmaktadır. Ancak kırlarda yaşayanların tamamı tarımla uğraşmadığı ve il ve ilçe merkezlerinde oturduğu halde tarımsal faaliyetlerle uğraşanların az da olsa varlığı inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bu gerçeğin tarımsal nüfus yoğunluğu hesaplamalarında dikkate alınmaması da bu yöntemin eksik yanlarıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS HAREKETLERİ

4.1.DOĞUMLAR VE ÖLÜMLER

Dünyada belli olan bir nüfus içerisinde meydana gelen canlı doğum sayısı doğurganlık olarak ifade edilir. Doğumlar, ölümler ve göçler nüfustaki değişimleri etkileyen sebepler olarak bilinirken doğumlar, birçok yerde bu değişimi etkileyen en önemli sebep olarak bilinir. Nüfusun büyüklüğünü, genç veya yaşlı olmasını etkileyen sebeplerden biri olan doğumların artmasıyla nüfus gençleşirken, azalmasıyla nüfus yaşlanmaktadır. Belirli bir alandaki doğurganlık oranını belirlemek için ham doğum oranı ve genel doğurganlık oranı kullanılmaktadır. Bir sene içerisindeki doğum sayısının, aynı yıl içerisindeki toplam nüfusa bölünüp ve sonra bin ile çarpılmasıyla bulunulan sayı ham doğum oranını (kaba doğum oranı) verirken, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı hesaba katılarak üretken dönemdeki yani 15-45 ya da 15-49 yaş aralığındaki kadın nüfusunun 5 yaşın altındaki toplam nüfusa bölünüp 1000 ile çarpılmasıyla da toplam doğurganlık hızı (TDH) bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde düşük doğum oranları görülürken, gelişmekte olan ülkelerde de çoğunlukla yüksek doğum oranları görülmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.231).

Doğumlar ile ölümler arasındaki fark nüfusun doğal artışını verir. Demografik durum, ailelerin ekonomik gelir düzeyi, eğitim seviyesi, din başta olmak üzere sosyal ve kültürel koşulları ile devletin nüfusa bakış açısı ve ülkelerin şehirleşme düzeyleri, gibi ekonomik, toplumsal, fizyolojik, psikolojik ve politik sebepler doğum oranını etkileyen nedenler olarak görülmektedir. Belli bir alan ve zamandaki doğurganlık konusundaki değişimi anlayabilmek için nüfustaki çoğalma eylemi üzerinde etkili olan biyolojik, toplumsal ve ekonomik etkiler üzerinde bilgi sahibi olmak gerekir. Ekonomik, sosyal, yönetsel ve demografik faktörler dünyadaki doğurganlık hızının son dönemlerdeki düşüşü üzerinde etkili olmuştur (Özgür, 2004).

“Kaba doğum hızı Bir yıl içindeki canlı doğum sayısının yıl ortası nüfusa bölünmesiyle bulunur. Genellikle 1000 nüfusa düşen doğum sayısı olarak gösterilir.

Kaba ölüm hızı Bir yıl içinde meydana gelen ölüm sayısının yıl ortası nüfusa bölünmesiyle bulunur. Genellikle 1000 nüfusa düşen ölüm sayısı olarak gösterilir.

Doğal nüfus artış hızı sadece doğumlar ve ölümler arasındaki farktan, yani doğal süreçlerden kaynaklanan nüfus artışıdır. Doğal nüfus artış hızı, kaba doğum hızı ile kaba ölüm hızının farkı alınarak hesaplanır. Toplam doğurganlık hızı kadınların doğurganlık yaşamları süresince, söz konusu yaşa özel doğurganlık hızlarının geçerli olması durumunda, yapacakları doğum sayısıdır. Yaşa özel doğurganlık hızlarının toplamıdır. Beş yıllık yaş gruplarına özel doğurganlık hızlarının toplamının beşe çarpılmasıyla elde edilir.”(Koç vd., 2008, s.8).

Warren Thompson tarafından 1929 yılında ileri sürülen, daha sonra Kingsley Davis ve Frank Notestein tarafından geliştirilen, demografik geçiş teorisine göre bütün toplumlar yüksek doğurganlık ve yüksek ölümlülük aşamasından yine her ikisinin de düşeceği bir aşamaya geçiş yapacaklardır (Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD), 1999, s.21; Koç vd., 2008, s.5).

Uzun bir dönem boyunca Avrupa ülkelerinin doğum ve ölüm hızları izlenerek geliştirilen kuram çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Bu kuramın ilk aşaması, sanayileşme öncesi dönem olup, hem doğum hem de ölüm hızlarının çok yüksek olduğu aşamadır. Eğitimin yetersiz olması, erken evlilik ve sağlık koşullarının da kötü olmasından kaynaklı yüksek doğurganlık ve yüksek ölümlerin görüldüğü bu aşamada nüfus artış hızı da minimum düzeydedir. Sanayi devriminden sonra ise iyileşen sağlık ve yaşam koşullarının etkisi ile ölüm hızının düşmeye başladığı, doğum hızındaki düşüşünde onu takip ettiği, dolayısıyla hızlı bir nüfus artışının söz konusu olduğu dönem ikinci aşamayı oluşturmaktadır. Dönüşümün son aşamasında ise doğum ve ölüm hızları çok düşük düzeylere inmektedir. Nüfus artış hızı da ilk aşamadaki gibi yine minimal düzeydedir (Koç vd., 2008, s.5; Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.220).

Avrupa ile Kuzey ve Güney Amerika kıtalarında yer alan birkaç ülkenin demografik geçiş girişte öncülük etmiş, gelişmiş ülkelerde 19. yüzyılın sonlarına doğru kaba doğum hızı, %30-35’lerden 20. yüzyıl sonunda %10-12’lere kadar gerilemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise düşmeye başlayan kaba doğum hızı %40-45’lerden yüzyılı sonuna doğru %20’nin altına kadar inmiştir. Kaba ölüm hızları ise

%22 seviyesinden %10 civarına düşmüştür. 1965-1975 yılları arasında doğurganlık geçişine giriş yapan, gelişmekte olan ve içinde Türkiye'nin de yer aldığı ikinci grup ülkelerde ise kaba doğum hızları %40-45'ler, kaba ölüm hızları ise %20-30 düzeyindedir. Bir diğer grubu ise demografik geçiş sürecine girmekte geç kalmış çoğunluğunu ise üçüncü dünya ülkelerinin (geri kalmış ülkeler) olduğu ülkeler grubu oluşturmaktadır. Bu ülkelerde kaba ölüm hızı 20. yüzyılın sonlarında %14-15'lere kadar düşebilmiştir (Caldwell vd., 1992, s.211; Caldwell, 2001, s.110-112; Casterline, 2001b, s. 45-47; Bongaarts, 2002, s.289; Wortham, 2002, s.265; Reher, 2004, s.19, 21; akt; Yüceşahin, 2009, s.6).

Bütün ülkelerde farklı seviyede doğurganlıkta yaşanan bu geçiş süreci Türkiye'de de gözlenmektedir. Türkiye'de yaşanan demografik dönüşüm süreci üç aşamada incelenebilir. Bu sürecin ilk aşaması olarak pronatalist nüfus politikalarının egemen olduğu 1923-1955 dönemidir. Bu dönemde Türkiye coğrafyasında yaşanan savaşlar nedeniyle nüfus oldukça azalmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyal ve ekonomik yaşamı yeniden canlandırmak için nüfus artışına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece 1950'li yılların ortalarına kadar, nüfusu sürekli artırma politikaları benimsenmiştir. Bu politika kapsamında da doğurganlık hızlarının artırılması, sağlık koşullarının iyileştirilerek ölümlülük düzeylerinin düşürülmesi ve yurt dışından Türkiye'ye göçün teşvik edilmesi için uygulamalar yapılmıştır. İkinci aşama olan 1955-1985 dönemi ise antinatalist politikaların uygulandığı aşamadır. Türkiye'nin sosyo-ekonomik özelliklerinde değişimin meydana geldiği bu dönemde kırsal alanda tarımsal faaliyetlerdeki gelişmelerle, tarımda fazla işgücü açığa çıkmış ve bu fazla nüfusun kentsel alanlara doğru kaymasına sebep olmuştur. Eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel faaliyetlerdeki çekicilikler kentlere doğru iç göçlerin yaşanmasına ve 1950'li yıllardan itibaren doğurganlık hızının düşmesine yol açmıştır. Hızlı nüfus artışının sonucunda da ortaya çıkan işsizlik, çarpık kentleşme, ekonomik sorunlar Türkiye'de uygulanan pronatalist nüfus politikalarının sorgulanmasına neden olmuştur. 10 Nisan 1965'te nüfus planlaması hakkındaki kanunun kabul edilmesiyle, doğurganlık hızında önemli ölçüde düşmenin yaşandığı demografik dönüşümün ikinci aşamasının başlangıcında, Türkiye'de nüfus artış hızı binde 28 ile en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Doğurganlık hızında düşme olsa da daha önceden düşmeye başlayan ölüm hızındaki azalmanın gerisinde kaldığı için nüfus artışı devam etmiş ve 1955 ve 1985 yılları

arasında nüfus yine ikiye katlanarak 24 milyondan 51 milyona yükselmiştir. 1982 Anayasasında “Aile Planlaması” kavramının kendisine yer bulması ve ardından antinatalist politikalar içeren birinci nüfus planlaması hakkındaki kanunun revize edilmesiyle, daha liberal ve kapsamlı nüfus planlaması hakkında kanun kabul edilmiştir. Antinatalist politikaların yerleşmiş olduğu bu dönem üçüncü ve son aşamadır. Gebeliği önleyici modern yöntemlere talebin arttığı, bu dönemde doğurganlık ve ölümlülük hızlarında düşüş yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca nüfus artış hızı da artık düşmeye başlamıştır (Koç vd., 2008, s.48-56).

Özgür’e göre “Türkiye’nin 4.00’den fazla TDH değerlerine sahip, kadınların tarım dışı iş alanlarında çalışma oranının %10’dan az, 15-49 yaş grubuna mensup kadın nüfusun okuma yazma bilmeyen kısmının %30’dan fazla ve diğer taraftan kişi başına üretilen mal ve hizmetlerin 1500 ABD dolarının altında kaldığı illerin mekânsal analizi yapıldığında, bu ölçütlere uyan 9 il olduğu ortaya çıkmaktadır. Ülkenin güneydoğu köşesinde bulunan ve Şanlıurfa, Mardin, Siirt, Şırnak, Hakkâri, Van, Bitlis, Muş ve Ağrı’dan oluşan bu iller, Türkiye’nin doğurganlık konusunda en olumsuz koşullar taşıyan alanına denk düşmektedir” (Özgür, 2004, s.11).

2009’lu yıllarda kaba doğum hızı binde 34,1 olan Şanlıurfa ilinin, kaba ölüm hızı binde 30,4’tür. Doğal artış hızı ise bunların farkı olan binde 3,7’dir. 2017 yılında ise kaba doğum hızı binde 32,7 kaba ölüm hızı binde 29,7’dir ve doğal artış hızı binde 3,0’dır. Doğal artış hızı, kaba doğum ve kaba ölüm hızı arasındaki farkı sadece esas alır. Buna göre yıllar arasında hafif dalgalanmalar olsa da genel itibariyle tedrici bir şekilde azalmıştır. Ancak kaba doğum hızı ve kaba ölüm hızını Türkiye oranları ile karşılaştırdığımızda arada çok büyük farkın olduğu anlaşılır. Kaba doğum hızı neredeyse Türkiye’nin 2 katı durumunda, kaba ölüm hızı ise iki katından biraz daha fazla durumdadır. Yani Türkiye ortalamalarına göre hem doğum hem de ölüm oranları çok daha yüksektir (Tablo 20, Şekil 28, 29).

Tarihte birçok medeniyetin yaşamış olduğu Şanlıurfa ili kültür ve değerler bakımından zengin bir potansiyele sahiptir. Farklı dinlere ve kültürlere mensup birçok insan burada yaşamıştır. Böylece gelenekler ve din toplumsal hayatta en önemli olan etmenler arasında yer almaktadır. Ayrıca tarihte birçok peygamberin burada yaşadığı inancı toplumsal yapıda, “din” faktörünün baskın bir öge olmasını da

sağlamıştır. Bu değişimler ilde aile yapısı ve evlilik algılayışında çeşitli farklılaşmalara sebep olmuştur. Yine ilde üretimin büyük oranda tarıma dayanması, ilde geleneksel hayat tarzında aşiretçilik ve ağalık sistemini de beraberinde getirmiştir. Bölgede insan sayısı ve mülkün fazlalığı sosyal saygınlık kaynağı olarak görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde ekonomik güç ve statü (ağa, şeyh, aşiret reisi) toplumsal hayatı şekillendiren etmenler arasındadır. Doğum, ölüm, evlenme, çocuk yetiştirme gibi toplumsal hayatın her ögesinde geleneklerin etkisi hâkim olan unsurdur (Kaya, 2004, s.49-51).

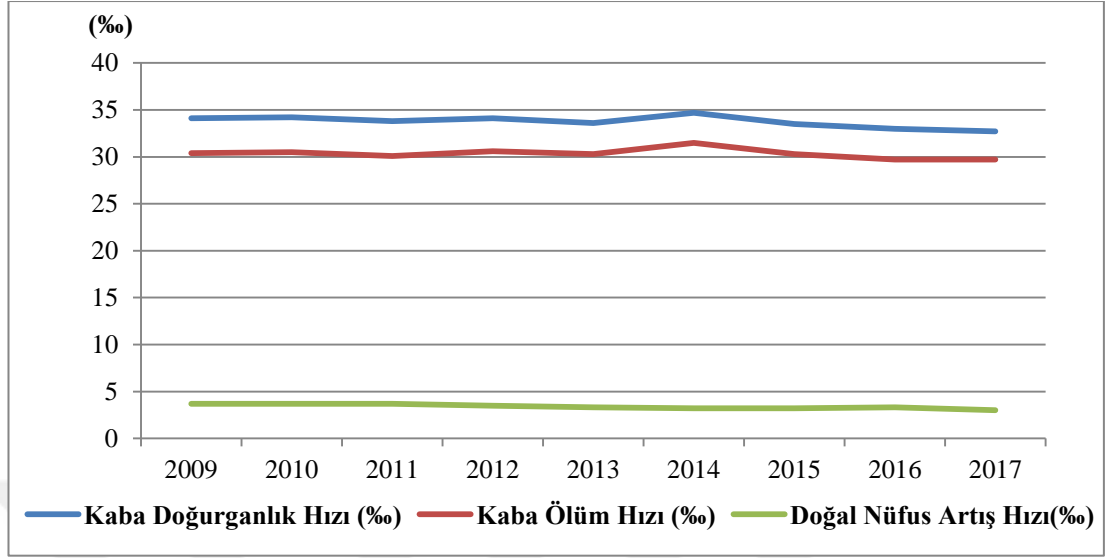
Bu yüzden din, gelenek ve coğrafya Şanlıurfa'nın sosyal yapısında evlenme adetleri ve çokeşli evliliği belirleyen üç temel unsurdur. İmam nikâhıyla birden fazla evliliklerin olması, erken yaşta yapılan evlilikler, eğitimin yetersizliği, tarım alanlarında çalışacak işçiye duyulan ihtiyaç, erkek çocuğun saygınlık ve güven kaynağı görülmesi nedeniyle daha çok çocuk sahibi olmak düşüncesi, ilde doğurganlık seviyesinin çok yüksek olmasına ve ailelerin hane halkı büyüklüğünün geniş olduğu, çok sayıda çocuktan oluşan bir yapıda olmasına yol açmıştır.

Tablo 20: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Kaba Doğum, Kaba Ölüm Doğal Nüfus Artış Hızı ve Toplam Doğurganlık Hızlarının Değişimi (2009-2017)

Yıllar	Kaba Doğurganlık Hızı (%)		Kaba Ölüm Hızı (%)		Doğal Artış Hızı (%)		Toplam Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı)	
	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa	Türkiye
2009	34,1	17,6	30,4	12,5	3,7	5,1	4,57	2,1
2010	34,2	17,2	30,5	12,2	3,7	5,0	4,58	2,08
2011	33,8	16,9	30,1	11,8	3,7	5,1	4,46	2,05
2012	34,1	17,2	30,6	12,2	3,5	5,0	4,47	2,11
2013	33,6	17,0	30,3	12,1	3,3	4,9	4,41	2,11
2014	34,7	17,5	31,5	12,4	3,2	5,1	4,57	2,18
2015	33,5	17,1	30,3	11,9	3,2	5,2	4,41	2,15
2016	33,0	16,5	29,7	11,2	3,3	5,3	4,34	2,11
2017	32,7	16,1	29,7	10,8	3,0	5,3	4,29	2,07

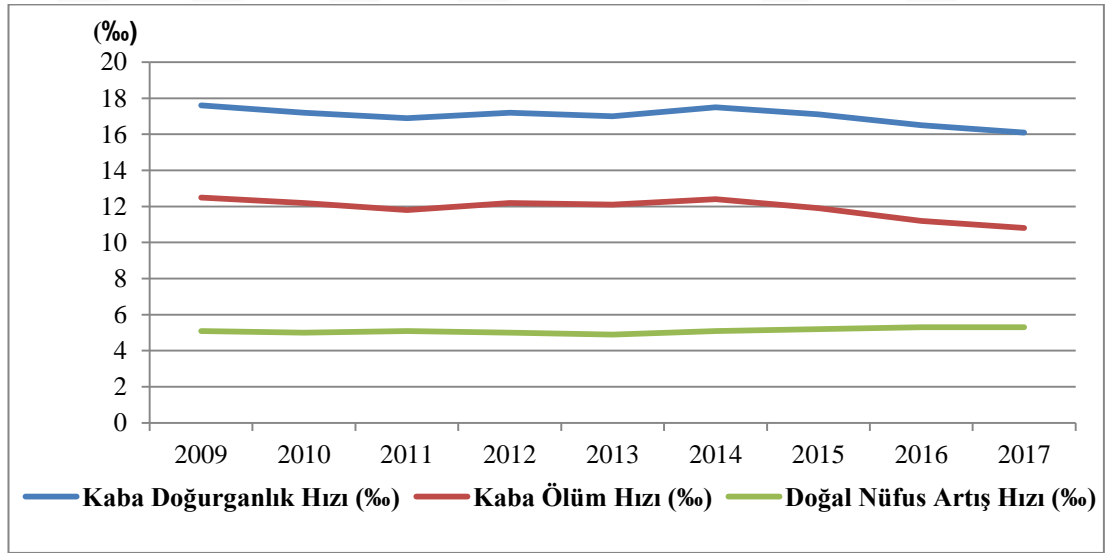
Kaynak: TÜİK(2009-2017), erişim: 18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 28: Şanlıurfa İlinin Kaba Doğum, Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artış Hızlarının Değişimi (%o,2009-2017)

Kaynak: TÜİK(2009-2017), erişim: 18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 29: Türkiye'nin Kaba Doğum, Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artış Hızlarının Değişimi (%o 2009-2017)

Kaynak: TÜİK(2009-2017), erişim: 18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

“Doğurganlık yenilenme düzeyi toplam doğurganlık hızının 2,1 olduğu doğurganlık düzeyidir. Erken dönem ölümlerini ve doğumdaki dengesiz cinsiyet oranlarını telafi etmek için 2’ye fazladan 0,1 eklenerek elde edilen 2.1 seviyesi doğurganlık yenilenme düzeyi olarak kabul edilir. Bu doğurganlık düzeyinde ebeveynler kendileri yerine net olarak 1’i kız olmak üzere 2 çocuk bırakırlar ve böylece nüfus ancak kendisini yenileyebilir. Doğurganlığın yenilenme seviyesine düştüğü toplumlarda, nüfus momentumunun etkisi ile 25-30 yıl daha artmaya devam eder. Daha sonra ise önce durağanlaşır ve sonra da azalmaya başlar.” Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra pronatalist politikalarla (nüfusu artırma) beraber verilen teşvikler ile doğurganlık hızı 1930’lu yıllara kadar kadın başına 7 kişiydi. Bu sayı 1950’deki sayım dönemlerine kadar aynı iken kırdan kente göçlerin giderek çoğalması, eğitim seviyesinin artması, kadınların iş hayatına girmeleri vb. sosyal ve ekonomik alanlardaki gelişmelerle, gebeliği önleyici yöntemlerin yaygınlaşması ile bu seviye giderek azalmış ve yenileme seviyesine kadar gerilemiştir (Koç vd., 2008).

Yüceşahin’e göre Türkiye’de demografik geçişin ulusal bir boyut kazanarak bütün kentleri ve özellikle kırsal alanları etkisi altına almaya başlaması, hem gecikmiş hem de uzun bir zaman almıştır. Türkiye’de demografik geçiş sürecinin tarihsel süreçte, iller düzeyinde nasıl bir yayılım izlediği ve illerin güncel doğurganlık ve ölümlülük düzeylerini ne kadar etkilemiş olduğunu tespit etmek için yaptığı çalışmada Türkiye’de 1945-50, 1950-55 ve 1955-60 dönemlerinde doğurganlık geçişine giren bir il olmadığını saptanmıştır. Buna karşılık 1960-65 döneminde 14 +1 (İstanbul), 1965-70 döneminde 12, 1970-80 döneminde 40 ve 1980-90 döneminde ise 3 ilin doğurganlık geçişine girdiğini belirlenmiştir. 81 ilden geriye kalan 11’inde 1990-2000 döneminde çocuk-kadın oranları (ÇKO)’lar çoğunlukla yüzde 8’lik düşüştense daha fazla düşüşler göstermiş olduğunu Buna rağmen ÇKO’ların hâlâ çok yüksek düzeylerde olmasına istinaden bu 11 ilde geçişin tüm karakteristiklerinin henüz gerçekleşmediği sonucuna varmıştır. Çalışmasında doğurganlık geçişine giriş dönemlerine göre 5 dönem belirleyerek, illerin demografik geçiş sürecindeki konumlarını alçılatabilecek isimler vermiştir. Buna göre demografik geçişe en erken giren 1960-65 dönemindeki illere ‘öncüler’, 1965-70 dönemindekilere ‘yakın takipçiler’, 1970-80 dönemindekilere ‘arkadan gelenler’, 1980-90 dönemindekilere ‘geç kalanlar’ ve 1990-2000 dönemindekilere ise ‘geçişe

direneler' ismi verilmiştir. Bu kapsamda Yüceşahin'in yaptığı çalışma sonucunda Şanlıurfa ilinin 1990-2000 ÇKO'daki düşüş yüzdesi (-12.4) ile geçişe direnenler grubunda yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan illerin doğurganlık geçişine girdiği dönemden itibaren (1960-2000 yılları arasında) "öncüler" grubunda yer alan illerde 2000 yılındaki TDH kadın başına ortalama 2 çocuk düştüğü, ilk grubu bir dönem gecikmeli olarak yakından izleyen "yakın takipçiler" TDH'nin kadın başına ortalama 2 çocuktan biraz fazla olduğu görülmüştür. İlk ciddi doğurganlık düşüşünü 1970-80 yılları arasında yasayan "arkadan gelenler" grubunda TDH kadın başına 2.6 çocuk iken, doğurganlık düşüşüne girişi oldukça geç bir dönemde, 1980-90 yılları arasında yasayan il grubu "geç kalanlar" da TDH hızı 3.6 ve ÇKO'lara göre henüz ciddi anlamda doğurganlık geçişi yaşamayan illerin yer aldığı "geçişe direnenler" grubunda kadın başına ortalama 5.5 çocuk ile TDH değeri Türkiye'de halen çok yüksek doğurganlığın hüküm sürdüğü bir bölgeyi (Türkiye'nin güneydoğusu) temsil etmektedir (Yüceşahin, 2009, s.10-14).

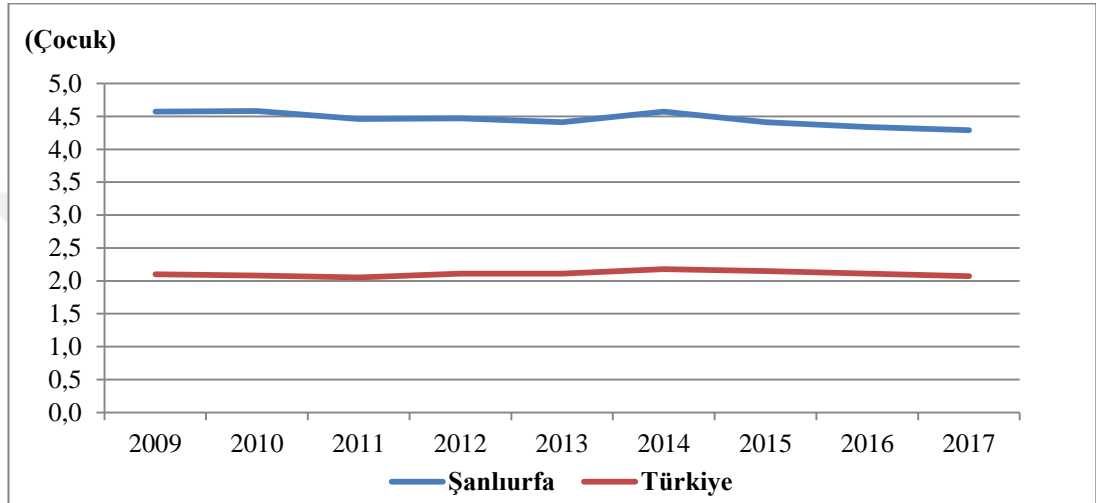
"Türkiye'de 1960'lı yıllardan 1980'lerin ortalarına kadar hızla düşen TDH, 1985-2000 arasında 2.7 ile 2.5 düzeyinde seyretmiştir. Ancak 1985-1990 devresinde 15-49 yaş grubundaki kadın başına düşen çocuk sayısı 2.6'dan 2.7'ye çıkmak suretiyle, daha önce sözü edilen ülkeler grubunun üyelerinden farklı bir durum ortaya koyduğunu belirtmek gerekir ki, 2000 yılında biraz düşerek TDH 2.5 olarak istatistiklere geçmiştir. Böyle bir görünümün ortaya çıkışında, aile büyüklüğü, sosyoekonomik etmenler ve demografik geçişteki aşama kadar, Türkiye'nin bölgeler arası farklılıklarının da etkisi olmuştur" (Özgür, 2004, s.3).

Şanlıurfa ilinde 2009 yılı itibari ile TDH % 4,57'dir. Bu oran 2009 yılı Türkiye ortalamasının (2,47) üstündedir. Bu oran çok yavaş bir şekilde azalmaya devam etmiş ve en son 2017 yılında 4,29 olmuştur. Türkiye için ise bu oran 2009 yılında % 2,1 iken 2010 yılında % 2,08, 2014 yılında % 2,18 ve en son 2017 yılında % 2.07 şeklinde olup yıllar arasında çok az dalgalanmalarla kendini hissettirmiştir (Tablo 20, Şekil 30). Ancak bu oran daima yenileme düzeyinin alt sınırındadır. Şanlıurfa ilinde ise bu oran Türkiye ortalamasına göre çok yüksek bir seviyededir ve doğurganlık hızı (4.29) yenilenme düzeyinin iki katıdır. 2009 yılından 2017 yılına gelindiğinde sosyo-kültürel değişimlerle beraber yeni kuşağın çok çocuk sahibi olmak istememesi, yaşam şartları sebebiyle evlenme dönemlerindeki genç nüfusun

çalışmak zorunda olması ve eğitim oranının yükselmesi az da olsa bu oranın giderek düşmesine neden olmuştur.

Şanlıurfa ilinde çok yüksek doğum oranlarının devam etmesi, demografik giriş modeline göre, geçişe direnenler grubunda yer almasına yol açmıştır.

Şekil 30: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Toplam Doğurganlık Hızlarının Değişimi (2009-2017)

Kaynak: TÜİK(2009-2017), erişim:18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

Şanlıurfa ilinde kadınların çalışma hayatlarına katılım düzeyi düşük olduğundan, doğurganlık oranı diğer göç alan illere göre daha yüksektir. Öncelikle eğitim düzeyi, sonra kadınların eğitim seviyesi, kadının sosyal statüsü, ekonomik parametreler, çocuğun ekonomik maliyeti, çocuğa bakış açısı ve erkek çocuk isteme baskısı yani toplumsal baskı, tarım bölgelerinde kadın istihdamının çok az olması, evlenme yaşı, aile planlaması ve doğum kontrol yöntemlerinin uygulanması, hane halkının gelir seviyesi ve sosyal statüsü, örf/adet/inanışlar, diğer ihtiyaçların fiyatları vb. etmenler doğurganlığın artışı ve düşüşünü etkileyen temel faktörlerdendir. (Özgür, 2004, s.7; Deliktaş, Usta, Bozkurt, Helvacı, 2008, s.879). hiç kuşkusuz bu sebepler Şanlıurfa ilinde de etkili olmuştur.

İlk evlilik yaşı, gebeliği önleyici metotların kullanılması, isteyerek düşük seviyesi vb. çeşitli nedenler doğurganlık düzeyi ve örüntüsü üzerinde doğrudan etkisi olan demografik etmenlerdir. “Kaba evlilik hızı Bir yıl içindeki evlilik sayısının yıl

ortası nüfusa bölünmesiyle bulunur. Genellikle 1000 nüfus için evlilik sayısı olarak gösterilir. “İlk evlenme yaşı 50 yaşından önce evlenen kişilerin bekâr olarak yaşadıkları ortalama yıl sayısıdır. Her yaş grubundaki bekâr kişilerin oranlarından hesaplanır.

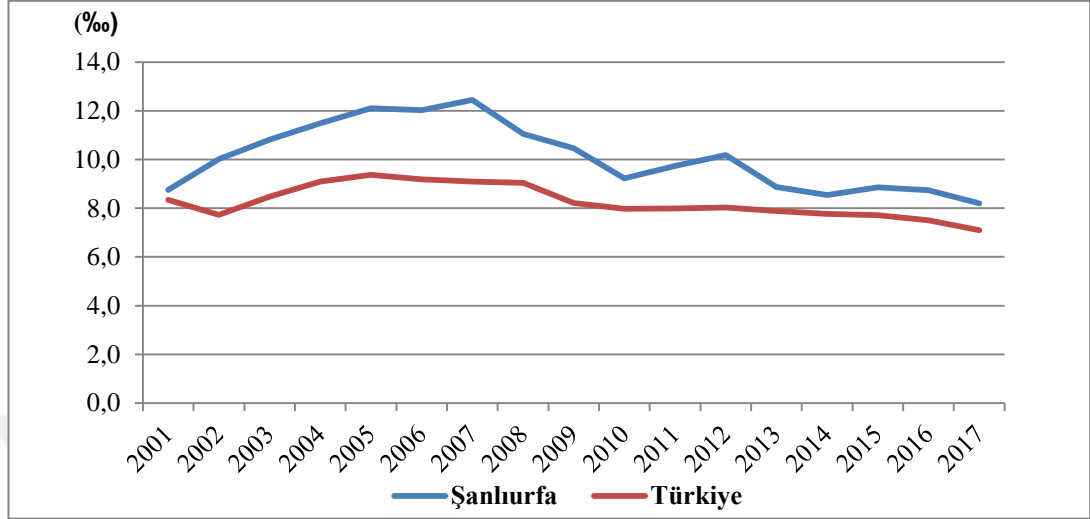
Kaba evlenme hızının 2001 yılı ile 2017 yılları arasındaki değişimine bakıldığında 2001-2007 yılları arasında artış gözlenirken, 2008-2017 yılları arasında genel olarak azalış görülmektedir (Tablo 21, Şekil 31, 32). İlde 15-30 yaş arası evlilik çağındaki nüfusun 1935 yılından itibaren artmaya başlaması evlilik sayısının artmasını beraberinde getirerek yavaş bir şekilde de olsa kaba evlenme hızında artış meydana getirmiştir.

Tablo 21: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Kaba Evlenme ve Kaba Boşanma Hızı (%o, 2001-2017)

Yıllar	Kaba Evlenme Hızı (%o)		Kaba Boşanma Hızı (%o)	
	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa	Türkiye
2001	8,75	8,35	0,41	1,41
2002	10,01	7,73	0,5	1,44
2003	10,82	8,47	0,54	1,39
2004	11,49	9,1	0,57	1,35
2005	12,1	9,37	0,54	1,40
2006	12,02	9,18	0,55	1,35
2007	12,45	9,1	0,58	1,34
2008	11,05	9,04	0,48	1,40
2009	10,46	8,21	0,55	1,58
2010	9,22	7,97	0,48	1,62
2011	9,74	7,99	0,39	1,62
2012	10,19	8,03	0,37	1,64
2013	8,87	7,88	0,49	1,65
2014	8,54	7,77	0,62	1,70
2015	8,86	7,71	0,57	1,69
2016	8,74	7,5	0,52	1,59
2017	8,2	7,09	0,47	1,60

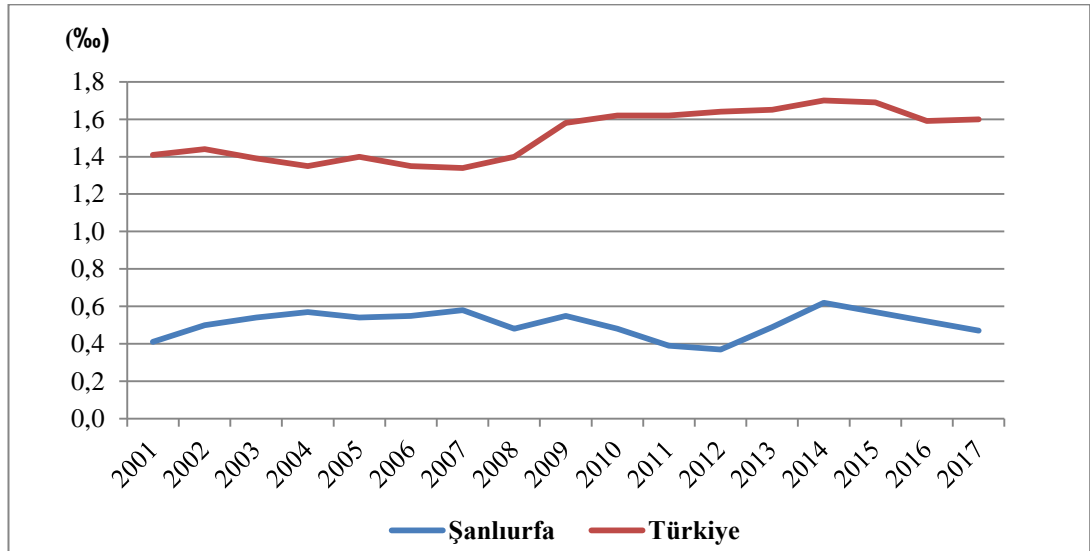
Kaynak: TÜİK(2000-2017), erişim: 18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Şekil 31: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Kaba Evlilik Hızındaki Değişimleri (% , 2001-2017)

Kaynak: TÜİK(2000-2017), erişim:18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 32: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Kaba Boşanma Hızındaki Değişimleri (% , 2001-2017)

Kaynak: TÜİK(2000-2017), erişim:18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

2002 yılından önce Türkiye’de medeni kanununa göre kadınların evlenme yaşı 15 iken, 2002 yılında yapılan değişikliklerle kadın ve erkeklerdeki asgari evlenme yaşı 17’ye çıkarılmıştır (Koç vd., 2008). “Çocuk doğurmanın başladığı yaş anne ve çocuğun sağlığı ve yaşam kalitesi açısından olduğu kadar genel olarak toplum için de önemli demografik sonuçlar doğurur. Birçok ülkede ilk doğumların ertelenmesinin toplam doğurganlık hızının azalması üzerinde etkili olduğu gözlenmiştir” (Koç ve Özdemir, 2003, s.57). Tablo 22’ye göre Türkiye’de ilk evlenme yaşı 2001 yılından itibaren hem kadınlar hem de erkekler bazında yükselirken, Şanlıurfa ilinde bu durum tam tersidir. İlk evlilik yaşı hem erkekler hem de kadınlar bazında gittikçe düşmüştür (Şekil 33).

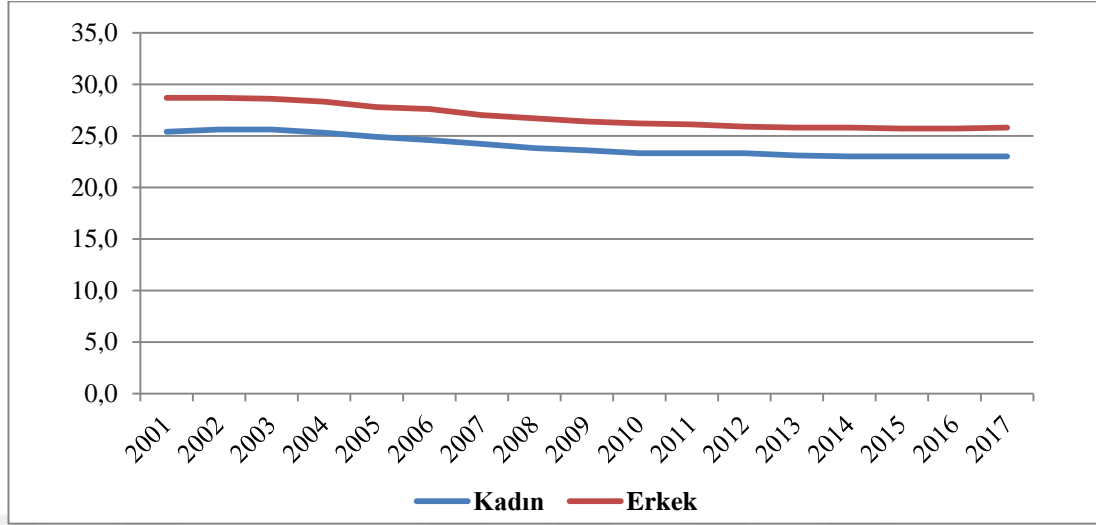
Tablo 22: Şanlıurfa İlinin ve Türkiye’nin Ortalama İlk Evlenme Yaşındaki Değişimleri (2001-2017)

Yıllar	Kadın		Erkek	
	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa	Türkiye
2001	25,4	22,7	28,7	26
2002	25,6	23,2	28,7	26,4
2003	25,6	23,1	28,6	26,4
2004	25,3	23,2	28,3	26,5
2005	24,9	23,2	27,8	26,5
2006	24,6	23,3	27,6	26,6
2007	24,2	23,3	27	26,6
2008	23,8	23,4	26,7	26,7
2009	23,6	23,5	26,4	26,8
2010	23,3	23,7	26,2	27
2011	23,3	23,8	26,1	27,1
2012	23,3	23,9	25,9	27,2
2013	23,1	24,1	25,8	27,3
2014	23	24,2	25,8	27,3
2015	23	24,4	25,7	27,5
2016	23	24,5	25,7	27,6
2017	23	24,6	25,8	27,7

Kaynak: TÜİK(2000-2017), erişim: 18
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Haziran 2018

Şekil 33: Şanlıurfa İlinin Ortalama İlk Evlenme Yaşındaki Değişimleri (2001-2017)

Kaynak: TÜİK(2009-2017), erişim:18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

“Bebek ölüm hızı doğumdan sonraki bir yıl içinde ölme olasılığıdır. 1000 canlı doğumdaki ölüm sayısını ifade etmektedir. Çocuk ölüm hızı birinci ve beşinci doğum günleri arasında ölme olasılığıdır. 1 yaşına ulaşmış 1000 çocuk arasından ölen çocukların sayısını ifade etmektedir” (Koç vd., 2008, 38). TNSA 2008 sonuçlarına göre Türkiye uzun yıllar ekonomik seviyesine göre yüksek bebek ve çocuk ölümlülüğü seviyesine sahip olmuştur. 1960’lı yılların ortalarında sırası ile binde 163 ve binde 223 olan bebek ölüm hızı ve beş yaş altı ölüm hızı; 1980’li yılların başında binde 121 ve binde 152 seviyesine; 1990’lı yılların başında binde 66 ve binde 84 seviyesine gerilemiştir. 2000’li yıllarla birlikte hem bebek ölüm hızı hem de beş yaş altı ölüm hızı daha da hızlı bir şekilde azalmaya başlamıştır. 2000’li yılların ortalarında sırasıyla binde 29 ve 37 seviyesine gerileyen bebek ölüm hızı ve beş yaş altı ölüm hızı 2000’li yılların sonunda sırası ile binde 17 ve binde 24 seviyesine kadar düşmüştür. “Anne ve çocuk sağlığı göstergelerinin zaman içinde iyileşmesi bebek ve çocuk ölümlerinin seviyesinin azalmasına neden olmaktadır. Bu açıdan gebelik, doğum ve doğum sonrası dönem büyük önem taşımaktadır. Bu dönemlerde anne ve bebeğin alacağı sağlık hizmetleri anne ve bebeğin karşılaşması muhtemel risklerin azalmasına neden olacak, anne ve bebeğin yaşam kalitesini yükseltecektir. Türkiye’de 1980’li yıllarda annelerin ancak yüzde 42’si doğumlarını

sağlık kurumlarında yaparken günümüzde bu oranın yüzde 90'a ulaşması ve doğumunu bir sağlık personeli yardımıyla gerçekleştiren kadınların oranında da önemli artışlar olmasına neden olmuştur. Yine annelerin yüzde 82'sinin; bebeklerin ise yüzde 88'inin sağlık personelinden doğum sonrası bakım hizmeti alması ve son 10 yılda tam aşılı çocukların oranı istisnasız tüm bölgelerde önemli ölçüde artmış olması Türkiye'de anne ve çocuk sağlığı göstergelerinde önemli bir iyileşme olduğu göstermektedir. Bu iyileşmede, kadınların eğitim seviyesinin artması, kentleşme ve gelir artışı gibi sosyo-ekonomik gelişmeler yanında anne ve çocuk sağlığı merkezli bir yasal düzenleme olan 1983 Nüfus Yasası'nın yarattığı imkânların da büyük katkısı olmuştur" (Koç vd., 2008).

Bir diğer önemli nokta doğum aralığıdır. Ardışık iki canlı doğum arasında geçen dönemi ifade eder. Yapılan araştırmalar sonucunda bir önceki doğumdan hemen sonra (24 ay içinde) doğan çocukların daha uzun süre sonra doğan çocuklara göre daha yüksek hastalık ve ölüm riski taşıdığını göstermektedir (Koç ve Özdemir, 2003, s.55). Ayrıca doğal aile kurma sürecinde kadının yaşıyla beraber çocuk sayısı artsa da çocukların hayatta kalma oranları annenin yaşı arttıkça azalmaktadır.

Şanlıurfa'daki bebek ve çocuk ölümlerinin hızı 2009-2017 yılları itibariyle artış ve azalışlarla değişiklik arz etmektedir. 2009'lu yıllarda bebek ölüm hızı %16,6 iken 2010 yılında bu oran artmış ve %17, 0 olmuştur. Bundan sonraki yıllarda tekrar düşmeye başlayan bu oran 2014 ve 2015 yıllarında yine artış göstermiştir. 2016 yılından sonra tekrar bu oranın düşmesi yıllar arasında dalgalanmalar olduğunu göstermektedir (Tablo 23, Şekil 34, 35). TNSA (2008) sonuçlarında bebek ölüm hızının düşmesine etki eden bu iyileşmelerin arttığını, ancak bölgesel farklılıkların bulunduğunu ve Şanlıurfa ilinin de içinde yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesinin diğer bölgelere göre geriden geldiği açıklanmıştır.

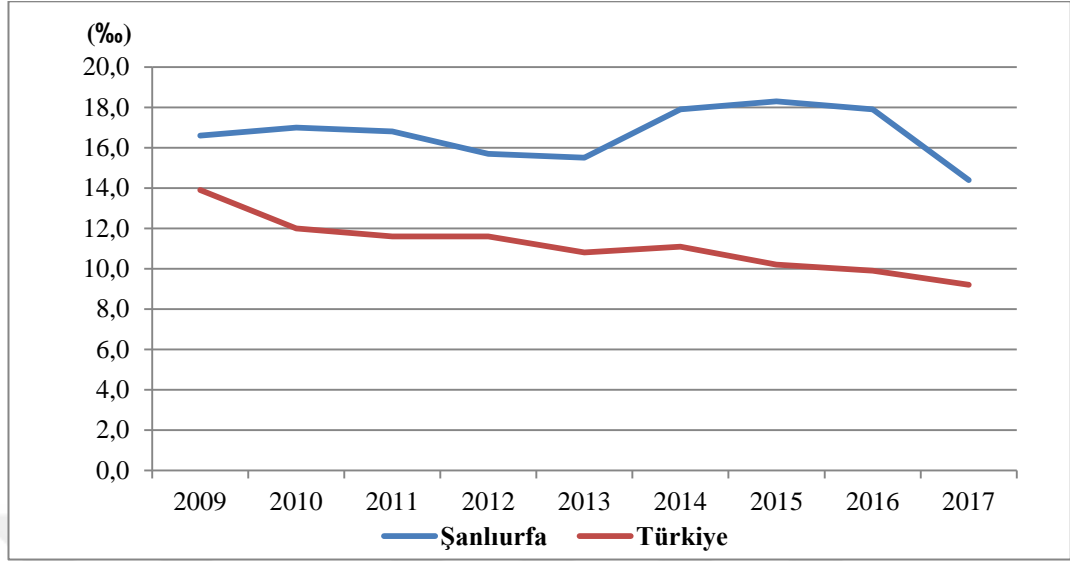
Tablo 23: Şanlıurfa İli ve Türkiye'nin Bebek Ölüm Hızı ve Beş Yaş Altı Ölüm Hızındaki Değişimleri (%o, 2009-2017)

Yıllar	Bebek Ölüm Hızı (%o)		Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (%o)	
	Şanlıurfa	Türkiye	Şanlıurfa	Türkiye
2009	16,6	13,9	24,1	17,7
2010	17,0	12,0	25,2	15,5
2011	16,8	11,6	23,8	14,9
2012	15,7	11,6	22,0	14,4
2013	15,5	10,8	21,0	13,4
2014	17,9	11,1	22,1	13,3
2015	18,3	10,2	22,5	12,4
2016	17,9	9,9	21,7	12,1
2017	14,4	9,2	17,9	11,2

Kaynak: TÜİK(2009-2017), erişim: 18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

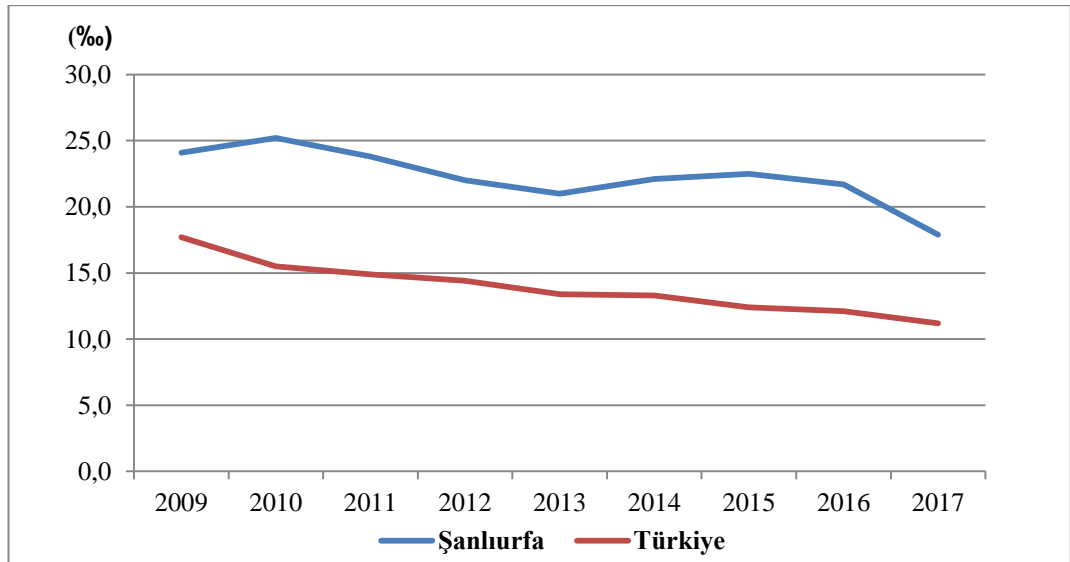
Türkiye’de yaşanan bir başka önemli gelişme de, 1-4 yaşları arasındaki ölüm riskini gösteren çocuk ölüm hızının Türkiye’de halen 17 bini neonatal (yenidoğan 1-4 hafta), 5 bini postneonatal (yenidoğan sonrası 1-11 ay) dönemde, 9 binin de 1-4 yaş grubunda toplam 31 bin beş yaş altı ölümün gerçekleşmesidir. Neonatal ölümlerin yüzde 86’sının da erken neonatal ölümler olduğu ayrıca vurgulanmıştır (Koç vd., 2008). Şanlıurfa ilinde beş yaş altı çocukların, ölüm hızı oranlarına bakıldığında günümüze doğru yaklaştıkça oranın düştüğü görülür. Ancak bu oranlar Türkiye ortalamasına göre çok yüksektir (Tablo 23, Şekil 34).

Şekil 34: Şanlıurfa ili ve Türkiye'nin Bebek Ölüm Hızındaki Değişimleri (%o, 2009-2017)

Kaynak: TÜİK(2009-2017), erişim:18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 35: Şanlıurfa ili ve Türkiye'nin Beş Yaş Altı Ölüm Hızındaki Değişimleri (%o, 2009-2017)

Kaynak: TÜİK(2009-2017), erişim:18 Haziran 2018
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

4.2. GÖÇLER

Göç konusunda coğrafyacılar dışında tarih, antropoloji, sosyoloji, hukuk psikoloji, siyaset bilimi, ekonomi, demografi ve birçok disiplin ilgilenmiştir. Göç, toplumsal hayatın her alanında etkili olup ve birbiriyle bağlantılı oldukça karmaşık bir etki alanına sahip bir konudur. Etkilediği ve etkilendiği yapı bakımından birçok tanımı yapılmaktadır. Coğrafya açısından tanımlamasını yapanlardan biri olan Atalay'a göre göç sürekli ikametgâhını uzun veya devamlı bir süre için değiştirmeyi anlatan nüfus hareketleridir. Göç olayının temelinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin coğrafi şartlar bakımından elverişli olduğu sahalara yerleşmek, deprem, sel, yangın, kuraklık vb. afetlerden uzaklaşmak ve savaşlar gibi siyasi ve dini etkilerden korunmak yatmaktadır (Atalay, 2011, s.27).

Göç olayı belirli bir dönem veya devamlı, birey veya grup halinde veyahut uzak ya da yakın mesafelere doğru gerçekleşsin; göç olgusunun her boyutunda önemli olan ortaya çıkan çeşitli sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi sonuçlarıdır. Göç alan yerlerde, nüfusun büyüklüğü sebebiyle yerleşim yerlerinde meydana gelen düzensizlik yani çarpık kentleşmeyle, gecekondulaşma, ulaşım zorluğu, altyapı eksikliği, kontrolsüz sanayi, yeşil alanların azalması (yerleşmeye açılan alanlar nedeniyle) ve su kaynaklarının yetersizliği, çevresel sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca yerel yönetimlerde görev aksaklıklarının oluşması ve pahalılık mali sorunlara yol açarken, gürültü kirliliği ile sağlık sorunları da insanlar üzerinde psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Böylece nüfusun niteliklerine yönelik planlamaların yetersiz gelmesi ve yukarıda belirtilen alanlarda değişimin meydana gelmesiyle ortaya çıkan faktörler göç alan yerlerde oluşan belli başlı sorunlardır.

“Güneydoğu Anadolu Bölgesinde görülen nüfus hareketlerinde normal koşullarda göçler için tetikleyici rol oynayan etkenlerin etkisi oldukça azdır. Çevrenin doğal elemanları açısından bölgeye bakıldığında ne dağlık alanlar ne de toprakların verimsizliği göçler için itici etkenler arasında sayılamaz. Bölge nüfusunda görülen hareketliliğe yol açan faktörlerin başında tarım alanlarının yetersizliği veya verimsizliği değil, doğurganlığın yüksekliğine bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik sebepler yer almaktadır. Ayrıca bölgede terör örgütünün

uygulamaları, terörle mücadele sürecinde devletin aldığı önlemler de nüfus hareketliliğini tetikleyen en önemli etkenler arasında yer alır”(Çoban, 2014, s.333).

Göçleri konusuna göre çeşitli şekillerde ele almak mümkündür. Bu sınıflandırmalar içerisinde en geniş kapsamlı olarak iç göçler ve dış göçler ayrımı yapılabilir. Yine bir diğer sınıflandırma türünü de isteğe bağlı göçler ve zorunlu göçler ile sürekli veya geçici göçler oluşturabilir.

4.2.1. İç Göçler

Bir ülkenin sınırları içerisinde meydana gelen yer değiştirme hareketleri iç göçler olarak nitelendirilir. Kentlerin ekonomik ve sosyal anlamda kırsal alanlara göre daha cazip olması daha çok kırlardan şehirlere doğru göçlerin gerçekleşmesine neden olmaktadır. “İç göçler, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine bağımlı olarak yıllar içinde değişiklik göstermekle birlikte, genellikle kırsal kesimden kent merkezlerine ve özellikle büyük kentlere yönelen göç hareketleri biçiminde olmuştur. Bu durum, ülkemizde dengeli gelişme ve sağlıklı kentleşme politikaları üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaya devam etmektedir. Daha çok kırsal kesimden kent merkezlerine ve özellikle büyük kentlere yönelen göç hareketleri biçiminde olmuştur” (Akkoyunlu Ertan ve Ertan, 2017, s.13).

“Ülkemizde tarıma sanayinin girmesi ve 1945’lerden sonra nüfus artışının çok hızlanması, Anadolu topraklarının artan nüfusu barındırıp besleyecek yeterlikte olmaması, feodalite kalıntısı olan ağalık düzeninin yıkılmaması gibi temel nedenlerden dolayı iç göç hareketi 1950’lerden sonra çok hızlanmış ve günümüzde yarattığı sorunlar nedeniyle de karmaşık bir sorun niteliğini almıştır” (Çakır, 2011, s.137).

Değişik iç göç sınıflandırmaları yapılabilir. Tümertekin ve Özgüç’e göre ülkelerin büyüklüğü, ekonomik kalkınmışlık düzeyi ve yerleşme tarihlerine bağlı olarak dört grup içinde iç göç olayları sınıflandırılabilir. Bunlar;

- a) Kırlardan kentlere
- b) Kentlerden kırlara
- c) Kırlardan kırlara

d) Kentlerden kentlere doğru olan göçlerdir (Tümertekin ve Özgüç, 2014, s.316). Bütün ülkelerde, tüm yerleşmelerde ve illerde olduğu gibi Şanlıurfa ilindeki göçler de bu şekilde sınıflandırılabilir. Ancak elimizde bulunan verilerin sınırlı olması nedeniyle bu çalışmada daha çok Şanlıurfa ilinden diğer illerdeki kentlere özellikle büyük kentlere doğru gerçekleşen nüfus hareketleri ele alınmıştır.

Tablo 24'e bakıldığında Şanlıurfa ilinin yerleşim yerine göre aldığı göç miktarında en fazla payı kentlerden kentlere olan iç göç hareketlerinin oluşturduğu görülmektedir. İkinci sırayı ise kentlerden kırlara doğru olan göçler oluşturmaktadır. Yerleşim yerlerine göre verdiği göç miktarında da birinci ve ikinci sırayı, aldığı göçlerde olduğu gibi, kentlerden kentlere olan göçler ve kentlerden kırlara doğru olan göçler önem kazanmaktadır. Hiç kuşkusuz bunda GAP'ın devreye girmesiyle tarımsal alanlardaki gelişmeyle kırsal alana dönüşlerin etkisi söz konusudur.

Tablo 24: Şanlıurfa İlinin Yerleşim Yerine Göre Aldığı ve Verdiği Göç (2000)

Yerleşim Yerine Göre Aldığı Göç											
Kentlerden kentlere			Kırlardan kentlere			Kentlerden kırlara			Kırlardan kırlara		
Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
36570	22074	14496	12941	8176	4765	13113	7588	5525	3730	1960	1770
Yerleşim Yerine Göre Verdiği Göç											
Kentlerden kentlere			Kırlardan kentlere			Kentlerden kırlara			Kırlardan kırlara		
Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
55138	32003	23135	21516	13189	8327	26227	14129	12098	12786	6469	6317

Kaynak: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2005). 2000 genel nüfus sayımı göç istatistikleri: Census of population migration statistics 2000. Ankara: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: <https://searchworks.stanford.edu/view/6827908>

Birden çok faktörün etkisi altında kalarak meydana gelebilen ve zaman içinde değişebilen bir olgu olan göç olayının oluşmasındaki etkenlerin başında itici faktörler gelir. Kırsal alanlardaki hızlı nüfus artışı, tarımsal alanların miras yoluyla küçük parçalara ayrılması ve böylece verimin düşmesi, toprakların büyük kısmının ağaların elinde olması, topraksız köylülerin fazlalığı ve özellikle tarımda makinalaşmanın artmasıyla işgücü fazlalığının oluşması, olumsuz coğrafi şartlarla beraber göçe neden olan kaynak yetersizliğinde etkili olan faktörlerdendir.(Özgür, 1998: 34–35).

İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamada yaşadığı zorluklar, dini, etnik ve siyasi baskılar, işsizlik, güvenlik ihtiyacı vb. itici faktörlerle beraber, daha iyi eğitim şartlarının, yüksek ücretli iş imkânlarının ve yüksek hayat standartlarının yaşandığı, kendini daha özgür hissettiği, sağlık, kültürel faaliyetler, alışveriş gibi sosyal hizmetlerden daha iyi yararlanma gibi çekici faktörler de göç olayının meydana gelmesinde etkili olmaktadır.

Şanlıurfa ilindeki yaşam koşullarının kalitesi çok düşüktür ve göç hareketlerinin meydana geldiği hedef bölge ile kaynak bölge arasında çok fazla eşitsizlik vardır. Sadece ekonomik koşullar değil bunun yanında sosyal koşullar açısından da hedef bölgelerle arasında büyük farklar vardır. İşsizlik, herhangi bir alanda mesleği olmayan insan sayısının çokluğu, eğitimsizlik, psikolojik baskı, kan davaları, töre cinayetleri ve geleneksel yapının insanlar üzerindeki baskıcı yapısı nedeniyle insanların kendini daha özgür hissedebileceği, baskılardan uzak olabileceği mekânlara göç ettiği de diğer gerçeklerdir.

GAP projesinin devreye girmesiyle tarımsal faaliyetlerdeki gelişmelerle beraber, ekonomi de canlanmaya başlamış ve yeni fabrikalar açılmıştır. Bununla beraber sosyal hayatta da değişimler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler her ne kadar göç olaylarını tam anlamıyla durduramamışsa da net göç hızının zaman içinde düşmesine yol açmıştır.

Bunun dışında göçler nüfusun niteliklerine yani yaş, cinsiyet, bireysel özellikler, medeni hali ve diğer özelliklerine göre farklılık gösterebilmektedir. Bu özelliklerle ilişkili olarak sürekli göç-geçici göç ve isteğe bağlı göç-zorunlu göç, gibi çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu sınıflandırmalar içerisinde yer alan ve göç olgusunun zaman içindeki boyutuyla ilgili olan sürekli/kalıcı göçler kişinin bağlı olduğu yerleşim yerini temelli bir şekilde terk etmesidir. Geçici (mevsimlik) göçler ise kişinin veya ailenin geçinme amacıyla devamlı yaşadığı veya ikametgâh adresinin bulunduğu yerden ayrılarak bir başka yerleşim yerinde, devamlı olmayan belirli süre, bir zaman süresinde ekonomik gelir elde etmek için gerçekleştirdiği göç biçimidir.

“Kırsal alanlarda yaşayan topraksız çiftçiler yanında çeşitli nedenlere bağlı olarak tarım alanlarının küçülerek, işletmelerin kendine yetersiz hale gelmesi sonucu birçok aile geçimini sağlamak üzere başka alanlara göç etmek durumunda

kalmaktadır. Genelde tarımla uğraşan ve kalifiye olmayan bu insanların çoğunluğunu basit işlerde çalışan niteliksiz mevsimlik işçiler oluşturmaktadır” (Benek, 2011, s.654).

“Mevsimlik tarım işçiliği ülkemizde sadece birkaç ili etkileyen bir konu değildir. Resmî tahminlere göre 19 ile 5000’den fazla gezici tarım işçisi göç etmekte, 11 ilden ise 5000’den fazla gezici tarım işçisi mevsimlik olarak ayrılmaktadır. Bu il sayılarına yalnızca mevsimlik mahalli tarım işçilerinin bulunduğu iller dâhil değildir. Konunun ülke genelindeki yaygınlığının yanı sıra etkilediği kişi sayısının fazlalığı da yine önemini artıran nedenlerden biridir. Mevsimlik tarım göçüne katılan toplam kişi sayısı bilinmemekle birlikte, göç edenler arasında gezici işçi olarak çalışan yaklaşık 300 bin kişi olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamdan hareketle sadece mevsimlik tarım göçünden yarım milyon insanın etkilendiğini söylemek gerçek dışı olmaz. Bu rakama göç etmeden kendi bölgesinde mevsimlik mahalli tarım işçisi olarak çalışanlar da katıldığında konudan etkilenen kişi sayısının katlanarak bir milyona yaklaşacağı düşünülebilir” (Beleli, 2013, s.11).

“Mevsimlik tarım işçileri genellikle tüm aile fertleri, erkekleri, araç gereçleriyle birlikte çalışmak üzere iş arayacakları yöreye intikal etmektedir. Bu nedenle, gittikleri yörenin işverenleri/yöneticileri tarafından gösterilen yerlerde konaklarlar. Konaklamaları için gösterilen yerlerde kendi olanakları ile orada barınmaya çalışırlar. Sağlıklı olmayan koşullarda barınmak zorunda kalan tarım işçileri, çocuklar da dahil bütün aile olarak çalıştığından tarım ilaçlarından, güneş yanıklarından zarar görmekte-dirler” (Benek, 2011, s.657)..

“Mevsimlik tarım işçiliği özellikle gezici işçi olarak çalışan aile üyelerinin yanında göç eden çocuğun okula düzenli devamına engel olmakta ve uzun süreli devamsızlık sebebiyle eğitim sürecinden kopuşa neden olabilmektedir. Mevsimlik tarım göçü ve işçiliği sırasında çocuğun içinde bulunduğu koşullar, fiziksel sağlığını göç sonrası dönemde de olumsuz olarak etkilemeye devam edebilmekte, bu sağlık sorunları da çocuğun eğitim sürecine etkin katılımını engelleyerek eğitimden kopma riskini artırabilmektedir” (Beleli, 2013, s.23).

Şanlıurfa ilinden gerçekleştirilen mevsimlik göçler hakkında elimizde veriler bulunmamaktadır. Ancak daha önce bu göç biçimi hakkında akademik bilgiler sunan

Benek çalışmasında Şanlıurfa ilinin Hilvan ilçesini örneklem olarak yaptığı çalışmada mevsimlik tarım işçisi olan 523 aile yüz yüze görüşmeler yapmıştır. Yine Kaleci'nin tarım işçileri üzerine yaptığı akademik çalışmada Eskişehir'e çalışmak üzere gelen mevsimlik işçiler içerisinde en kalabalık grubu Urfalıların oluşturduğunu söylemiştir. (Kaleci, 2007, s.58). Bu bilgiler bile en azından ilde halen mevsimlik göçlerin olduğunu gösterir. Ayrıca bu göçe katılan insanların çeşitli sorunlarla mücadele ettiğini çalışma ve yaşam koşullarında sorunlar bulunduğu da bir diğer gerçektir.

Göç hareketleri hakkında bir diğer önemli konu da göçün akım yönü ve mesafesidir. Türkiye'de doğal koşulların çerçevesini çizdiği bölgesel düzeydeki sosyo-ekonomik eşitsizlikler, Türkiye'de iç göç akışlarını genelde doğudan batıya doğru yönlendirmiştir (Ritter ve Teopfer, 1992, s.269; Özgür, 1998, s.40; Özbay ve Yücel, 2001 s.22 akt; Çoban, 2014, s.333). Şanlıurfa ilinden göç edenlerin büyük kısmının akım yönü de genel olarak batıya doğrudur. Ancak akım yönünde dönemler itibariyle farklılıklar görülmektedir.

Bununla birlikte Şanlıurfa ilinde göçlerde, akım yönünün mesafesine bakıldığında ise basamaklı bir göç yapısından bahsedilebilir. Bu basamakları mesafenin uzaklığına göre 3'e ayırmak mümkündür. Yakından uzağa doğru yapılacak bir sınıflamada, en çok göç verdiği illere göre, birinci basamağı çevre komşu illere doğru olan göç hareketleri oluşturur. Bunlar; Gaziantep, Mardin ve Diyarbakır illeridir. İkinci basamağı komşu illerin çevresindeki iller yani Hatay, Mersin, Adana illeri ve 3. basamağı da uzak iller olan İstanbul, İzmir, Ankara ve Antalya illeri oluşturur.

Ravenstein'in kanununda göç ve mesafe ilişkisinde genel olarak göç edenlerin kısa mesafede göçler gerçekleştirdiğini, bu göçlerin de yeni göçleri doğurduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca kanunda sanayi ve ticaretin geliştiği kentlerin daha çok göç aldığı da belirtilmektedir. Şanlıurfa ilinde de bu durum hakimdir denilebilir. Yapılan göçlerde en çok payı birinci basamaktaki yakın iller oluşturmaktadır ve bu göç hareketlerini daha çok kendi etki alanına göre sanayi ile ticaretin daha fazla geliştiği kentlere doğru aktığı görülmektedir.

Ravenstein'in göç kanununda bir diğere madde göç basamakları ile ilgilidir. Bu maddeye göre Şanlıurfa ilinden, büyük kent merkezlerine doğru, göç eden göçmenlerden, kalan boşluk oraya yakın yerlerden gelen göçlerle dolmuştur. Şanlıurfa ilinin yıllara göre en çok göç aldığı illerin bulunduğu tablolar incelendiğinde göç-mesafe ilişkisinde bu teörinin geçerliliği görülür.

Göçler konusunda diğere önemli nokta da bu göçlerin isteğe bağılı olarak mı gerçekleştiğı, yoksa zorunlu olarak yer değıştirme mecburiyetinde mi kaldığı konusudur. İsteğe bağılı göçler, insanların kendi iradeleri ile buldukları mekânı çekici faktörlerin etkisi ile terk etmeleridir. "2000 yılında yayımlanan BM Dünya Göç Raporunda zorunlu göç kavramının ise hayatı, özgürlüğü ya da geçim şartlarını tehlikeye atan zulüm, çatışma, baskı, doğal ve insani felaketler ya da ekolojik bozulmalar gibi zorlayıcı nedenlerle ülkelerini terk eden göçmenler için kullanıldığı belirtilmektedir. Göç olgusu, çok eski tarihlerden beri ekonomik, sosyal, politik ve kültürel etkileriyle toplumları şekillendirici bir unsur olmuştur" (Şahin ve Düzgün, 2015, s.168). Şanlıurfa ilinde gerek alınan gerekse verilen göçlerde göçlerin büyük kısmında zorunlu göçlerden ziyade isteğe bağılı göçler hakimdir. Sadece 2011 yılından itibaren Suriye'den gelen göçler zorunlu göçler kapsamında değerlendirilebilir.

4.2.1.1.Şanlıurfa İlinin Aldığı Göç, Verdiği Göç İle Net Göç ve Net Göç Hızı

Tablo 25'e bakıldığında 1975 yılından itibaren Şanlıurfa ili sürekli göç veren bir il konumunda olduğu görülür. Bu sebeple net göç hızı daima negatif değerler göstermiştir. Ancak 1975-2000 dönemleri arasında net göç hızı çok yüksek değerler gösterirken 2007-2008 döneminden itibaren bu değerler düşmüştür. Belli sınırlar içerisinde yaşayan nüfusun zaman dilimlerine ait nüfusunun bilinmesi ve nüfustaki değişiminin takip edilebilmesi sağlıklı, güncel ve doğru veriler ile ancak sağlanabilir. Böylece o topluma öncelikle planlama ve yönetim alanında hizmet sunulabilir. Belirli dönemlerde yapılan nüfus sayımlarıyla bunu yapmak mümkün olmadığı için, sürekli güncellenen dinamik bir sistemle ancak bu bilgiler elde edilebilir (Yakar, 2012, s.385). Kırsal alanlardan kentlere doğru göçlerin devam etmesine rağmen ADNKS ile beraber birden fazla yerde sayılma yani şehirde oturduğu halde kırsal alanlarda nüfusa kaydedilme gibi durumlardan kaynaklanan hatalara çözüm getirilmesi "sayım göçlerinin" artık yaşanmamasına olanak vermiştir (Yakar, 2012, s.397). Sonuç olarak 2007 yılından itibaren Türkiye'nin ADNKS'ye geçişiyle beraber daha sağlıklı veriler elde edilmiştir. Şanlıurfa ilinde 2007-2008 döneminde net göç hızının düşmesinde ADNKS'ye geçişin etkileri görülür.

1975 yılından 2017 yılına kadar Şanlıurfa ilinin en fazla göç verdiği dönem 1995-2000 sayım dönemidir. Bu dönemde net göç -48022 ve net göç hızı ise % -38,9'dur. 1975-1980 döneminde Şanlıurfa ilinden başka illere 52417 kişi, başka illerden de Şanlıurfa iline 16186 kişi göç etmiştir. Net göç farkı -36231 kişidir. 2007-2008 sayım döneminde, Şanlıurfa ilinden 37282 kişi başka illere, 25510 kişi de başka illerden, Şanlıurfa iline göç etmiştir. Arada -11772 kişilik net göç farkı vardır.

Tablo 25 ve Şekil 36'ya bakıldığında ilin belirli dönemlerinde aldığı ve verdiği göç miktarının düşmüş olduğu görülür. Aldığı göç miktarında ilk düşüş 2007-2008 yılları arasında kendini gösterir. Bunun nedeni ise daha önce 5'er yıllık arayla hesaplamalar yapılırken bu dönemde ise ADNKS'nin uygulanmasıyla verilerin her yıl ulaşılabilir hale gelmesidir. Bir diğer neden 27 Ekim 1989 yılında Bakanlar Kurulunun kararıyla GAP projesinin 1990'lardan itibaren faaliyete girmesiyle ilin aldığı göç miktarının artmış olabileceğidir. 2007 yılından önceki seçimlerde,

doğduğu alanın bütçeden daha fazla pay alabilmesi için başka yerlerde ikamet eden insanların kendi şehrine geri dönmesi aldığı göç miktarının payında artışa neden olabileceği de bir diğer ihtimal arasındadır. Bu nedenlerden dolayı 1995-2000 yılı arasında aldığı göç miktarı 2007-2008 yılına göre fazla olabilir. 2007 yılında ADNKS'nin uygulanmasıyla beraber çift sayılma, olduğundan fazla gösterilme vb. hataların minimum seviyeye inmesiyle gerçek sayının ortaya çıkması etkili olmuş da denilebilir.

Ayrıca 1990-2000 yılları arasında ilin vermiş olduğu göç miktarı da 2007 yılına göre fazladır. Nasıl ki 1995-2000 yılları arasında da ilin almış olduğu göç miktarı daha fazla bütçeden yararlanmak ise başka illerden burada ikamet eden insanlarından aynı nedenden dolayı o yıllar arasında ikametini kendi şehrine taşımış olabileceği ihtimalide söz konusudur. Ama en kabul edilebilir ihtimalin 2007 yılında ADNKS 'ye geçişle beraber verilerin daha sağlıklı hale gelmiş olabileceği ihtimalidir.

Bunun dışında ilin dönemler itibariyle cinsiyete bağlı göç miktarına bakıldığında, aldığı göç miktarında 2010 yılından sonra, verdiği göç miktarında ise 2011 yılından sonra kadınların miktarının arttığı ve erkeklere göçe daha fazla katıldığı görülür. Genel olarak Şanlıurfa ilinin aldığı ve verdiği göçlerde Ravenstein'in göç kanununda bahsetmiş olduğu maddelerin büyük oranda geçerli olduğu görülür. Ancak göç eden kadın ve erkek farkı karşılaştırıldığında bunun geçerli olmadığı görülür (Tablo 25).

Ravenstein göç kanununda cinsiyete bağlı göçlerde kadınların erkeklere oranla daha fazla göç etme eğiliminde olduğunu ve daha fazla göçe katıldıklarını ileri sürmüştür. Buna göre son yıllarda gerçekleşen göç eğiliminde Şanlıurfa ilinde bulunan kadınlarda da bu durumun ortaya çıktığı görülür. Ravenstein cinsiyetle ilgili teorisinin devamında ise kadınların doğdukları bölge yani kısa mesafeli göçlerde erkeklere oranla daha fazla göç etme eğilimi taşıyıp, yakın mesafelerdeki göç hareketlerine daha çok katıldıklarını da ileri sürmüştür. Tablo 40'teki Şanlıurfa ilinin 2016 ve 2017 yıllarına ait yurtdışına verdiği göç oranları incelendiğinde erkeklerin kadınlara göre daha fazla olduğu görülür. Genel bir ifadeyle Şanlıurfa ilindeki

kadınlar, hem erkeklere göre daha fazla göç hareketlerine katılmakta, hem de yakın mesafedeki göçleri daha çok tercih etmektedirler.

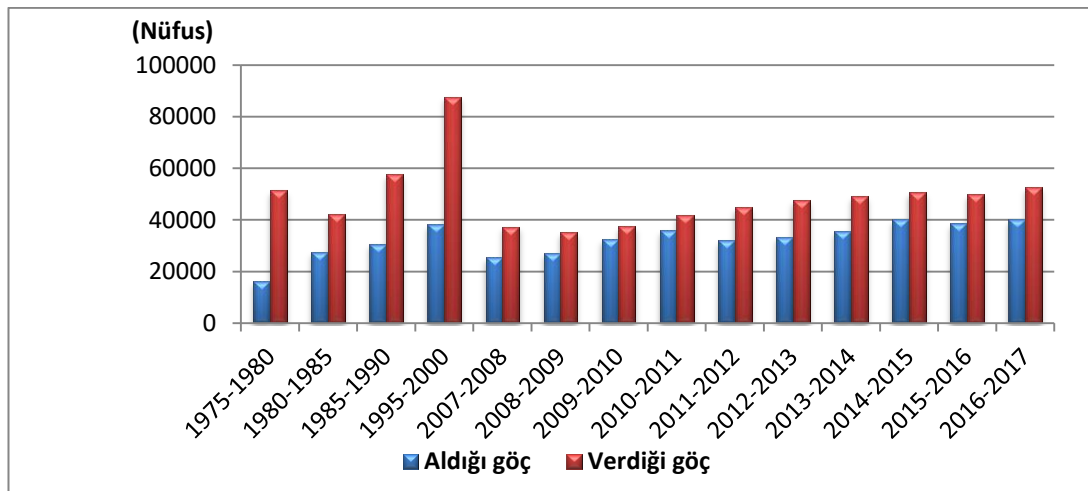
Tablo 25: Şanlıurfa İlinin Aldığı-Verdiği Göçler İle Net Göç ve Net Göç Hızı (1975-2017)

Dönemler	Aldığı Göç			Verdiği Göç			Net Göç	Net Göç Hızı (%)
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
1975-1980	16184	-	-	51437	-	-	-35253	-60,1
1980-1985	27559	-	-	42068	-	-	-14509	-20,90
1985-1990	30660	17308	13352	57460	32442	25018	-26800	-30,0
1995-2000	38320	24310	14010	87632	50301	37331	-49312	-38,9
2007-2008	25510	13205	12305	37282	19092	18190	-11772	-7,45
2008-2009	27190	13692	13498	35154	18264	16890	-7964	-4,92
2009-2010	32555	16151	16404	37555	18996	18559	-5000	-3,00
2010-2011	35888	17734	18154	41570	20750	20820	-5682	-3,31
2011-2012	31890	15562	16328	44878	22716	22162	-12988	-7,34
2012-2013	33383	16461	16922	47429	23456	23973	-14046	-7,76
2013-2014	35670	17613	18057	49030	23813	25217	-13360	-7,21
2014-2015	40135	19711	20424	50580	24690	25890	-10445	-5,50
2015-2016	38662	19142	19520	49789	24156	25633	-11127	-5,72
2016-2017	40058	19952	20106	52648	25797	26851	-12590	-6,32

Kaynak: DİE(2000), TÜİK, erişim: 11 Mayıs 2019,

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

Şekil 36: Dönemler İtibariyle Şanlıurfa İlinin Aldığı ve Verdiği Göç (1975-2017)

Kaynak: DİE(2000), TÜİK, erişim: 11 Mayıs 2019,

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden oluşturulmuştur.

1975-1980 dönemindeki net göçün nüfus büyüklüklerine göre sıralı dağılımında Şanlıurfa ili en çok göç veren iller sıralamasında 10. sırada, göç alan iller sıralamasında da 48. sırada yer almaktadır ve net göçüde -36231'dir. Yine TÜİK'in 2008 yılı ADNKS verilerine göre Şanlıurfa ili net göç hızı sıralamasında göç veren illerden birisidir ve göç veren iller sıralamasında 14. sırada, göç alan iller sıralamasında ise 26. sırada yer almaktadır.

2016-2017 yılları arasına gelindiğinde ise Şanlıurfa ilinin verdiği göç daha da artarak 52.648'e yükselmiştir. Buna karşılık aldığı göç de 40.058 kişi olarak gerçekleşmiştir. Net göç -12.590 kişi iken, net göç hızı ise %0-6,32 olmuştur. 2017 sayım döneminde ise Şanlıurfa ili göç veren iller sıralamasında 10. sırada göç alan iller sıralamasında ise 18. sırada yer almaktadır.

Türkiye'deki illerin aldığı ve verdiği göç sıralamasında Şanlıurfa ili çok fazla göç verdiği için sürekli ilk 15 il içerisinde yer almaktadır. Göç alan iller açısından diğer iller içindeki sıralamasına bakıldığında ise zaman geçtikçe daha fazla göç almakta olduğu ve aldığı göç miktarı sıralamasının yukarılarına doğru çıktığı görülmektedir. Bu da ilde verilen göç miktarı ne kadar çok olursa olsun çekici faktörlerin zamanla daha iyileşmesine bağlı olarak aldığı göç miktarının da arttığını gösterir. Çekici faktörleri ise GAP ile beraber tarım, sanayi ve sosyal alanlarda meydana gelen değişimler oluşturmaktadır.

4.2.1.2.Şanlıurfa İl Nüfusunun Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Göçün yapısı ve demografik sonucunu ortaya koymak için doğum yeri verisi önem arz etmektedir. 1975 yılında Şanlıurfa ilinin toplam nüfusu 597.277 kişi iken, bu nüfusun 569.229'u Şanlıurfa ili doğumlu olup, geriye kalan 28.048 kişi ise başka yerlerde doğup Şanlıurfa ilinde ikamet eden nüfustur. 2017 yılı itibariyle ise Şanlıurfa ilinin toplam nüfusu 1.985.753'e ulaşmış, bunun 1.816.640'ı Şanlıurfa ili doğumludur. 169.113 kişisi ise başka yerlerde doğup burada ikamet eden nüfustur (Tablo 26).

Tablo 26: Şanlıurfa İl Nüfusunun Doğum Yerlerine Göre Dağılımı (1975-2017) *

Sıra	Doğum Yeri	1975	1980	1985	1990	2000	2014	2015	2016	2017
1	Gaziantep	5,0	6,1	4,3	5,8	5,7	12,2	12,8	13,5	14,0
2	Mardin	29,0	30,1	26,0	25,6	24,3	13,9	13,3	13,1	12,5
3	Diyarbakır	4,8	4,6	3,9	5,4	6,5	8,2	8,4	8,4	8,3
4	Adana	3,2	3,5	3,2	3,7	4,3	6,5	6,5	6,6	6,5
5	Adıyaman	4,2	5,1	5,5	6,3	7,9	6,8	6,7	6,6	6,5
6	İstanbul	1,9	2,5	2,3	2,5	3,0	4,3	4,3	4,4	4,5
7	Mersin	-	1,1	1,7	1,6	2,5	4,2	4,2	4,2	4,2
8	Hatay	0,8	0,9	1,2	1,3	2,5	3,4	3,2	3,2	3,1
9	Ankara	4,0	2,7	3,3	3,2	2,7	2,8	2,8	2,7	2,8
10	Osmaniye	-	-	-	-	1,2	2,1	2,0	2,0	2,0
11	İller Toplam	52,9	56,6	51,4	55,4	60,6	64,4	64,2	64,7	64,4
12	Diğer İller Toplam	47,2	43,3	48,0	44,7	39,4	35,8	35,9	35,3	35,5

Kaynak: DİE(2000), TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

*TÜİK sitesinde 2007-2013 yılları arasındaki nüfusun doğum yerlerine göre dağılımı verisi bulunmamaktadır.

Şanlıurfa ili nüfusunda olup, diğer illerde doğmuş nüfus miktarı dışarıdan gelen nüfusu göstermesi açısından önemlidir. Farklı nedenlerle ile gelip yerleşen bu nüfus özellikle sosyo-ekonomik şartların değişmesi ve hizmet sektöründe istihdam edilen nüfusu göstermektedir. Şanlıurfa iline 1975-2017 yılları arasında toplam

10000 üzerinde doğum yeri başka yer olan iller incelediğinde, en çok göç veren ilin 148279 kişi ile Mardin ili olduğu görülür. Bu ili Gaziantep, Diyarbakır, Adıyaman izlemektedir. Şanlıurfa ili komsu iller basta olmak üzere Marmara Bölgesinden İstanbul, Akdeniz Bölgesinden Hatay, Osmaniye, Adana, Mersin (İçel) ve Kahramanmaraş, İç Anadolu Bölgesinden Ankara, Konya, Ege Bölgesinden İzmir ve Doğu Anadolu Bölgesinden Malatya ve Elazığ ilinden en çok göç almaktadır. Bu bölgeler içerisinde oran olarak en çok göç veren bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi iken, en az göç veren bölge ise Ege Bölgesidir (Tablo 27, Şekil 37, 38).

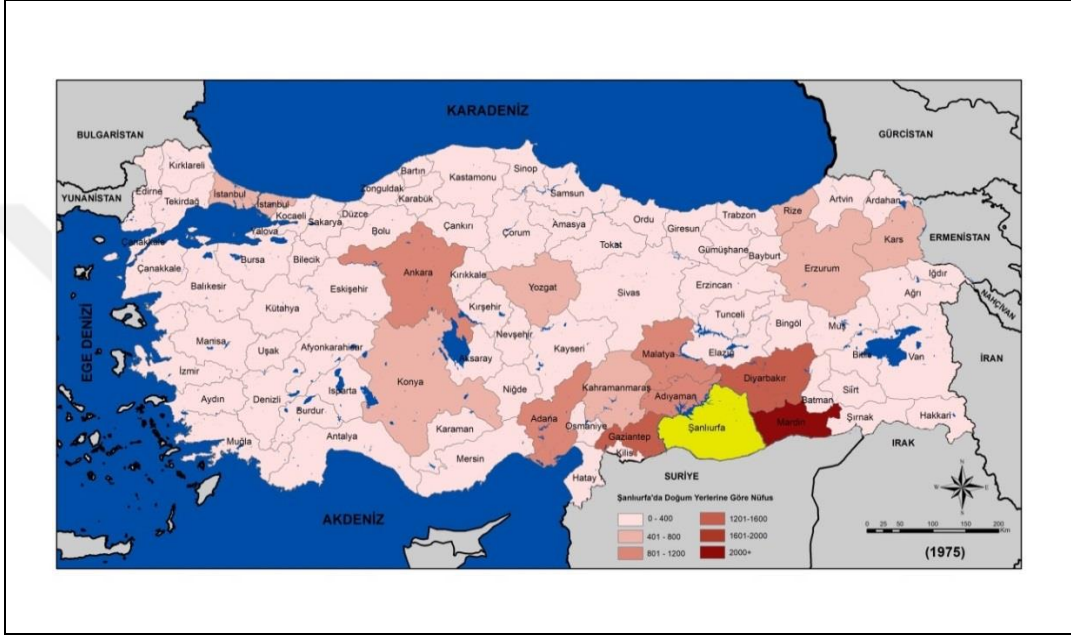
Tablo 27: Şanlıurfa İline 1975-2017 Yılları Arasında Toplam 10000 Üzerinde Göç Veren İller

Sıra	İl	Alınan Göç	%'si
1	Mardin	148279	16,9
2	Gaziantep	95765	10,9
3	Diyarbakır	65408	7,5
4	Adıyaman	57215	6,5
5	Adana	50228	5,7
6	İstanbul	33650	3,8
7	Mersin (İçel)	30484	3,5
8	Ankara	25140	2,9
9	Hatay	24159	2,8
10	Kahramanmaraş	17096	1,9
11	Malatya	16904	1,9
12	Konya	16315	1,9
13	İzmir	15463	1,8
14	Osmaniye	13572	1,5
15	Elazığ	10095	1,2
16	Diğer İller	257848	29,4
17	Toplam	877621	100,0

Kaynak: : TÜİK (2000-2017), erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden hesaplanmıştır.

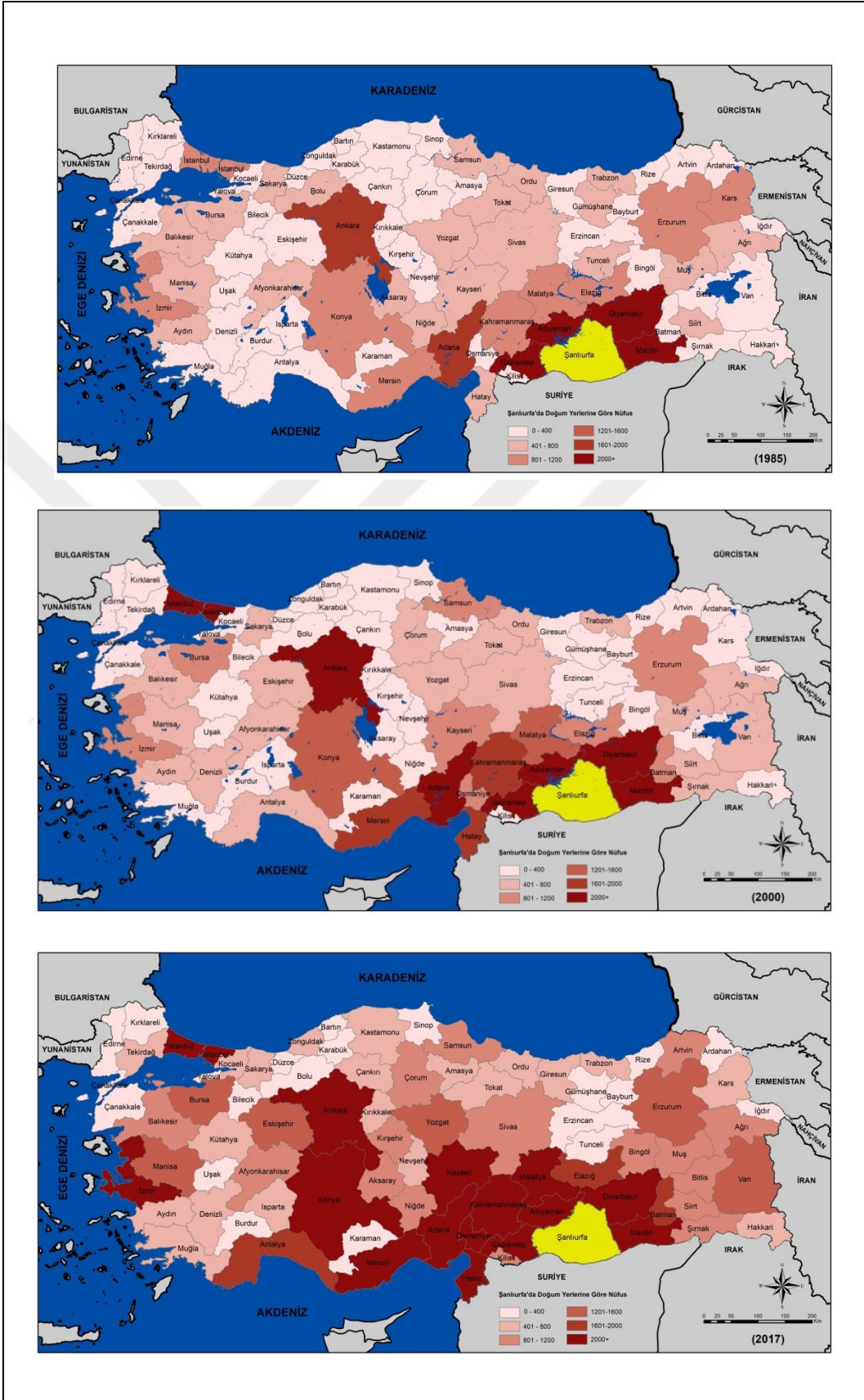
Tablo 27 Ravenstein'in göç-mesafe ilişkisi açısından değerlendirildiğinde genel olarak göç edenlerin kısa mesafede göçler gerçekleştirdiği görülür. Ayrıca bu göçlerde kademeli bir yapının varlığı da görülür. En çok göç hareketleri yakın illere doğru akarken daha sonra bu illerin çevrelerindeki illere doğru devam ettiği görülür.

Şekil 37: Şanlıurfa İl Nüfusunun Doğum Yerlerine Göre Dağılımı (1975)

Şekil 38: Şanlıurfa İl Nüfusunun Doğum Yerlerine Göre Dağılımı (1985, 2000, 2017)

4.2.1.3. Şanlıurfa İlinde Doğup Başka İllerde İkamet Eden Nüfusun Dağılımı

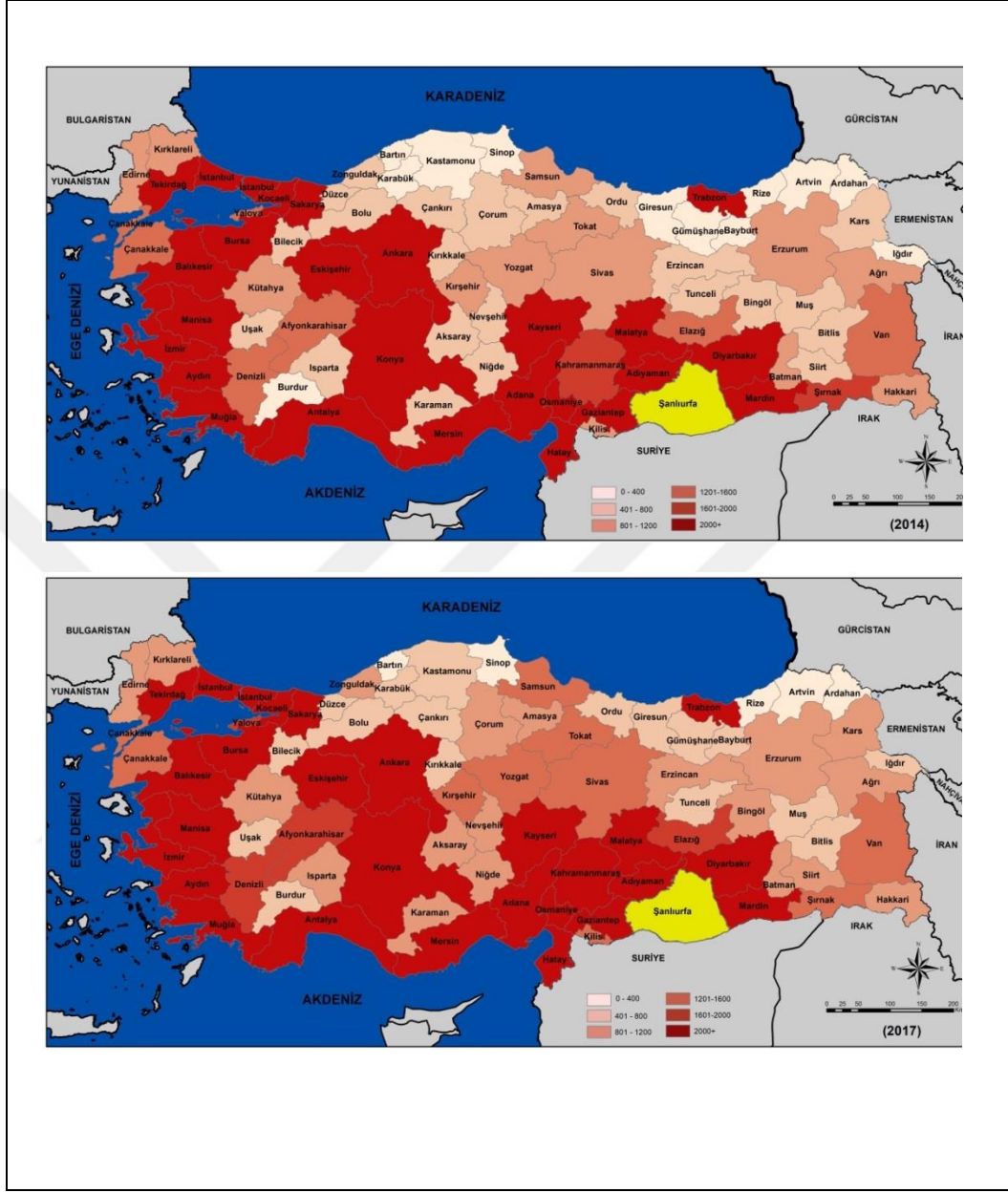
Tablo 28'deki bilgiler doğum yeri Şanlıurfa olup ancak başka bir ilde ikamet eden nüfusa aittir. TÜİK'in bu konuyla ilgili yayınlamış olduğu veriler sadece 2014 yılından itibaren mevcuttur. 2014 yılında doğum yeri Şanlıurfa ili olup ancak başka ilde ikamet eden nüfusun oranına bakıldığında, en çok göç verdiği illerin sırasıyla Gaziantep, İstanbul, Adana, Mersin, İzmir, Antalya, Ankara, Diyarbakır, Hatay ve Osmaniye illeri olduğu görülür. 2017 yılında da bu iller aynıdır. Sadece Bursa ili 11. sıradan 10. sıraya yükselmiştir. Tablo 28'de ilk sıralarda yer alan hedef illerin dağılımına bakıldığında endüstri, ticaretin geliştiği, iş imkânlarının daha fazla olduğu ve yaşam standartlarının Şanlıurfa iline göre daha yüksek olduğu iller olduğu görülür (Şekil 39).

Tablo 28: Şanlıurfa İlinde Doğup Başka İllerde İkamet Eden Nüfusta İlk 10 İl

Sıra	2014			2017		
	İller	Nüfus	%'si	İller	Nüfus	%'si
1	Gaziantep	125934	25,1	Gaziantep	130083	24,0
2	İstanbul	78132	15,6	İstanbul	84557	15,6
3	Adana	47557	9,5	Adana	47312	8,7
4	Mersin	41092	8,2	Mersin	41597	7,7
5	İzmir	28385	5,7	İzmir	30246	5,6
6	Antalya	20400	4,1	Antalya	23765	4,4
7	Ankara	19401	3,9	Ankara	21758	4,0
8	Diyarbakır	15584	3,1	Diyarbakır	15512	2,9
9	Hatay	11244	2,2	Hatay	11163	2,1
10	Osmaniye	10266	2,0	Bursa	11156	2,1
11	Diğer İller	103645	20,7	Diğer İller	123813	22,9
12	Toplam	501640	100,0	Toplam	540962	100,0

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

Şekil 39: Şanlıurfa İlinde Doğup Başka İllerde İkamet Eden Nüfusun Dağılımı (2014, 2017)

4.2.1.4.Diğer İllerin Nüfusuna Kayıtlı Olup Şanlıurfa İlinde İkamet Eden Nüfus

Doğum yeri gibi, nüfusa kayıt(nüfus kütüğü) verisi de göçün yapısı hakkında bilgi vermektedir. Şanlıurfa İl Nüfus Müdürlüğü'ne kayıtlı olup, 2000-2007 sayım döneminden önce kaydı başka il nüfus müdürlüklerinde olan kişiler ve diğer illerin nüfusuna kayıtlı olup Şanlıurfa ilinde ikamet eden nüfus ile ilgili veriler olmadığından herhangi bir açıklama yapılmamıştır. TÜİK'in 2007 yılında yapmış olduğu sayıma göre, Şanlıurfa ilinde 2007 yılında 85189 kişi başka il nüfusuna kayıtlı olup Şanlıurfa ilinde ikamet etmektedir. 2017 yılında bu göç miktarı değişmiş ve 125470'e ulaşmıştır (Tablo 29).

2007 yılında diğer illerin nüfusuna kayıtlı olup Şanlıurfa ilinde ikamet eden nüfusta ilk 10 sırayı oluşturan iller incelendiğinde birinci sırada Mardin ili yer alırken, onu Diyarbakır, Adıyaman, Gaziantep, Tokat, Adana, Trabzon, Hatay, Mersin ve Osmaniye ili takip etmektedir. 2017 yılında ise ilk on ili sırasıyla Mardin, Adıyaman, Gaziantep, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Malatya ve Osmaniye illeri oluşturmaktadır.

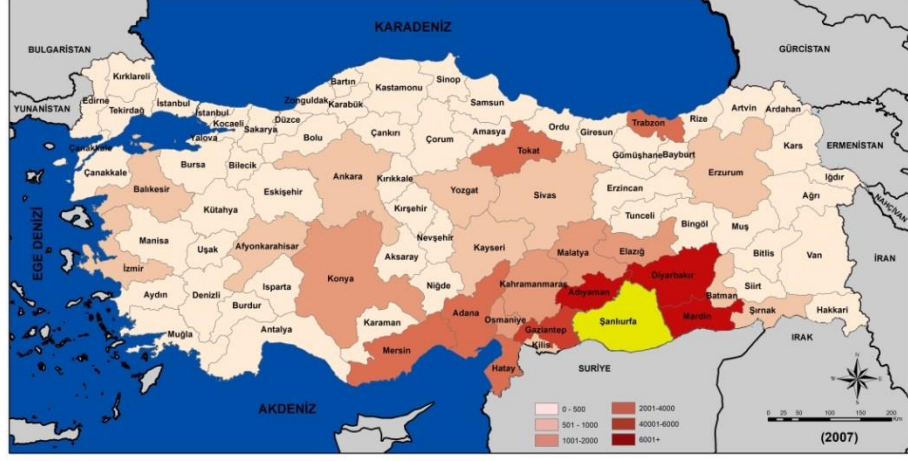
Diğer illerin nüfusuna kayıtlı olup Şanlıurfa ilinde ikamet eden nüfusta ilk 10 sırayı oluşturan illere bakıldığında komşu illerin ilk sırada yer aldığı görülür. İkinci basamağında ise komşu illerin çevresindeki iller oluşturmaktadır. Daha önce de göçlerde mesafenin etkili olduğu, insanların ilk önce daha yakın illere doğru göç ettiği vurgulanmıştı. Başka ilin nüfusuna kayıtlı olup Şanlıurfa'da ikamet eden nüfusta 2007 yılında Karadeniz bölgesinden Tokat ve Trabzon illeri yer alırken, 2017 yılında değişim olmuş ve sıralamaya Adana ile Malatya illeri eklenmiştir (Tablo 29, Şekil 40).

Tablo 29: Diğer İllerin Nüfusuna Kayıtlı Olup Şanlıurfa İlinde İkamet Eden Nüfusta ilk 10 il

Sıra	2007		2013		2017	
	İller	%'si	İller	Oran(%)	İller	%'si
1	Mardin	27,6	Mardin	25,2	Mardin	22,2
2	Diyarbakır	9,3	Diyarbakır	10,6	Diyarbakır	11,3
3	Adıyaman	8,9	Adıyaman	9,9	Adıyaman	10,4
4	Gaziantep	5,4	Gaziantep	5,4	Gaziantep	5,5
5	Tokat	4,7	Adana	3,7	Adana	3,7
6	Adana	3,6	Hatay	3,3	Mersin (İçel)	3,3
7	Trabzon	3,6	Mersin (İçel)	3,2	Hatay	3,0
8	Hatay	2,9	Kahramanmaraş	2,6	Kahramanmaraş	2,8
9	Mersin	2,9	Malatya	2,3	Malatya	2,4
10	Osmaniye	2,1	Osmaniye	2,2	Osmaniye	2,1
11	Diğer İller	29,1	Diğer İller	31,5	Diğer İller	33,3
12	Toplam	100,0	Toplam	100,0	Toplam	100,0

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden hesaplanmıştır.

Şekil 40: Diğer İllerin Nüfusuna Kayıtlı Olup Şanlıurfa İlinde İkamet Eden Nüfus (2007, 2017)

4.2.1.5.Şanlıurfa Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka İllerde İkamet Eden Nüfus

TÜİK'in 2007 yılı verilerine göre, Şanlıurfa ilinde 2007 yılında 2.011.840 kişi il nüfusuna kayıtlıdır ve bu kişilerden 1.437.679 Şanlıurfa ilinde ikamet ederken, 504. 761 kişisi Şanlıurfa ili dışındaki illerde ikamet etmektedir. 2017 yılına göre 2.697.075 kişi il nüfusa kayıtlıdır. Bu kişilerden 1.853.385'i ilde ikamet ederken, 843.690'nı ise Şanlıurfa ili dışındaki illerde ikamet etmektedir (Tablo 30).

2007 yılında Şanlıurfa iline kayıtlı nüfusun en fazla yaşadığı iller sırasıyla Gaziantep, İstanbul, Adana, Mersin, İzmir, Diyarbakır, Ankara, Antalya, Hatay ve Osmaniye illeri illeridir. 2017 yılında ilk 10 il değişmemiş, fakat sıralamada bir farklılık olmuştur. Bu iller sırasıyla Gaziantep, İstanbul, Adana, Mersin, İzmir, Antalya, Ankara, Diyarbakır, Osmaniye ve Hatay illeridir (Tablo 30, Şekil 41).

Stouffer kesişen fırsatlar teorisinde belirli bir kentte göç eden insanların çokluğunun hedef yerde bulunan olanakların bolluğu ile alakalı olduğunu, belirli bir zaman geçtikten sonra göç eden insanların oradaki girişimleri de, iş yeri açmak gibi yeni göç edecekler için bir cazibe ögesi durumunda gözükebileceğini belirtmektedir. Diğer taraftan bu kente yönelecek olan göçlerde, çekme faktörlerinin önemli olması dışında, önemli noktanın da mesafe olduğunu dile getirmişti. Böylece hedef yer ile ikamet edilen yer arasındaki mesafenin kısa olması göçe yönelecek olan bireyi cesaretlendirecek ve göçü olumlu açıdan etkileyecektir. Dolayısıyla da iş imkânlarının fazla oluşu ve mesafenin kısalığı, göçe katılan kişi sayısını artıracaktır (Jansen, 1970, s.11; akt; Çağlayan, 2006, s.77).

Stouffer'un kuramının geçerliliğini Şanlıurfa ili açısından değerlendirmek gerekirse, Şanlıurfa nüfusuna kayıtlı olup başka illerde ikamet eden nüfusta ilk 10 sırayı oluşturan illere bakıldığında iş imkânlarının bol olduğu, çekici faktörlerin arttığı illere doğru olduğu görülmektedir. Özellikle Gaziantep ilinin ilk sırada yer alması ise hem iş imkânlarının Şanlıurfa iline göre daha iyi olmasından hem de mesafenin kısa olmasından kaynaklanmaktadır.

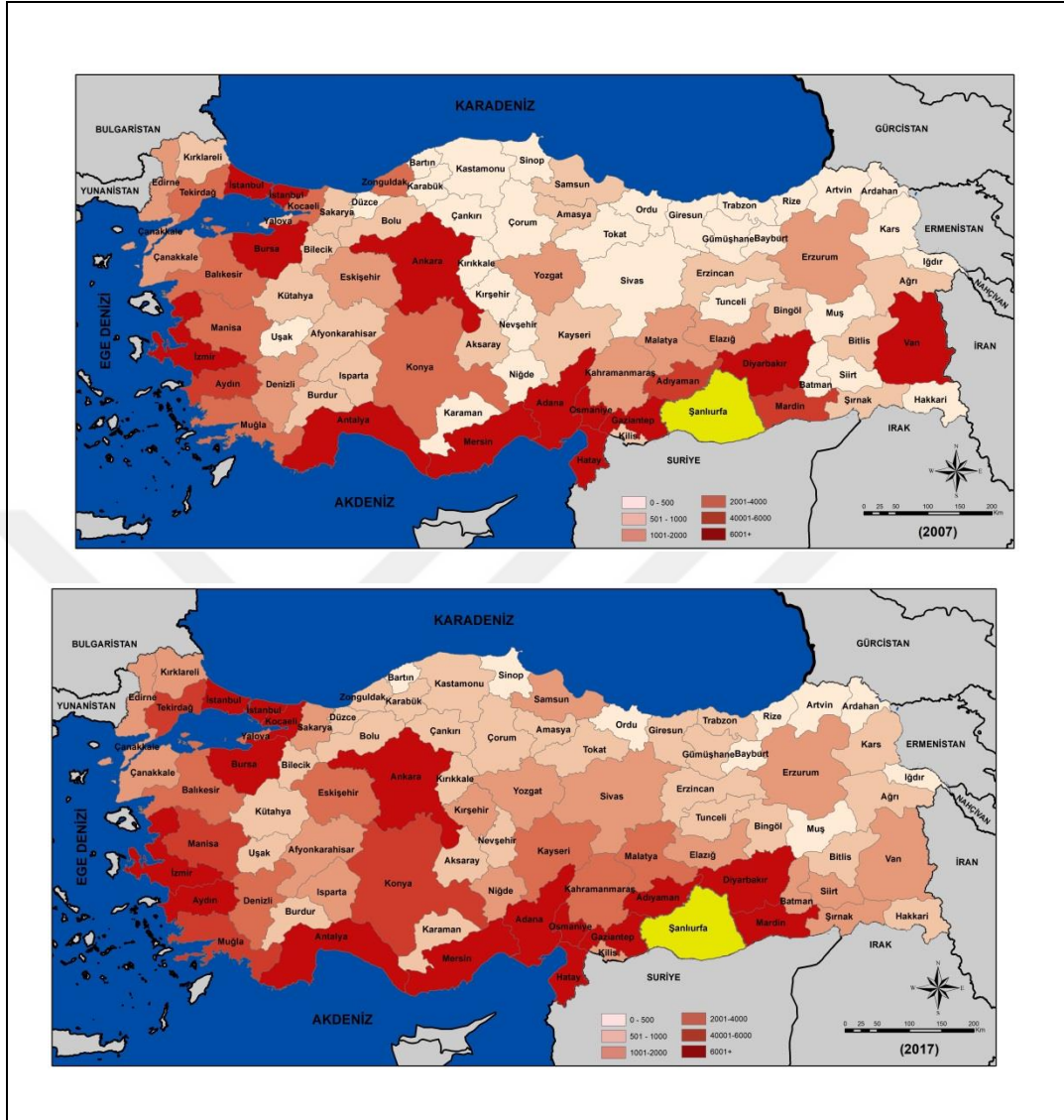
Tablo 30: Şanlıurfa Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka İllerde İkamet Eden Nüfus İlk 10 İl

Sıra	2007		2013		2017	
	İller	%'si	İller	%'si	İller	%'si
1	Gaziantep	28,1	Gaziantep	29,4	Gaziantep	28,8
2	İstanbul	15,8	İstanbul	15,5	İstanbul	15,5
3	Adana	13,5	Adana	12,7	Adana	12,0
4	Mersin	8,6	Mersin	8,5	Mersin	8,1
5	İzmir	5,8	İzmir	5,6	İzmir	5,4
6	Diyarbakır	3,5	Antalya	3,3	Antalya	3,8
7	Ankara	3,0	Diyarbakır	3,2	Ankara	3,2
8	Antalya	2,5	Ankara	3,1	Diyarbakır	2,8
9	Hatay	2,4	Osmaniye	2,5	Osmaniye	2,5
10	Osmaniye	2,4	Hatay	2,4	Hatay	2,2
11	Diğer İller	14,4	Diğer İller	13,8	Diğer İller	15,7
12	Toplam	100,0	Toplam	100,0	Toplam	100,0

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden hesaplanmıştır.

Şekil 41: Şanlıurfa Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka İllerde İkamet Eden Nüfus (2007, 2017)

4.2.1.6.Şanlıurfa İlinin İllere Göre Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç Miktarı

Şanlıurfa ilinin 1975-1980 sayım döneminde diğer illerden aldığı göç 16186 kişi, verdiği göç 52417 kişi ve net göçü -36231'dir. 1980-1985 sayım döneminde diğer illerden aldığı göç 27559 kişi, verdiği göç 42068 kişi ve net göçü -14509'dur. 1985-1990 sayım döneminde Şanlıurfa ilinin diğer illerden aldığı göç 30678 kişi, verdiği göç 57442 kişi ve net göçü -26764'ür. 1995-2000 sayım döneminde ise Şanlıurfa ilinin diğer illerden aldığı göç 38320 kişi, verdiği göçler 86342 kişi ve net göçü -48022'dir.

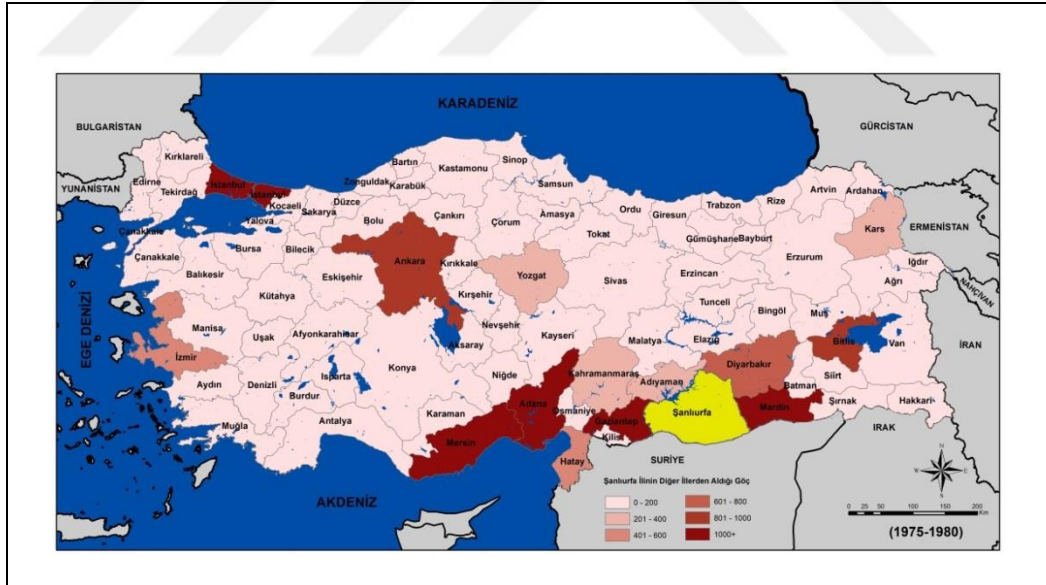
1975-1980 döneminde Şanlıurfa ilinin diğer illerden sırasıyla en çok göç aldığı iller Adana (%10,6), Gaziantep (%9,0), İstanbul (%7,6), Mardin (%7,5), Mersin (%7,2), Ankara (%6,0), Bitlis (%5,4), Diyarbakır (4,9), Hatay (3,6), İzmir (2,9) illeri iken, 1980-1985 döneminde Adana, İstanbul, Gaziantep, Ankara, Hatay, Mardin, İçel, Diyarbakır, İzmir ve Adıyaman ili en çok göç alan iller olmuştur. 1985-1990 sayım döneminde de Adana, Gaziantep, İstanbul, Diyarbakır, Ankara, Mardin, İçel, Adıyaman, İzmir ve Hatay illeri en çok göç alan illerde ilk sırayı oluştururken, 1995-2000 döneminde de İstanbul, Adana, Gaziantep, Ankara, İçel, Diyarbakır, Adıyaman, İzmir, Mardin ve Hatay illeri en çok göç alan illerde ilk 10 sırayı oluşturmuştur. (Tablo 31, Şekil 42,43).

Tablo 31: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Aldığı İlk 10 İl (1975-2000)

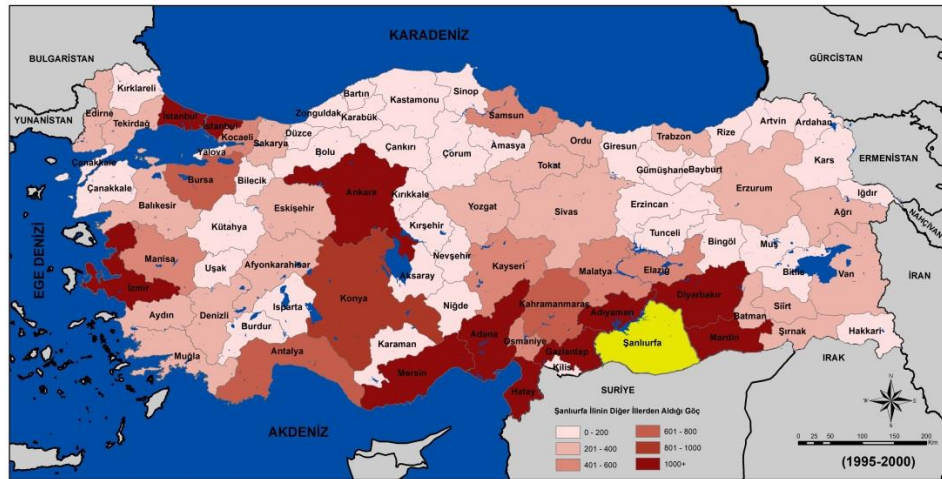
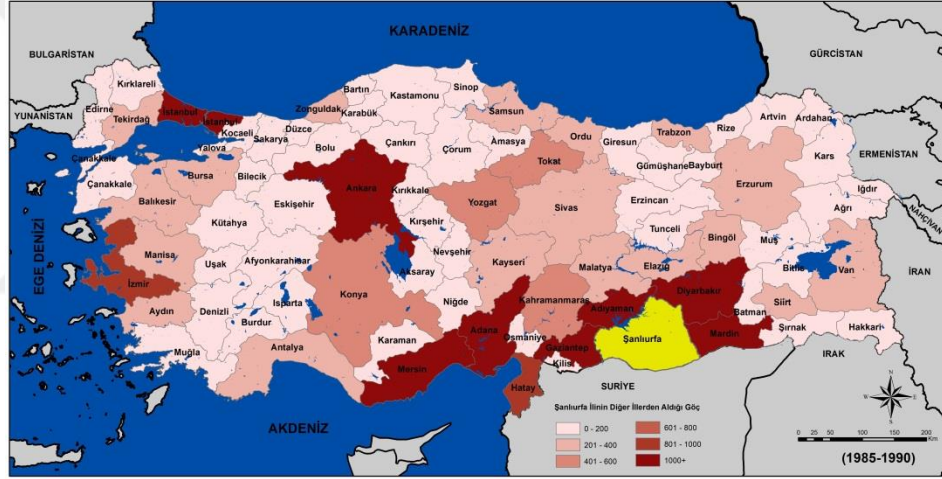
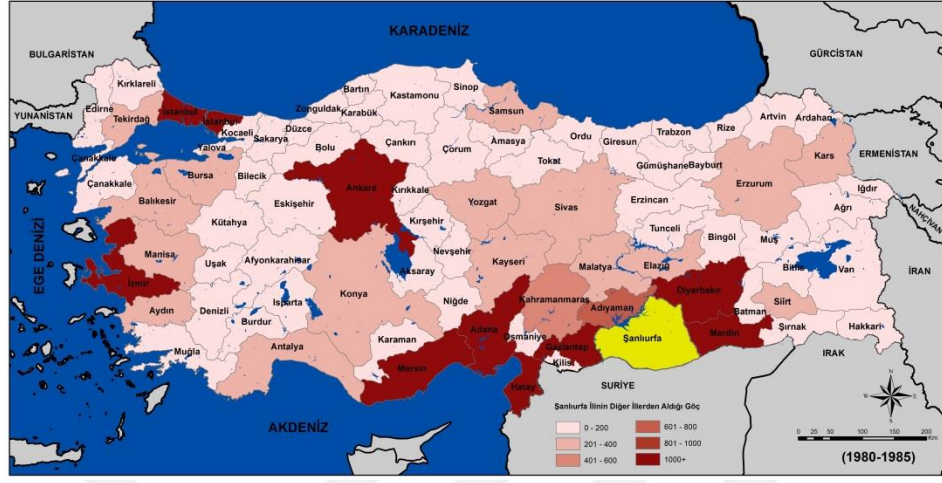
Sıra	1975-1980			1980-1985			1985-1990			1995-2000		
	İller	Aldığı Göç	%'si	İller	Aldığı Göç	%'si	İller	Aldığı Göç	%'si	İller	Aldığı Göç	%'si
1	Adana	1711	10,6	Adana	5047	18,3	Adana	3534	11,5	İstanbul	4547	11,9
2	Gaziantep	1453	9,0	İstanbul	2125	7,7	Gaziantep	2771	9,0	Adana	3040	7,9
3	İstanbul	1230	7,6	Gaziantep	2019	7,3	İstanbul	2347	7,7	Gaziantep	2700	7,0
4	Mardin	1221	7,5	Ankara	1922	7,0	Diyarbakır	2222	7,2	Ankara	2237	5,8
5	Mersin(İçel)	1165	7,2	Hatay	1358	4,9	Ankara	2016	6,6	Mersin(İçel)	2024	5,3
6	Ankara	963	6,0	Mardin	1292	4,7	Mardin	1603	5,2	Diyarbakır	1829	4,8
7	Bitlis	880	5,4	Mersin(İçel)	1225	4,4	Mersin(İçel)	1419	4,6	Adıyaman	1669	4,4
8	Diyarbakır	786	4,9	Diyarbakır	1136	4,1	Adıyaman	1267	4,1	İzmir	1474	3,8
9	Hatay	587	3,6	İzmir	1080	3,9	İzmir	921	3,0	Mardin	1336	3,5
10	İzmir	463	2,9	Adıyaman	692	2,5	Hatay	902	2,9	Hatay	1287	3,4
11	Diğer İller	5725	35,4	Diğer İller	9663	35,1	Diğer İller	11658	38,0	Diğer İller	16177	42,2
12	Toplam	16184	100,0	Toplam	27559	100,0	Toplam	30660	100,0	Toplam	38320	100,0

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

Şekil 42: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (1975-1980)

Şekil 43: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (1980-2000)

Doğal faktörlerin etkisi ile ekonomik ve sosyal adaletsizlik Türkiye’de göçlerin çoğunlukla doğudan batıya doğru yapılmasına neden olmuştur. Ancak 1980’li yılların başlarından itibaren başlayan zorunlu göçlerin yönü önce ilk durak olarak, çatışma bölgesindeki kasaba ve kentlere (Mutki ve Bismil gibi) olmuştur. Daha sonra çatışma bölgesine komşu kentsel yerleşmelere (Şanlıurfa ve Gaziantep gibi) doğru ve en son durak olarak da çatışma bölgesinin uzağındaki kentlere doğru (Mersin, Antalya, İstanbul ve İzmir gibi) yönelmesine yol açmıştır (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s.28).

Şanlıurfa ilinin dönemler itibariyle göç aldığı illere bakıldığında komşu illerden Mardin, Diyarbakır ve Gaziantep illerinin ilk 10’a giren iller arasında yer aldığı görülmektedir. Aynı bölgede yer almaları ve komşu iller olması, tarımdaki gelişmeler, sanayi, ticaret ve turizmdeki çekicilikler bakımından daha cazip fırsatlar sunması ve güvenlik açısından daha iyi durumda olması Mardin ilinden Şanlıurfa’ya ve diğer birkaç komşu ile doğru göçlerin yoğun bir şekilde devam etmesine neden olmuştur. Ancak var olan ekonomik fırsatların zamanla azalması ve illerin artık göç alabilecek kapasiteyi doldurup ihtiyaçları karşılaması açısından bu nüfusu doyuramaması, zamanla bu illere doğru olan göçü azaltmış ve göçün yönünün başka illere doğru kaymasına zemin hazırlamıştır (Günel, 2012).

1975-1980 döneminde Şanlıurfa ilinin diğer illere sırasıyla en çok göç verdiği iller Adana (%16,5), Gaziantep (%13,2), Mersin (%12,5) , İstanbul (%10,), İzmir (%6,4) Diyarbakır (%6,0), Hatay (5,6), Ankara (%3,6), Isparta (%2,2) ve Kahramanmaraş (%1,6) illeri iken, 1980-1985 döneminde Adana, Gaziantep, İçel, İstanbul, Hatay, İzmir, Ankara, Diyarbakır, Kahramanmaraş olmuştur. 1985-1990 sayım döneminde de Adana, Gaziantep, İstanbul, İçel, İzmir, Hatay, Ankara, Diyarbakır, Aydın ve Manisa illeri en çok göç verdiği illerde ilk sıraları oluştururken, 1995-2000 döneminde de Gaziantep, İstanbul, Aydın, İzmir, Adana, İçel, Hatay, Ankara, Diyarbakır ve Antalya illeri olmuştur (Tablo 32, Şekil 44, 45).

Tablo 32: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Verdiği ilk 10 İl (1975-2000)

Sıra	1975-1980			1980-1985			1985-1990			1995-2000		
	İller	Verdiği Göç	%'si	İller	Verdiği Göç	%'si	İller	Verdiği Göç	%'si	İller	Verdiği Göç	%'si
1	Adana	8636	16,5	Adana	7363	17,5	Adana	8952	15,6	Gaziantep	11691	13,5
2	Gaziantep	6921	13,2	Gaziantep	5438	12,9	Gaziantep	8406	14,6	İstanbul	8688	10,1
3	Mersin	6527	12,5	Mersin	5065	12,0	İstanbul	5968	10,4	Aydın	6921	8,0
4	İstanbul	5581	10,6	İstanbul	4032	9,6	İçel	5425	9,4	İzmir	6569	7,6
5	İzmir	3364	6,4	Hatay	2198	5,2	İzmir	3434	6,0	Adana	6014	7,0
6	Diyarbakır	3141	6,0	İzmir	2159	5,1	Hatay	2190	3,8	Mersin	5251	6,1
7	Hatay	2955	5,6	Ankara	1951	4,6	Ankara	1944	3,4	Hatay	3468	4,0
8	Ankara	1869	3,6	Diyarbakır	1682	4,0	Diyarbakır	1604	2,8	Ankara	3340	3,9
9	Isparta	1128	2,2	K.maraş	920	2,2	Aydın	1516	2,6	Diyarbakır	2623	3,0
10	K.maraş	844	1,6	Mardin	850	2,0	Manisa	1491	2,6	Antalya	2439	2,8
11	Diğer İller	10471	21,8	Diğer İller	10410	24,7	Diğer İller	16530	28,8	Diğer İller	30628	34,0
12	Toplam	51437	100,0	Toplam	42068	100,0	Toplam	57460	100,0	Toplam	87632	100,0

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019,

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr.verilerinden hesaplanmıştır>.

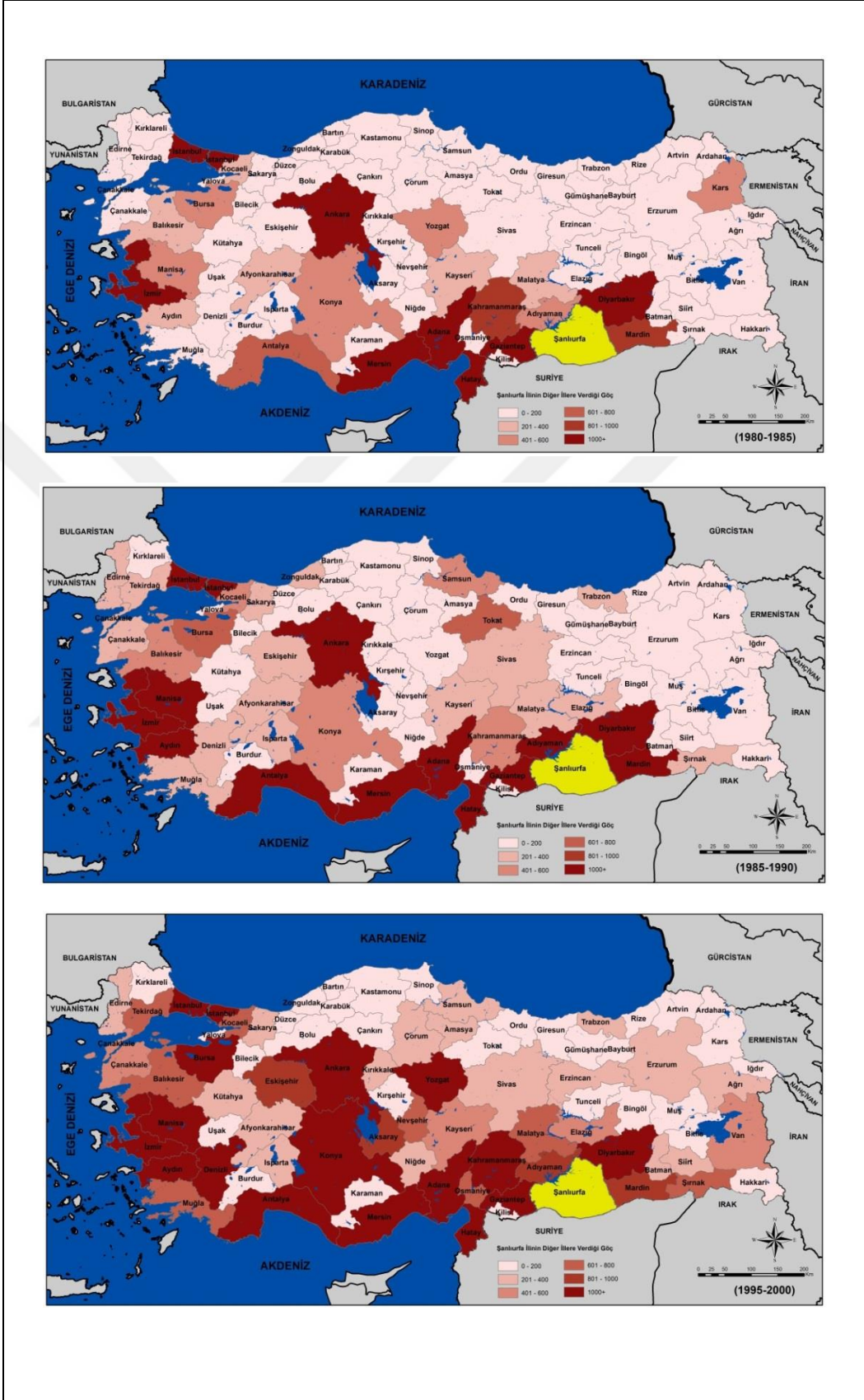
Mersin(İçel) ve Hatay illerine verilen göç önemli oranlara sahiptir. İskenderun Demir-Çelik Fabrikası (İSDEMİR)'nin 1975 yılında çalışmaya başlaması ilde sanayi dallarının gelişmesine yol açmıştır. Böylece Hatay iline doğru bu sebeplerden göç miktarı artmış olabilir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için tarım ve ticaret alanlarında bir çekim merkezi olan ve ticaret, ulaşım ile turizm sektörünün Mersin Limanı sayesinde gelişmesiyle İçel (Mersin)'e, doğru yoğun göçler oluşmasını sağlamıştır. Bu sektörlerin yanında birde 1986 yılında serbest bölgenin faaliyete geçmesiyle mersin iline olan göçler artmaya devam etmiştir (Günel, 2012, s.256; Uğur, 1996).

1995-2000 döneminde Şanlıurfa, Erzurum, Manisa, Diyarbakır ve Mardin illeri İzmir ilinin net göçünde (120.375), en önemli paya sahip olan illerdir. Doğu ve Güneydoğudaki bu illerin paylarının sürekli artmasında, bölgenin yıllar boyunca ekonomik ve toplumsal koşullarının etkisi altında kalmış olmasıdır. Ekonomik sorunların yanında ayrıca terör olaylarının eklenmesi, bölgenin sürekli göç vermesine neden olmuştur. Önce kendi bölge kentlerine yönelen bu göç akımı, ekonomik, sosyal ve kentsel açıdan kendilerini tutacak potansiyele sahip olmamaları nedeniyle orayı terk etmiş ve daha sonra batıdaki büyük kentlere doğru yönelmiştir. Çoğunlukla iş bulmak gayesine dayanan bu göçler, gittikleri yeni kentin demografik özellikleriyle birleşince, İzmir ilinin de buralardan aldığı göç miktarının sürekli artış göstermesine yol açmıştır. (Işık, 2009, s.13).

Şekil 45: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (1980-2000)

Şanlıurfa ilinin 2007-2008 sayım döneminde diğer illerden aldığı göçler toplam 25510 kişi, verdiği göçler 37282 kişi ve net göçü -11772'dir. 2008-2009 sayım döneminde diğer illerden aldığı toplam göçler 27190 kişi, verdiği göçler 35154 kişi ve net göçü -7964'tür. 2009-2010 sayım döneminde ise Şanlıurfa ilinin diğer illerden aldığı toplam göç 32555 kişi, verdiği göçler 37555 kişi ve net göçü -500'dür.

2007-2008 döneminde Şanlıurfa ilinin en çok göç aldığı iller sırasıyla Gaziantep (%16,7), İstanbul (%11,9), Mersin (%9,0), Adana (8,9), Antalya (%4,8), Mardin (%4,6), Ankara (%4,5), Diyarbakır (%4,2), İzmir (3,5), Hatay (%3,2) illeri iken, 2008-2009 döneminde İstanbul, Gaziantep, Adana, Mersin, Diyarbakır, Antalya, İzmir, Ankara, Mardin ve Hatay ili olmuş ve 2009-2010 sayım döneminde de Gaziantep, İstanbul, Adana, Mersin, Ankara, Antalya, Diyarbakır, Hatay, İzmir ve Mardin illeri en çok göç aldığı iller olmuştur (Tablo 33, Şekil 46).

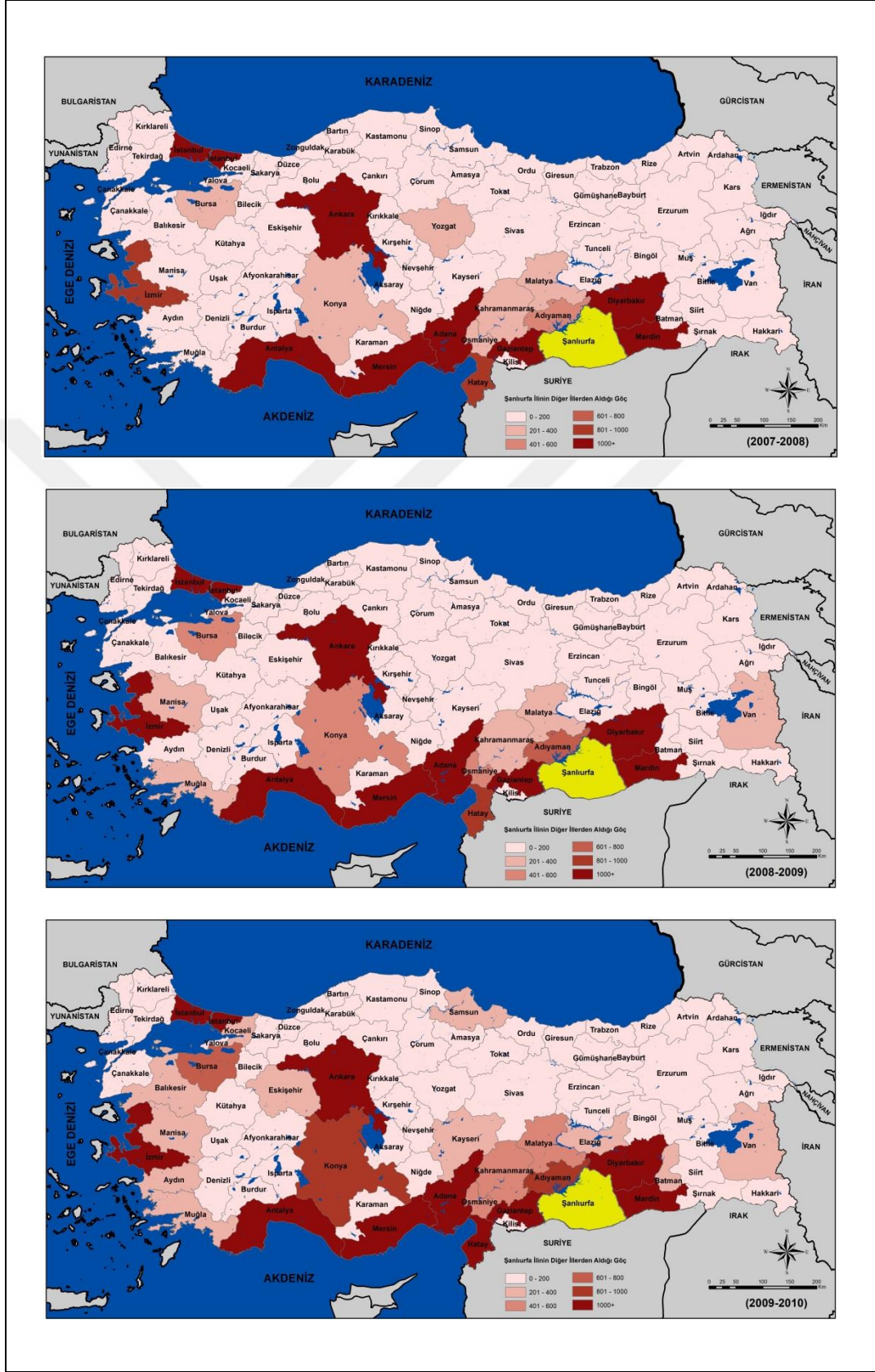
Tablo 33: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Aldığı ilk 10 İl (2007-2010)

Sıra	2007-2008			2008-2009			2009-2010		
	İller	Aldığı Göç	%'si	İller	Aldığı Göç	%'si	İller	Aldığı Göç	%'si
1	Gaziantep	4258	16,7	İstanbul	3534	13,0	Gaziantep	4110	12,6
2	İstanbul	3032	11,9	Gaziantep	3410	12,5	İstanbul	3888	11,9
3	Mersin	2307	9,0	Adana	2254	8,3	Adana	2298	7,1
4	Adana	2269	8,9	Mersin	1881	6,9	Mersin	2249	6,9
5	Antalya	1236	4,8	Diyarbakır	1760	6,5	Ankara	1695	5,2
6	Mardin	1169	4,6	Antalya	1357	5,0	Antalya	1486	4,6
7	Ankara	1136	4,5	İzmir	1235	4,5	Diyarbakır	1485	4,6
8	Diyarbakır	1061	4,2	Ankara	1199	4,4	Hatay	1410	4,3
9	İzmir	883	3,5	Mardin	1050	3,9	İzmir	1321	4,1
10	Hatay	823	3,2	Hatay	982	3,6	Mardin	1021	3,1
11	Diğer İller	7336	28,8	Diğer İller	8528	31,4	Diğer İller	11592	35,6
12	Toplam	25510	100,0	Toplam	27190	100,0	Toplam	32555	100,0

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019,

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden hesaplanmıştır.

Şekil 46: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (2007-2010)

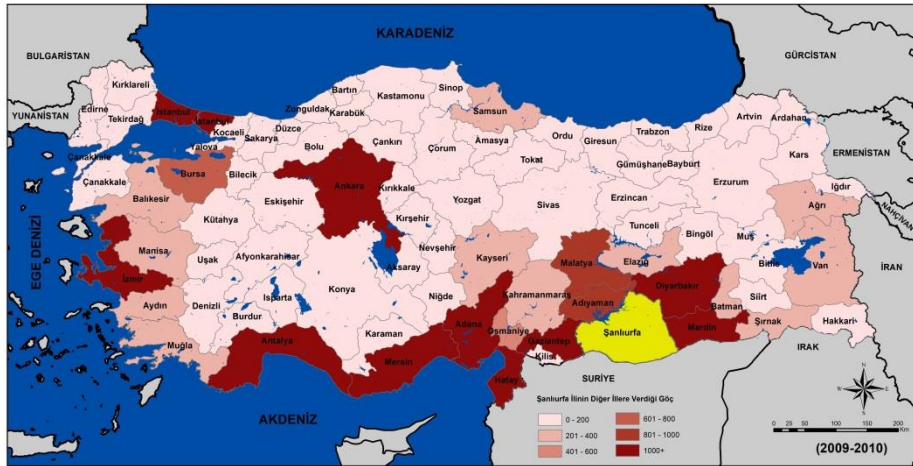
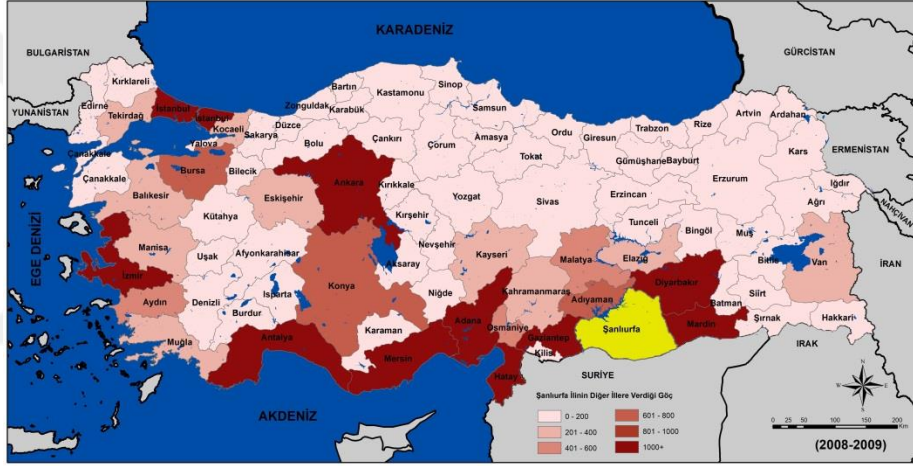
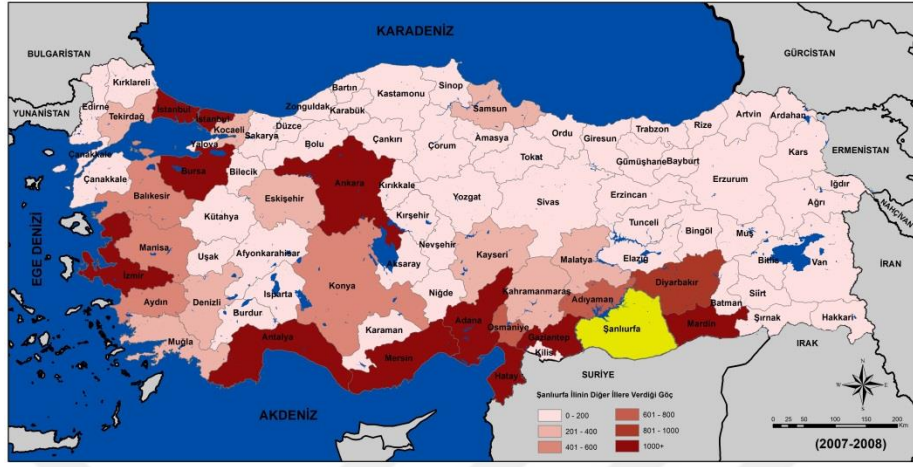
Yine Şanlıurfa ilinin 2007-2008 döneminde diğer illere sırasıyla en çok göç verdiği iller Gaziantep(%18,0), İstanbul (%11,8), Adana (%7,0), Mersin (%6,8), İzmir (%6,0), Antalya (%6,0), Ankara (%5,1), Hatay (%3,6), Mardin (%3,3), Bursa (%2,8) illeri olurken, 2008-2009 döneminde Gaziantep, İstanbul, Mersin, Adana, Ankara, İzmir, Antalya, Hatay, Diyarbakır, Mardin illeri olmuştur. 2009-2010 sayım döneminde de sırasıyla en fazla göç verdiği 10 il Gaziantep, İstanbul, Adana, Mersin, Ankara, Diyarbakır, İzmir, Antalya, Hatay ve Mardin illeri olmuştur (Tablo 34, Şekil 47).

Tablo 34: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Verdiği İlk 10 İl (2007-2010)

Sıra	2007-2008			2008-2009			2009-2010		
	İller	Verdiği Göç	%'si	İller	Verdiği Göç	%'si	İller	Verdiği Göç	%'si
1	Gaziantep	6721	18,0	Gaziantep	6269	17,8	Gaziantep	6207	16,5
2	İstanbul	4417	11,8	İstanbul	4335	12,3	İstanbul	5162	13,7
3	Adana	2623	7,0	Mersin	2620	7,5	Adana	2740	7,3
4	Mersin	2552	6,8	Adana	2483	7,1	Mersin	2708	7,2
5	İzmir	2249	6,0	Ankara	2180	6,2	Ankara	2364	6,3
6	Antalya	2246	6,0	İzmir	1673	4,8	Diyarbakır	1857	4,9
7	Ankara	1895	5,1	Antalya	1672	4,8	İzmir	1597	4,3
8	Hatay	1348	3,6	Hatay	1274	3,6	Antalya	1341	3,6
9	Mardin	1223	3,3	Diyarbakır	1262	3,6	Hatay	1280	3,4
10	Bursa	1048	2,8	Mardin	1008	2,9	Mardin	1152	3,1
11	Diğer İller	10960	29,4	Diğer İller	10378	29,5	Diğer İller	11147	29,7
12	Toplam	37282	100,0	Toplam	35154	100,0	Toplam	37555	100,0

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden hesaplanmıştır.

Şekil 47: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (2007-2010)

Şanlıurfa ilinin 2010-2011 sayım döneminde diğer illerden aldığı göçler 35888 kişi, verdiği göçler 41570 kişi ve net göçü -5682'dir. 2011-2012 sayım döneminde diğer illerden aldığı göçler 31890 kişi, verdiği göçler 44878 kişi ve net göçü -12988'dir. 2012-2013 sayım döneminde ise Şanlıurfa ilinin diğer illerden aldığı göç 33383 kişi, verdiği göç 47429 kişi ve net göç -14046'dır.

2010-2011 döneminde Şanlıurfa ilinin diğer illerden sırasıyla en çok göç aldığı iller Gaziantep (%11,6), İstanbul (%11,1), Adana (%8,5), Mersin (%6,6), Ankara (%5,8), Diyarbakır (%4,6), Antalya (%4,0), Mardin (%3,8), İzmir (%3,6), Hatay (%3,5) illeri iken, 2011-2012 döneminde Gaziantep, İstanbul, Adana, Mersin, Ankara, Diyarbakır, Mardin, Antalya, Hatay, İzmir ili olmuştur. 2012-2013 sayım döneminde de Gaziantep, İstanbul, Mersin, Adana, Ankara, Diyarbakır, Antalya, Mardin, Adıyaman, Hatay illeri en çok göç aldığı iller olmuştur (Tablo 35, Şekil 48).

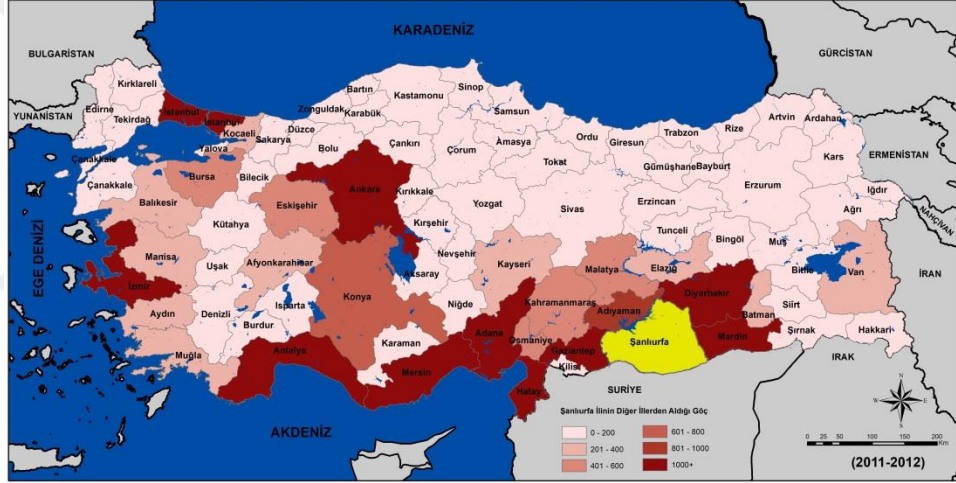
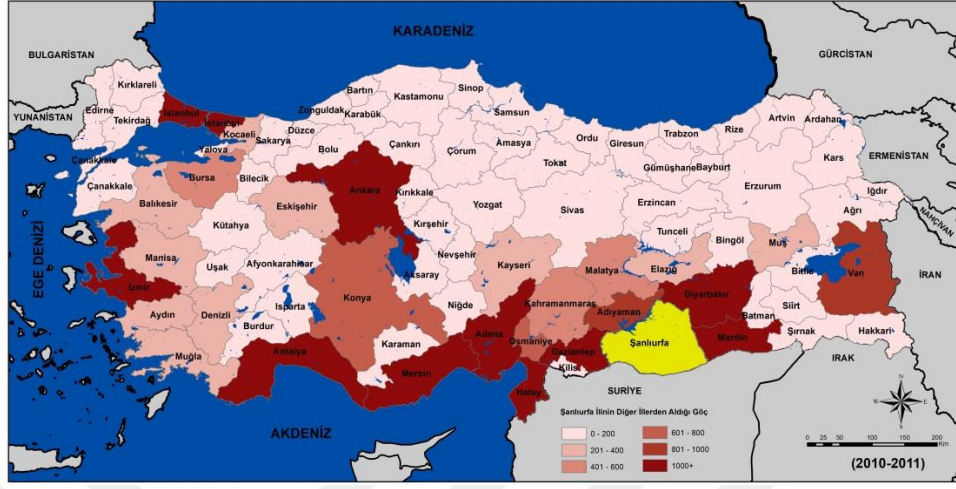
Tablo 35: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Aldığı 10 İl (2010-2013)

Sıra	2010-2011 Dönemi			2011-2012 Dönemi			2012-2013 Dönemi		
	İller	Aldığı Göç	%'si	İller	Aldığı Göç	%'si	İller	Aldığı Göç	%'si
1	Gaziantep	4156	11,6	Gaziantep	4071	12,8	Gaziantep	4242	12,7
2	İstanbul	4000	11,1	İstanbul	3534	11,1	İstanbul	3657	11,0
3	Adana	3057	8,5	Adana	2269	7,1	Mersin	2294	6,9
4	Mersin	2367	6,6	Mersin	2074	6,5	Adana	2195	6,6
5	Ankara	2076	5,8	Ankara	2056	6,4	Ankara	1984	5,9
6	Diyarbakır	1633	4,6	Diyarbakır	1863	5,8	Diyarbakır	1859	5,6
7	Antalya	1437	4,0	Mardin	1295	4,1	Antalya	1301	3,9
8	Mardin	1366	3,8	Antalya	1257	3,9	Mardin	1208	3,6
9	İzmir	1291	3,6	Hatay	1143	3,6	Adıyaman	1096	3,3
10	Hatay	1269	3,5	İzmir	1130	3,5	Hatay	1083	3,2
11	Diğer İller	13236	36,9	Diğer İller	11198	35,1	Diğer İller	12464	37,3
12	Toplam	35888	100,0	Toplam	31890	100,0	Toplam	33383	100,0

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019,

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr.verilerinden hesaplanmıştır>.

Şekil 48: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (2010-2013)

Şanlıurfa ilinin 2010-2011 döneminde diğer illere sırasıyla en çok göç verdiği iller ise Gaziantep, İstanbul, Mersin, Ankara, Adana, Antalya, Diyarbakır, Mardin, İzmir, Hatay illeri olurken, 2011-2012 döneminde Gaziantep, İstanbul, Adana, Mersin, Antalya, Ankara, İzmir, Hatay, Mardin Diyarbakır, illeri olmuştur. 2012-2013 sayım döneminde de sırasıyla en fazla göç verdiği 10 il Gaziantep, İstanbul, Mersin, Adana, Ankara, Antalya, İzmir, Diyarbakır, Mardin ve Hatay illeri illeridir. (Tablo 36, Şekil 49).

Tablo 36: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Verdiği 10 İl (2010-2013)

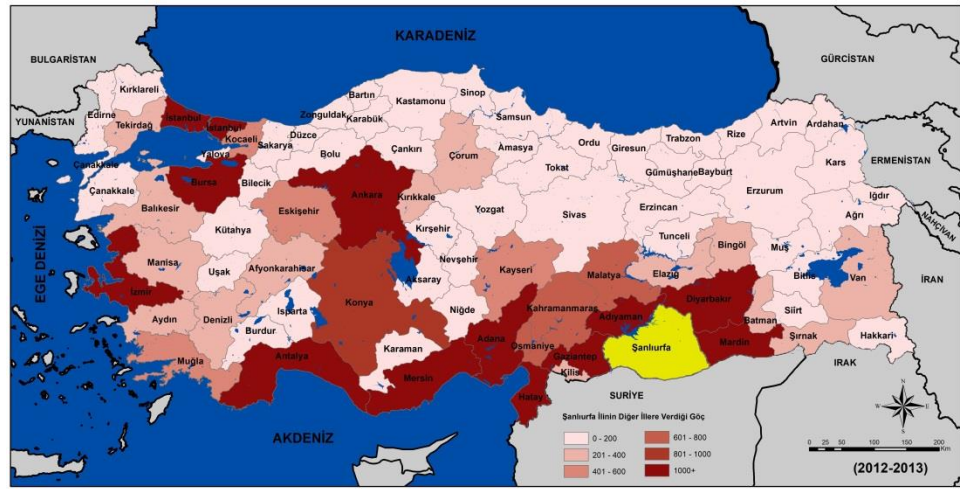
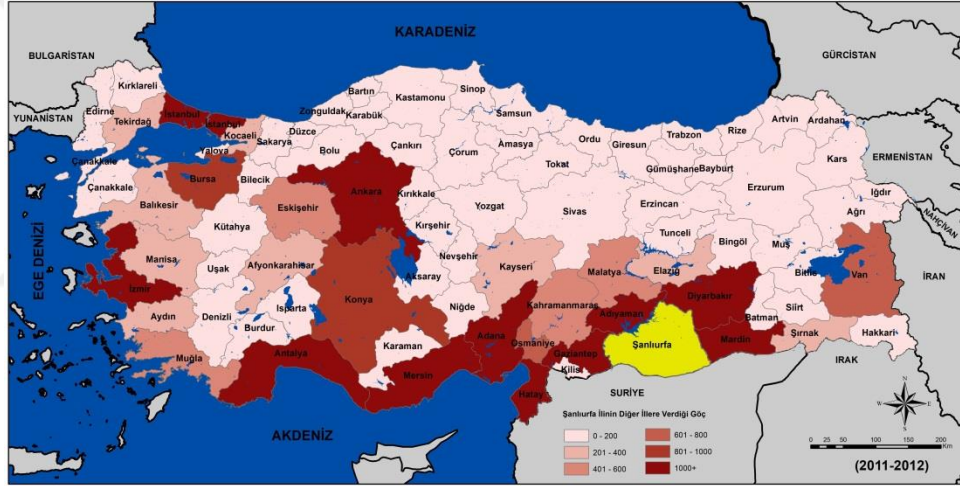
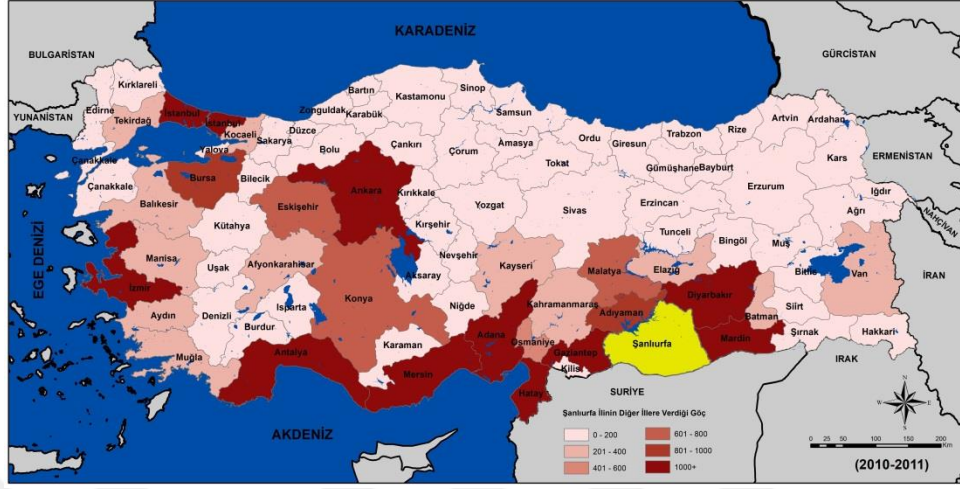
Sıra	2010-2011 Dönemi			2011-2012 Dönemi			2012-2013 Dönemi		
	İller	Verdiği Göç	%'si	İller	Verdiği Göç	%'si	İller	Verdiği Göç	%'si
1	Gaziantep	7057	17,0	Gaziantep	7438	16,6	Gaziantep	7041	14,8
2	İstanbul	5271	12,7	İstanbul	5704	12,7	İstanbul	5929	12,5
3	Mersin	2883	6,9	Adana	3190	7,1	Mersin	3277	6,9
4	Ankara	2766	6,7	Mersin	3051	6,8	Adana	3265	6,9
5	Adana	2695	6,5	Antalya	2394	5,3	Ankara	2904	6,1
6	Antalya	2146	5,2	Ankara	2324	5,2	Antalya	2670	5,6
7	Diyarbakır	1486	3,6	İzmir	1661	3,7	İzmir	1597	3,4
8	Mardin	1381	3,3	Hatay	1391	3,1	Diyarbakır	1502	3,2
9	İzmir	1313	3,2	Mardin	1364	3,0	Mardin	1500	3,2
10	Hatay	1183	2,8	Diyarbakır	1301	2,9	Hatay	1367	2,9
11	Diğer İller	13389	32,2	Diğer İller	15060	33,6	Diğer İller	16377	34,5
12	Toplam	41570	100,0	Toplam	44878	100,0	Toplam	47429	100,0

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019,

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr.verilerinden> hesaplanmıştır.

Şekil 49: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (2010-2013)

Şanlıurfa ilinin 2013-2014 sayım döneminde diğer illerden aldığı göçler 35670 kişi, verdiği göçler 49030 kişi ve net göçü -13360'dır. 2014-2015 döneminde aldığı göçler 40135 kişi, verdiği göçler 50580 kişi ve net göçü -10445'tir. 2015-2016 döneminde aldığı göçler 38662 kişi, verdiği göçler 49789 kişi olup ve net göç -11127'dir. Son sayım olan 2016-2017 döneminde ise diğer illerden aldığı göçler 40058 kişi, verdiği göçler 52648 kişi ve net göçü -12590'dır.

2013-2014 döneminde Şanlıurfa ilinin diğer illerden sırasıyla en çok göç aldığı iller İstanbul, Gaziantep, Mersin, Adana, Ankara, Diyarbakır, Antalya, Mardin, Hatay, İzmir illeri iken, 2014-2015 döneminde Gaziantep, İstanbul, Adana, Mersin, Ankara, Diyarbakır, Antalya, Mardin, Adıyaman, Hatay ili olmuştur. 2015-2016 sayım döneminde de İstanbul, Gaziantep, Adana, Mersin, Ankara, Diyarbakır, Antalya, Adıyaman, Mardin, Hatay illeri en çok göç aldığı iller olmuştur. Son sayım dönemi olan 2016-2017 döneminde ise İstanbul, Gaziantep, Adana, Ankara, Mersin, Diyarbakır, Antalya, Adıyaman, İzmir, Hatay illeri en çok göç aldığı 10 il olmuştur. (Tablo 37, Şekil 50, 51).

Yine Şanlıurfa ilinin 2013-2014 döneminde diğer illere sırasıyla en çok göç verdiği iller Gaziantep, İstanbul, Adana, Ankara, Antalya, Mersin, Diyarbakır, İzmir, Adıyaman, Mardin illeri olurken, 2014-2015 döneminde Gaziantep, İstanbul, Ankara, Antalya, Adana, Mersin, İzmir, Diyarbakır, Adıyaman, Hatay illeri olmuştur. 2015-2016 sayım döneminde de sırasıyla en fazla göç verdiği 10 il Gaziantep, İstanbul, Ankara, Adana, Antalya, Mersin, İzmir, Diyarbakır, Adıyaman, Mardin illeri olmuştur. Son sayım dönemi olan 2016-2017 döneminde de Gaziantep, İstanbul, Ankara, Antalya, Mersin, Adana, İzmir, Diyarbakır, Mardin, Adıyaman illeri en çok göç verdiği 10 il olmuştur (Tablo 38, Şekil 52, 53).

1975-2017 dönemleri itibariyle Şanlıurfa ilinin en çok göç aldığı ve verdiği illere bakıldığında ilk iki sırada daima Gaziantep ve İstanbul illeri yer alırken hemen ardından Adana, Mersin illerinin ön sıralarda yer aldığı görülür. Şanlıurfa ilinin en çok göç verdiği illerden birkaçını komşu iller oluştururken diğer illeri ise iş olanaklarının fazla olduğu ve sanayileşmenin yoğun olduğu illerin oluşturduğu görülür. Aile bütünlüğüne önem veren ve çok çocuk sahibi olma geleneğinin hakim olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, doğurganlığın fazla olduğu yerlerden

İstanbul, Ankara ve İzmir ile Akdeniz bölgesinin kıyı kesimlerindeki illere doğru uzanan göçlerin temel nedenin ekonomik maksatlı olduğu görünmektedir. Aile içi dayanışma ve bağlılık bu illere doğru yönelen nüfus hareketlerinin en önemli nedenini oluşturmaktadır. Bölgede göç alan ve veren illerin çoğunlukla aynı olması, yerleşilen alan ile geldikleri yerler, bölgeler arasında aile bağlılığının olduğunu göstermektedir. İnsanların göç etme nedenlerinde ilk sırayı aile üyelerinden birine bağımlı olarak yapılan göçlerin oluştururken sonra ikinci nedeni tayin veya iş değişikliği(% 19,8) amacıyla yapılan göçler oluşturmaktadır. Ayrıca eğitim (15,3) amacıyla yapılan göçler bir diğer nüfus hareketini oluşturmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesini ilgilendiren nüfus hareketliliğinde belirleyici etkenin aile dayanışması olduğu açıkça görülmektedir. (Çoban, 2012, s.337-338).

İlde iş imkânlarının sınırlı olması insanları ekonomik anlamda daha çok fırsatların olduğu alanlara doğru yönlendirmiş denilebilir. İlk sırada daima Gaziantep ilinin yer alması hem mesafenin geldikleri yere göre kısa olmasından, hem akrabalık bağı sebebiyle hem de gelişen sanayisi yönüyle iş fırsatlarının çok olmasından kaynaklanmaktadır. Bu fırsatlar insanları çekici bir güç olarak kendine doğru çekmiştir.

Yine tüm sayım dönemleri itibariyle Şanlıurfa ilinin en çok göç verdiği illerin başında Antalya, Hatay illeri de yer almaktadır. Bunun sebepleri arasında “Antalya ili Türkiye’de en fazla göç alan illerin başında gelmektedir. Antalya’nın en çok göç alan il olmasındaki en önemli sebep ise özellikle turizm sektöründe sahip olduğu istihdam imkânlarıdır. Antalya’nın bu ve benzeri birçok cazip özelliğinden dolayı bu şehre her yıl Türkiye’nin dört bir tarafından insanlar göç ederek yerleşmeye gelmektedirler. Önceki bölümlerdeki tablolarda da ifade edildiği gibi Antalya’ya göç veren iller arasında İzmir, Muğla ve Aydın olduğu gibi Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır gibi iller de vardır”(Kılıç, 2016, s. 103). Daha çok pamuk tarımında işçiye duyulan talep, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden Hatay’a doğru mevsimlik ve kalıcı göçlerin yapılmasına neden olmuş ve zamanla buralarda yeni yerleşme ünitelerinin oluşmasına yol açmıştır (Çetin, 2012, s.244).

Şanlıurfa ilinde göç olgusuna ve yaşanan çeşitli göç hareketlerine genel anlamda bakıldığında, itme-çekme kuramındaki faktörlerin gerek iç göçler gereksede dış göçlerde işlediği görülmektedir. Bununla beraber zaman geçtikçe göçlerin meydana gelmesinde etkili olan nedenlerin gittikçe daha da karmaşık hâle geldiği aşikârdır. Zaman içinde ortaya çıkan bu yeni faktörler itme-çekme kuramının, Lee'nin kuramında bahsettiği gibi, her sınıf için ayrı olarak hesaplanmasını daha da zorlaştırdığını göstermektedir ve sınıfın söz konusu bu yapısı göçlerin neden gerçekleştiği üzerinde net tespitler yapılabilmesini de güçleştirmektedir.

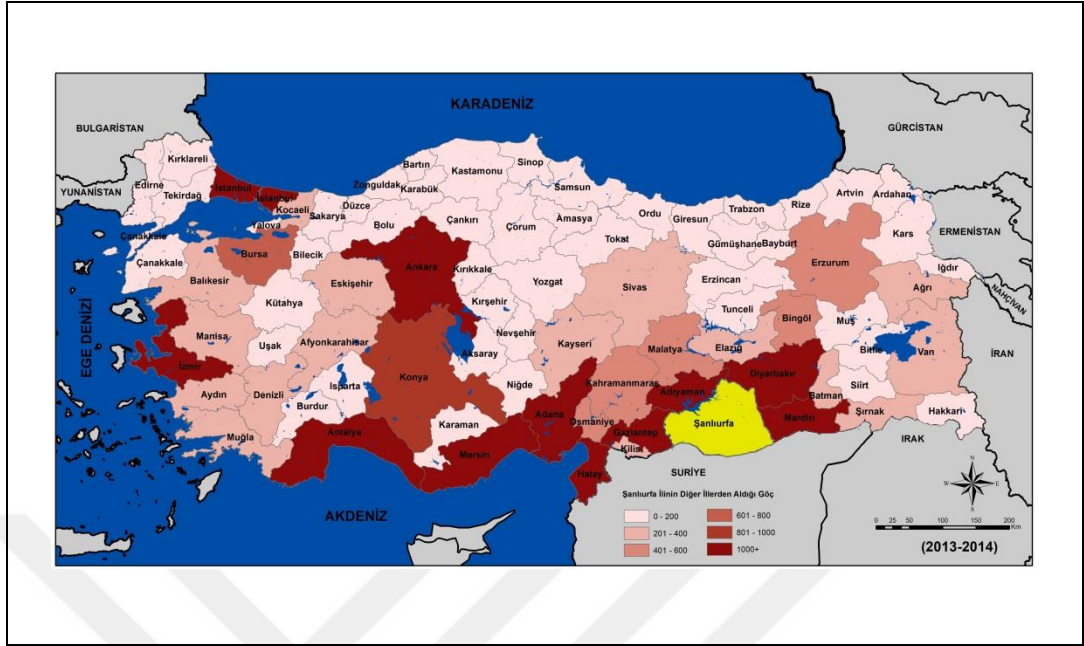
Tablo 37: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Aldığı 10 İl (2013-2017)

Sıra	2013-2014 Dönemi			2014-2015 Dönemi			2015-2016 Dönemi			2016-2017 Dönemi		
	İller	Aldığı Göç	%'si	İller	Aldığı Göç	%'si	İller	Aldığı Göç	%'si	İller	Aldığı Göç	%'si
1	İstanbul	4523	12,7	Gaziantep	4524	11,3	İstanbul	4752	12,3	İstanbul	4714	11,8
2	Gaziantep	3991	11,2	İstanbul	4504	11,2	Gaziantep	4540	11,7	Gaziantep	4678	11,7
3	Mersin	2372	6,6	Adana	2789	6,9	Adana	2305	6,0	Adana	2484	6,2
4	Adana	2214	6,2	Mersin	2394	6,0	Mersin	2232	5,8	Ankara	1979	4,9
5	Ankara	1976	5,5	Ankara	2331	5,8	Ankara	2110	5,5	Mersin	1949	4,9
6	Diyarbakır	1718	4,8	Diyarbakır	2059	5,1	Diyarbakır	1965	5,1	Diyarbakır	1941	4,8
7	Antalya	1447	4,1	Antalya	1848	4,6	Antalya	1758	4,5	Antalya	1736	4,3
8	Mardin	1229	3,4	Mardin	1304	3,2	Adıyaman	1374	3,6	Adıyaman	1538	3,8
9	Hatay	1194	3,3	Adıyaman	1252	3,1	Mardin	1359	3,5	İzmir	1312	3,3
10	İzmir	1099	3,1	Hatay	1245	3,1	Hatay	1283	3,3	Hatay	1229	3,1
11	Diğer İller	13907	39,0	Diğer İller	15885	39,6	Diğer İller	14984	38,8	Diğer İller	16498	41,2
12	Toplam	35670	100,0	Toplam	40135	100,0	Toplam	38662	100,0	Toplam	40058	100,0

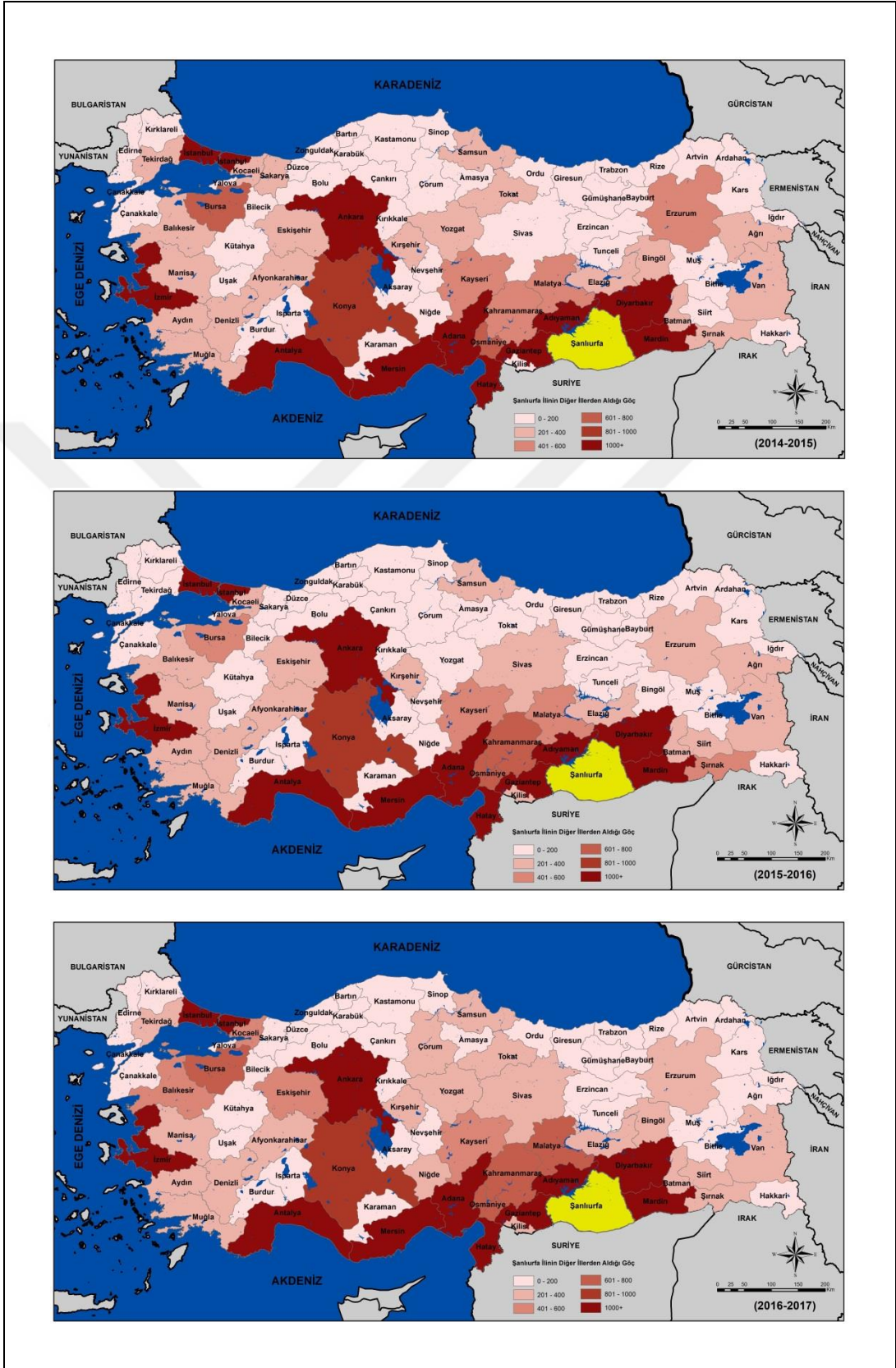
Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019,

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. verilerinden hesaplanmıştır.

Şekil 50: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (2013-2014)

Şekil 51: Şanlıurfa İlinin Diğer İllerden Aldığı Göç (2014-2017)

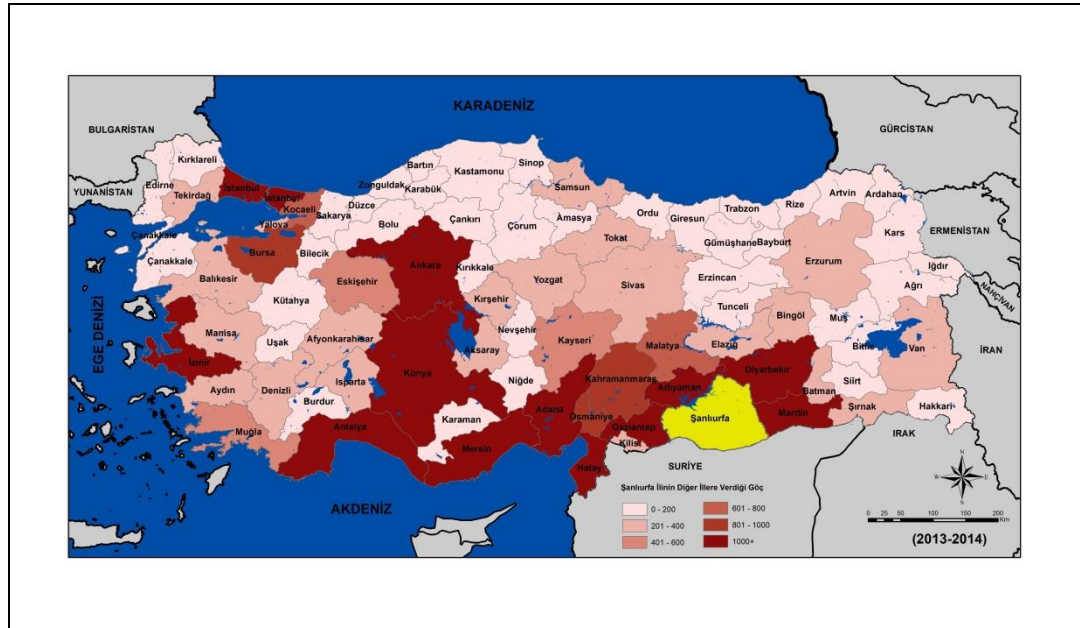
Tablo 38: Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Verdiği İlk 10 İl (2013-2017)

Sıra	2013-2014 Dönemi			2014-2015 Dönemi			2015-2016 Dönemi			2016-2017 Dönemi		
	İller	Verdiği Göç	%'si	İller	Verdiği Göç	%'si	İller	Verdiği Göç	%'si	İller	Verdiği Göç	%'si
1	Gaziantep	7134	14,6	Gaziantep	6960	13,8	Gaziantep	6740	13,5	Gaziantep	7177	13,6
2	İstanbul	6282	12,8	İstanbul	6694	13,2	İstanbul	6428	12,9	İstanbul	6951	13,2
3	Adana	3189	6,5	Ankara	3010	6,0	Ankara	2774	5,6	Ankara	2860	5,4
4	Ankara	2999	6,1	Antalya	2956	5,8	Adana	2717	5,5	Antalya	2702	5,1
5	Antalya	2929	6,0	Adana	2667	5,3	Antalya	2554	5,1	Mersin	2375	4,5
6	Mersin	2741	5,6	Mersin	2653	5,2	Mersin	2304	4,6	Adana	2332	4,4
7	Diyarbakır	1470	3,0	İzmir	1776	3,5	İzmir	1902	3,8	İzmir	1862	3,5
8	İzmir	1445	2,9	Diyarbakır	1549	3,1	Diyarbakır	1546	3,1	Diyarbakır	1727	3,3
9	Adıyaman	1352	2,8	Adıyaman	1470	2,9	Adıyaman	1503	3,0	Mardin	1644	3,1
10	Mardin	1351	2,8	Hatay	1401	2,8	Mardin	1268	2,5	Adıyaman	1553	2,9
11	Diğer İller	18138	37	Diğer İller	19444	38,4	Diğer İller	20053	40,3	Diğer İller	21465	40,8
12	Toplam	49030	100	Toplam	50580	100	Toplam	49789	100	Toplam	52648	100

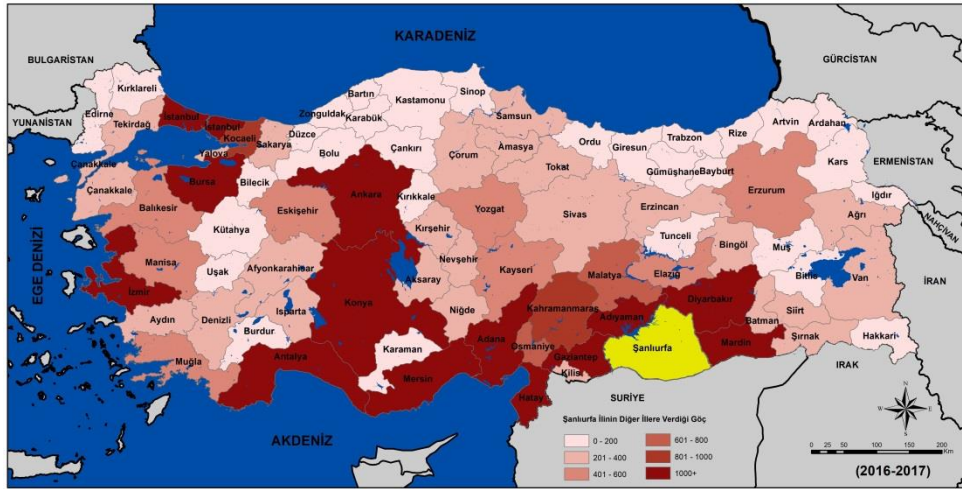
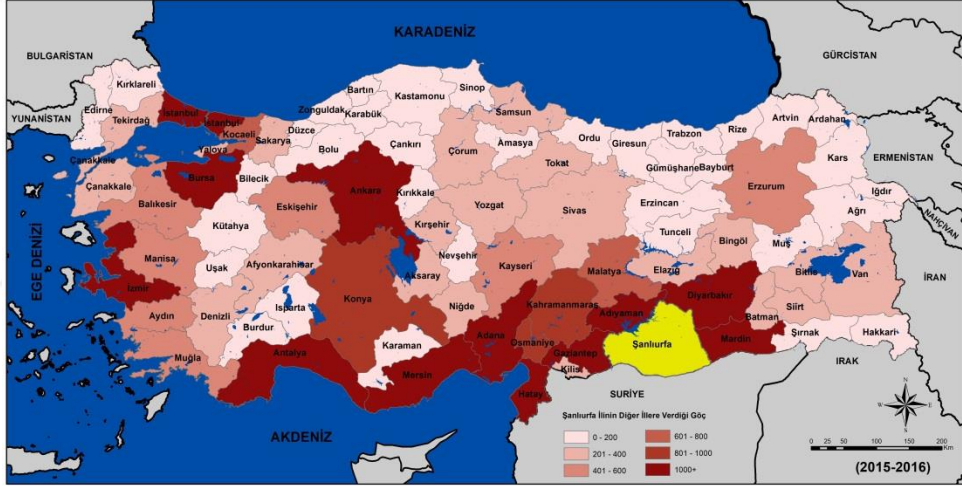
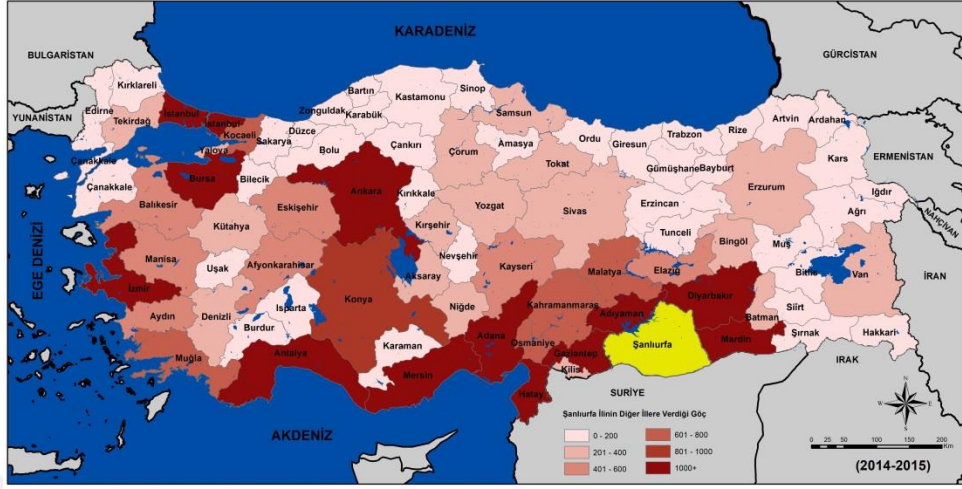
Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019,

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr.verilerinden hesaplanmıştır>.

Şekil 52: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (2013-2014)

Şekil 53: Şanlıurfa İlinin Diğer İllere Verdiği Göç (2014-2017)

4.2.1.7.Göç Etme Nedenine Göre Şanlıurfa İlinin Aldığı ve Verdiği Göçler

2000 döneminde Şanlıurfa ilinin almış olduğu göçlerin, göç etme nedenine bakıldığında ilk sırada tayin/atama ile gelen kişilerin oluşturmuş olduğu görülür. İlde doğum oranının çok yüksek olması nedeniyle, çocuk sayısının fazlalığı özellikle eğitim alanında büyük açığın oluşmasına neden olmaktadır. Buda öğretmen atamalarında her yıl en büyük payın Şanlıurfa iline verilmesine neden olur. İkinci sırayı ise hane halkı fertlerinden birine bağlı yapılan göçler oluşturmaktadır. Çünkü göçler hangi sebeple yapılırsa yapılsın bir süre sonra ailesini de yanına alarak hayatına devam etmektedir.

İlde iş imkânlarının sınırlı olması kişilerin göç etmelerine neden olmakta, göç hareketine katılan kişinin, gittiği yerde de hayat şartlarının iyileşmesi ve daha fazla iş imkanlarının olması sebebiyle ailesini de yanına alması, 2000 döneminde verdiği göçlerde hane halkı fertlerinden birine bağlı yapılan göçlerin ilk sıraya iş arama/bulma nedeniyle yapılan göçlerin ise ikinci sıraya yerleşmesine neden olmaktadır (Tablo 39, Şekil, 54).

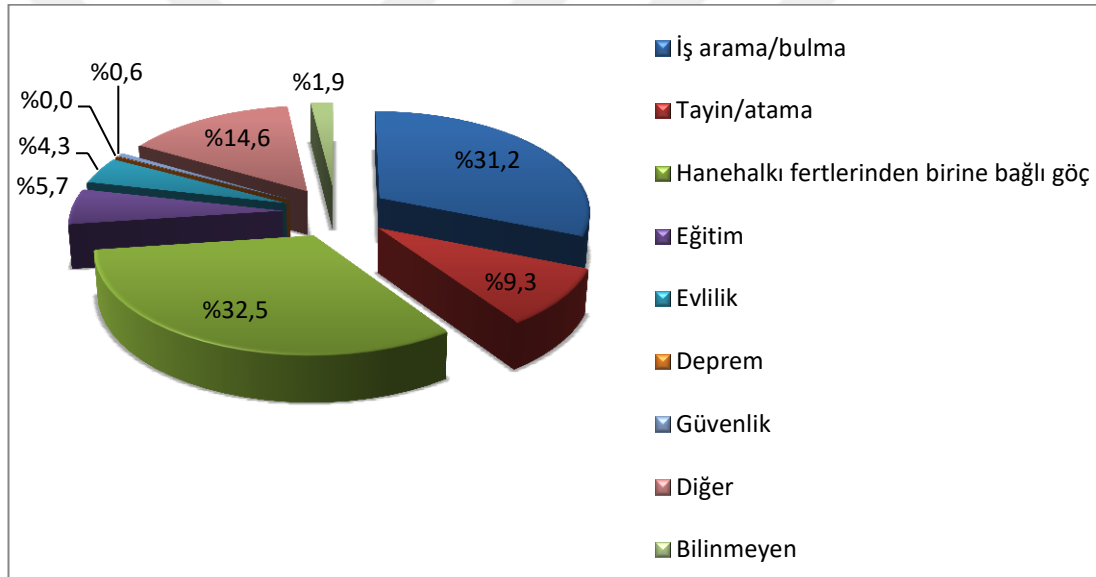
Tablo 39: Göç Etme Nedenine Göre Şanlıurfa İlinin Aldığı ve Verdiği Göçler (2000)

Göç Etme Nedenleri	Aldığı Göç				Verdiği Göç			
	Erkek	Kadın	Toplam	%	Erkek	Kadın	Toplam	%
İş arama/bulma	3593	1089	4682	12,2	18583	8728	27311	31,2
Tayin/atama	6212	2690	8902	23,2	5606	2500	8106	9,3
Hanehalkı fertlerinden birine bağlı göç	2898	4651	7549	19,7	11646	16797	28443	32,5
Eğitim	2134	787	2921	7,6	3876	1093	4969	5,7
Evlilik	119	2085	2204	5,8	160	3596	3756	4,3
Deprem	541	549	1090	2,8	22	20	42	0,0
Güvenlik	306	148	454	1,2	339	185	524	0,6
Diğer	7811	1645	9456	24,7	9068	3716	12784	14,6
Bilinmeyen	696	366	1062	2,8	1001	696	1697	1,9
Toplam	24310	14010	38320	100,0	50301	37331	87632	100,0

Kaynak: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2005). 2000 genel nüfus sayımı göç istatistikleri: Census of population migration statistics 2000. Ankara: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: <https://searchworks.stanford.edu/view/6827908>

Genel itibariyle Şanlıurfa ilindeki insanların göç etme eğilimleri üzerinde en çok ekonomik nedenler etkili olurken, bunun dışında eğitim amacıyla ve evlilik nedeniyle yapılan göçler de önemli pay almaktadır. Şanlıurfa ilinin verdiği göçlerin %32,5'i hane halkı fertlerinden birine bağlı yapılan göç, %31,2'si iş arama/bulma, %9,3'ü tayin/atama, %5,7'si eğitim, %4,3'ü evlilik, %0,6'sı güvenlik, %1,9'u bilinmeyen sebepler ve %14,6'sı diğer nedenlerden kaynaklanmaktadır. (Tablo 39, Şekil, 24).

Şekil 54: Göç Etme Nedenine Göre Şanlıurfa İlinin Verdiği Göç (2000)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2005). 2000 genel nüfus sayımı göç istatistikleri: Census of population migration statistics 2000. Ankara: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: <https://searchworks.stanford.edu/view/6827908> verilerinden oluşturulmuştur.

Ağ hareketi, Akrabalık, arkadaşlık ve ortak köken bağları aracılığıyla yapılan göçleri kapsar. Bu hareket biçimi göç olayına katılan kişiler açısından, maliyet ve risklerin azaldığı ve net getiri beklentisinin daha da artacağı düşüncesi ile göçü artırmaktadır. Şanlıurfa ilinin 2000 döneminde verdiği göçlerde, hane halkı fertlerinden birine bağlı yapılan göçlerin ilk sırada yer alması “Ağ Kuramının” Şanlıurfa ilinde verilen göçler üzerinde etkisinin olduğunu gösterir.

4.2.2. Dış Göçler

Dış göçler diğer ülkelere yapılan coğrafi yer değiştirme hareketidir. “Türkiye’de tersine dış göç hareketleri de yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. 1950’den sonra, başta Almanya olmak üzere yurt dışına işçi göçü başlamıştır. Halen Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İngiltere, İsveç, ABD, Avustralya, Libya, S. Arabistan, Kuveyt ve Orta Asya ülkelerinde göçmen statüsünde işçilerimiz bulunmaktadır. Bugün yurt dışındaki nüfusumuzun 5 milyonu geçtiği görülmektedir” (Akkoyunlu ve Ertan, 2017, s.14).

Bunun dışında Türkiye 2011-2017 yılları arasında 4 milyondan fazla göçmene ev sahipliği yapmıştır. 2011 yılında Suriye’de başlayan iç karışıklık nedeniyle çok sayıda insan ülkesini terk etmek durumunda kalmıştır. Büyük bir çoğunluğu, Türkiye’ye göç eden Suriyeli vatandaşların bir bölümü Türkiye’nin sınır bölgelerindeki geçici kamplarına yerleşirken, büyük bir bölümü de Türkiye’nin değişik bölgelerinde hayatlarını sürdürmeye başlamışlardır. Suriyeli sığınmacıların bu göçüne hazırlıksız olan Türkiye’de siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel sorunlar artmaya başlamıştır.

Tablo 40’da Şanlıurfa ilinin bazı yıllara ait yurtdışından almış olduğu göç verilerine bakıldığında son dönemde almış olduğu göç miktarının çok fazla artmış olduğu görülür. Bunda hiç kuşkusuz Suriye’deki iç karışıklık sebebiyle meydana gelen zorunlu göçlerin etkisi vardır.

Tablo 40: Şanlıurfa İlinin Yurtdışından Aldığı ve Verdiği Göç Miktarı

Yıllar	Şanlıurfa'ya Gelen Göç			Şanlıurfa'dan Giden Göç			Net Göç
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
1965	570	208	362	-	-	-	-
1970	321	166	155	-	-	-	-
1975	104	45	59	-	-	-	-
1980	509	325	184	-	-	-	-
1985	1400	1043	357	-	-	-	-
1990	529	366	163	-	-	-	-
2000	803	542	261	-	-	-	-
2016	3 453	2 247	1 206	1 570	1 021	549	1 883
2017	4 579	2 794	1 785	2 509	1 657	852	2 070

Kaynak: TÜİK (1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 2005, 2016, 2017) e-kitap erişim adresi: <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php>, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067

2013 yılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) raporuna göre Şanlıurfa ilinde Suriyeliler için üç kamp bulunmakta ve bu kamplarda 73 bin Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır. İldeki bu kamplarda diğer illere göre daha yoğun Suriyeli sığınmacının bulunması sebebiyle il en çok Suriyeli göçmenin barındığı yerdir. Kamp dışında yaşayan Suriyeli sığınmacıların sayısı ise 45 bindir (AFAD , 2013). AFAD'ın 29.05.2017 tarihi itibarıyla yayınlanan raporunda ise “yaklaşık 247 bini kamp içinde ve 2 milyon 774 bini kamp dışında olmak üzere Türkiye'deki Suriyelilerin toplam sayısı 3.020.654'tür.” Şanlıurfa ilinde ise kamp içinde 104.809 ve kamp dışında da 319.522 toplamda 424.331 Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır (AFAD, 2017). Görüldüğü gibi her geçen gün ilde Suriyelilerin sayısı artmakta ve bu sığınmacıların şehir içerisindeki denetimlerinin çok zor olması ve kayıtlı olmayanlarında ilde denetimsiz biçimde dağılmalarıyla birlikte ekonomik, sosyal ve güvenlik sorunları yaşanmaktadır.

Şanlıurfa ilinde Suriyelilerden kaynaklı uyum problemi yaşanmaktadır. Bazı Suriyeli sığınmacılar yoksulluk içinde ve sağlıksız alanlarda yaşamlarını sürdürmektedir. İş imkânlarının kısıtlı olması ya da sigortasız ve düşük ücretlerle çalıştırılmaları, bazılarının da yasadışı işlerde çalıştırılmaları yine cami önlerinde, trafik ışıklarında dilenmeleri veya dilendirilmeleri sorunları daha da artırmaktadır.

Maddi açıdan zor durumda olanların veyahut sorunlu olan Suriyelilerin yasadışı yollara başvurmaları ise ilde Suriyelilerden kaynaklı güvenlik sorunlarını tırmandırmaktadır. İleriki tarihlerde vatandaşlar ile göçmenler arasındaki gerginliklerinden dolayı güvenlik sorunlarının daha da artacağı öngörüsünde bulunmak da yanlış olmayacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA İLİNİN NÜFUS NİTELİKLERİ

5.1.ŞANLIURFA İL NÜFUSUNUN SOSYAL ÖZELLİKLERİ

5.1.1.Cinsiyet Durumu

Her 100 kadına düşen erkek sayısı genel cinsiyet oranını verir. Dünyanın her yerinde doğumda erkek çocuk sayısı kız çocuğu sayısına göre her zaman daha fazladır. Genel cinsiyet oranı (GCO) bir yerdeki 100 ya da 1000 kadına düşen erkek sayısıdır. 100'den (ya da binden) büyük sayılar yüksek bir cinsiyet oranını gösterir; yani erkeklerin kadınlardan daha fazla olduğunu, 100'den (ya da 100'den) daha düşük olanlar da kadınların istatistiksel olarak egemen durumda olduklarını gösterir. Bu oran doğumlarda oldukça yüksektir, yaklaşık 105 erkeğe karşılık 100 kız çocuk doğmaktadır. Kadın oranı ise hayatta kalma bakımından yüksektir ve cinsiyet oranı 4 yaş civarında dengelenir. Yaşlılar arasında ise düşüktür, çünkü kadınlar erkeklerden daha uzun yaşarlar. Tüm yaş grupları göz önüne alındığında, dünya ortalamasının hemen hemen dengede olduğu görülür” (Tümertekin ve Özgüç 2014, s.272).

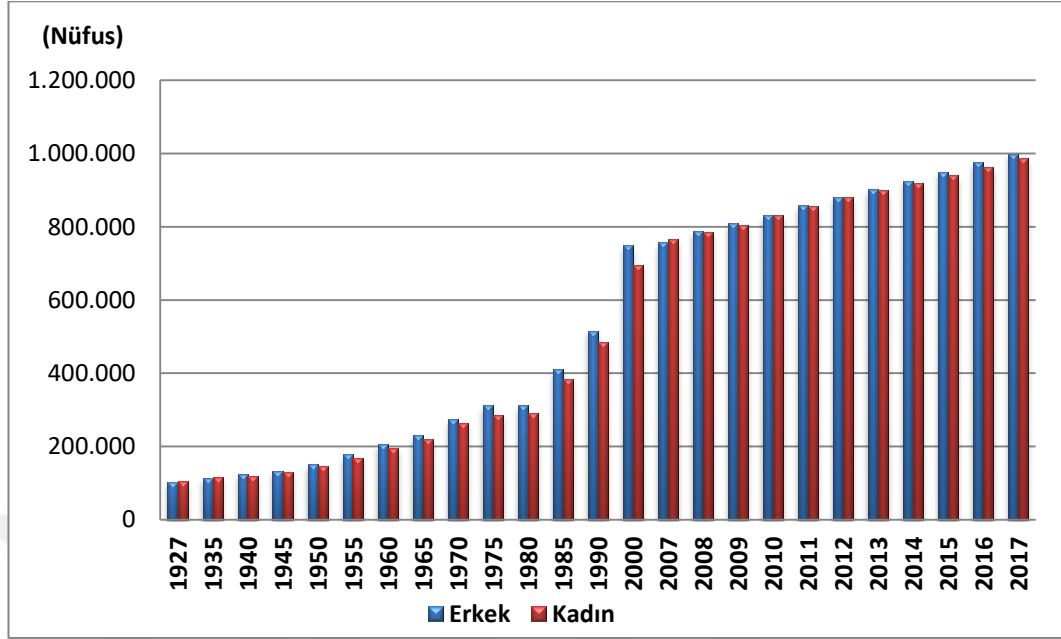
Nüfusun cinsiyet özellikleri insanların; doğum, ölüm ve evlilik oranlarının belirlenmesi ile iş hayatına katılmaları bakımından önemlidir. Nüfusun cinsiyete göre dağılımındaki dengesizlik, evliliklerin azalmasına, bu durum ise doğum oranlarının azlığına neden olur. Göçler de bir yerin cinsiyet oranında dengesizlik oluştururken, çoğunlukla çok göç veren yerleşim ünitelerinde kadın nüfus oranı daha çok iken, göç ile nüfusu artan yerleşim ünitelerinde ise erkek nüfus daha fazladır. Savaşlarda da kadınlardan çok erkekler öldüğünden aynı şekilde cinsiyet oranında dengesizlik oluşur.

Şanlıurfa ilinin sayım yılları itibariyle cinsiyete göre nüfus yapısı incelediğinde 1980 yılı hariç erkek nüfusu 1927 ile 2017 yılları içerisinde sürekli bir artış geçirmiştir. Erkek nüfusun en düşük olduğu yıl 104.142 kişi ile 1927 yılına ait olup bundan sonra sürekli artarak 1975 yılında 312.415 kişiye ulaşmıştır. Ancak 1980 yılında azalarak 311.717 kişiye düşmüştür. 1985 sayım döneminden itibaren tekrar artmaya başlayan erkek nüfusu en son yapılan 2017 sayımı ile 999.299 kişi ile en yüksek olduğu yıl olmuştur (Tablo 41, Şekil 55).

Kadın nüfusu incelendiğinde ise 1927 ile 2017 yılları arasında sürekli artış göstermiş olduğu görülür. En düşük kadın nüfusu 104.397 ile 1927 yılı olup en yüksek kadın nüfusu ise 986.454 kişi ile 2017 yılına aittir. Şanlıurfa'da 1927-1935 sayım dönemlerinde kadın nüfusu erkek nüfusundan fazla iken, 1940-2000 dönemleri arasında erkek nüfusunun kadın nüfusundan daha hızlı artması sebebiyle erkek nüfusu kadın nüfusunu geçmiştir (Harita 31). 1940-2000 sayım dönemleri arasında genel cinsiyet oranında meydana gelen küçük artış ve azalışlardaki dalgalanmalar, 1975 yılında en yüksek değerini alarak 110'a çıkmıştır.

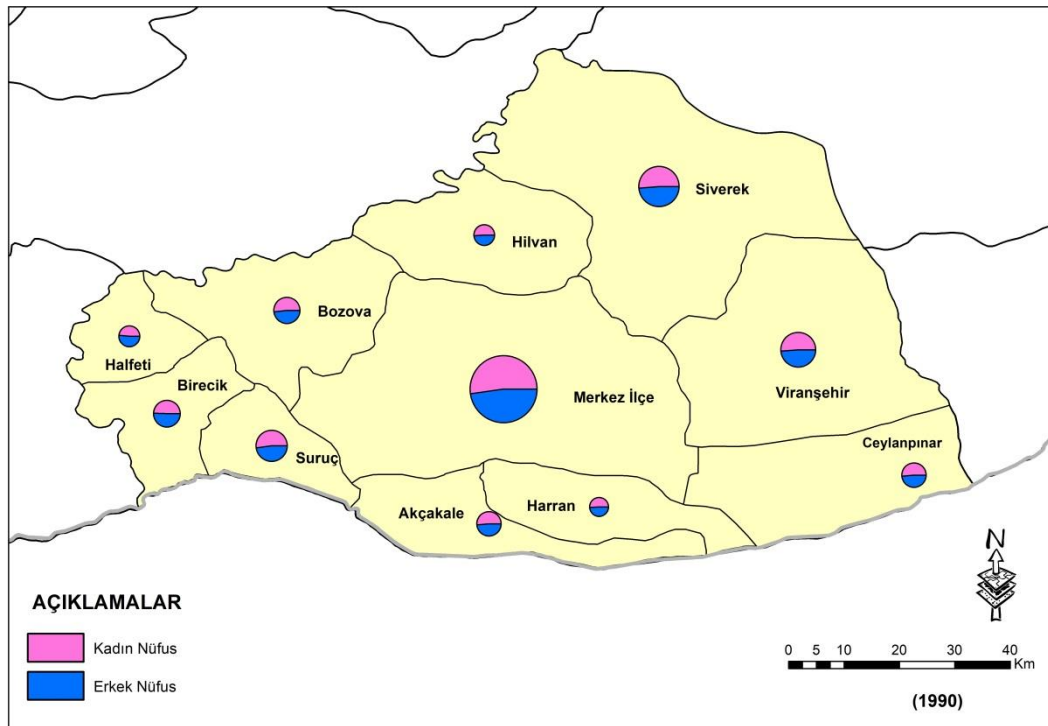
2007 yılı kadın nüfusunun (766.444) uzun bir aradan sonra erkek nüfusunu (756.655) tekrar geçtiği ikinci dönem olmuştur. İlde 607 kişilik küçük bir farkla kadın nüfusunun erkek nüfusunu geçtiği üçüncü ve son sayım dönemi ise 2010 yılıdır. Şanlıurfa ilinde 1927, 1935, 2007 ve 2010 yıllarında çok az miktarda kadın nüfusu erkek nüfusundan fazladır. Bundan sonraki sayım dönemlerinde erkek nüfusu yine daha fazla olmuş ve genel cinsiyet oranı da 100 ile 101 arasında değişmiştir (Tablo 41, Şekil 55, 56, 57, 58).

Şekil 55: Şanlıurfa İlinin Kadın ve Erkek Nüfusu (1927-2017)

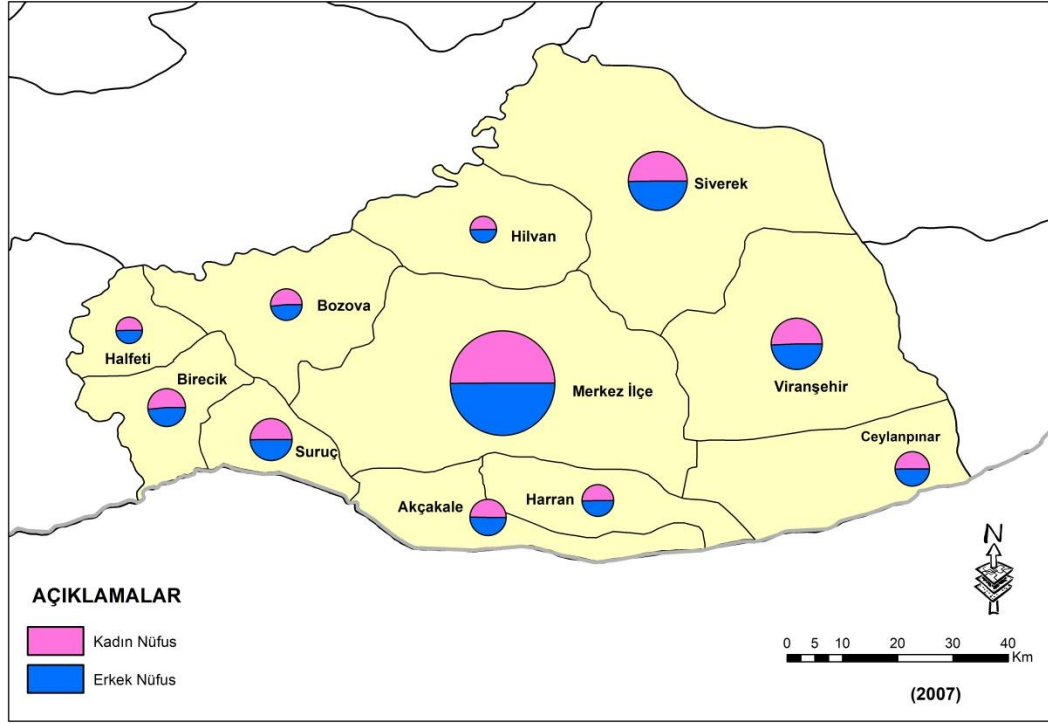
Kaynak: DİE(1927,1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK (2000-2017), erişim: 15 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 56: Şanlıurfa İlinde Kadın ve Erkek Nüfus Oranı (1990)

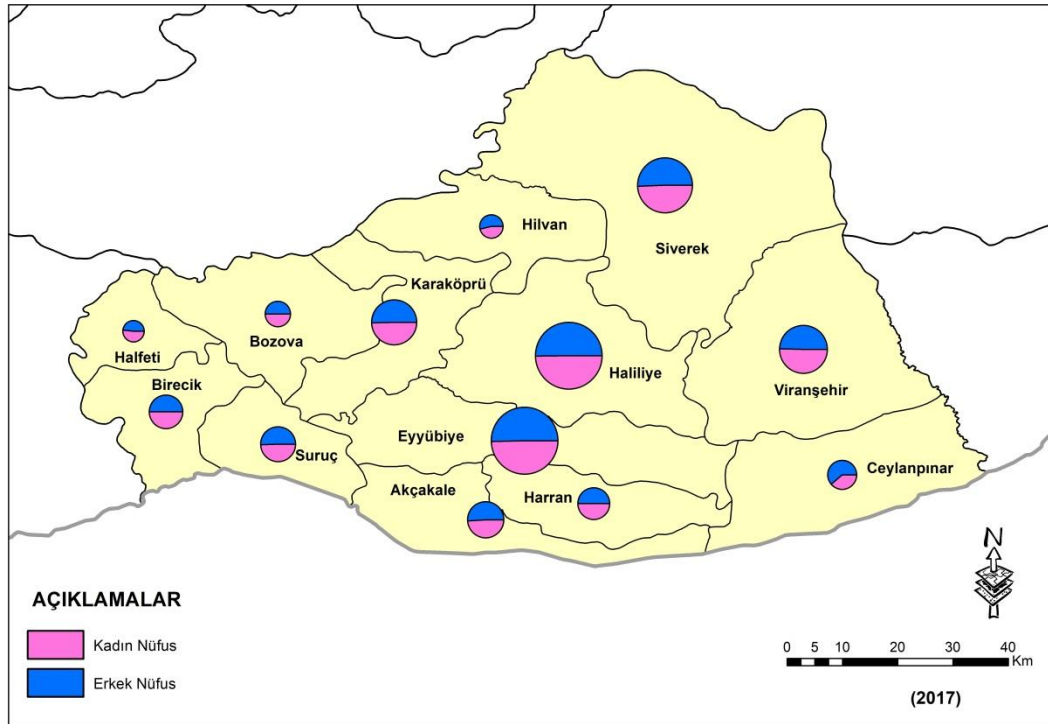

Şekil 57: Şanlıurfa İlinde Kadın ve Erkek Nüfus Oranı (2007)

Şekil 58: Şanlıurfa İlinde Kadın ve Erkek Nüfus Oranı (2017)

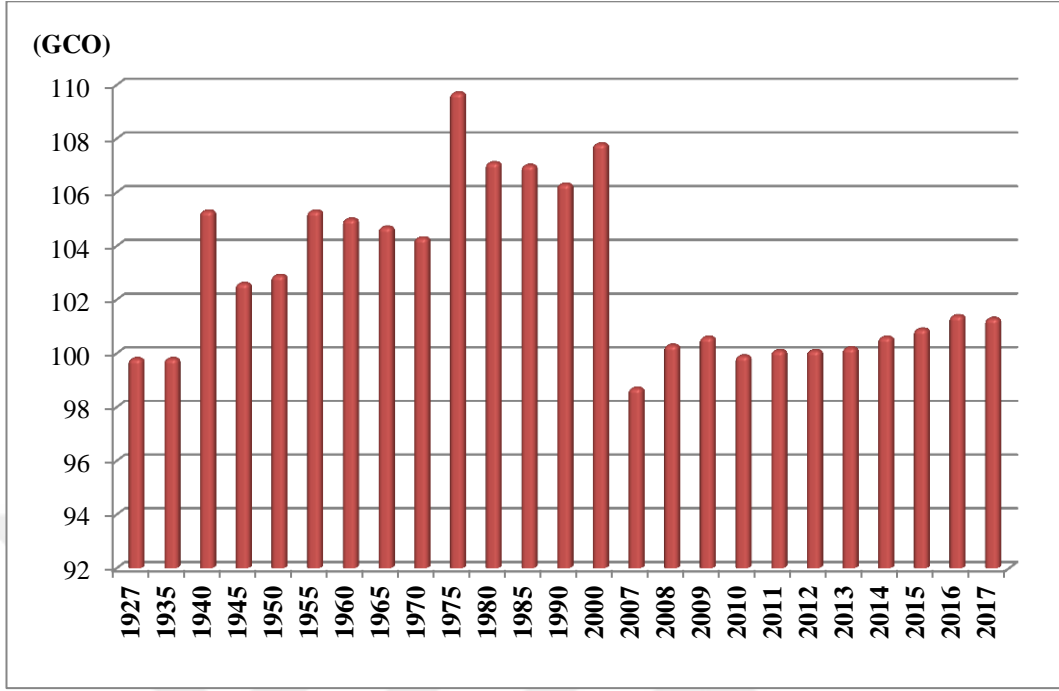
Şanlıurfa ilinde 1927 ve 1935 yılında 100 kadına 99,8 erkek düşerken, 1940 yılında bu değer 105,3'e kadar yükselmiştir. Bundan sonraki sayım yıllarında 100 kadına düşen erkek sayısı giderek kadınlar aleyhine değişmiştir. 1935 ve öncesindeki yıllarda Türkiye'nin savaş koşulları içinde bulunduğu durum nedeniyle erkek nüfusunun askere alınması ve savaşlarda yaşanan ölümlerdir. 1945 yılının cinsiyet oranına bakıldığında 102,6 ile bir önceki sayım dönemine göre düşüşünü görürüz. II. Dünya savaşının etkisiyle erkeklerin askere alınması bu düşüşte etkili olmuştur.

1950 yılında da 102,9 ile 1940 yılıyla aynı seviyede değer göstermesi ise o dönemde tarımda makinalaşmayla birlikte, işsizliğin baş göstermesi erkeklerin iş bulmak amacıyla göç etmesine neden olmuştur. 1955 yılında tekrar 105,3 seviyesine çıkan oran bundan sonraki sayım dönemlerinde buna yakın değerlerde devam edip 1975 yılında 109,7 ile tüm yıllar içerisindeki en yüksek seviyesine çıkmıştır.

1975-2007 yılları arasında ilin genel cinsiyet oranı yüksek değerlerde seyrederken 2007 yılında 98,7 oranına düşerek tüm yıllar içerisindeki en düşük seviyeye ulaşmıştır. 2000 yılında Şanlıurfa'da her 100 kadına 108 erkek düşerken ADNKS' ye geçişle birlikte bu sayı 98,7'ye düşmüştür (Tablo 41, Şekil 59).

Birden fazla yerde sayılma, şehirde yaşadığı halde kırsalda kaydedilme, güvenlik sorunu, geleneksel tutumlar gibi durumlar nedeniyle sayımlarda nüfusun bir kısmının sayılmaması ve göçlerin olması gibi nedenler ADNKS'ye geçişle birlikte bu sistemde nüfusun daha doğru bir şekilde tespit edilmesi nüfus değerlerinde değişimin belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dışarıya verilen göçlerin daha büyük kısmının erkekler tarafından olması ve kadınların sayılmaması gibi nedenler 2007 yılında sistemde daha güvenilir kayıtların oluşmasıyla kadın sayısında artışın yaşanması ihtimal olabileceğini gösterir. Böylece bu sayım döneminde GCO oranında erkek oranı düşmüştür denilebilir. Bundan sonraki yıllardan itibaren 100 seviyesinde aynı seyirde devam etmiştir. Ayrıca 2007 yılında erkek nüfusunun azalmasının bir diğer nedeni ekonomik krizler nedeniyle erkek nüfusunun iş bulmak amacıyla dışarıya göç etmesi etkili olmuştur.

Şekil 59: Şanlıurfa İlinde Genel Cinsiyet Oranı (1927-2017)

Kaynak: DİE(1927,1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK (2000-2017), erişim: 15 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 41: Şanlıurfa İlinin Erkek-Kadın Nüfusu ve Genel Cinsiyet Oranı (1927-2017)

Yıllar	Erkek Nüfus	Oran (%)	Kadın Nüfus	Oran (%)	Toplam Nüfus	GCO
1927	104142	49,9	104397	50,1	208539	99,8
1935	114704	50,0	114910	50,0	229614	99,8
1940	125876	51,3	119522	48,7	245398	105,3
1945	133595	50,6	130260	49,4	263855	102,6
1950	151339	50,7	147055	49,3	298394	102,9
1955	178635	51,3	169564	48,7	348199	105,3
1960	205907	51,2	196012	48,8	401919	105,0
1965	230612	51,2	220186	48,8	450798	104,7
1970	274765	51,1	263366	48,9	538131	104,3
1975	312415	52,3	284862	47,7	597277	109,7
1980	311717	51,7	291019	48,3	602736	107,1
1985	410918	51,7	384116	48,3	795034	107,0
1990	515980	51,5	485475	48,5	1001455	106,3
2000	748929	51,9	694493	48,1	1443422	107,8
2007	756655	49,7	766444	50,3	1523099	98,7
2008	788278	50,1	785946	49,9	1574224	100,3
2009	809222	50,1	804515	49,9	1613737	100,6
2010	831382	50,0	831989	50,0	1663371	99,9
2011	858409	50,0	857845	50,0	1716254	100,1
2012	881521	50,0	880554	50,0	1762075	100,1
2013	901868	50,0	900112	50,0	1801980	100,2
2014	925703	50,2	919964	49,8	1845667	100,6
2015	950493	50,2	941827	49,8	1892320	100,9
2016	976938	50,3	963689	49,7	1940627	101,4
2017	999299	50,3	986454	49,7	1985753	101,3

Kaynak: DİE(1927,1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK (2000-2017), erişim: 15 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden oluşturulmuştur.

Şanlıurfa ilinde yaş guruplarına göre cinsiyet oranı incelendiğinde, 0-19 yaş arasındaki genç nüfusta cinsiyet oranının 100'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Bunun anlamı o yaşlardaki erkek sayısı kadın sayısından daha fazladır. 19-44 orta yaş grubundaki cinsiyet oranında ise dönemler itibariyle farklılıklar arz etmektedir. Bu yaş guruplarında ilk dönemlerde cinsiyet oranı 100'ün altında yani kadın sayısı erkek sayısından fazla iken, 2000 sayım yılından sonra 100'ün üzerine çıkmıştır. Böylece erkek sayısı kadın sayısını geçmiştir. Genel olarak sayım dönemlerinde 45-49 yaş aralığında cinsiyet oranı 100'ün üzerinde, 50-54 yaş aralığında ise 100'ün altında iken, 1985 ve 2007 sayım dönemlerinde tam tersi bir durum arz ederek bu dönemlerde 45-49 yaş aralığında kadın nüfusunun, 50-54 yaş aralığında ise erkek nüfusunun fazla olduğu görülür. Bunun dışında yaş grubu artıkça (55+) cinsiyet oranı genel olarak 100'ün altına düşmekte, yani nüfustaki kadın sayısı erkek sayısını geçmektedir. İlerleyen yaşlarda erkeklerde ölümlülüğün kadın ölümlülük düzeyinden daha yüksek olması ve doğuşta beklenen yaşamın kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olmasından dolayı doğuşta erkek sayısının kadın sayısından fazla olmasına karşılık yaşın ilerlemesi ile birlikte cinsiyet oranının düşerek kadın sayısının erkek sayısından fazla olmasına sebebiyet vermiştir (Tablo 42, 43, Şekil 60).

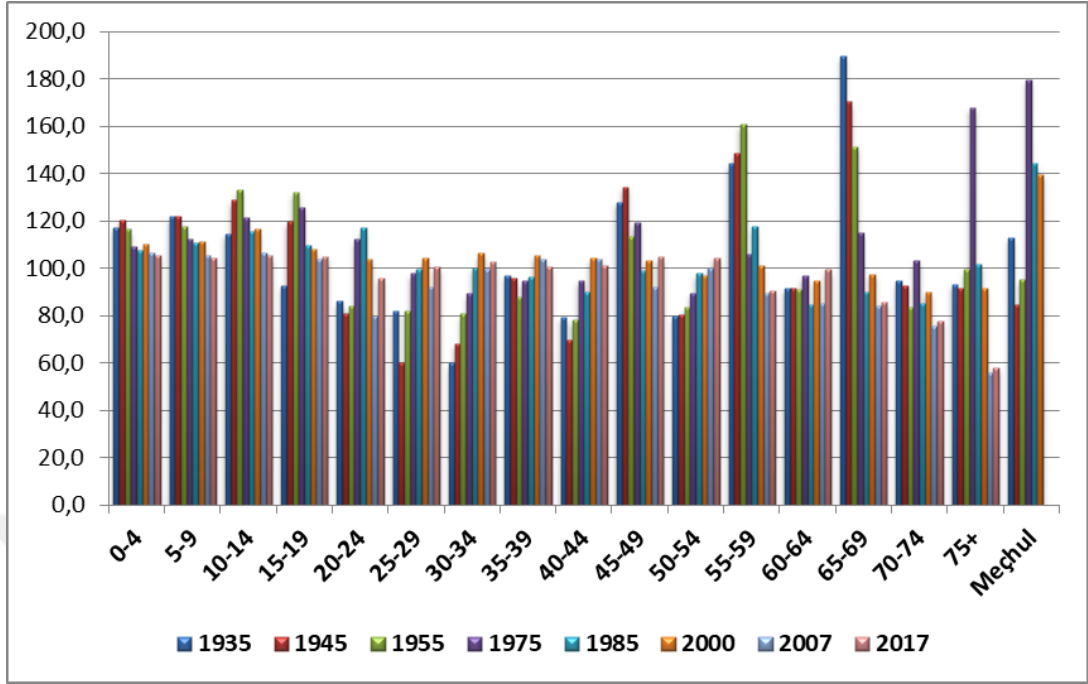
Tablo 42: Şanlıurfa İlinde Yaş Gruplarına Göre Genel Cinsiyet Oranı

Yaş	1935	1945	1955	1975	1985	2000	2007	2017
0-4	117,4	120,2	116,5	109,3	107,4	110,1	106,5	105,5
5-9	121,9	122,0	117,9	112,4	110,7	111,5	105,3	104,3
10-14	114,5	128,8	132,9	121,7	115,3	116,4	106,3	105,2
15-19	92,6	119,7	132,2	125,5	109,9	108,3	104,1	105,0
20-24	86,2	81,0	83,9	112,3	117,0	103,9	79,8	95,8
25-29	82,1	60,3	82,0	97,8	99,4	104,5	92,4	100,6
30-34	59,9	68,2	80,7	89,4	100,2	106,4	99,8	102,8
35-39	96,9	95,9	87,8	94,6	96,4	105,7	104,0	100,5
40-44	79,4	70,0	78,1	94,9	90,2	104,3	104,0	101,1
45-49	127,9	134,3	113,5	119,1	99,2	103,5	92,1	104,9
50-54	80,0	80,2	83,5	89,5	98,0	97,0	100,3	104,5
55-59	144,2	148,8	160,8	105,9	117,5	101,0	89,2	90,5
60-64	91,8	91,4	91,1	96,8	84,5	94,6	85,2	99,4
65-69	189,6	170,4	151,4	114,9	90,2	97,6	84,3	85,8
70-74	94,7	92,7	83,7	103,3	85,1	90,0	75,8	77,8
75+	93,2	91,5	99,4	167,9	101,9	91,4	55,8	58,0
Meçhul	113,1	84,7	95,2	179,6	144,3	139,6	-	-

Kaynak : DİE(1935, 1945, 1955, 1975, 1985), TÜİK (2000-2017), erişim: 15 Mayıs 2019,

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden hesaplanmıştır.

Şekil 60: Şanlıurfa İlinde Yaş Gruplarına Göre Genel Cinsiyet Oranı

Kaynak: : DİE(1935, 1945, 1955, 1975, 1985), TÜİK (2000-2017), erişim: 15 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden hesaplanmıştır.

Tablo 43: Şanlıurfa’da Yaş Gruplarına Göre Kadın ve Erkek Nüfus Oranları (1935-2017)

Yıllar	Cinsiyet	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75+	Meyhul
1935	Erkek	20,5	16,6	9,5	5,7	5,7	5,8	5,7	6,6	6,1	4,0	3,8	2,0	3,0	1,1	1,4	1,2	1,3
	Kadın	17,4	13,6	8,3	6,2	6,6	7,0	9,5	6,8	7,6	3,1	4,7	1,4	3,2	0,6	1,5	1,2	1,2
	Toplam	19,0	15,1	8,9	6,0	6,1	6,4	7,6	6,7	6,8	3,6	4,3	1,7	3,1	0,9	1,4	1,2	1,2
1945	Erkek	14,9	16,8	13,0	10,4	6,3	4,0	5,5	5,2	5,1	4,1	4,4	1,9	3,1	0,8	1,1	0,8	0,1
	Kadın	12,7	14,1	10,4	8,9	8,0	6,8	8,2	5,6	7,5	3,1	5,6	1,3	3,5	0,5	1,2	0,9	0,1
	Toplam	13,8	15,5	11,7	9,6	7,1	5,4	6,8	5,4	6,3	3,6	5,0	1,6	3,3	0,7	1,2	0,8	0,1
1955	Erkek	20,0	16,1	11,0	10,2	7,7	6,3	5,3	3,7	4,1	3,3	3,7	2,4	2,9	1,0	1,1	0,9	0,2
	Kadın	18,1	14,4	8,8	8,2	9,7	8,1	6,9	4,5	5,5	3,0	4,7	1,6	3,3	0,7	1,4	1,0	0,2
	Toplam	19,1	15,2	9,9	9,2	8,7	7,2	6,1	4,1	4,8	3,2	4,2	2,0	3,1	0,8	1,2	1,0	0,2
1975	Erkek	17,0	17,4	14,8	10,7	8,2	5,8	4,7	4,3	4,2	3,0	2,6	1,3	2,1	1,0	1,1	1,6	0,6
	Kadın	17,1	17,0	13,3	9,4	8,1	6,5	5,8	5,0	4,8	2,7	3,1	1,4	2,3	0,9	1,1	1,1	0,3
	Toplam	17,0	17,2	14,1	10,1	8,2	6,2	5,2	4,7	4,5	2,9	2,8	1,3	2,2	1,0	1,1	1,4	0,5
1985	Erkek	17,0	18,3	14,4	10,9	9,5	6,0	5,1	4,1	3,3	2,8	2,7	1,9	1,4	0,8	0,7	0,9	0,3
	Kadın	17,0	17,7	13,3	10,6	8,7	6,4	5,4	4,6	3,9	3,0	2,9	1,7	1,8	0,9	0,9	1,0	0,2
	Toplam	17,0	18,0	13,9	10,7	9,1	6,2	5,3	4,3	3,6	2,9	2,8	1,8	1,6	0,9	0,8	1,0	0,3
2000	Erkek	15,5	15,4	14,2	12,3	9,5	7,7	5,9	5,2	3,7	2,8	2,3	1,6	1,4	1,0	0,7	0,6	0,0
	Kadın	15,2	14,9	13,2	12,3	9,9	8,0	6,0	5,4	3,8	2,9	2,5	1,7	1,6	1,1	0,8	0,7	0,0
	Toplam	15,3	15,2	13,7	12,3	9,7	7,8	6,0	5,3	3,7	2,9	2,4	1,7	1,5	1,1	0,8	0,6	0,0
2007	Erkek	14,7	15,6	13,7	11,5	7,5	8,1	6,7	5,2	4,8	3,3	2,6	2,0	1,4	1,2	0,8	1,0	-
	Kadın	13,6	14,6	12,7	10,9	9,2	8,6	6,6	4,9	4,5	3,5	2,6	2,2	1,7	1,4	1,1	1,7	-
	Toplam	14,2	15,1	13,2	11,2	8,4	8,4	6,7	5,0	4,7	3,4	2,6	2,1	1,6	1,3	1,0	1,4	-
2017	Erkek	15,3	13,4	12,0	11,0	8,4	8,2	6,8	6,0	4,6	3,6	3,4	2,3	1,8	1,3	0,8	1,0	-
	Kadın	14,7	13,0	11,6	10,6	8,9	8,3	6,7	6,1	4,6	3,5	3,3	2,5	1,8	1,5	1,1	1,8	-
	Toplam	15,0	13,2	11,8	10,8	8,7	8,2	6,7	6,0	4,6	3,6	3,3	2,4	1,8	1,4	1,0	1,4	-

Kaynak: DİE(193, 1945, 1955, 1975, 1985), TÜİK (2000-2017), erişim: 15 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden oluşturulmuştur.

Şanlıurfa ilinde 1927-2017 sayım dönemleri arasındaki ilçelerin genel cinsiyet oranı incelendiğinde tüm sayım dönemleri itibariyle genel cinsiyet oranı ilin ortalamalarına en yakın ilçenin merkez ilçe olduğu görülür. Genel cinsiyet oranının tüm sayım yılları boyunca diğer bütün ilçelerden yüksek olduğu ilçe Viranşehir, en düşük olduğu ilçe ise Halfeti ilçesidir. Bir diğer özellik ise 2007 yılında Halfeti ilçesi hariç, bütün ilçelerde genel cinsiyet oranı düşmüştür. (Tablo 44). Dolayısıyla 2007 yılında kadın sayısı erkek sayısını geçmiştir. 2007 yılında ADNKS’ye geçişle birlikte

genel cinsiyet oranlarında düşüş meydana gelmiştir. Daha güvenilir ve gerçek sayım verilerinin elde edilmesiyle verilerde değişiklik meydana gelmiştir.

Göç hareketlerine daha çok erkekler katıldıkları için önceki nüfus sayım sisteminde erkekler başka yerde çalışsa dahi ikamet nüfusları kendi memleketlerinde sayılıyordu Ancak ADNKS ile beraber ikamet ettikleri yerde sayıldıklarından genel cinsiyet oranı düşmüş olabilir.

Tablo 44: Şanlıurfa İli İlçelerinin Genel Cinsiyet Oranı (1927-2017)

Yıllar	Merkez	Akçakale	Birecik	Bozova	Ceylanpınar	Halfeti	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	Viranşehir	Toplam
1927	101,5	-	96,4	102,4	-	-	106,8	98,4	92,5	113,4	96,9	99,8
1935	101,4	-	100,5	101,6	-	-	103,3	101,5	94,7	98,0	102,7	99,8
1940	110,5	-	100,5	101,2	-	-	108,2	104,8	100,7	102,7	117,0	105,3
1945	101,1	-	102,7	103,2	-	-	110,3	104,2	99,0	102,2	111,0	102,6
1950	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1955	105,4	107,8	103,0	107,0	-	98,6	-	103,9	103,6	103,7	115,1	105,3
1960	107,3	106,0	100,5	103,9	-	97,3	-	104,6	105,8	102,7	108,1	105,0
1965	107,9	105,5	103,2	101,2	-	99,4	-	102,5	102,8	104,2	106,9	104,7
1970	108,4	104,6	102,4	102,4	-	96,4	-	99,7	102,8	103,4	104,9	104,3
1975	112,2	107,3	101,6	110,5	-	100,8	-	105,8	107,9	109,2	115,7	109,7
1980	111,5	110,2	97,5	102,3	-	93,7	-	100,5	104,2	103,3	112,6	107,1
1985	108,8	106,9	100,8	115,5	113,4	92,3	-	101,0	103,0	106,4	111,6	107,0
1990	109,4	106,1	97,7	107,1	106,1	94,3	103,3	104,4	105,3	109,1	104,9	106,3
2000	108,2	114,4	101,2	104,3	106,9	91,7	106,2	104,9	106,9	111,9	112,1	107,8
2007	99,6	101,2	94,5	93,8	99,4	98,2	98,1	98,4	99,0	99,7	97,3	98,7
2008	101,8	101,6	97,8	96,7	98,7	98,4	99,2	99,7	99,6	100,3	98,8	100,3
2009	102,8	100,4	98,3	94,2	98,2	97,9	99,2	99,2	100,0	99,7	98,8	100,6
2010	101,8	100,3	97,7	96,0	97,5	95,5	99,1	99,9	100,1	98,4	97,6	99,9
2011	101,7	101,1	97,8	95,3	100,3	95,2	97,9	99,3	99,8	98,9	98,2	100,1
2012	101,4	101,6	98,9	96,7	100,5	95,1	99,0	100,0	99,8	99,9	97,2	100,1
2013	101,3	102,1	98,7	96,9	101,1	94,6	98,2	100,7	100,0	99,6	98,1	100,2
2014	101,4	103,2	99,1	97,6	101,8	94,0	98,9	101,0	100,8	101,7	98,0	100,6
2015	101,4	104,1	98,8	98,7	101,6	94,4	99,4	101,7	102,2	101,3	98,2	100,9
2016	101,5	103,0	99,4	99,3	101,0	94,4	99,7	114,6	102,6	102,1	98,9	101,4
2017	101,2	104,0	99,9	100,1	101,0	94,0	99,9	116,3	102,3	101,8	98,6	101,3

Kaynak: DİE(1927,1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), TÜİK (2000-2017), erişim: 15 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden oluşturulmuştur.

5.1.2.Yaş Durumu

Sosyo-ekonomik amaçlı planlamalarda, nüfus miktarı kadar önem taşıyan bir başka ölçüt de nüfusun yaş yapısıdır. Nüfusun belirlenmiş olan yaş gruplarına göre, ayrılarak incelenmesi, sosyal ve ekonomik maksatlı planlamalarda öncelikle çalışabilecek ve çalışamayacak nüfusun ortaya çıkartılmasında önemli bir ölçüttür. Yaş gruplarına ayrılan bu nüfus kitlesi doğurganlık, ölüm ve göçlerden etkilenmektedir.

Birleşmiş Milletlerin ölçütüne göre 0-14 yaş grubu arasındaki nüfus çocuk nüfusu 15-64 yaş grubu arasındaki nüfus yetişkin veya çalışan (faal) nüfusu, 65 yaş ve üstündekiler ise yaşlı nüfus olarak sınıflara ayrılır. Ülkemizde de planlamaya yönelik yapılan çalışmalarda genellikle bu sınıflandırma kullanılmaktadır. Yine bir diğer sınıflandırma ise 0-4, 5-9, 10-14, 15-19, ...80-94, 85+ şeklindeki yaş grupları sınıflandırması olup daha dar aralıktır. "Yaş piramitleri" sayesinde bu gruplandırmalardan daha iyi değerlendirmeler elde edilir. Diğer taraftan nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile alakalı da bilgi verir. Eğer bir ülkede nüfusun %30'dan azını çocuklar, %15 kadarını da yaşlılar oluşturuyorsa o ülke için gelişmiştir denilir. 0-14 yaş grubu ile 65 ve daha üst yaşlardaki nüfusa ise "Bağımlı Nüfus" denir.

Şanlıurfa ilinin geniş aralıklı (0-14, 15-64, 65+) cinsiyet ve yaş durumu incelendiğinde 1935 (52,6), 1955 (50,9) ve 1975 (56,3) dönemlerinde erkek oranının kadınlardan daha fazla olduğu görülür. 1985 (51,9), 1990 (51,8), 2000 (52,3), 2007 (58,7) ve 2017 (58,0) dönemlerinde ise kadınların oranı erkeklerden daha fazla olmuştur. 0-14 yaş aralığında tüm dönemlerde erkek nüfusu kadın nüfusundan fazla iken, 15-64 yaş aralığında 1935, 1955 ve 2007 dönemlerinde kadın nüfusu diğer dönemlerde ise erkek nüfusu fazladır. 65+ yaş aralığında ise 1985 dönemine kadar erkek nüfusu fazla iken bu dönemden itibaren kadın nüfusu erkek nüfusunu geçmiştir (Tablo 45).

Tablo 45: Şanlıurfa İlinin Geniş Aralıklı Cinsiyet ve Yaş Durumu (1935-2017)

Yıllar	Cinsiyet	Bilinmeyen	0-14	15-64	65+	Oran (%)
1935	Toplam	2845	98792	119908	8005	100,0
	Erkek	1510	53544	55401	4211	52,6
	Kadın	1335	45248	64507	3794	47,4
1955	Toplam	730	154083	182807	10579	100,0
	Erkek	356	84192	88698	5389	50,9
	Kadın	374	69891	94109	5190	49,1
1975	Toplam	2743	288634	286629	20368	100,0
	Erkek	1762	153705	146590	11459	56,3
	Kadın	981	134929	140039	8909	43,7
1985	Toplam	2150	388262	383836	20786	100,0
	Erkek	1270	204087	195562	9999	48,1
	Kadın	880	184175	188274	10787	51,9
1990	Toplam	538	480129	497876	22912	100,0
	Erkek	326	252153	252465	11036	48,2
	Kadın	212	227976	245411	11876	51,8
2000	Toplam	235	363830	458336	19728	100,0
	Erkek	136	193550	239680	9417	47,7
	Kadın	99	170280	218656	10311	52,3
2007	Toplam	-	646665	821537	54897	100,0
	Erkek	-	332718	401271	22666	41,3
	Kadın	-	313947	420266	32231	58,7
2017	Toplam	-	794107	1116744	74902	100,0
	Erkek	-	406793	561041	31465	42,0
	Kadın	-	387314	555703	43437	58,0

Kaynak: DİE(1935, 1955, 1975), TÜİK (1985-2017), erişim: 15 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden oluşturulmuştur.

Şanlıurfa ilinde bağımlı nüfus olarak adlandırılan 0-14 ile 65 ve üstü yaş grupları incelendiğinde 1935 döneminde toplamda 106797 kişi olduğu görülmektedir. Bu da araştırma sahasının toplam nüfusunun %46,5'ine denk gelmektedir. 2017 döneminde ise 0-14 ile 65 ve üstü yaş grupları toplamda 869009 kişidir ve toplam nüfusun %43,8'ine denk gelmektedir. Şanlıurfa ilinde (0-14 yaş ve 65+ yaş grupları) oranı oldukça yüksektir. Bu oranın yüksek olmasında çocuk yaştaki nüfusun fazla olması etkili olmuştur. Bu da bize ilde hâlâ doğum oranlarının yüksek olduğunu gösterir (Tablo 46, Şekil 61).

Tablo 46: Şanlıurfa İlinin Cinsiyete Göre Bağımlı ve Aktif Nüfusu (1935-2017)

Yıllar	Cinsiyet	Bağımlı Nüfus (0-14+65 üstü)	Oran (%)	Aktif Nüfus (15-64)	Oran (%)
1935	Toplam	106797	46,5	119908	52,2
	Erkek	57755	50,4	55401	48,3
	Kadın	49042	42,7	64507	56,1
1955	Toplam	164662	47,3	182807	52,5
	Erkek	89581	50,1	88698	49,7
	Kadın	75081	44,3	94109	55,5
1975	Toplam	309002	51,6	286629	47,9
	Erkek	165164	52,7	146590	46,8
	Kadın	143838	50,5	140039	49,2
1985	Toplam	409048	51,5	383836	48,3
	Erkek	214086	52,1	195562	47,6
	Kadın	194962	50,8	188274	49,0
1990	Toplam	503041	50,2	497876	49,7
	Erkek	263189	51,0	252465	48,9
	Kadın	239852	49,4	245411	50,6
2000	Toplam	383558	45,5	458336	54,4
	Erkek	202967	45,8	239680	54,1
	Kadın	180591	45,2	218656	54,8
2007	Toplam	701562	46,1	821537	53,9
	Erkek	355384	47,0	401271	53,0
	Kadın	346178	45,2	420266	54,8
2017	Toplam	869009	43,8	1116744	56,2
	Erkek	438258	43,9	561041	56,1
	Kadın	430751	43,7	555703	56,3

Kaynak: DİE(1935, 1955, 1975), TÜİK (1985-2017), erişim: 15 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 61: Yıllara Göre Şanlıurfa İlinde Bağımlı-Aktif Nüfus Oranları

Kaynak: DİE (1935), TÜİK (1985, 2007, 2017) erişim: 15 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden oluşturulmuştur.

Şanlıurfa ilinde yaş gruplarına göre kadın erkek nüfusunun yıllara göre dağılımına bakıldığında, doğum oranlarının çok yüksek olması sebebiyle her iki cinsiyette de 0-14 yaş grubu nüfus oranı tüm gruplardan fazla iken yıllar ilerledikçe bu yaş grubundaki nüfus oranının azaldığı görülür. Örneğin 1935 yılında 0-4 yaş grubundaki nüfus oranı %19,0 iken 2017 yılına gelindiğinde %15,0'a düşmüştür. 15-19 yaş grubunda bulunan genç nüfus oranı ise yıllar ilerledikçe sürekli pozitif yönde artmıştır. 20-59 yaş grubu nüfus oranının verileri incelendiğinde ise yıllara göre bu oran dalgalanmalar göstermektedir. Örneğin 25-29 yaş grubundaki nüfus oranı 1935 yılında %6,4 iken 1945 sayımında bu oran %5,4'e düşmüştür. 1955 sayımında ise tekrar yükselerek %7,2'ye çıkmıştır. 1975 ve 1985 sayımında %6,2 ile bu oranda ikinci bir defa daha iniş gözlenmiştir. 2000 sayım yılından sonra ise bu oran artmaya devam etmiştir (Tablo 47).

25-29 yaş grubunda 1935 yılında yüksek olan nüfus oranının 1945 yılında düşmesi büyük ihtimalle 2. Dünya Savaşı sebebiyle meydana gelen eksilmeler iken, 1955 sayımında artması ise silah altında bulunan bu nüfusun geri dönüşü ve uygulanan nüfusu arttırma politikası ile meydana gelen artmalar olabilir. Yine 1975 sayımından sonra azalan nüfus oranının sebebi ise tarımda meydana gelen gelişmeler ile kırdan büyük kentlere olan gençlerin göçleridir. Ayrıca 1960'lı yıllardan sonra yurtdışına yapılan göçlerin etkisinin de olduğu söylenebilir. 1960'tan sonra nüfusu azaltıcı politikaların uygulanması ile etkisinin de görülmesi ihtimaldir. 2000li yıllardan sonra tekrar artmasında ise yurtdışına giden ailelerin artık yavaş yavaş geri dönüşleri bu sebepler arasında sayılabilir.

Tablo 47: Şanlıurfa da Yaş Gruplarına Göre Kadın ve Erkek Nüfus Oranları (%)

Yıllar	Cinsiyet	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75+	Meçhul
1935	Erkek	20,5	16,6	9,5	5,7	5,7	5,8	5,7	6,6	6,1	4,0	3,8	2,0	3,0	1,1	1,4	1,2	1,3
	Kadın	17,4	13,6	8,3	6,2	6,6	7,0	9,5	6,8	7,6	3,1	4,7	1,4	3,2	0,6	1,5	1,2	1,2
	Toplam	19,0	15,1	8,9	6,0	6,1	6,4	7,6	6,7	6,8	3,6	4,3	1,7	3,1	0,9	1,4	1,2	1,2
1945	Erkek	14,9	16,8	13,0	10,4	6,3	4,0	5,5	5,2	5,1	4,1	4,4	1,9	3,1	0,8	1,1	0,8	0,1
	Kadın	12,7	14,1	10,4	8,9	8,0	6,8	8,2	5,6	7,5	3,1	5,6	1,3	3,5	0,5	1,2	0,9	0,1
	Toplam	13,8	15,5	11,7	9,6	7,1	5,4	6,8	5,4	6,3	3,6	5,0	1,6	3,3	0,7	1,2	0,8	0,1
1955	Erkek	20,0	16,1	11,0	10,2	7,7	6,3	5,3	3,7	4,1	3,3	3,7	2,4	2,9	1,0	1,1	0,9	0,2
	Kadın	18,1	14,4	8,8	8,2	9,7	8,1	6,9	4,5	5,5	3,0	4,7	1,6	3,3	0,7	1,4	1,0	0,2
	Toplam	19,1	15,2	9,9	9,2	8,7	7,2	6,1	4,1	4,8	3,2	4,2	2,0	3,1	0,8	1,2	1,0	0,2
1975	Erkek	17,0	17,4	14,8	10,7	8,2	5,8	4,7	4,3	4,2	3,0	2,6	1,3	2,1	1,0	1,1	1,6	0,6
	Kadın	17,1	17,0	13,3	9,4	8,1	6,5	5,8	5,0	4,8	2,7	3,1	1,4	2,3	0,9	1,1	1,1	0,3
	Toplam	17,0	17,2	14,1	10,1	8,2	6,2	5,2	4,7	4,5	2,9	2,8	1,3	2,2	1,0	1,1	1,4	0,5
1985	Erkek	17,0	18,3	14,4	10,9	9,5	6,0	5,1	4,1	3,3	2,8	2,7	1,9	1,4	0,8	0,7	0,9	0,3
	Kadın	17,0	17,7	13,3	10,6	8,7	6,4	5,4	4,6	3,9	3,0	2,9	1,7	1,8	0,9	0,9	1,0	0,2
	Toplam	17,0	18,0	13,9	10,7	9,1	6,2	5,3	4,3	3,6	2,9	2,8	1,8	1,6	0,9	0,8	1,0	0,3
2000	Erkek	15,5	15,4	14,2	12,3	9,5	7,7	5,9	5,2	3,7	2,8	2,3	1,6	1,4	1,0	0,7	0,6	0,0
	Kadın	15,2	14,9	13,2	12,3	9,9	8,0	6,0	5,4	3,8	2,9	2,5	1,7	1,6	1,1	0,8	0,7	0,0
	Toplam	15,3	15,2	13,7	12,3	9,7	7,8	6,0	5,3	3,7	2,9	2,4	1,7	1,5	1,1	0,8	0,6	0,0
2007	Erkek	14,7	15,6	13,7	11,5	7,5	8,1	6,7	5,2	4,8	3,3	2,6	2,0	1,4	1,2	0,8	1,0	-
	Kadın	13,6	14,6	12,7	10,9	9,2	8,6	6,6	4,9	4,5	3,5	2,6	2,2	1,7	1,4	1,1	1,7	-
	Toplam	14,2	15,1	13,2	11,2	8,4	8,4	6,7	5,0	4,7	3,4	2,6	2,1	1,6	1,3	1,0	1,4	-
2017	Erkek	15,3	13,4	12,0	11,0	8,4	8,2	6,8	6,0	4,6	3,6	3,4	2,3	1,8	1,3	0,8	1,0	-
	Kadın	14,7	13,0	11,6	10,6	8,9	8,3	6,7	6,1	4,6	3,5	3,3	2,5	1,8	1,5	1,1	1,8	-
	Toplam	15,0	13,2	11,8	10,8	8,7	8,2	6,7	6,0	4,6	3,6	3,3	2,4	1,8	1,4	1,0	1,4	-

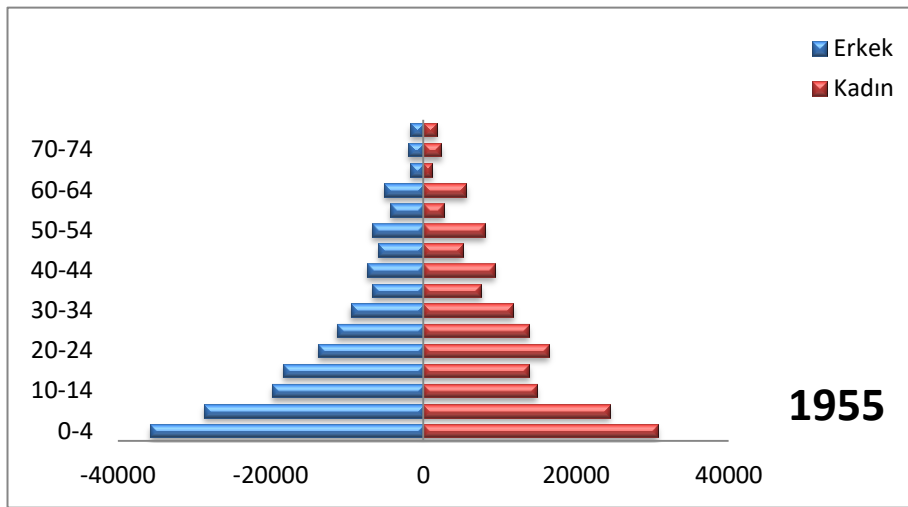
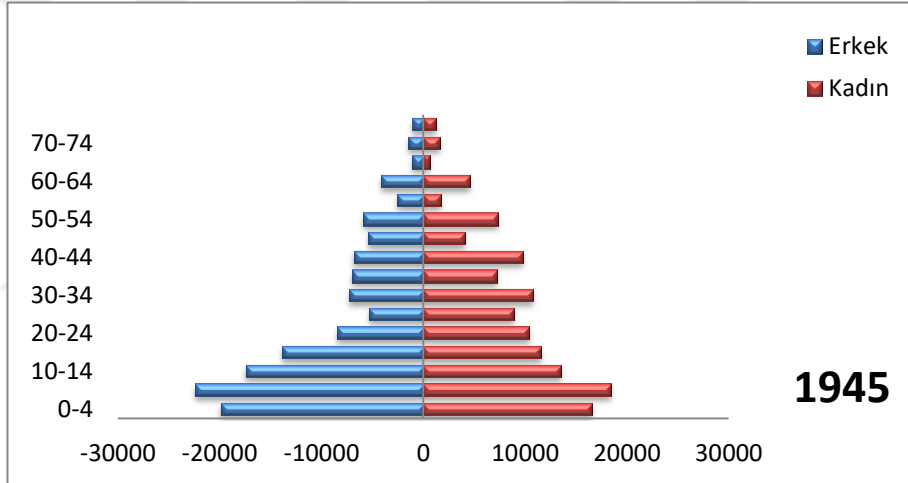
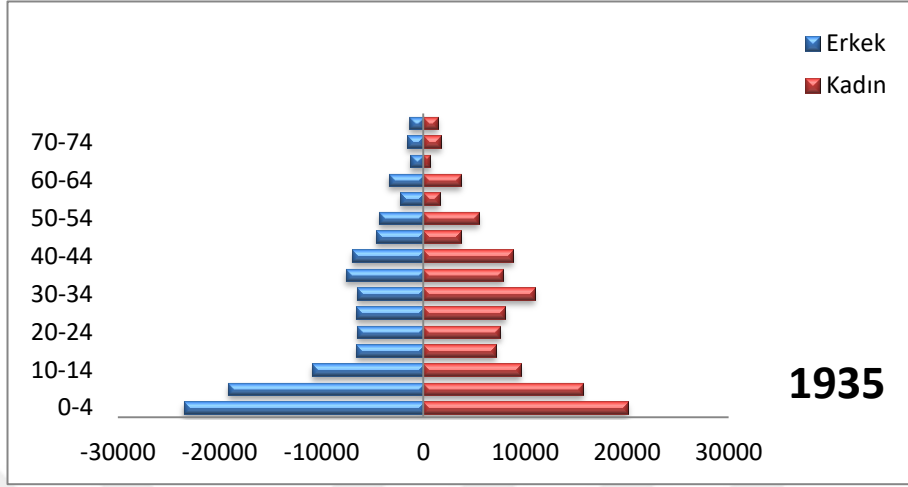
Kaynak: DİE(1935, 1945, 1955, 1975), TÜİK (1985-2017), erişim: 15 Mayıs 2019,

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> verilerinden oluşturulmuştur.

Yaş gruplarına göre nüfusun yaş ve cinsiyet yapısındaki farklılaşma nüfus piramitleri ile daha detaylı bir şekilde yorumlanabilir. Nüfusun 1927-2017 yılları arasında yaş ve cinsiyet yapısında 90 yılda meydana gelen farklılaşma nüfus piramitlerinin incelenmesiyle tahlil edilebilir. 1927-2017 sayım dönemlerinde Şanlıurfa ilinin nüfus piramitlerinin en önemli özelliği, çocuk yaştaki (0-14 yaş) nüfus oranının fazla olmasıdır (Şekil 62, 63, 64). Bağımlı nüfus içinde özellikle 0-4 yaş grubundakiler bize araştırma sahasının doğum oranlarının artış eğiliminde olduğunu göstermektedir.

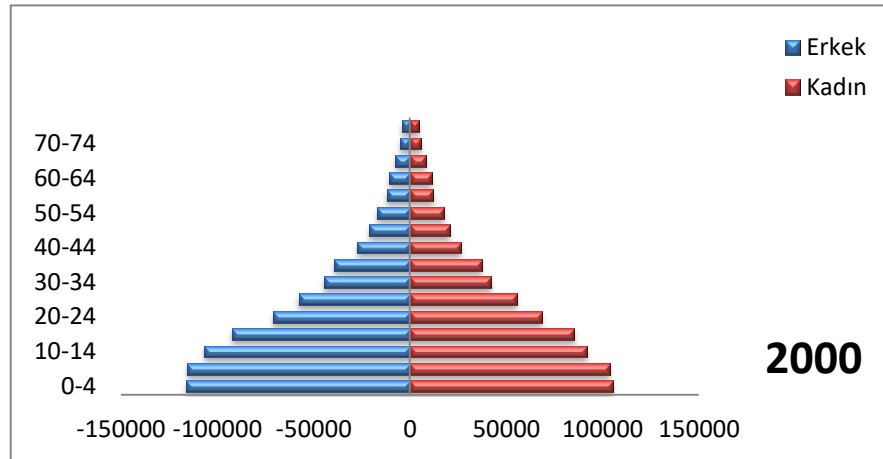
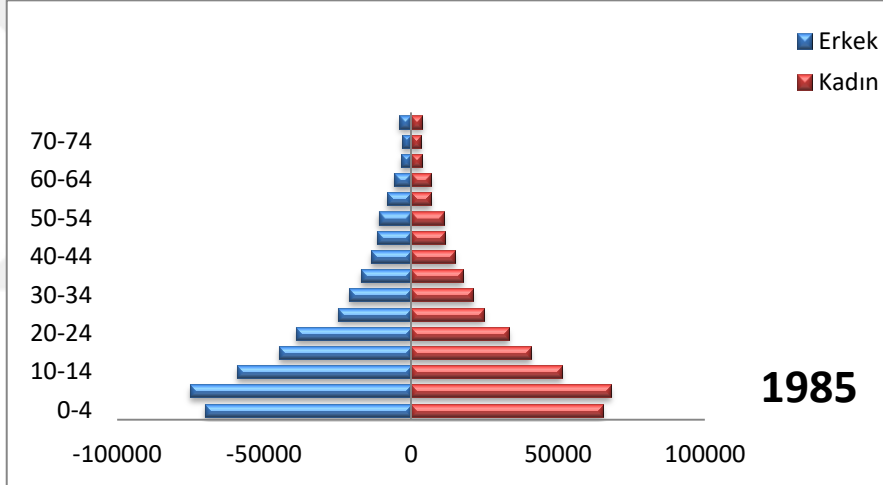
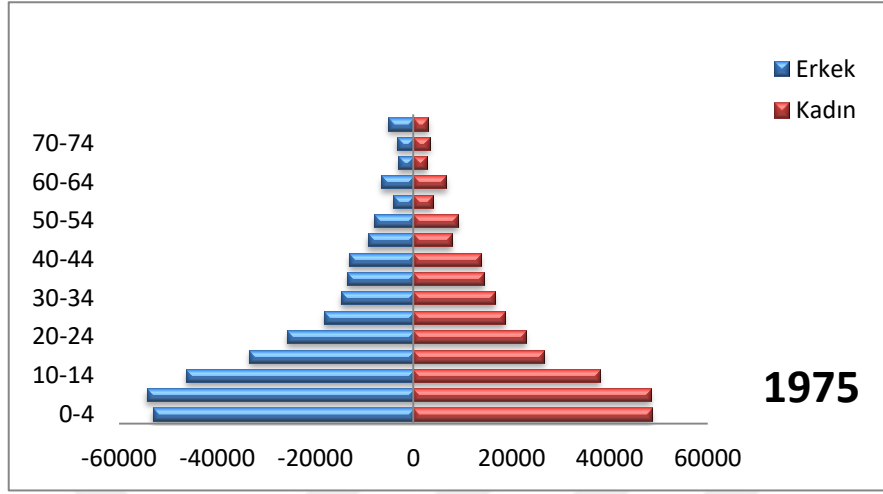
Şekil 62: Yıllara Göre Şanlıurfa İlinin Nüfus Piramitleri

Kaynak: DİE(1935, 1945, 1955) verilerinden oluşturulmuştur.

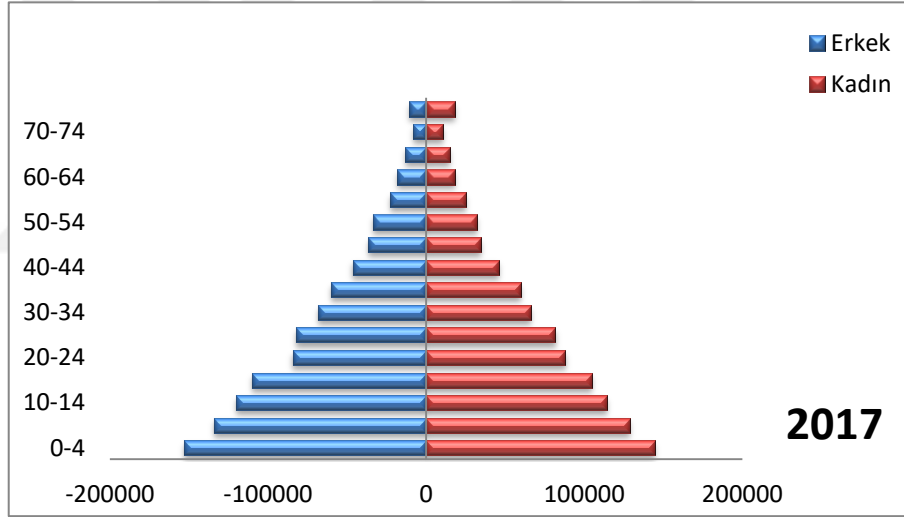
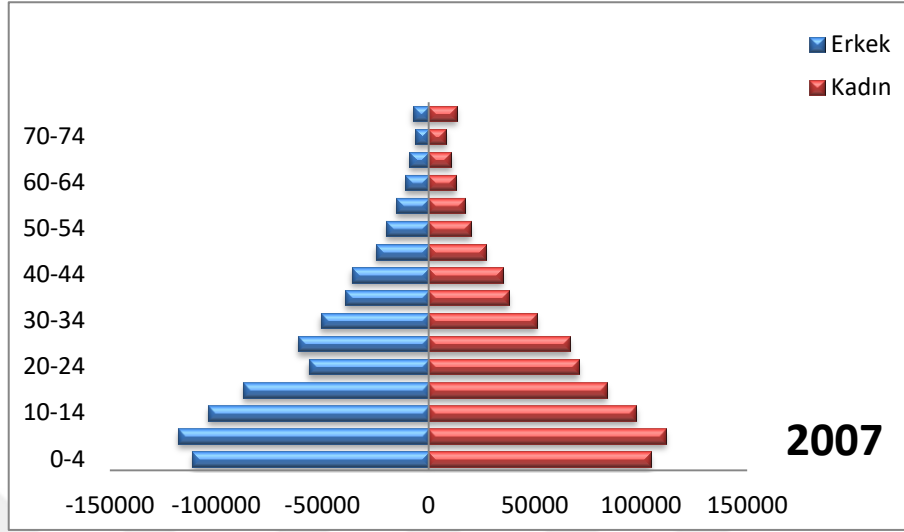

Şekil 63: Yıllara Göre Şanlıurfa İlinin Nüfus Piramitleri

Kaynak: DİE (1975), TÜİK (1985, 2000) verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 64: Yıllara Göre Şanlıurfa İlinin Nüfus Piramitleri

Kaynak: TÜİK (2007, 2017) verilerinden oluşturulmuştur.

1945 yılı nüfus piramidi incelendiğinde 0-4 yaş arasındaki çocuk nüfusunun azaldığı ve 20-30 yaş aralığındaki erkek nüfusunun bir girinti yaptığı görülür. Bu da o dönemdeki savaş hali nedeniyle erkeklerin askere alınmasıyla ilgilidir. 1955 yılı nüfus piramidine bakıldığında ise 0-4 yaş grubundaki çocuk nüfusunun tekrar arttığı görülür. Tabanı geniş nüfus piramidinin yaş grupları ilerledikçe daralması ileriki yaşlarda nüfusun, ölüm veya göçlerle azaldığı, piramitte yalnızca erkek kısmında

görünen bir girinti o yıllarda yaşanan göçleri veya ikinci dünya savaşına girebilme ihtimaline karşılık erkeklerin askere çağrılmış olabilmeleridir.

1955 sayım döneminde 0-4 yaş grubundaki çocuk sayısında yani tabandaki genişleme ile birlikte sonraki sayım yıllarına ait nüfus piramitleri incelendiğinde 0-4 yaş grubundaki çocuk nüfusun olduğu tabanın tekrar daralmaya başlamış olduğu görülür. Türkiye’de 1960’lı yıllardan sonra uygulanan nüfusu azaltıcı politikaların etkisinin Şanlıurfa ilindeki çocuk sayısının düşmesinde de etkileri olmuştur. Ayrıca Türkiye’de kentleşme oranının artması, kadınların iş hayatına girmesi, vb. sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler çocuk sayısının giderek azalması üzerinde etkili olurken, bu faktörlerin Şanlıurfa ilini de etkilediği düşünülmektedir. 1955’ten sonraki piramitlerde 0-4 yaş grubunda tabanda meydana gelen daralma 2017 yılında tekrar genişlemeye başlamıştır.

Şanlıurfa ilinin 1935’ten 2017’ye kadar olan nüfus piramitleri genel itibari ile birbirlerine benzeseler de farklı yapı sergilemektedirler. 1935’ten 2017 yılına kadar olan piramitlerin en önemli özelliği, 10 yaşından küçük gruptaki nüfus büyüklüğünün hemen hemen aynı olmasıdır. Bu da doğurganlık hızının yavaş bir biçimde düşmekte olduğunu göstermektedir. 1935-2017 yılındaki nüfus piramitlerinin bir diğer yanı, yaş ilerledikçe nüfustaki azalmaların ilk sayım dönemlerinden daha düzenli olmasıdır (Şekil 62, 63, 64).

5.1.3. Hanehalkı Büyüklüğü

“Aynı evde birlikte yaşayan, yetişkin bir kadını veya erkeği hanehalkının reisi olarak kabul eden, evdeki eşyaları ve olanakları paylaşan ve bir kişiden veya akraba olan ya da akrabalık bağı bulunmayan kişilerden meydana gelen sosyal bir birimdir. Bazı durumlarda aynı evde yaşayan bir grup insan bulunur; ancak ayrı yemek yerler, hiçbir anlamda paylaşım yoktur. Bu şekilde ayrı yaşayan kişiler ya da gruplar, aynı evde yaşamalarına karşın ayrı hane halkları olarak kabul edilirler” (HÜNEE, 2008, s. 26; akt; Yavuz ve Yüceşahin, 2012, s.81).

Yavuz ve Yüceşahin hanehalkı kompozisyonunu belirlemek için, hanehalkı reisine yakınlık derecelerine göre aile üyelerini tanımlayıp yaptıkları sınıflandırma ile farklı hanehalkı tiplerini barındıran dört temel aile tipine ulaşmıştır. Bunlar; çekirdek aile, ataerkil geniş aile, geçici geniş aile ve dağılmış aile tipleridir. Bunlardan “çekirdek aile” evli anne-baba ve varsa bekâr çocuklardan oluşan bir hanehalkı çeşidi iken, “ataerkil geniş aile” hanehalkı reisi ve/veya eşi, evlenmiş çocuğu veya çocukları, gelini ve/ veya damadı ve torunu veya torunları ve/veya bekâr çocuğu veya çocukları, ile varsa diğer akraba ya da akraba olmayan hanehalkı üyelerinden oluşan diğer hanehalkı aile çeşididir (Yavuz ve Yüceşahin, 2012, s.84). Türkiye’de tek çocuklu çekirdek ailelerin genellikle batı bölgelerinde daha yaygın olduğu görülür. Buna karşılık çok çocuklu aileler doğu bölgelerinde yaygındır.

“Gerek hanehalkındaki kişi sayısının yüzde dağılımında, gerek ortalama hanehalkı büyüklüğünde ortaya çıkan durum, Türkiye'nin doğusunda hanehalklarının batıya göre çok daha kalabalık olduklarıdır. Bu durum, yüksek doğurganlığın, dolayısıyla hanedeki çocuk sayısının fazlalığına bir işaret olabileceği gibi, Türkiye'nin doğusu ve batısı arasında değişik aile yapılarının varlığını da gösterebilir. Zira çekirdek ailelerin (ana-baba ve evlenmemiş çocuklar) daha küçük bir hanehalkı meydana getirmesi, diğer taraftan geniş veya ataerkil ailelerin daha kalabalık bir aile olması beklenebilir” (Cerit, 1986, s.105). Şanlıurfa ilinde doğum oranlarının çok yüksek olması aile büyüklüğü sayısını doğal olarak etkilemektedir.

“Hanehalkı büyüklüğü ve hanenin kompozisyonu hanehalkı üyelerinin faydalanabilecekleri kaynakların üyeler arasındaki dağılımını ve sonuçta da hanehalkı üyelerinin refahını etkilemektedir. Hanehalkı büyüklüğü kalabalık aile

ortamı ile ilişkili olduğundan, hane içinde olumsuz sağlık koşullarının oluşmasına da yol açabilmektedir. Kuşkusuz ailelerin gelir seviyesi, ikâmet edilen konutun nitelikleri ve mülkiyet durumu da hanehalkının büyüklüğü ile birlikte aile bireylerinin yaşam kalitesi üzerinde etkili olan unsurlardandır” (Başbüyük, 2005, s.275).

Tablo 48: Türkiye ve Şanlıurfa İlinde Hanehalkı Büyüklükleri (1985-2016)

Yıllar	Şanlıurfa	Türkiye
1985	6,8	5,2
1990	6,8	5,0
2000	6,9	4,5
2012	6,3	3,7
2013	6,2	3,6
2014	6,0	3,6
2015	5,8	3,5
2016	5,8	3,5
2017	5,7	3,4

Kaynak: DİE (1985, 1990, 2000) Genel Nüfus Sayımları, erişim adresi: <https://t24.com.tr/haber/tuik-aile-istatistiklerini-acikladi-ortalama-hanehalki-buyuklugu-en-yuksek-sirnak-ta,820225>

Türkiye'nin ortalama hanehalkı büyüklüğü 1985 yılında 5,22 iken, 2000 yılında 4,50'dir. Şanlıurfa ilinde ise 1985 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 118.773 hanede, 807.044 kişi, 2000 yılında ise 148.521 hanede, 1.008.941 kişi, yerleşik olarak yaşamaktadır. 1985 yılında ortalama hanehalkı büyüklüğü ise 6,79 olup, 2000 yılında 6,93'tür. Türkiye'de 2000 yılında 15.070.093 olan toplam aile sayısı içerisinde ortalama kişi sayısı 1-4 arasında olan haneler genel toplamın %59,8'ini, 5-8 arasında olanlar %34,1'ini, 9 ve üzerindeki ise %6,1'ini meydana getirmektedir. Şanlıurfa ilinde ise 2000 yılında 210.046 olan toplam aile sayısı içerisinde ortalama kişi sayısı 1-4 arasında olan haneler genel toplamın %25,1'ini, 5-8 arasında olanlar %48,7'sini, 9 ve üzerindeki ise %26,2'sini meydana getirmektedir. Bir hanede yaşayan ortalama birey sayısı, Türkiye genelinde kişi

sayısı arttıkça oranı düşerken Şanlıurfa ilinde kişi sayısı arttıkça oranı yükselmektedir (Tablo 49).

Tablo 49: Türkiye ve Şanlıurfa İlinde Hanehalkı Büyüklüklerinin Bölünüşü (1985-2000)

	Yıllar	Toplam Yerleşik Nüfus	Toplam Hanehalkı Sayısı	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	Hanehalkı büyüklükleri					
					1-4	%	5-8	%	9+	%
Şanlıurfa	1985	807.044	118.773	6,79	31187	26,3	54401	45,8	33185	27,9
	1990	1.008.941	148.521	6,79	37614	25,3	72863	49,1	38044	25,6
	2000	1.455.261	210.046	6,93	52694	25,1	102397	48,7	54955	26,2
Türkiye	1985	50.804.497	9.730.019	5,22	4471205	46,0	4141889	42,6	1116925	11,5
	1990	55.622.032	11.188.636	4,97	5652390	50,5	4514188	40,3	1022058	9,1
	2000	67.809.048	15.070.093	4,50	9014135	59,8	5134721	34,1	921237	6,1

Kaynak: DİE (1985, 1990, 2000) Genel Nüfus Sayımı Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>

Türkiye'deki illerin aile büyüklüğü sıralaması incelendiğinde Şanlıurfa ilinin aile büyüklüğü sayısı arttıkça sıralamasının da yükseldiği görülür. Aile büyüklüğünün 1 kişi olduğu sıralamada Şanlıurfa ili 46. sırada yer alırken 2 kişide 44'e, 3 kişide 37'ye, 4 kişide 38'e 5 kişide 25'e, 6 kişide 14'e, 7, 8 ve 9. kişide 3'e, 10 ve 10+ kişide ise 1.sıraya yerleştiği görülür (Tablo 50).

Tablo 50: Kişi Sayısına Göre Şanlıurfa İlinin İllere Göre Hanehalkı Büyüklüğü Sıralaması (2000)

Kişi sayısı	Sıra	Hanehalkı Sayısı
Bir kişi	46	3.933
İki kişi	44	11.073
Üç kişi	37	15.259
Dört kişi	38	22.429
Beş kişi	25	25.989
Altı kişi	14	25.830
Yedi kişi	3	34.204
Sekiz kişi	3	16.374
Dokuz kişi	3	13.405
On(+)	1	41.550

Kaynak: TÜİK (2000), Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>

Şanlıurfa ilinde doğum oranlarının çok yüksek olması, çokeşli aile ve geniş aile yapısının yaygın olması hanehalkı büyüklüğünün Türkiye ortalamasına göre yüksek olmasını sağlamaktadır. Ayrıca geçim türü içerisinde tarımsal faaliyetlerin önemini koruması da bir diğer etkidir.

İlde başlangıçta bireysel olarak gerçekleşen göçlerin, 2000 yılında göç etme nedenleri içerisinde en çok hanehalkına bağlı gerçekleşen göçlerin ilk sırada yer almasıyla, aile göçü şekline dönüştüğünü bu sebeple zaman geçtikçe hanehalkı sayısının düştüğü söylenebilir.

Geleneklerin toplum hayatı üzerindeki baskısından ve doğum oranlarının düşmesi yönünde verilecek olan tıbbî ve eğitici önlemler ile yaygın olan çokeşli aile yapısının ortadan kalkması için alınacak yasal tedbirler ve iş imkanlarının artması ile gelir düzeyinde görülecek iyileşme, hanehalkı sayının düşmesinde etkili olacaktır. Böylece daha iyi yaşam koşulları hem bireyleri mutlu edecek hem de olası göç hareketlerine mani olacaktır.

5.1.4. Eğitim Durumu

Bir ülkeyi diğer ülkelerle karşılaştırırken ekonomik göstergelerin yanında sosyal göstergeler de kullanılmaktadır. Eğitim sektörü, sosyal göstergeler içinde, ekonominin ihtiyaç duyduğu kaliteli nüfusu yetiştiren temel kaynaktır (Yılmaz, 2015 s.73). Nüfusun en önemli niteliklerinden biri de eğitim durumudur. Toplumların kalkınmaları eğitilmiş insan sayısı ile yakından ilişkilidir. Bir ülkede her alanda eğitilmiş insan sayısı o ülke için önemli bir güç kaynağıdır. Her çağda toplumların gelişmişlik durumu ile bilgiye ve eğitime verilen değer arasında doğru orantı sezilmektedir. Eğitilen, beceri kazandırılan ve bunu üretime dönüştüren toplumlar her dönemde diğer toplumlara nazaran daha ileri seviyelere ulaşmışlardır (Özgür, 1998, s.92).

Genel Nüfus Sayımlarında yayınlanan verilerin yayınlanma biçiminde dönemler itibariyle aralarında farklılıklar bulunması eğitim yapısını belirlemede farklı uygulamalar yapılması zorunluluğunu meydana getirmiştir. 1935 sayım döneminden 1965 dönemine kadar sadece okuryazar nüfus verileri yer aldığı için değerlendirmeler bu yönde yapılmaya çalışılmıştır. 1965 döneminden sonra ise okuryazarlık verileri ile beraber bir eğitim kurumunu bitiren nüfus verileri de yayınlandığından bu verilerle ilgili değerlendirmeler de yapılmıştır.

Şanlıurfa ilinin 1935 döneminde eğitim durumu özelliklerine bakıldığında okuma ve yazma bilen toplam nüfus oranı %4,68, sadece okuma bilen toplam nüfus oranı %0,07, okuma ve yazma bilmeyen nüfus oranı ise %95,25'tir. Cinsiyete bağlı duruma bakıldığında ise erkeklerin kadınlara göre eğitim durumunun daha yüksek olduğu görülür (Tablo 51). Bunun yanında bu dönemde Türkiye genelinde okuma ve yazma bilen toplam nüfus oranı %15,32, sadece okuma bilen toplam nüfus oranı %0,26, okuma ve yazma bilmeyen nüfus oranı ise %84,41'dir. Şanlıurfa ilindeki eğitimle ilgili veriler Türkiye'nin genel ortalamasıyla karşılaştırıldığında Türkiye'ye göre çok geride olduğu görülür. 1 Kasım 1928'de alfabede değişikliğin yapılması ve ülkenin eğitim koşullarının düşük olması gibi nedenlerle eğitim durumu çok kötü durumdadır.

Tablo 51: Cinsiyete Göre Şanlıurfa İli Okuryazarlık Eğitim Durumu (1935-2017)

Yıllar	ŞANLIURFA					
		Okuma ve Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Okuma ve Yazma Bilmeyen	Bilinmeyen	Genel Toplam
1935	Erkek	9.381	110	105.176	-	114.667
	%	0,60	0,02	49,43	-	50,05
	Kadın	1.369	44	113.471	-	114.884
	%	4,09	0,05	45,82	-	49,95
	Toplam	10.750	154	218.647	-	229.551
%	4,68	0,07	95,25	-	100	
1955(6 ve daha yukarı yaşlar için)	Erkek	32.580	-	101.531	-	134.963
	%	2,4	-	46,71	-	49,45
	Kadın	6.420	-	124.703	-	132.033
	%	12,20	-	38,03	-	50,55
	Toplam	39.000	-	226.234	-	266.996
%	14,82	-	84,93	-	100	
1975(6 ve daha yukarı yaşlar için)	Erkek	122.917	-	122.863	1.711	247.491
	%	25,98	-	25,97	0,36	52
	Kadın	43.506	-	181.022	1.082	225.610
	%	9,20	-	38,26	0,23	48
	Toplam	166.423	-	303.885	2.793	473.101
%	35,18	-	64,23	0,59	100	
1990(6 ve daha yukarı yaşlar için)	Erkek	300.460	-	112.323	93	412.876
	%	37,42	-	13,99	0,01	51,43
	Kadın	150.739	-	239.183	69	389.991
	%	18,78	-	29,79	0,01	48,57
	Toplam	451.199	-	351.506	162	802.867
%	56,20	-	43,78	0,02	100	
2000(5 ve daha yukarı yaşlar için)	Erkek	499.159	-	108.448	340	607.947
	%	42,50	-	9,23	0,03	51,77
	Kadın	295.623	-	270.094	749	566.466
	%	25,17	-	23,00	0,06	48,23
	Toplam	794.782	-	378.542	1.089	1.174.413
%	67,67	-	32,23	0,09	100	
2008(6 ve daha yukarı yaşlar için)	Erkek	527204	-	47944	72225	647373
	%	40,54	-	3,69	5,55	49,78
	Kadın	408922	-	162645	81455	653022
	%	31,45	-	12,51	6,26	50,22
	Toplam	936126	-	210589	153680	1300395
%	71,99	-	16,19	11,82	100	
2017(6 ve daha yukarı yaşlar için)	Erkek	789.951	-	20521	4105	814.577
	%	48,56	-	1,26	0,25	50,07
	Kadın	686.074	-	118972	7092	812.138
	%	42,18	-	7,31	0,44	49,93
	Toplam	1.476.025	-	139493	11.197	1.626.715
%	90,74	-	8,58	0,69	100	

Kaynak: DİE (1935, 1950, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 2000) Genel Nüfus Sayımı, TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

1955 sayım döneminde Şanlıurfa ilinde okuma yazma bilen toplam nüfus oranı %14,82 iken, okuma yazma bilmeyen nüfus oranı ise %84,93'tür. Türkiye'de ise bu dönemde okuma yazma bilen toplam nüfus oranı %32,37 iken okuma yazma bilmeyen nüfus oranı %67,18'dir. 1935 sayım dönemine göre eğitimde biraz ilerleme varsa da henüz istenilen bir seviyede değildir. Yine bu dönemde cinsiyete bağlı eğitim oranlarında kadınlarda eğitim seviyesinin erkeklere göre yine çok düşük olduğu da görülür. Bölgenin sosyal yapısından kaynaklanan kadınlara bakış açısı kadınların eğitim seviyesinin geri kalmasına neden olan en sebeplerden biridir.

1965 sayım döneminden itibaren okuryazarlık ve eğitim durumu ile ilgili veriler daha ayrıntılı olarak yayınlanmaya başlanmıştır. 1965 sayım döneminden itibaren ilk defa yayınlanan bir eğitim kurumundan mezun olan nüfus sayıları verileri incelendiğinde Şanlıurfa ilinde bitirilen son eğitim kurumlarında %47,03 ile ilkokul mezunları en fazla payı alırken buna karşın %0,94 oran ile yüksekokul ve fakülte mezunları en az payı almaktadır. Türkiye'de ise bu oranlar ilkokul mezunlarında %58,19 iken yüksekokul ve fakülte mezunlarında %1,65'tir. Şanlıurfa ilinin her kademedeki eğitim durumunda ise, Türkiye ortalamasının altında yer aldığı görülür (Tablo 52). 1955 dönemine göre doğal olarak oranlar artsa da okuma yazma bilmeyenlerin oranı halen yüksektir. Kadınların eğitim seviyesinin erkeklere göre halen çok düşük olması da sosyal yapıda kadınlara yönelik bakış açısında henüz beklenen bir değişimin meydana gelmediğinin göstergesidir.

Tablo 52: Cinsiyete Göre Şanlıurfa İli ve Türkiye’de Bitirilen Son Öğrenim Kurumu ve Eğitim Durumu (1965)

Bitirilen Son Eğitim Kurumu (11 ve daha yukarı yaşlar için)	ŞANLIURFA				TÜRKİYE			
	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam (%)
Mezun Olmayan	21.959	3.370	25.329	41,50	2.095.914	867.476	2.963.390	28,28
İlk Okul	23.312	5.389	28.701	47,03	4.063.920	2.033.187	6.097.107	58,19
Orta Okul	3.137	634	3.771	6,18	493.078	202.357	695.435	6,64
Lise	830	61	891	1,46	197.837	77.260	275.097	2,63
Meslek Okulları	1.333	395	1.728	2,83	184.117	85.565	269.682	2,56
Yüksek Okul ve Fakülteler	513	60	573	0,94	143.623	29.080	172.703	1,65
Derecesi Tayin Edilemeyen	24	6	30	0,05	3.350	1.470	4.820	0,05
Genel Toplam	51.108	9.915	61.023	100,0	7.181.839	3.296.395	10.478.234	100,0

Kaynak: DİE (1965) Genel Nüfus Sayımı

Tablo 53: Cinsiyete Göre Şanlıurfa İlinde Bitirilen Son Öğrenim Kurumu ve Eğitim Durumu (1970-2017)

Yıllar	Cinsiyet	İlkokul	Ortaokul veya Orta Okul Dengi Okul	Lise veya Lise Dengi Meslek Okulu	Yüksek Okul ve Fakülteler	Derecesi Tayin Edilemeyen Okullar	Okuma Yazma Bilip de Bir Okuldan Mezun Olmayan	Yüksek lisans mezunu	Doktora mezunu	ARA TOPLAM
1970	Erkek	32,41	4,97	2,98	0,61	1,43	35,15	-	-	77,56
	Kadın	8,88	1,14	0,82	0,40	1,00	10,20	-	-	22,44
	Toplam	41,29	6,11	3,80	1,01	2,43	45,36	-	-	100
1980	Erkek	36,27	7,04	5,33	1,94	0	24,16	-	-	74,76
	Kadın	11,01	1,65	0,79	0,34	0	10,89	-	-	25,24
	Toplam	47,29	8,71	6,68	2,28	0	35,06	-	-	100
1990	Erkek	35,42	5,65	4,99	1,60	0	18,92	-	-	66,59
	Kadın	16,25	1,67	1,43	0,40	0	13,67	-	-	33,41
	Toplam	51,67	7,33	6,42	2,00	0	32,59	-	-	100
2000	Erkek	23,25	7,14	6,74	1,23	2,44	22,00	-	-	62,80
	Kadın	14,00	2,62	2,18	0,37	0,69	17,33	-	-	37,20
	Toplam	37,25	9,76	8,92	1,61	3,13	39,34	-	-	100
2008	Erkek	7,75	14,42	1,33	6,37	2,70	21,46	0,13	0,06	54,23
	Kadın	6,93	8,20	0,53	2,93	1,40	25,69	0,06	0,03	45,77
	Toplam	14,68	22,63	1,86	9,30	4,10	47,15	0,19	0,09	100
2017	Erkek	14,90	9,70	7,70	6,70	4,10	10,10	0,30	0,10	53,50
	Kadın	15,10	5,00	5,00	3,80	2,60	14,80	0,10	0	46,50
	Toplam	30,00	14,70	12,60	10,50	6,60	25,00	0,50	0,10	100

Kaynak: DİE (1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 2000) Genel Nüfus Sayımı, TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

1990 döneminde Şanlıurfa ilinin eğitim durumunda toplam okuma yazma bilenlerin oranına bakıldığında %56,20 ile toplam nüfusun yarısını geçmiştir. Ayrıca bir önceki döneme göre öğrenim durumunun bütün kademelerinde artış gözlenir. Bunun dışında bir önceki döneme göre yüksekokul ve fakültelerde öğrenim gören kişilerin sayısı artarken, ancak toplam okuma yazma bilenlerin içindeki oranı bir önceki döneme göre düşmüştür. 1980 yılından sonra ülkedeki siyasi olaylardan kaynaklanan kargaşalar nedeniyle özelliklede yüksekokullarda ortaya çıkan eylemsel

faaliyetlerden kaynaklı ailelerin çocuğun güvenliği açısından eğitimine devam etmesine izin vermemiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

2000 sayım dönemi sonuçlarına göre ilde okuma yazma bilen nüfus oranı %67,67 iken okuma yazma bilmeyen nüfusun oranı ise %32,23' tür. Görüldüğü gibi okuma yazma bilenlerin oranı gittikçe artmış ve okuma yazma bilmeyenlerin iki katından fazla bir artış göstermiştir. Dolayısıyla geçen zamana karşı il genelinde okuma yazma seviyesinin çok yükseldiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'de ortaöğretimde öğrenci sayısında 2000'li yılların başından itibaren ciddi artış gözlenmiştir. Söz konusu oranda ortaöğretim düzeyinde 2000'li yılların başında yaşanan artış, ilköğretimin sekiz yıl zorunlu hale getirilmesi sonrası ortaöğretime devam eden öğrenci sayısında yaşanan artışla; 2008 yılı sonrası yaşanan artış ise liselerin dört yıla çıkarılması sonrası artan öğrenci sayısı ile ilişkilidir (Yücel, Korkmaz, Yıldız, Talas, Yıldız, K., Sevil, Gürkan, Aras, 2016, s.21).

Şanlıurfa ilinde de zorunlu eğitimin uygulanmasıyla beraber 2000 sayım döneminde bir önceki döneme göre ortaokul seviyesindeki öğrenim durumunda ciddi bir artış gözlenmiştir. Öte yandan 1992 yılında ilde üniversitenin kurulması, 2000 sayım döneminde yüksek okul seviyesindeki kişi sayısında artış meydana gelmesinde etkili olmuştur. Bu gelişmeler ışığında Şanlıurfa ili genelinde nüfusun eğitim kalitesinde önceki dönemlere oranla ciddi gelişmelerin meydana geldiğini söylemek mümkündür.

2017 yılı itibariyle Şanlıurfa ilinde 6 yaş ve üzeri nüfusun eğitim düzeyine bakıldığında toplam nüfusta 1.476.0253 okuma yazma bilirken, toplam nüfusta ise 139493 kişide okuma yazma bilmemektedir. Bilinmeyenlerin sayısı ise 11.197 kişidir. İlin öğrenim kademesindeki verilere bakıldığında ise okuma yazma bilen fakat okul bitirmeyenlerin sayısının 368323 kişi, ilkokul mezunu sayısının 442862 kişi, ilköğretim mezunu sayısının 216732 kişi, ortaokul veya dengi okul mezunu sayısının 186569 kişi, lise veya dengi okul mezunu sayısının 154736 kişi, yüksek okul veya fakülte mezunu sayısının 98118 kişi, yüksek lisans mezunu sayısının 7297 kişi ve doktora mezunu sayısının 1388 kişi olduğu görülür (Tablo 53).

İlin bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre nüfusuna bakıldığında ise eğitim düzeyi artıkça nüfusun azaldığı görülmektedir. Ayrıca okuma yazma bilmeyen ve

okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin sayısı toplam nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktadır. 2012 yılında 12 yıllık zorunlu (4+4+4) eğitim sisteminin uygulanmaya başlaması ile ilkokul+ortaokul+lise düzeyinde eğitim zorunlu hale gelmiştir. İlköğretim kademesinde nüfusun zorunlu olmasıyla artan oran 2017 döneminde lise ve dengi meslek okulu grubunda da kendini göstermiştir. İl nüfusunda yükseköğretim seviyesinin özellikle lisansüstü sonrası eğitim düzeyi önceki yıllara göre artmış olsa da genel itibariyle düzey çok düşüktür. Bunun dışında cinsiyet itibariyle okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen ve ilkokul mezunu kademesi dışındaki her eğitim-öğretim kademesinde erkeklerin sayısı kadınların sayısından fazladır (Tablo 53, Şekil 65).

Şanlıurfa ilinde cinsiyet ve yaş grubuna göre okuma yazma durumu incelendiğinde okuma yazma bilen nüfus içinde en çok miktarın 6-13 yaş arasındaki kişilere ait olduğu görülür. Hem ilköğretimin zorunlu olması hem de ildeki çocuk sayısının fazlalığı bu yaş grubunun artmasına neden olduğu düşünülmektedir. Bunun dışında 18-21 yaş arasındaki nüfus grubu hariç bütün yaş grupları içerisinde erkek sayısının kadınlara göre fazla olduğu görülür (Tablo 54).

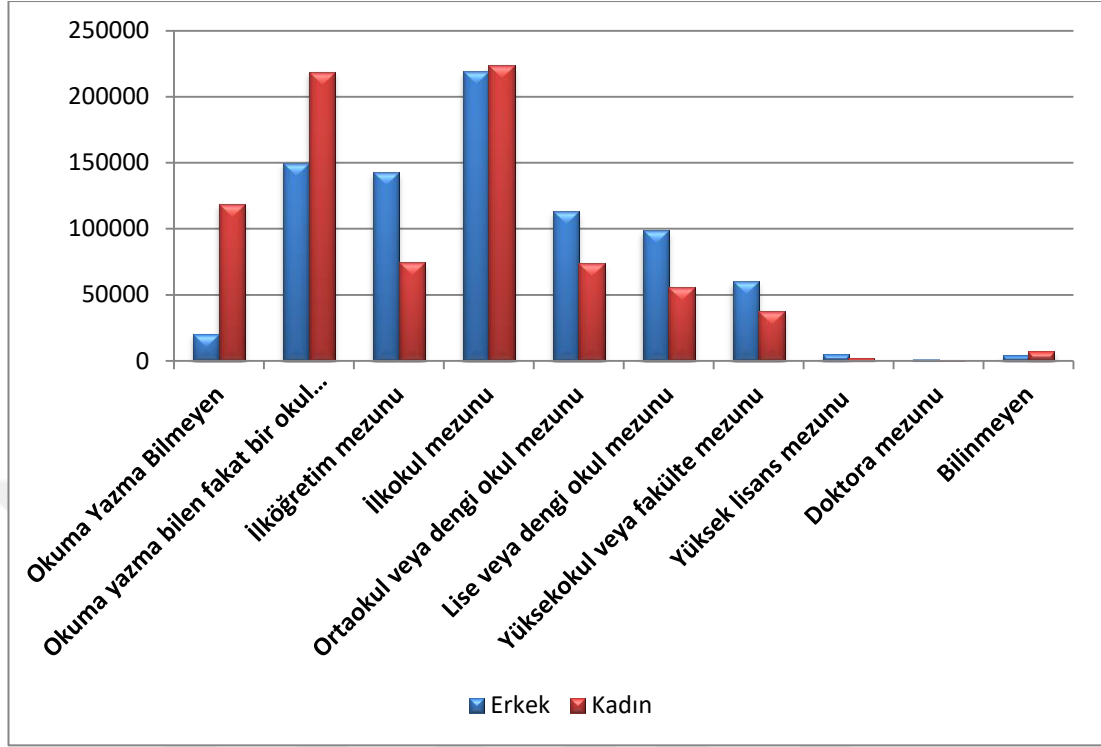
Okuma yazma bilmeyen nüfus miktarı içinde ise tüm yaş gruplarında kadınların sayısının erkeklerden çok olduğu görülür.

Tablo 54: Şanlıurfa İlinde Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Okuma Yazma Durumu (2017)

Yaş Grupları		Bilinmeyen	Okuma Yazma Bilen	Okuma Yazma Bilmeyen	Toplam
6-13	Erkek	686	202068	43	202797
	Kadın	557	192952	26	193535
14-17	Erkek	165	90611	5	90781
	Kadın	326	85538	102	85966
18-21	Erkek	122	72885	127	73134
	Kadın	363	73207	1322	74892
22-24	Erkek	104	51898	377	52379
	Kadın	394	48705	3564	52663
25-29	Erkek	301	79916	1349	81566
	Kadın	913	69756	10503	81172
30-34	Erkek	780	64838	1713	67331
	Kadın	796	54310	10652	65758
35-39	Erkek	458	57531	1488	59477
	Kadın	755	47087	11671	59513
40-44	Erkek	308	44565	1046	45919
	Kadın	515	35191	9957	45663
45-49	Erkek	229	34820	1020	36069
	Kadın	372	25068	9137	34577
50-54	Erkek	200	31895	1356	33451
	Kadın	387	21127	10618	32132
55-59	Erkek	165	20966	1358	22489
	Kadın	336	14125	10457	24918
60-64	Erkek	152	15815	1832	17799
	Kadın	263	8230	9474	17967
65	Erkek	435	22143	8807	31385
	Kadın	1115	10778	31489	43382
Toplam		11197	1476025	139493	1626715

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Şekil 65: Şanlıurfa İl Nüfusunun Eğitim Düzeyinin Cinsiyete Göre Durumu (6 yaş ve üzeri için, 2017)

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, verilerinden oluşturulmuştur.

Genel itibariyle Şanlıurfa il nüfusunun 1935-2017 yılları arasındaki verilerde okuma yazma bilen nüfusun, okuma yazma bilmeyen nüfusa göre sürekli bir artış yönünde olduğu görülür. Nitekim doğurganlık oranının çok yüksek ve dinamik özelliklere sahip olması ilde her geçen gün eğitim alanında yeni planlamalara ihtiyacı artırmaktadır.

1935 döneminden itibaren okuryazar ve bitirilen son eğitim kurumu nüfusunda sürekli artan bir nüfus yapısı görüldü de ildeki kalabalık nüfus ve her yıl çok sayıda artan öğrenci sayısı eğitim durumunda daha çok yatırımların yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ülke genelinde kadınların eğitime daha fazla katılması için uygulamaya konulan bazı kampanya ve özel çalışmalarla sayesinde son yıllarda kadınların eğitim hayatına daha fazla katılması sağlanmışsa da henüz istenilen seviyede değildir. Kadınların eğitim hizmetlerinden daha fazla yararlanabilmesi için yeni plan ve projelere ihtiyaç duyulmaktadır.

5.2.ŞANLIURFA İL NÜFUSUNUN EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

5.2.1. Şanlıurfa İlinde İş Gücü ve İşsiz Nüfus Durumu

Çalışma çağındaki nüfus 15-64 yaş arasındaki nüfus olup işgücünde toplam nüfustan sonraki en önemli potansiyel kaynağıdır. Bu yaş grubundaki nüfus çalışma çağında olsa bile hepsi çalışmamaktadır.

Şanlıurfa ilinde 1985-2000 yılları arasında cinsiyete göre iş durumu incelendiğinde, 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun istihdamında erkeklerin sayısının kadınlara göre daha fazla olduğu görülür. 1985-2000 yılları arasında hem istihdam hem de işsizlik oranları sürekli artış göstermiştir. Cinsiyete göre işsizlik sayılarına bakıldığında ise erkeklerdeki işsizlik sayısının kadınların sayısından daha fazla olduğu görülür. Nitekim 1985 yılında erkeklerde işsizlik sayısı 16.633 iken, kadınlarda 1.251 kişidir. 2000 yılında ise erkeklerde işsiz sayısı 62.790, kadınlarda 9.953 kişidir. İş gücüne katılma oranı 1985 yılında %65,0, 2000 yılında ise %54,7'dir. Her iki dönemde erkeklerin iş gücüne katılma oranları kadınlarınkinden daha fazladır (Tablo 55).

Tablo 55: Şanlıurfa İlinin Cinsiyete Göre İşgücü Durumu (1985-2000)

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus Oranı (%)	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İş Gücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İş Gücüne Dahil Olmayan Nüfus	Bilinmeyen
1985	795.034	469.767	59,1	305.301	287.417	17.884	65,0	5,9	163.503	963
1990	1.001.455	603.457	60,3	378.927	349.812	29.115	62,8	7,7	224.262	268
2000	1.443.422	918.685	63,6	502.174	429.431	72.743	54,7	14,5	416.205	306
Erkek										
1985	410.918	240.814	58,6	198.826	182.193	16.633	82,6	8,4	41.369	619
1990	515.980	307.368	59,6	249.250	221.709	27.541	81,1	11,0	57.959	159
2000	748.929	471.877	63,0	320.044	257.254	62.790	67,8	19,6	151.565	268
Kadın										
1985	384.116	228.953	59,6	106.475	105.224	1.251	46,5	1,2	122.134	344
1990	485.475	296.089	61,0	129.677	128.103	1.574	43,8	1,2	166.303	109
2000	694.493	446.808	64,3	182.130	172.177	9.953	40,8	5,5	264.640	38

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

5.2.2. Çalışma Çağı ve Nüfusun Sektörel Dağılımı

İnsanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için çeşitli şekillerde üretim yapmak ve ekonomik faaliyetlerde bulunmak zorundadır. Yeryüzündeki bütün insanların ekonomik faaliyet türleri aynı olmadığı gibi, bir ülke içindeki insanlar da farklı ekonomik faaliyetlerde uğraşmaktadır. Ekonomik faaliyetler çeşitli şekillerde sınıflandırılmakla birlikte genellikle üç ana başlık halinde incelenmektedir. Bunlar tarım, sanayi ve hizmet sektörleridir (Karabağ ve Şahin, 2015, s.68). Çalışan nüfusun ekonomik faaliyetlere göre dağılımı, bir ülkenin aynı zamanda gelişme durumunu da açıkça ortaya koyar. Ayrıca bu dağılımın yıllara göre değişimi, özellikle ekonomik açıdan meydana gelen değişimleri de yansıtır. (Atalay, 2011, s.219)

Şanlıurfa ilinde 1985-2000 yılları arasında ekonomik faaliyetlere göre istihdam edilen nüfus incelendiğinde tarımda çalışan nüfusun diğer sektörlerde çalışan nüfustan daha fazla olduğu görülür. Şanlıurfa ilinin ekonomisinin tarım ve hayvancılık faaliyetine dayanması ve ilde sanayi faaliyetlerinin yeterince gelişmemesi sebebiyle istihdam edilen nüfusun yarısından fazlası tarım sektöründedir. 1985 yılında nüfusun %73,8'i tarımda çalışırken, 2000 yılına gelindiğinde tarımda istihdam edilenlerin oranı %72,8'e gerilemiştir. İlde sanayi faaliyetlerinin yeterince gelişmemesi nedeniyle bu sektörde çalışanların oranı da çok düşüktür. Nitekim sanayi sektöründe 1985 yılında çalışan nüfusun %6,5'i, 2000 yılında ise çalışan nüfusun %6,4'ü istihdam edilmiştir. 1985-2000 yılları arasındaki dönemde kadınların sanayi sektöründe istihdam oranı %1'in altında olmuştur. İlde hizmet sektörü tarım sektöründen sonra en çok istihdamın olduğu sektördür. 1980 yılında hizmet sektöründe istihdam edilenlerin oranı %14,9 iken, 2000 yılında %26,3'e çıkmıştır. Hizmet sektöründe 1985 yılında erkeklerin oranı %29,0 iken, 2000 yılında ise %32,1 olarak gerçekleşmiştir. 1985 yılında kadınların %2'2'si hizmet sektöründe istihdam edilirken, 2000 yılında %3,5'e kadar çıkmıştır (Tablo 56).

Tablo 56: Şanlıurfa İlinde Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam Edilen Nüfus (1985-2000)

Sayım Yılı	Toplam İstihdam	Tarım		Sanayi		Hizmet		İyi Tanımlanmamış	
		Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%
1985	257254	233177	73,8	20538	6,5	60713	19,2	15960	0,5
1990	349812	249226	71,2	31164	8,9	67527	19,3	1895	0,5
2000	429431	312613	72,8	27374	6,4	88546	20,6	898	0,2
Erkek									
1985	200833	120940	60,2	20211	10,1	58162	29,0	1520	0,8
1990	221709	126120	56,9	29839	13,5	63977	28,9	1773	0,8
2000	257254	147211	57,2	26677	10,4	82499	32,1	867	0,3
Kadın									
1985	115191	112237	97,4	327	0,3	2551	2,2	76	0,1
1990	128103	123106	96,1	1325	1,0	3550	2,8	122	0,1
2000	172177	165402	96,1	697	0,4	6047	3,5	31	0,0

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

İşgücünün iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı incelendiğinde ilde çalışan nüfusun %72,8'i tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık, %0,02'si madencilik ve taş ocağı, %3,2 imalat sanayi, %0,2'si elektrik, gaz, su, %2,9'u inşaat, %5,2'si toptan, perakende ticaret, lokanta ve oteller, %15,4'ü ise diğer sektörlerde faaliyet gösterdiği görülmektedir (Tablo 57).

Tablo 57: İşgücünün İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (2000)

Sektör	Nüfus	%
İyi Tanımlanmamış Faaliyetler	898	0,2
Ziraat, Avcılık, Ormancılık Ve Balıkçılık	312.613	72,8
Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	98	0,0
İmalat Sanayii	13.935	3,2
Elektrik, Gaz Ve Su	860	0,2
İnşaat	12.481	2,9
Toptan Ve Perakende Ticaret, Lokanta Ve Oteller	22.517	5,2
Diğer	66.029	15,4

Kaynak: TÜİK, erişim: 12 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

SONUÇ

Nüfus özellikleri bakımından farklılıklar gösteren Şanlıurfa ili, nüfus büyüklüğü bakımından 1927 yılında Türkiye'nin 63 ili arasında 28. sırada yer alırken, 2017 yılında ise 81 il içerisinde 9. olmuştur. Şanlıurfa ilinin, 2017 yılı itibariyle toplam 11 ilçesi bulunmaktadır. Nüfus toplanma alanı olarak değerlendirebileceğimiz en yoğun nüfusun görüldüğü alan, Merkez ilçedir (Eyyübiye, Haliliye, Karaköprü). Nüfus artış hızı ilçeler bazında değerlendirildiğinde ise yıllara göre farklılıklar gözlenmektedir. İlçelerin nüfus miktarında belirgin azalmaların meydana geldiği dönemler genellikle idari statüde meydana gelen değişimlerden kaynaklanmaktadır.

Şanlıurfa ilinin sayım dönemlerine ait nüfus verileri, artış hızının miktarına göre 1.devre: 1927–1965, 2.devre: 1965–1985 ve 3. devre: 1985–2017 olarak dönemlere ayrılabilir. 1.devre olan 1927-1965 devresi nüfus artış hızının sürekli arttığı ama artış hızı miktarının düşük olduğu devredir. 1965-1985 devresi artış hızında düşüş ve yükselişlerle dalgalanmanın en fazla olduğu ve 1985-2017 devresi ise artış hızında sürekli düşüşlerin yaşandığı devre olarak görülür.

Şanlıurfa ili nüfusunun ilçeler bazındaki nüfus artış hızının gelişimine bakıldığında ise bazı dönemlerde artışlar gözlenirken bazı dönemlerde artış hızlarının düştüğü görülür. Bu artış ve düşüşler bazı yıllar bütün ilçelerde aynı seyri izlerken, bazı yıllarda da birbirinden farklılıklar göstermiştir. Bunda bazen bütün ilçelerde aynı sebeplerin etkili olması bazen o ilçenin kendine has özelliklerinin olması etkili olmuştur. Özellikle 1975-1980 döneminde bütün ilçelerde artış hızının düşmesine bağlı olarak ilde artış hızı %1,81 seviyesine inerek belirgin bir şekilde düşmüştür.

Şanlıurfa ilinde nüfus artış hızının Türkiye ortalamasının çok üstünde olması beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. En başta her geçen gün artan genç nüfusun istihdam edilememesi işsizliğin artmasına neden olmaktadır. İşsizlik de beraberinde yoksulluk, göç, fiziksel ve ruhsal sağlığın bozulması vb. sorunlara yol açacaktır. Ayrıca kişi başına düşen milli gelirin düşük olması, refah seviyesinin düşmesi, eğitim ve altyapı hizmetlerinin aksaması, yaşam standartlarının düşmesi, çarpık kentleşme, çevre kirliliği, doğal kaynakların tüketiminin artması vb. sorunlar da artacaktır.

Nüfusun bir diğer özelliği olan kentsel ve kırsal nüfus özelliklerinde ise 1950 öncesi döneminin en önemli özelliği ülke tamamında olduğu gibi, Şanlıurfa ilinde de güçlü bir kentleşme hareketinin olmadığıdır. Türkiye geneli şehirleşmenin düşük olmasının nedeni kırsaldan göç alınması değil şehrin kendi iç dinamikleri ile ilgilidir.

Sosyal ve ekonomik yapıda ortaya çıkan gelişmeler 1950'den sonra Türkiye'nin kentleşme sürecinin hızlı bir şekilde gelişmesine ve geçmiş döneme göre daha geniş bir alana yayılmasına etki ederken, aynı nedenler Şanlıurfa ilinin de kentleşme sürecinde belirleyici olmuştur. 1985'ten günümüze kadar olan yıllar arasındaki Şanlıurfa ilinin kırsal ve kentsel nüfus oranlarına bakıldığında ise Türkiye'de olduğu gibi Şanlıurfa ilinde de 1985 yılında kentsel nüfus oranının kırsal nüfus oranını geçtiği görülür.

1927 yılında kentsel nüfus oranı en fazla olan ve hatta kentsel nüfus oranının kırsal nüfus oranını geçtiği ilçe, Merkez ilçe (%50,6) olup, kentsel nüfus oranının en düşük olduğu ilçe ise Harran ilçesidir (%4,4). Merkez ilçeden sonra ikinci sırada olan ilçe ise Siverek ilçesidir. 2007 yılında ADNKS sistemin uygulanmasıyla bazı ilçelerde kentleşme oranı artarken, bazı ilçelerde azalmıştır. Ancak genel itibariyle 2007 yılı birçok ilçede kentleşme oranının en yüksek olduğu yıldır. 2008 yılından 2013 yılına kadar olan sayım yıllarında ise kentleşme oranı tüm ilçelerde hep negatif yönde bir seyir göstermiştir ve 2013 yılından itibaren de Şanlıurfa'nın büyükşehir belediyesi olmasıyla bütün ilçelerdeki nüfus, kentsel nüfus olarak kabul edilmiştir.

Aşırı nüfus artışı Şanlıurfa ilinde kırsaldan kentlere doğru göçü artırmıştır. Kentlerde biriken aşırı nüfus nedeniyle çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. İldeki işsizlik başlı başına bir sorundur oda beraberinde başka sorunları getirmektedir. Toplumsal yozlaşma, ahlaki değerlerin bozulması, kentte suç oranlarının artması bunlardan bazılarıdır. Kentte bir diğer sorun konut ve barınma sorunudur. Hem kentin kendi iç dinamikleriyle meydana getirdiği aşırı nüfus hem de kente göç eden nüfusun hızlı bir şekilde yasal olmayan yollardan yeni yerleşim yerleri oluşturmaları gecekondulaşma sorununu ortaya çıkartmakta ve özellikle ildeki bazı mahallelerde belediye hizmetlerinin bu alanlarda yetersiz olması yaşamı çok zorlaştırmaktadır.

Ayrıca aşırı nüfus artışı nedeniyle çok fazla konuta talep olması ilde özellikle güney kesiminde verimli tarım arazilerinin imara girmesine ve buralarda inşaatların

yükselmesine neden olmaktadır. Barınma ile ilgili bir diğer sorun da aşırı talep nedeniyle konutların hem satış hem de kira fiyatlarının çok yüksek olmasıdır. Özellikle memur atamasıyla gelenlerin yüksek kiralar nedeniyle ilde kalmama düşüncelerinin olması hizmet alanında sürekli değişim nedeniyle verimin yeterince alınamamasına yol açmaktadır. Buna örnek olarak diğer faktörlerle beraber konut ve kira fiyatlarındaki yüksek miktarlar öğretmen atamasıyla gelenlerin ilde durmak istememesine sebep olmaktadır. Böylece bu sorunda eğitim alanında da sorunlar ortaya çıkarmakta, eğitimin kalitesini düşürmektedir.

İlde Türk, Arap, Kürt vb. birçok kökeni farklı insan grubu yaşamakla birlikte son yıllarda Suriye'den gelen etnik kökeni farklı insanların bir arada olması, kültürel uyumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Kentsel yaşama uyum sorunları, kent içerisinde çatışmalara neden olmaktadır. Gazete ve diğer medya araçlarında bu durumla ilgili yaşanan olayların örnekleri azımsanmayacak derecede çoktur.

Şanlıurfa'da nüfusun dağılışı yükselti basamaklarına göre incelendiğinde Şanlıurfa'da yükselti değeri arttıkça, yükselti basamaklarının alanlarında bir daralma olduğu görülmektedir. Yükselti basamaklarına göre arazide en çok alanı 400-500 m arasındaki alan oluşturmaktadır. İlde bulunan tüm yerleşmeler çeşitli yükseltelerde yer almaktadır ve yükseltinin artmasına zıt bir şekilde yerleşme sayısı aksi yönde azalmaktadır. Böylece nüfus yerleşmelere göre değişiklik göstermekle beraber, dağılışı 300 ile 1500 m arasında değişiklik göstermektedir. 300-600 m yükselti basamağındaki alanlar ise hem yerleşmelerin yoğun olduğu hem de nüfusun fazla olduğu kuşağı oluşturmaktadır. 3000-600 m yükselteleri arasındaki alanlarda nüfus yoğunluğunun çok fazla olmasının başlıca nedeni yerleşmelerin tarıma elverişli düz alanların fazla olduğu yükselti arasındaki düzlüklerde kurulup gelişmesidir. Bu açıdan nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu kesim Harran ve Suruç ovalarının da bulunduğu ilin güney kesimleridir.

1990-2000 yılları arasında tarımsal nüfus yoğunluğunda artış gözlenmiştir. Bilindiği gibi Şanlıurfa ili GAP Master planında merkez konumundadır. Faaliyete geçirilen projeler kapsamında kuraklık sorununa sulama kanalları yapılmak kaydıyla çözümler sağlanmıştır. Bu durum, GAP Projesinin tarımsal nüfus yoğunluğu üzerindeki olumlu etkileri olarak değerlendirilebilir.

Araştırma alanımızdaki kaba doğum ve ölüm hızını Türkiye'nin kaba doğum ve ölüm hızı oranları ile karşılaştırdığımızda arada büyük farklılıklar gözlenmektedir. Kaba doğum hızı yaklaşık olarak Türkiye'nin 2 katı iken, kaba ölüm hızı 2 katından biraz daha fazladır. Sonuç olarak, Şanlıurfa ili yüksek doğurganlık ve ölümlülük hızlarına sahip genç bir nüfus yapısına sahiptir. Bu durumda düşük doğurganlık ve yüksek ölümlülük hızlarına sahip olması ve gittikçe yaşlanan bir nüfusun özelliklerini kazanması için daha çok zaman geçmesi gerektiği öngörülebilir. Şanlıurfa ilinde 2009 yılı itibari ile toplam doğurganlık oranı % 4,57'dir. Bu oran 2009 yılı Türkiye ortalamasının (2,47) üstündedir ve bu doğurganlık hızı yenilenme düzeyinin iki katıdır.

Din, gelenek ve coğrafya Şanlıurfa'nın sosyal yapısında evlenme adetleri ve çokeşli evliliği belirleyen üç temel unsurdur. Dini nikâhla birden fazla evliliklerin olması, erken yaşta yapılan evlilikler, eğitimin yetersizliği, tarım alanlarında çalışacak işçiye duyulan ihtiyaç, erkek çocuğun saygınlık ve güven kaynağı görülmesi nedeniyle daha çok çocuk sahibi olmak düşüncesi, ilde doğurganlık seviyesinin çok yüksek olmasına ve ailelerin hane halkı büyüklüğün geniş olduğu, çok sayıda çocuktan oluşan bir yapıda olmasına yol açmıştır.

Yüceşahin Türkiye'de demografik geçiş sürecinin tarihsel süreçte, iller düzeyinde nasıl bir yayılım izlediği ve illerin güncel doğurganlık ve ölümlülük düzeylerini ne kadar etkilemiş olduğunu tespit etmek için çalışma yapmıştır. Bu çalışma sonucunda Şanlıurfa ilinin 1990-2000 ÇKO'daki düşüş yüzdesi (-12.4) ile geçişe direnenler grubunda yer aldığı görülmektedir. Şanlıurfa ilinde çok yüksek doğum oranlarının devam etmesi demografik giriş modeline göre, geçişe direnenler grubunda yer almasına yol açmıştır.

Türkiye geneli ilk evlilik yaşı 2001 yılından itibaren kadın ve erkek nüfus bazında yükseliş kaydedilmiştir. Ancak Şanlıurfa ilinde ilk evlilik yaşı gerek kadın ve gerekse de erkek nüfusta gittikçe düşmüştür. Bu durumun bir sonucu olarak doğurganlık oranı da yüksek olmaktadır.

Şanlıurfa'daki bebek ve çocuk ölümlerinin hızı 2009-2017 yılları itibariyle artış ve azalışlarla değişiklik arz etmektedir. İlde bebek ölüm hızının düşmesine etki eden iyileşmelerin arttığını ancak bölgesel farklılıkların bulunduğu da bir gerçektir.

Şanlıurfa ilinin de içinde yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi diğer bölgelere göre geriden gelmektedir.

Şanlıurfa ilinde beş yaş altı çocukların, ölüm hızı oranlarına bakıldığında günümüze doğru oranın düştüğü görülür. Ancak bu oranlar Türkiye ortalamasına göre çok yüksektir.

Şanlıurfa ilinde doğurgan yaştaki kadının, eğitim düzeyi, sosyal statüsü, evlenme yaşı, gelenek- görenekleri, erkek çocuk tercihi, ücretsiz aile işçisi olması, doğum kontrolü yöntemlerine erişebilmesi vb. faktörler yüksek doğurganlığı etkilemekte bu da 0-14 yaş grubundaki nüfusun artmasına yol açarak ilde sosyal ve ekonomik sorunları beraberinde getirmektedir. Kadınların eğitim durumunun yükseltilmesi ve tarım dışı alanlarda istihdam edilmesi yüksek doğurganlık oranının düşmesinde etkili olacak en önemli çözüm yollarındandır.

1975 yılı itibari ile Şanlıurfa ili sürekli olarak göç veren bir il durumundadır. Bu nedenle net göç hızı daima negatif değerler göstermiştir. 1975-2017 arasındaki dönemlerde Şanlıurfa ilinin en fazla göç verdiği yıllar, 1995-2000 sayım dönemidir.

Şanlıurfa ilinin yerleşim yerine göre aldığı göç miktarında en fazla payı kentlerden kentlere olan iç göç hareketleri oluşturmaktadır. İkinci sırayı ise kentlerden kırlara doğru olan göçler alır. Yerleşim yerlerine göre verdiği göç miktarında ise birinci ve ikinci sırayı, aldığı göçlerde olduğu gibi, önce kentlerden kentlere olan göçler daha sonra kentlerden kırlara doğru olan göçler oluşturmaktadır. Hiç kuşkusuz bunda GAP'ın devreye girmesi sonucu tarımsal alanlardaki gelişmeyle kırsal alana dönüşler etkili olmaktadır.

Şanlıurfa ilindeki yaşam koşullarının kalitesi çok düşüktür ve göç hareketlerinin meydana geldiği hedef bölge ile kaynak bölge arasında çok fazla eşitsizlik vardır. Sadece ekonomik koşullar değil, bunun yanında sosyal koşullar açısından da hedef bölgelerle arasında büyük farklar vardır. İşsizlik, herhangi bir alanda mesleği olmayan insan sayısının çokluğu, eğitimsizlik, psikolojik baskı, kan davaları, töre cinayetleri ve geleneksel yapının insanlar üzerindeki baskıcı yapısı nedeniyle insanların kendini daha özgür hissedebileceği, baskılardan uzak olabileceği mekânlara göç ettiği de diğer gerçeklerdir.

GAP'ın devreye girmesi ve tarımsal faaliyetlerdeki gelişmelerle beraber, ekonomi de canlanmaya başlamış ve yeni fabrikalar açılmıştır. Bununla beraber sosyal hayatta da değişimler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler her ne kadar göç olaylarını tam anlamıyla durduramamışsa da net göç hızının zaman içinde düşmesine yol açmıştır.

Göç hareketleri hakkında diğer önemli bir konuda göçün akım yönü ve mesafesidir. Şanlıurfa ilinden göç edenlerin büyük kısmının akım yönü de genel olarak batıya doğrudur. Ancak akım yönünde dönemler itibariyle farklılıklar görülmektedir. Bununla birlikte Şanlıurfa ilinde göçlerde, akım yönünün mesafesine bakıldığında ise basamaklı bir göç yapısından bahsedilebilir. Bu basamakları mesafenin uzaklığına göre 3'e ayırmak mümkündür. Yakından uzağa doğru yapılacak bir sınıflamada, en çok göç verdiği illere göre, birinci basamağı çevre komşu illere doğru olan göç hareketleri oluşturur. Bunlar; Gaziantep, Mardin ve Diyarbakır illeridir. İkinci basamağı komşu illerin çevresindeki iller yani Hatay, Mersin, Adana illeri ve 3. basamağı da uzak iller olan İstanbul, İzmir, Ankara ve Antalya illeri oluşturur.

Göçler konusunda bir diğer önemli nokta da bu göçlerin isteğe bağlı olarak mı gerçekleştiği, yoksa zorunlu olarak yer değiştirme mecburiyetinde mi kalındığı konusudur. Şanlıurfa ilinde gerek alınan, gerekse verilen göçlerde göçlerin büyük kısmında zorunlu göçlerden ziyade isteğe bağlı göçler hakimdir. Sadece 2011 yılından itibaren Suriye'den gelen göçler zorunlu göçler kapsamında değerlendirilebilir.

AFAD'ın 29.05.2017 tarihi itibariyle yayınlanan raporunda ise "yaklaşık 247 bini kamp içinde ve 2 milyon 774 bini kamp dışında olmak üzere Türkiye'deki Suriyelilerin toplam sayısı 3.020.654'tür." Şanlıurfa ilinde ise kamp içinde 104.809 ve kamp dışında da 319.522 ve toplamda 424.331 Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. İlde Suriyelilerin sayısı artmakta ve bu sığınmacıların şehir içerisindeki denetimlerinin çok zor olması ve kayıtlı olmayanların da ilde denimsiz biçimde dağılımlarıyla birlikte ekonomik, sosyal ve güvenlik sorunları yaşanmaktadır.

Şanlıurfa ilinde Suriyelilerden kaynaklı uyum problemi yaşanmaktadır. Bazı Suriyeli sığınmacılar yoksulluk içinde ve sağlıksız alanlarda yaşamlarını

sürdürmektedir. İş imkânlarının kısıtlı olması ya da sigortasız ve düşük ücretlerle çalıştırılmaları, bazılarının da yasadışı işlerde çalıştırılmaları yine cami önlerinde, trafik ışıklarında dilenmeleri veya dilendirilmeleri sorunları daha da artırmaktadır. Maddi açıdan zor durumda olanların veyahut sorunlu olan Suriyelilerin yasadışı yollara başvurmaları ise ilde Suriyelilerden kaynaklı güvenlik sorunlarını tırmandırmaktadır. İleriki tarihlerde vatandaşlar ile göçmenler arasındaki gerginliklerinden dolayı güvenlik sorunlarının daha da artacağı öngörüsünde bulunmak da yanlış olmayacaktır.

Ravenstein göç kanununda cinsiyete bağlı göçlerde kadınların erkeklere oranla daha fazla göç etme eğiliminde olduğu ve daha fazla göçe katıldıklarını ileri sürmüştü. Buna göre son yıllarda gerçekleşen göç eğiliminde Şanlıurfa ilinde bulunan kadınlarda da bu durumun ortaya çıktığı görülür. Ravenstein cinsiyetle ilgili teorisinin devamında ise kadınların doğdukları bölge yani kısa mesafeli göçlerde erkeklere oranla daha fazla göç etme eğilimi taşıyıp, yakın mesafelerdeki göç hareketlerine daha çok katıldıklarını da ileri sürmüştür. Şanlıurfa ilinin 2016 ve 2017 yıllarına ait yurtdışına verdiği göç oranları incelendiğinde erkeklerin kadınlara göre daha fazla olduğu görülür.

Genel bir ifadeyle Şanlıurfa ilindeki kadınlar, hem erkeklere göre daha fazla göç hareketlerine katılmakta, hem de yakın mesafedeki göçleri daha çok tercih etmektedirler.

2000 döneminde Şanlıurfa ilinin almış olduğu göçlerin, göç etme nedenine bakıldığında ilk sırada tayin/atama ile gelen kişilerin oluşturmuş olduğu görülür. İlde doğum oranının çok yüksek olması nedeniyle, çocuk sayısının fazlalığı özellikle eğitim alanında büyük açığın oluşmasına neden olmaktadır. Bu da öğretmen atamalarında her yıl en büyük payın Şanlıurfa iline verilmesine neden olur. İkinci sırayı ise hane halkı fertlerinden birine bağlı yapılan göçler oluşturmaktadır. Çünkü göçler hangi sebeple yapılırsa yapılsın göçmen bir süre sonra ailesini de yanına alarak hayatına devam etmektedir.

İlde iş imkânlarının sınırlı olması kişilerin göç etmelerine neden olmakta, göç hareketine katılan kişinin, gittiği yerde de hayat şartlarının iyileşmesi ve daha fazla iş imkânlarının olması sebebiyle ailesini de yanına alması, 2000 döneminde verdiği

göçlerde hane halkı fertlerinden birine bağlı yapılan göçlerin ilk sıraya, iş arama/bulma nedeniyle yapılan göçlerin ise ikinci sıraya yerleşmesine neden olmaktadır. Genel itibariyle Şanlıurfa ilindeki insanların göç etme eğilimleri üzerinde en çok ekonomik nedenler etkili olurken, bunun dışında eğitim amacıyla ve evlilik nedeniyle yapılan göçler de önemli pay almaktadır.

Şanlıurfa nüfusuna kayıtlı olup başka illerde ikamet eden nüfusta ilk 10 sırayı alan illere bakıldığında iş imkânlarının bol olduğu çekici faktörlerin arttığı illere doğru olduğu görülmektedir. Özellikle Gaziantep ilinin ilk sırada yer alması ise hem iş imkânlarının Şanlıurfa iline göre daha iyi olması, hem de mesafenin kısa olmasından kaynaklanmaktadır.

Şanlıurfa ilinin dönemler itibariyle göç aldığı illere bakıldığında komşu illerden Mardin, Diyarbakır ve Gaziantep illeri ilk 10'a giren iller arasında yer almaktadır. Aynı bölgede yer almaları ve komşu iller olması, tarımdaki gelişmeler, sanayi, ticaret ve turizmdeki çekicilikler bakımından daha cazip fırsatlar sunması ve güvenlik açısından daha iyi durumda olması Mardin ilinden Şanlıurfa'ya ve diğer birkaç komşu ile doğru göçlerin yoğun bir şekilde devam etmesine neden olmuştur.

Tüm sayım dönemlerinde Şanlıurfa ilinin en çok göç aldığı ve verdiği illere bakıldığında ilk iki sırada daima Gaziantep ve İstanbul illeri yer almıştır. Hemen ardından Adana, Mersin illeri gelmektedir. Şanlıurfa ilinin en çok göç verdiği illerden birkaçı komşu iller iken, diğer iller iş imkânlarının fazla olduğu ve sanayileşmenin yoğun olduğu illerdir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde aile bağları ve bütünlüğü önem taşımakla beraber çok çocuk sahibi olma veya kalabalık aile geleneği devam etmektedir. Bölgede doğurganlığın fazla olduğu illerden İstanbul, Ankara ve İzmir ile Akdeniz bölgesinin kıyı kesimlerindeki illere doğru uzanan göçlerin temel nedeni ekonomiktir. Aile içi dayanışma ve bağlılık bu illere doğru yönelen nüfus hareketlerinin en önemli nedenini oluşturmaktadır. Bölgede göç alan ve veren illerin çoğunlukla aynı olması, yerleşilen alan ile geldikleri yerler, bölgeler arasında aile bağlılığının olduğunu göstermektedir.

İlde iş imkânlarının sınırlı olması insanları ekonomik anlamda daha çok fırsatların olduğu alanlara doğru yönlendirmiştir denilebilir. İlk sırada daima Gaziantep ilinin yer alması hem mesafenin geldikleri yere göre kısa olması, hem

akrabalık bağı, hem de gelişen sanayisi yönüyle iş fırsatlarının çok olmasından kaynaklanmaktadır. Bu fırsatlar insanları, çekici bir güç olarak, kendine doğru çekmiştir.

Şanlıurfa ilinde (0-14 yaş ve 65+ yaş grupları) oranı oldukça yüksektir. Bu oranın yüksek olmasında çocuk yaştaki nüfusun fazla olması etkili olmuştur. Bu da bize ilde hâlâ doğum oranlarının yüksek olduğunu gösterir. Nüfus piramitleri incelediğinde ise 0-9 yaştaki çocuk nüfus oranının fazla olması göze çarpmaktadır. Bağımlı grup içerisinde 0-4 yaş grubu araştırma alanının doğum oranlarının artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. 1935 ve 2017 yılları arası önemli özelliklerden biri de 10 yaşından küçük gruptaki nüfus büyüklüğünün hemen hemen aynı olmasıdır. Bu durum doğurganlık hızının yavaş yavaş düşmekte olduğunun göstergesidir. 1935-2017 yılı nüfus piramidinin bir diğer sonucu ise yaş ilerledikçe nüfustaki azalmaların ilk sayım dönemlerinden daha düzenli olmasıdır.

Şanlıurfa ilinde doğum oranlarının çok yüksek olması, çokeşli aile ve geniş aile yapısının yaygın olması hanehalkı büyüklüğünün Türkiye ortalamasına göre yüksek olmasını sağlamaktadır. Ayrıca geçim türü içerisinde tarımsal faaliyetlerin önemini koruması da bir diğer etkidir.

Geleneklerin toplum hayatı üzerindeki baskısından ve doğum oranlarının düşmesi yönünde verilecek olan tıbbî ve eğitici önlemler ile yaygın olan çokeşli aile yapısının ortadan kalkması için alınacak yasal tedbirler ve iş imkanlarının artması ile gelir düzeyinde görülecek iyileşme, hanehalkı sayının düşmesinde etkili olacaktır. Böylece daha iyi yaşam koşulları hem bireyleri mutlu edecek hem de olası göç hareketlerine mani olacaktır.

Demografik özellikler üzerinde etkili olan bir diğer faktör ise eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyi arttıkça nüfus azalmaktadır. Toplam nüfusun büyük bir kısmını okuma yazma bilmeyen veya okuma yazma bildiği halde bir okul bitirmeyenlerden oluşmaktadır. Yükseköğretimde, lisansüstü sonrası okuyanların oranı ise oldukça düşüktür. Cinsiyete göre eğitim durumuna bakıldığında ise okuma yazma bilmeyen ve okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oluşturduğu kademe dışındaki eğitim-öğretim kademelerinde erkeklerin sayısı fazla kadınların sayısı ise daha azdır. Nüfusun eğitim seviyesi düşük seviyededir. Kadın ve erkekler

arasındaki eğitim seviyesindeki büyük uçurum bir diğer sorunu teşkil etmektedir. 1927 yılından itibaren her ne kadar eğitim seviyesi yükselse de bilhassa kız çocuklarının belli bir seviyeden sonra okutulmamaları büyük bir sorun teşkil etmektedir.

1985-2000 yılları arasında Şanlıurfa ili faal nüfusun cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde 12 yaş ve üzeri yaşlardaki nüfusun istihdamında erkeklerin sayısının kadınlara göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca bu yıllar arasında gerek istihdam gerekse de işsizlik oranları sürekli bir artış göstermiştir. Cinsiyete göre işsizlik sayılarına bakıldığında erkeklerdeki işsizlik sayısının kadınların sayısından daha fazladır. Nüfus artışında etkili olan faktörlerden biri de ekonominin tarım ve hayvancılığa dayalı olmasıdır. Ailede fazla nüfus tarlada çalışacak iş gücü demektir. Bu bağlamda kalabalık aile başka bir deyişle ailede kişi sayısının çokluğu iş gücü demektir. Bu anlayış gerek nüfus artış hızı gerekse de doğum oranlarına yansımaktadır. 1985-2000 yılları arası faal nüfusun ekonomik faaliyet kollarına göre dağılımı incelendiğinde nüfusun yarıdan fazlası tarım sektöründe istihdam edilmiş olması da bu anlayışın bir sonucudur. Şanlıurfa ilinin ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayanması, hayvancılık faaliyetlerinin gelişmemiş olması ve sadece aile geçimine yönelik olması ile sanayi faaliyetlerinin gelişmemiş olmasından dolayı işsizlik ilde artmış ve geçim sıkıntısı nedeniyle göçler meydana gelmiştir.

Kamu kurumu tarafından mevsimlik tarım göçüne katılan ailelere, göç sürecinde özellikle okula giden çocukları beraberlerinde götürme mecburiyetinde kalmamaları için ya maddi destek sağlanarak ya da yaz aylarında zorunlu okul çağındaki çocukların, yatılı yaz okullarına karşılıksız olarak gönderme alternatifi sunularak önlemler alınabilir. Bununla birlikte mevsimlik işçilerin yoğun olarak buldukları bölgelerde devlet tarafından eğitimden geri kalmamaları için geçici çadır okulları da kurularak günün bir kısmında eğitim-öğretim faaliyetleri sürdürülebilir.

KAYNAKÇA

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin demografik görünümü, yaşam koşulları ve gelecek beklentilerine yönelik saha araştırması raporu: 2017 mali yılı. Erişim adresi https://www.afad.gov.tr/upload/Node/25337/xfiles/17aTürkiye_deki_Suriyelilerin_Demografik_Gorunumu_Yasam_Kosullari_ve_Gelecek_Beklentilerine_Yonelik_Saha_Arastirmasi_2017.pdf

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2013). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları raporu: 2013 mali yılı. Erişim adresi https://www.afad.gov.tr/upload/Node/25336/xfiles/1aTürkiye_deki_Suriyeli_Siginmacilar_2013_1.pdf

Akdemir, İ.O. (2004). *Gölbaşı İlçesi'nin (Adıyaman) beşeri ve iktisadi coğrafyası* (Doktora Tezi). F.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.

Akkoyunlu, E.K., Ertan, B. (2017). Türkiye'nin göç politikası. *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, 1(2), 7-39.

Akpirinç, H.H., (2012). *Siverek ilçe merkezinin coğrafi etüdü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kahramanmaraş.

Atalay, İ. (2011). *Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği*. İzmir: Meta basım.

Aydemir, S., Şahin, M. C. (2017). Tek tanrılı dinlerde göç olgusuna sosyolojik bir yaklaşım: göç teorileri açısından bir analiz. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 28(3), 359-71.

Başıbüyük, A. (2005). Doğu Anadolu Bölgesinde ortalama hanehalkı büyüklüklerinin dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13, 273-290.

Behar, C., Işık, O., Güvenç, M., Erder, S. ve Ercan, H. (1999). Türkiye'nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve izdüşümleri, İstanbul: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD).

Beleli, Ö. (2013). Mevsimlik tarım işçiliği ve çocuklar: Sorun analizi ve politika önerileri. *Kalkınma Atölyesi. Ankara: Altan Matbaası.*

Belen, N. (2011). 20. Yüzyılda Kuşadası nüfusu ve kırsal yaşam: göç ve kentleşme, 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) içinde (s.207-222). Ankara: Türkiye.

Benek, S. (2005). *Coğrafi planlama yönünden Şanlıurfa ilinin tarımsal yapısı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Benek, S. (2006). Şanlıurfa ilinin tarımsal yapısı, sorunları ve çözüm önerileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(1), 67-91.

Benek, S. (2011). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarına ilişkin bir araştırma: Hilvan ilçesi (Şanlıurfa) örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(2), 653-676.

Cerit, S. (1986). 1980 Genel nüfus sayımına göre Türkiye'de hanehalkı büyüklükleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 42(1-4), 93-107.

Cillov, H. (1986). Türkiye nüfusundaki artışın etkileri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 42(1-4),1-12.

Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.

Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk kültüründe göç ve toplumsal değişme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 129-142.

Çetin, B. (2012). Hatay’da kentleşmenin seyri (1940-2009) ve mekânsal dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(28), 231-258.

Çoban, A. (2012). Güneydoğu Anadolu bölgesinde nüfus ve nüfus hareketleri. TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu içinde (s.329-340). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Dayıbaş, H. (2004). *Birecik ilçe merkezinin coğrafi etüdü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.

Deliktaş, E., Usta, S., Bozkurt, S., Helvacı, B. (2008). Türkiye’de kentlerde doğurganlık hızını etkileyen faktörler: Path analizi yaklaşımı. *Ege Akademik Bakış*, 8(2), 877-895.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (1963), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

DİE. (1928). “28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tarihi Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu”.

DİE. (1935). “Genel Nüfus Sayımı Kat’i ve Mufassal Neticeler Urfa Vilayeti,” Cilt 55, Sayı 75.

DİE. (1940). “20 İlk Teşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüz Ölçümü”.

DİE. (1945). “Genel Nüfus Sayımı,” Şanlıurfa.

DİE. (1950). “Umumi Nüfus Sayımı Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus’

DİE. (1960). “1960 Genel Nüfus Sayımı İl ve İlçeler İtibariyle Kesin Neticeleri,” Yayın 468, Ankara.

DİE. (1961). “1955 Yılı Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu,” Yayın 412 Ankara.

DİE. (1965). “1965 Yılı Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş,” Yayın 537 Ankara.

DİE. (1985). “Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş, yayın 1211, Ankara.

DİE. (1985). “Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Şanlıurfa,” Ankara.

DİE. (1990). “Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Şanlıurfa,” Ankara.

DİE. (2000). “Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Şanlıurfa,” Ankara.

DİE, (1995) *Türkiye Nüfusu 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi*, DİE Yay.No:1839, Ankara.

DİE, (2003) *2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Türkiye*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.

DİE, (2001-2003) *2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri İller*. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Doğan, M. (2011). Türkiye’de uygulanan nüfus politikalarına genel bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(23), 293-307.

Doğanay, H. (1994). *Türkiye beşeri coğrafyası*. Ankara: Pegem Yayınevi.

Erol, O. (2011). *Genel klimatoloji*. Ankara: Çantay.

Eryurt, M. A., Canpolat, Ş. B. ve Koç, İ. (2013). Türkiye’de nüfus ve nüfus politikaları: öngörüler ve öneriler. *Amme İdaresi Dergisi*, 46(4), 129-156.

Günel, N. (1993). Marmara ve Ege Bölgelerinde kır yerleşmelerinin yükselti kademelerine göre dağılışı. *Türk Coğrafya Dergisi*, (28), 143-154.

Günel, V. (2012). Mardin ilinden verilen göçün akım yönündeki değişimi. *Journal of International Social Research*, 5(23), 249-275.

Güneş, H. H. (2009). İktisat tarihi açısından nüfus teorileri ve politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 126-138.

Gümüş, E. (1998). *Türkiye'nin nüfusu*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, (1069).

Güllüpnar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4).

Güzel, A. (2005). *Şanlıurfa ili yerleşmeleri*(Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Güzel, A. (2012). Şanlıurfa ilinde hırbe yerleşmeleri. *Journal of Social Science*, 22(1), 1-17.

Gök, A. (1990). *Siverek'te nüfus ve yerleşme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.

Gök, Y. ve Kayserili, A. (2010). Cumhuriyet döneminde (1927-2008) Erzurum ilinin kır-şehir nüfus değişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24, 1-18.

Işık, Ş. (2005). Türkiye'de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2), 57-71.

Işık, Ş. (2009). 1995-2000 döneminde İzmir'e yönelik göçler. *Türk Coğrafya Dergisi*, 52, 9- 16.

İzıbrak, R. (1990). *Sular Coğrafyası*. İstanbul: MEB Yayınları.

Kaleci, H. (2007). *Mevsimlik tarım işçilerinin sosyolojik analizi: Eskişehir örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.

Kapı, H., Karakuş, A., Yüce, A., Aykutaalp, A., Özyakışır, D., Yıldız, S., Utkan, T., Uyanık, Z., Tutar, H. (2012). TRA2’de göç olgusu: sebep ve sonuçlar bağlamında analitik bir araştırma. *Kars: TC Serhat Kalkınma Ajansı*.

Karabağ, S. ve Salih, Ş. (2015). *Türkiye beşeri ve ekonomik coğrafyası*. Ankara: Pegem Yayınları.

Karakaya, E. ve Turan, A. H. (2006). Türkiye’ye yabancı emekli göçü: Didim’in yeni sakinleri ve bölgeye ekonomik etkileri. *İktisat İşletme ve Finans*, 21(246), 122-132.

Kaya, M. (2004). *Güneydoğu Anadolu bölgesinde çekeşlilik olgusu (Şanlıurfa örneği)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Şanlıurfa.

Kılıç, M. F. (2016). Türkiye’de büyük kentlere göçün suç oranının artmasıyla ilişkisi: Antalya örneği. *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, 2(1), 83-106.

Koç, İ. ve Özdemir, E. (2003). Doğurganlık. *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. (s.45-60). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü(HÜNEE).

Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T. ve Seçkiner, P. (2008). *Türkiye'nin demografik dönüşümü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü(HÜNEE).

Koday, S. ve Erhan, K. (2010). Çoruh vadisinde nüfusun dağılışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 221-230.

Özcan, E. D. E. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi*, 2(4), 183-215.

Özcanlı, M. ve Güzel, A. (2015). Şanlıurfa şehrinin alansal gelişiminin çevresindeki tarım arazilerine etkisi.10(6), 723-744.

Özçağlar, A. (1997). *Türkiye'de belediye örgütlü yerleşmeler*. Ankara: Ekol Yayınevi.

Özçağlar, A. (2011). *Coğrafyaya giriş*. Ankara: Ümit ofset matbaacılık

Özgür, E. M. (1998). *Türkiye nüfus coğrafyası*. Ankara: GMC Basım-Yayın.

Özgür, E. M. (2004). Türkiye'de toplam doğurganlık hızının mekânsal dağılışı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-12.

Özgür, E. M. (2010). *Yerleşme coğrafyasına giriş*. Ankara.

Özgür, E. M. (2011). *Nüfus coğrafyası*. Ankara.

Özgür, E. M. (2019). Nüfus Artışı ve Değişimi. Erişim adresi: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/89741/mod_resource/content/0/PopGeo_3_Population%20Growth%20and%20Change.pdf

Özgür, E. M. (2019). İç Göç ve İkametgâh Hareketliliği. Erişim adresi: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/89741/mod_resource/content/0/PopGeo_3_Population%20Growth%20and%20Change.pdf

Özgür, E. M. (2019). Uluslararası Göç Akışları: Göçmenler ve Ulusötesi Göçmenler. Erişim adresi: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/89754/mod_resource/content/0/PopGeo_9_International%20Migration%20Flows%20%5BKurtar%C4%B1lan%5D.pdf

Sertkaya Doğan, Ö. (2009). Nüfus coğrafyası açısından bir inceleme: Silivri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 20, 1-19.

.Şahin, İ., Düzgün, O. (2015). Türkiye'ye gerçekleştirilen Ortadoğu kaynaklı zorunlu göçlerin sosyo-ekonomik etkileri: 1979-2014 Arası. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 167-195.

Şahinalp, M. S. (2005). *Şanlıurfa Şehri'nin kuruluş ve gelişmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Şahinalp, M. S. (2006). Şanlıurfa Şehri'nin kuruluşuna etki eden etmenler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(1), 105-127.

Şaşmaz, M. (2014). *Türkiye'nin idari taksimatı:(1920-2013) IX-X. cilt.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Tandoğan, A. (1998). *Demografik temel kavramlar ve Türkiye nüfusu.* Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.

Topal, A. K. (2004). Kavramsal olarak kent nedir ve Türkiye'de kent neresidir?. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 276-294.

Toroğlu, E. (2007). Niğde İl'inde göç faktörleri ve göçler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5(1), 75-96.

Tümertekin, E. Ve Özgüç, N. (2014). *Beşeri coğrafya insan, kültür, mekan.* İstanbul: Çantay Kitabevi.

Türköz, İ. O. (1988) 1985 Nüfus Sayımının Geçici Sonuçları Üzerine Düşünceler. *Sosyoloji Konferansları*, (22), 259-299.

Uğur, E. (1996). *Mersin'de nüfus hareketleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kahramanmaraş.

Urfa ili Viranşehir İlçesinin Ceylanpınar Bucağında Ceylanpınar Adıyla, İzmir İli Menemen İlçesi Aliağa Bucağında Aliağa Adıyla Yeniden İki İlçe Kurulması Hakkında Kanun. (1982). T.C. Resmi Gazete, 2585, 14 Ocak 1982.

Yakar, M. (2012). 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye nüfusunda ne değişti?. *Journal of International Social Research*, 5(21), 383-402.

Yavuz, S., Yüceşahin, M. M. (2012). Türkiye'de hane halkı kompozisyonlarında değişimler ve bölgesel farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 75-118.

Yılmaz, M. (2015). Türkiye'de kırsal nüfusun değişimi ve illere göre dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 161-188.

Yücel, A.S., Korkmaz, M., Yıldız, S., Talas, M., Yıldız, K., Sevil, Ü., Gürkan, A., Aras, G. (2016). Türkiye'de 8 yıllık zorunlu eğitimin başlangıç dönemi ile 12 yıllık zorunlu eğitimin başlangıcına kadar olan dönemi kapsayan eğitim istatistiklerinin analizi. *Uluslararası Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi*, (10), 18-35.

Yüceşahin, M. M. ve Özgür, E. M. (2006). Türkiye'nin güneydoğusunda nüfusun zorunlu yerinden oluşu: süreçler ve mekânsal örüntü. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(2), 15-35.

Yüceşahin, M. M. (2009). Türkiye'nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-25.

<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>

https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf

<https://t24.com.tr/haber/tuik-aile-istatistiklerini-acikladi-ortalama-hanehalki-buyuklugu-en-yuksek-sirnak-ta,820225>